

ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

МР СЛОБОДАН С. СОКИЋ

**СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ
РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И
ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ
(СРБИЈА 2000-2013)**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

БЕОГРАД, 2016.

FACULTY OF POLITICAL SCIENCE

UNIVERSITY OF BELGRADE

MG SLOBODAN S. SOKIĆ

**SOCIAL STATE AND STRATEGIES FOR
POVERTY REDUCTION AND
ACHIEVEMENT OF SOCIAL COHESION
(SERBIA 2000-2013)**

DOCTORAL THESIS

BELGRADE, 2016

МЕНТОР:

РЕД. ПРОФ. ДР ЗОРАН СТОЈИЉКОВИЋ, УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ,
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ:

1. РЕД. ПРОФ. ДР ВУКАШИН ПАВЛОВИЋ, ЕМЕРИТУС
2. ДОЦ. ДР НАТАЛИЈА ПЕРИШИЋ, УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ,
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

ДАТУМ ОДБРАНЕ _____

*Докторску дисертацију посвећујем својим
родитељима. Посебну захвалност дугујем
ментору проф. др Зорану Стојиљковићу на
великој и несебичној помоћи у раду.*

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (СРБИЈА 2000-2013)

РЕЗИМЕ

Социјална држава, и поред бројних предвиђања да ће подлећи под изазовима савременог друштва, и даље наставља да постоји као један од најзначајнијих начина остваривања социјалних права и социјалне сигурности грађана. Један од најважнијих изазова развоју социјалне државе јесте свакако неолиберални модел друштвеног развоја који није ни мало наклоњен социјалној држави, а који је на жалост постао доминантан облик теоријске парадигме и политичке праксе нашег времена. Од избора ова два модела друштвеног и политичког развоја зависи и начин на који ће бити организовани стратегија редуковања сиромаштва и остваривање социјалне кохезије. Социјална држава се у савременом друштву, које карактеришу динамичне друштвене и политичке промене, континуирано налази пред бројним институционалним и социјалним питањима. Предмет истраживања овог рада представљају модели социјалне државе, њена стратегија редуковања сиромаштва, као остваривање социјалне кохезије у контексту динамике савременог друштва, са посебним компаративним освртом на облике и институционалну праксу ових питања на примеру Србије у периоду од 2000. до 2013. године. Главна хипотеза од које овај рад полази је да *социјална држава као комплексно институционално и политичко питање има дуготрајан социјални изазов да се избори са проблемом сиромаштва уз истовремено остваривање социјалне кохезије, а који не може бити превазиђен уколико и даље у савременом друштву доминира неолиберални концепт савремене државе.*

Како би на најбољи могући начин одговорили проблему којим се бавимо дисертацију смо поделили на две међусобно повезане смисаоне целине. Први део се бави анализом концепције социјалне државе и питања сиромаштва и социјалне кохезије у савременом друштву, док се у другом делу анализира институционални модел и стратегија решавања питања сиромаштва у Србији на почетку 21. века. Детаљном анализом проблема истраживања дошли смо до следећих закључака:

- Неолиберализам који претпоставља да слободно тржиште представља универзално решење за све економске проблеме не представља принцип којим би требало да се руководе стратегије редуковања сиромаштва.
- Сиромаштво се на глобалном нивоу, било да се ради о развијеним или неразвијеним земљама, повећава услед смањења прихода, раста незапослености, неадекватног образовања, а у специфичним ситуацијама и због ратова, изолације и природних катастрофа којима су погођена одређена друштва.
- Када се ради о распрострањености сиромаштва, као и узрока због којих настаје и последица које изазива постоје велике разлике између развијених и неразвијених земаља и региона.
- Неадекватна уређеност система социјалне сигурности и његова неадекватна прилагођеност специфичностима земаља у којима се примењује представља један од главних разлога повећања сиромаштва.
- Социјална права имају значајну улогу у остваривању социјалне кохезије и солидарности грађана.
- Држава је од изузетне важности за обезбеђивање социјалне заштите, било да је она та која обезбеђује заштиту, било да ствара институционалне и правне оквире унутар којих се она остварује, као и за остваривање социјалне кохезије.
- Остваривање социјалне кохезије мора бити један од приоритета савремене демократске државе.
- Социјална политика и социјални рад могу умањити социјалне проблеме али их сами не могу отклонити.
- Сиромаштво, незапосленост и неједнакости представљају проблем свих земаља захваћених процесом транзиције.

- Србија је погођена великим економским неједнакостима које заједно са политичким доводе до неједнакости у животним шансама појединаца и друштвених група.
- Систем социјалне заштите који се спроводио у Србији није одговорио потребама остваривања социјалне кохезије.

Имајући ово у виду може се закључити да је главна хипотеза у нашем раду потврђена, тј да *социјална држава као комплексно институционално и политичко питање има дуготрајан социјални изазов да се избори са проблемом сиромаштва уз истовремено остваривање социјалне кохезије, а који не може бити превазиђен уколико и даље у савременом друштву доминира неолиберални концепт савремене државе.*

Кључне речи: социјална држава, стратегије редуковања сиромаштвом, социјална кохезија, демократија, социјална сигурност, социјална права грађана, социјална политика, социјална заштита, Србија.

**НАУЧНА ОБЛАСТ: ПОЛИТИКОЛОГИЈА: ДРУШТВЕНО
ХУМАНИСТИЧКА**

УЖА НАУЧНА ОБЛАСТ: ПОЛИТИКОЛОШКО-СОЦИОЛОШКА

УДК: 316.334.3:321(043.3)

304:364(497.11)“2000-2013“

316.344.7(497.11)“2000-2013“

**SOCIAL STATE AND STRATEGIES FOR POVERTY
REDUCTION AND ACHIEVEMENT OF SOCIAL COHESION
(SERBIA 2000-2013)**

Resume

A part from numerous predictions that the social state would succumb to the challenges of the contemporary society this still continues to exist as one of the most important forms of social rights realization as well as citizens' social security. One of the most important challenges of the social state development is certainly a neoliberal model of the social development which is not at the least prone to the social state but which is unfortunately a dominant form of the theoretic paradigm and the political practice of our time. Since the existence of choice between these two models of the social and the political development there is a particular model for the organizing of the poverty reduction strategy and social cohesion achievement. The social state in the contemporary society characterized by dynamic, social and political changes is continuously facing numerous institutional and social problems. The object of this research is the existence of social state models, its poverty reduction strategy, especially pointing out to those models and the institutional practice of these problems on the example of Serbia from 2000 to 2013. The main hypothesis of this paper is that the social state as a complex, institutional and political issue has a long term social challenge to fight out the problem of poverty whilst at the same time achieving

the social cohesion. This problem cannot be surpassed unless in the contemporary society the neoliberal concept of the contemporary state stops being a dominant one.

In order to rise to the problem which we are dealing with in the best possible way we divided this dissertation in two interconnecting parts. The first part deals with the analysis of the social state concept and the issue of poverty and the social cohesion in the contemporary society, while in the second part we analyze the institutional model and the strategy of poverty issue resolving in Serbia at the beginning of the 21st century. In detail issue research analysis we came to the following conclusions:

1. The neoliberalism which assumes that the free market is the universal solution for all economic problems must not be the principle which the poverty reduction strategy should follow.
2. The poverty on the global level is rising in developed and undeveloped countries and the reason is income reduction, unemployment on the rise, inadequate education, and in certain situations and societies the additional reasons are wars, isolation and natural disasters.
3. There are vast differences between developed and undeveloped countries and regions on the issue of poverty prevalence as well as on the causes and its consequences.
4. Inadequate organization of the social security system and its inadequate adaptability to the specificities of the countries where it is being applied is one of the main reasons of rising poverty.
5. The social rights have an important role in the social cohesion and citizens' solidarity achievement.
6. Country's institutions are of especial importance to the social security even if those institutions are creating it or the country itself makes the institutional and legal framework for its achievement as well as the achievement of the social cohesion.
7. The achievement of the social cohesion has to be one of the most important contemporary democratic country's priorities.
8. Social policies and the social work can diminish social problems but cannot rectify them by themselves.
9. Poverty, unemployment and inequalities represent issues in all transitional countries.

10. Serbia is affected with vast economic inequalities which combined with the political ones create inequalities in life chances for individuals and social groups.
11. The social security system that was implemented in Serbia didn't rise to occasion of achieving the social cohesion.

Having this in mind we can conclude that the main hypothesis of this paper is getting its confirmation – the social state as a complex, institutional and political issue has a long term social challenge to fight out the problem of poverty wildest at the same time achieving the social cohesion; this problem cannot be surpassed unless in the contemporary society the neoliberal concept of the contemporary state stops being dominant.

Key words: social state, strategies for poverty reduction, social cohesion, democracy, social security, social rights, social policy, social protection, Serbia.

SCIENTIFIC AREA: HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

SPECIFIC SCIENTIFIC AREA: POLITICAL SOCIOLOGY

UDC: 316.334.3:321(043.3)

304:364(497.11)“2000-2013“

316.344.7(497.11)“2000-2013“

САДРЖАЈ

Стране са подацима о докторској дисертацији (на српском језику)	5
Стране са подацима о докторској дисертацији (на енглеском језику)	8
УВОД	17
Предмет и циљ докторске дисертације	20
Основне хипотезе од којих ће се полазити у истраживању	28
Методолошки приступ	33
Очекивани резултати и научни допринос	34
ПРВИ ДЕО	
КОНЦЕПЦИЈА СОЦИЈАЛНЕ ДРЖАВЕ И ПИТАЊА СИРОМАШТВА И СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈА У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ	
	36
I ТЕОРИЈА И ПРАКСА СОЦИЈАЛНЕ ДРЖАВЕ	37
1. Теоријско одређење социјалне државе	38
1.1. Како одредити социјалну државу?	38
1.2. Настанак и развој социјалне државе	45
1.3. Класификација различитих модела социјалне државе	48
2. Садржаји и облици остваривања социјалне државе у Европи	55
3. Елементи социјалне државе у Србији	77
II ИЗАЗОВИ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРИВАЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ	93
1. Сиромаштво као глобални проблем	94
1.1. Проблем сиромаштва у савременом друштву	94
1.2. Зашто богати постају све богатији а сиромашни све сиромашнији?	102
2. Економско-социјална димензија сиромаштва	109
3. Изазови остваривања социјалне кохезије у савременом друштву	115
3.1. Како дефинисати социјалну кохезију?	115

3.2. Индикатори социјалне кохезије	121
4. Социјална искљученост као један од изазова социјалне државе у савременом друштву	125
4.1. Концептуализација појма социјалне искључености	125
4.2. Димензије социјалне искључености	131
4.3. Социјална искљученост и ЕУ	137
5. Социјално укључивање и проблем смањења сиромаштва у Србији на почетку 21. Века	144

ДРУГИ ДЕО

ИНСТИТУЦИОНАЛНИ МОДЕЛИ И СТРАТЕГИЈА РЕШАВАЊА ПИТАЊА СИРОМАШТВА У СРБИЈИ НА ПОЧЕТКУ 21. ВЕКУ	151

I ИНСТИТУЦИОНАЛНИ СИСТЕМ ЗА РЕШАВАЊЕ СИРОМАШТВА И СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА – СЛУЧАЈ СРБИЈЕ (2000-2013)	152

1. Значај развоја институција за изградњу Србије као социјалне државе	152
2. Цивилно друштво и демократија у Србији	165
3. Улога синдиката у остваривању социјалне сигурности у Србији	174

II СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА У СРБИЈИ НА ПОЧЕТКУ 21. ВЕКА	191

1. Сиромаштво као горући проблем у Србији	192
1.1. Распрострањеност сиромаштва у Србији	192
1.2. Ко су сиромашни у Србији?	200
2. Социјална искљученост у руралним областима Србије	219
3. Изградња стратегије за редуковање сиромаштва у Србији	241

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	266

ЛИТЕРАТУРА	272

ПРИЛОЗИ	288
Прилог бр. 1: Ревидирање листе показатеља социјалне искључености	289
Прилог бр. 2: Развој европске социјалне политике	298
Прилог бр. 3: Материјална депривација по типу домаћинства	301
Прилог бр. 4: Материјална депривација у насељу	302
Прилог бр. 5: Европска социјална повеља – поступак подношења жалби	303

Садржај табела и графикана

Табеле :

Табела бр. 1: Еспинг-Андерсонов модели државе благостања	50
Табела бр. 2: Трансформација националних држава благостања кроз европске интеграције: процеси, кључни актери и примери	60
Табела бр. 3: Модели државе благостања у Европској унији	62
Табела бр. 4: Три периода развоја социјалног осигурања у Србији	81
Табела бр. 5: Права и обавезе незапослених и послодаваца	87
Табела бр. 6 Међународни административни споразуми Републике Србије из области социјалне сигурности	90
Табела бр. 7: Колики приоритет ваша земља треба да има поводом решавања проблема екстремног сиромаштва?	96
Табела бр. 8: Најозбиљнији светски проблем?	97
Табела бр. 9: У којој мери бринете да својој деци нећете бити у могућности да обезбедите адекватно образовање?	98
Табела бр. 10: Поштовање људских права данас (истраживање на глобалном нивоу)	106
Табела бр. 11: Систем индикатора социјалне кохезије: компоненте и фактори	124
Табела бр. 12: Концептуализација сиромаштва и социјалне искључености	126
Табела бр. 13: Матрица демократије	156
Табела бр. 14: Минимални број запослених неопходан за формирање синдикалног удружења	179
Табела бр. 15: Јавни дуг земаља бивше Југославије	193
Табела бр. 16: Број сиромашних у Србији према Анкети о потрошњи домаћинства	197
Табела бр. 17: Број сиромашних у Србији према Анкети о животном стандарду	198
Табела бр. 18: Процент сиромашних према типу насеља – Апсолутна линија сиромаштва	201
Табела бр. 19: Основни индикатори сиромаштва према типу насеља, 2002-2007.	202
Табела бр. 20: Процент сиромашних по регионима	203
Табела бр. 21: Сиромаштво према регионима у Србији, 2002-2007.	204

Табела бр. 22: Процент сиромашних према типу домаћинства	210
Табела бр. 23: Сиромаштво према типу домаћинства, 2002-2007.	211
Табела бр. 24: Број запослених у Србији	212
Табела бр. 25: Индикатори сиромаштва према статусу на тржишту рада носиоца домаћинства, 2007	214
Табела бр. 26: Индикатори сиромаштва према статусу на тржишту рада чланова домаћинства, 2007.	214
Табела бр. 27: Процент сиромашних према годинама старости	215
Табела бр. 28: Процент сиромашне деце и одраслих	215
Табела бр. 29: Сиромаштво према годинама старости 2002-2007.	216
Табела бр. 30: Процент сиромашних према образовању носиоца домаћинства	217
Табела бр. 31: Сиромаштво према нивоу образовања носиоца домаћинства, 2002-2007.	218
Табела бр. 32: Рурално становништво Србије и посматраних региона по индикацији финансијског становништва индексу материјалне депривације и депривације у насељу.	219
Табела бр. 33: Рурално становништво Србије и посматраних региона према распрострањености индикација финансијског сиромаштва по типу домаћинства (према делатности), у %	225
Табела бр. 34: Домаћинства према присуству различитих социјалних проблема.	224
Табела бр. 35: Учешће пензија у просечној нето заради (запослени)	249
Табела бр. 36: Резултати приватизације у Србији у периоду од 2002. до 2011. године	252
Табела бр. 37: Домаћинства примаоци социјалне помоћи (%), АЖС 2002. и 2007.	260
Табела бр. 38: Разлози због којих испитаници нису обухваћени одређеним програмима социјалне помоћи према статусу сиромаштва	262
Табела бр. 39: Да ли сте активно учествовали у тражењу посла у последње четири недеље?	264

Графикони:

Графикон бр. 1: Развој програма социјалне заштите заступљених у законима по

областима (гранама), 1900-2005. (процент земаља)	56
Графикон бр. 2: Надзорни механизми Европске социјалне повеље	70
Графикон бр. 3: Шематски приказ позитивног утицаја развоја социјалне заштите на инклузивни раст – краткорочно	107
Графикон бр. 4: Шематски приказ позитивног утицаја развоја социјалне заштите на инклузивни раст – дугорочно	108
Графикон бр. 5: Мултидимензионална мера социјалне кохезије	121
Графикон бр. 6: Веза између економске маргинализације, социјалне дезинтеграције и политичке поларизације	133
Графикон бр. 7: Лакен индикатори друштвене искључености	140
Графикон бр. 8: Ранг институција према пондеру (не)поверења грађана Србије	158
Графикон бр. 9: Демократија можда има своје слабости, али је ипак најбољи облик владавине	166
Графикон бр. 10: Мишљења о интересима за које се боре политичке партије	167
Графикон бр. 11: Регионални подаци – избори и управљање државом – општа оцена, 2007.	168
Графикон бр. 12: Поверење у организације цивилног друштва странке (ЦЕСИД 2005)	172
Графикон бр. 13: Удео запослених који су обухваћени колективним уговорима	181
Графикон бр. 14: (Не)поверење без размака грађана Србије у синдикате	188
Графикон бр. 15: Поверење у синдикате	189
Графикон бр. 16: Упоредни приказ неразвијених подручја у Србији	206
Графикон бр.17: Структура БДП Србије према секторима делатности 2001-2007. (резултати су у %)	223
Графикон бр. 18: Заступљеност основних школа, обданишта и домова култура/библиотека у селима из узорка према региону, у %	226
Графикон бр. 19: Особе без здравственог осигурања према типу домаћинства.	228
Графикон бр. 20: Главни проблеми у проналажењу правих радника у Србији	245
Графикон бр. 21: Шта мислите о досадашњем току приватизације?	253
Графикон бр. 22: Какву државу желимо?	253
Графикон бр. 23: Обухватност и ефикасност социјалних програма у зони сиромаштва	261

УВОД

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Редуковања сиромаштва и остварење социјалне кохезије представљају неке од најзначајнијих изазова са којима се изградња социјалне државе суочава у савременом друштву. Ова докторска дисертација представља логичан наставак истраживања којим смо се бавили у нашем магистарском раду који носи назив *Глобализација и социјална држава – изазови и могућности*.

Социјална држава, и поред бројних предвиђања да ће подлећи под изазовима савременог друштва, и даље наставља да постоји као један од најзначајнијих начина остваривања социјалних права и социјалне сигурности грађана. Један од најважнијих изазова развоју социјалне државе јесте свакако неолиберални модел друштвеног развоја који није ни мало наклоњен социјалној држави, а који је на жалост постао доминантан облик теоријске парадигме и политичке праксе нашег времена. Од избора ова два модела друштвеног и политичког развоја зависи и начин на који ће бити организовани стратегија редуковања сиромаштва и остваривање социјалне кохезије.

Препуштање механизмима слободног тржишта свакако не представља најбоље могуће решење и показало се као потпуни неуспех. Нарочито имајући у виду чињеницу да управо они који највише пропагирају слободно тржиште (овде пре свега мислимо на велике корпорације) занемарују његова правила када им је то у интересу.

Приликом израде стратегије редуковања сиромаштва и проналажења адекватног модела остваривања социјалне кохезије стално морамо имати у виду да функционисање социјалне државе више није могуће само у оквиру националних оквира, унутар којих је она првобитно и настала. Овде је потребно указати на значај међународне сарадње и међународних интеграција у развоју социјалне политике. Такође, приликом бављења овим проблемом стално морамо имати у виду

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

специфичности одређених земаља (у овом случају Србије) уколико желимо да се редуковање сиромаштва и остваривање социјалне кохезије не претвори у један скуп и неуспешан експеримент. Уколико је једна стратегија показала успех у једној земљи то не значи да је аутоматски треба без икаквих измена имплементирати у било којој другој земљи. У том смислу нарочити акценат у докторској дисертацији стављамо на испитивање друштвено-културног миљеа Србије, као земље у којој је транзиција блокирана и одложена, како би на најбољи могући начин дефинисали адекватну стратегију редуковања сиромаштва и остварења социјалне кохезије.

1. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Социјална држава се у савременом друштву, које карактеришу динамичне друштвене и политичке промене, континуирано налази пред бројним институционалним и социјалним питањима. Модернизација, брзи развој технологије, транзиција, глобализација, многобројни социјални конфликти, то су само неки од изазова које треба имати у виду приликом планирања политичко-економског развоја савремене државе. Том приликом треба имати у виду да савременим друштвом означавамо сва она друштва која коегзистирају у нашој савремености, без обзира на њихов тип или степен развијености. Њега чине, дакле, државе које се одликују различитом технолошком, економском и социјалном развијеношћу, због чега је оно испуњено бројним противречностима које доводе до тога да:

- са једне стране, услед утицаја процеса глобализације и модернизације долази до повећања међузависности земаља у економском, политичком, технолошком и културном смислу;
- док, са друге стране, имамо поделу која истиче његову хијерархијску структуру, а која доводи до поделе на развијена и неразвијена друштва, тј. на доминантна и зависна.

Једна од карактеристика друштва на глобалном нивоу јесу велике економске неједнакости, које представљају један од главних узрока јачања тензија у међународним односима. Превазилажење проблема сиромаштва свакако мора бити један од најважнијих циљева државе у којој овај проблем постоји.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Сам концепт тржишта као универзалног решења за све проблеме, као и редуковања државе на улогу „ноћног чувара“ је 30-тих година 20. века доживео озбиљна преиспитивања, нарочито на пољу многобројних социјалних проблема. То је, између осталог, довело и до закључка да се социјална права и социјална сигурност не могу препустити тржишним механизмима и да је за њихово гарантовање ипак потребна држава. На овим темељима, а у условима велике економске кризе, долази до настанка социјалне државе, као државе чије институције треба да обезбеде социјалну сигурност и социјалну равноправност. Неолиберализам се развија као реакција на развој државе благостања у другој половини 70-их и у првој половини 80-тих година. На таласу критике државе социјалне сигурности настају и разматрања о оптималном обиму интервенција државе. Тада тржиште поново избија у први план, док се државне интервенције све више минимизирају. На тај начин су државне интервенције претрпеле бројне критике, а нарочито када се ради о држави као гаранту социјалних права и социјалне сигурности. То је довело до тога да су се две теоријске струје нашле на потпуно супротним странама:

- са једне стране имамо неолибералне теоретичаре који критикују сваки вид државног интервенционизма;
- док са друге стране имамо теоретичаре који се залажу за трансформацију државе благостања на начин који би одговорио изазовима савременог друштва у сфери социјалне кохезије, овде нарочито мислимо на чињеницу да је њен настанак у великој мери повезан са идејама и праксом социјалдемократије европских држава.

Предмет истраживања овог рада представљају модели социјалне државе, њена стратегија редуковања сиромаштва, као остваривање социјалне кохезије у контексту динамике савременог друштва, са посебним компаративним освртом на облике и институционалну праксу ових питања на примеру Србије у периоду од 2000. до 2013. године.

Социјална држава „обухвата све државе чије су институције, структуре и конкретне делатности усмерене на то да се путем регулишућих и обликујућих

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

интервенција, остваре социјална сигурност и пристојан, човека достојан квалитет живота, односно остваре и гарантују животне могућности које су у складу са преовлађујућим представама и разумевањем равноправности људи и социјалне равноправности.¹ Социјална држава у савременом значењу представља друштвени пројекат међусобно повезаних државних институција, правних правила, политичких одлука и друштвених поступака којима се фаворизује, штити и унапређује животни стандард највећег броја становника државе, и то како становништва које живи од прихода који потиче из радног односа тако и оних појединаца и група (инвалида и других) који нису у могућности да самостално задовоље своје потребе због чега би стандард њиховог живота могао да падне испод егзистенцијалног минимума.²

Социјална држава, дакле, као један од основних циљева има гарантовање социјалне сигурности и социјалних права грађана., а који су од изузетне важности за остваривање социјалне кохезије. Социјална кохезија је проглашена за један од три кључна стратешка циља ЕУ у марту 2000. године на Лисабонском самиту. Социјална кохезија се „дефинише као способност друштва да обезбеди благостање свим својим члановима, ублажи неједнакости и избегне маргинализовање појединаца или друштвених група.“³ У различитим контекстима термин социјална кохезија може се користити да би се истакле:

- (1) „заједничке норме и вредности;
- (2) поседовање заједничког идентитета и припадања широј заједници;
- (3) осећај стабилности;
- (4) постојање одговорних институција које обезбеђују благостање друштва;
- (5) једнака дистрибуција права, могућности, богатства и дохотка; или

¹ Зоран Стојиљковић, „За и против социјалне државе”, *Савремена држава* (приредили: Вукашин Павловић и Зоран Стојиљковић), Konrad Adenauer Stiftung и Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд, 2008, стр. 28.

² Драган Суботић, *Корпоративно пословна етика и институције (нео)либералне и социјалне државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 259.

³ *Праћење социјалне укључености у Србији – преглед и тренутно стање социјалне укључености у Србији на основу праћења европских и националних показатеља*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и Републички завод за статистику, Влада Републике Србије, Београд, 2010, стр. 6

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

(6) снажно грађанско друштво и активни грађани.“⁴

Социјална кохезија је политички концепт који се темељи на испуњену три кључне вредности Савета Европе: људска права, демократија и владавина права.⁵ Истовремено треба истаћи да су најзначајнији правни инструменти у оквиру Европске уније који су задужени за заштиту и промоцију људских права (укључујући и социјална права) свакако Европска конвенција о људским правима и Европска социјална повеља. Унутар њих се може видети на који начин се унутар Европске уније остварује социјална кохезија, која је један од неопходних фактора редуковања сиромаштва.

Сиромаштво се може одредити као недостатак материјалних добара које су неопходне ради задовољења најважнијих животних потреба појединаца или друштвених група. На основу дефиниције ОУН се може видети да се сиромашнима сматрају они чији су живот и достојанство испод одређеног стандарда у одређеном друштву. Када се ради о одређивању сиромаштва веома често се дефиниције базирају на квантитативним мерилима. Уосталом иако је идеја о линији сиромаштва веома критикована она се још увек веома користи како у међународним, тако и у националним програмима. Овај показатељ јесте веома користан како би се остварио увид у обим сиромаштва на националном или глобалном плану, али се ипак оно не сме свести само на приходе у потрошњу. Комбинација квантитативној и квалитативног приступа је у том смислу веома значајан за боље разумевање овог проблема. Како ћемо касније детаљно анализирати бројне теоријске приступе проблему сиромаштва, овде ћемо само, а зарад бољег разумевања проблема којим се бавимо, издвојити дефиницију апсолутног, релативног и тзв. „новог“ сиромаштва које је у свом раду дао Милосављевић.

Погледајмо најпре дефиницију апсолутног сиромаштва: „Апсолутно сиромаштво или беда је ситуација људи у којој немају довољно средстава да

⁴ Исто, стр. 6

⁵ Асим Паннцић, Нијаз Карић, „Остваривање социјалне кохезије и солидарности у Босни и Херцеговини“, *Социјална мисао*, 3/2012, стр. 23.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

задовоље основне потребе и не могу да обезбеде своју и био-психо-социјалну репродукцију своје породице. Главни индикатори апсолутног сиромаштва су: глад; недостатак питке воде; високе стопе смртности укупног становништва а посебно новорођенчади; кратко трајање живота; врло лоши услови становања и прљавштина; неписменост и низак ниво опште културе и стална борба за преживљавањем.“⁶

Са друге стране „релативно сиромаштво се често везује за просечни животни стандард неке заједнице и обично се односи на ситуацију појединаца или породица када им недостају извори за задовољавање животних потреба, заштиту здравља, становање и образовање; недоступност различитих услуга и погодности и искљученост из друштвених активности и живота локалне и ширих заједница. Основни индикатори за мерење релативног сиромаштва су обично: безначајне друштвене улоге и положаји неких појединаца и друштвених група, социјална искљученост, маргинализација, немоћ и беспомоћност.“⁷

Поред ових концепата треба поменути и идеју новог сиромаштва. „Идеја „новог” сиромаштва је више у употреби у развијеним него у неразвијеним друштвима. Ставили смо овај придев под наводнике, јер је реч више о идеолошком термину насталом у оквиру неолибералистичких схватања у економији и социјалној политици него о научном појму. Но, како се он одомаћио у литератури и у пракси неопходно је његово објашњење. „Ново” сиромаштво обично подразумева такве животне услове појединаца или породица који су испод просечног животног стандарда становништва у неком друштву, више у квалитативном него у квантитативном смислу. (...) У овом случају индикатори „новог” сиромаштва су: недоступност услуга значајних за квалитет живота и животни стандард; лоши услови социјалне промоције и заузимања значајних друштвених положаја; ризици погоршања друштвеног статуса и осиромашења и психологија и култура/поткултура сиромаштва.“⁸

⁶ Милосав Милосављевић, „Сиромаштво у свету и у Србији“, *Социјална мисао*, 4/2008, стр. 9.

⁷ Исто, стр. 9.

⁸ Исто, стр. 9.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Социјална укљученост грађана јесте један од основних предуслова редуковања сиромаштва. Социјална (друштвена) укљученост дефинише се као „процес који омогућава да они који су у ризику од сиромаштва и социјалне искључености добију могућност и средства која су потребна за пуно учешће у економском, друштвеном и културном животу и постизању животног стандарда и благостања који се сматрају нормалним у друштву у којем живе, при чему социјална укљученост осигурава веће учешће грађана у доношењу одлука што утиче на њихове животе и остварење основних права.“⁹ Социјално укључивање је један мултидимензионалан процес. Сиромаштво и социјална искљученост су у узрочно-последичној вези, односно, између њих је двосмерни процес, то доводи до тога да социјална искљученост није само последица, она је и узрок сиромаштва.¹⁰

Социјална (друштвена) искљученост је на нивоу земаља чланица ЕУ, дефинисана као процес којим одређени појединци бивају гурнути на маргине друштва и спречени да својим пуним капацитетима учествују у друштвеним односима и токовима због свог сиромаштва или недостатка основних знања и могућности за доживотно учење, или као резултат дискриминације.¹¹ Она онемогућава појединцима запослење, остваривање прихода и могућност образовања, при чему они уједно имају недовољан и неадекватан приступ институцијама, органима власти и процесима доношења одлука.

Само дефинисање социјалне искључености није нимало једноставно јер постоји велики број приступа овом проблему. Сумирајући ове приступе можемо закључити да је „социјална искљученост процес којим се одређени појединци „одгурују“ на руб друштва те их се, због њиховог сиромаштва, непоседовања основних вештина и знања те немогућности целоживотног учења, или због дискриминације, спречава да у цијелости судјелују у друштвеним процесима.“¹²

⁹ *Праћење социјалне укључености у Србији – преглед и тренутно стање социјалне укључености у Србији на основу праћења европских и националних показатеља*, op.cit. стр. 6

¹⁰ Рајко Мацура, Александар Ђокић, Милош Туцовић, Ружица Мркаљ, „Социјална искључености – појам и приступи“, *Социјална мисао*, 1/2011, стр. 109.

¹¹ Исто, стр. 6

¹² Рајко Мацура, Александар Ђокић, Милош Туцовић, Ружица Мркаљ, „Социјална искључености – појам и приступи“, op.cit. стр. 109.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Када се ради о судбини социјалне државе у савременом друштву, и поред многобројних предвиђања да ће поклекнути пред изазовима савременог друштва, она ипак наставља да постоји. Данас је све више теоретичара који су уверени да ће социјална држава ипак успети да се трансформише на начин који ће одговорити савременом друштву. Она што је приоритет када се ради о трансформацији социјалне државе је то да њен успешан развој умногоме зависи од прихватања чињенице да она не може више да се развија само унутар националних оквира, где је и настала, већ да је међународна сарадња и на социјалном пољу данас и те како важна.

Општи циљ ове докторске дисертације је класификација и систематизација теоријских и практичних приступа остваривања социјалне државе кроз истраживање стратегија за решавање питања сиромаштва која се примењују у различитим друштвима, са нарочитим акцентом на начин на који се са овим проблем суочава држава социјалне сигурности. У том смислу, нарочито ће се анализирати значај који социјална држава има за гарантовање социјалних права и социјалне сигурности грађана, као и за остваривање социјалне кохезије. Имајући ово у виду конкретан циљ истраживања представља, пре свега, критички осврт на досадашње форме решавања питања сиромаштва у Србији, а ради изградње адекватног модела стратегије за редуковање сиромаштва и остваривања социјалне кохезије.

Научни циљ докторске дисертације је критичка анализа неолибералне парадигме социјалне државе, „њена стратегија смањења сиромаштва“ и остварења социјалне кохезије, а ради њиховог бољег разумевања. Такође, један од циљева је и проналажење најбоље могуће дефиниције социјалне кохезије која, затим, може бити операционализована у нашем истраживању, чиме би показали како се она остварује у различитим друштвима. Том приликом ће посебна пажња бити посвећена и проблему дефинисања сиромаштва. Како сиромаштво представља један вишедимензионални феномен њега није нимало лако обухватити једном дефиницијом, а од тога шта је то што подразумевамо под сиромаштвом зависе и модели стратегија које ћемо применити.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Када се ради о одређивању друштвеног циља овог рада, пре свега, треба трагати за његовом практичном употребом. Могућности примене резултата овог рада су велике, а нарочито имајући у виду проблеме са којима се суочава Република Србија на почетку 21. века. Резултати ове докторске дисертације треба да допринесу правилнијем избору стратегија за редуковање проблема сиромаштва на основу којих би се остварила социјална кохезија у подељеном друштву Србије.

Међутим, решавање проблема сиромаштва се не сме планирати само у националним оквирима. Напротив, оно мора подразумевати одређивања стратегија које ће се примењивати на националним нивоима, али такође мора подразумевати и међународну сарадњу како би се са сиромаштвом изборили што ефикасније.

2. ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ОД КОЈИХ ЋЕ СЕ ПОЛАЗИТИ У ИСТРАЖИВАЊУ

Као што смо већ одредили, предмет овог рада представља истраживање модела социјалне државе и развијање стратегија за редуковање сиромаштва ради остваривања социјалне кохезије. Главна хипотеза од које овај рад полази је да *социјална држава као комплексно институционално и политичко питање има дуготрајан социјални изазов да се избори са проблемом сиромаштва уз истовремено остваривање социјалне кохезије, а који не може бити превазиђен уколико и даље у савременом друштву доминира неолиберални концепт савремене државе.*

Имајући у виду општу хипотезу која ће се испитивати у овом раду дефинисали смо више посебних и појединачних хипотеза:

- Неолиберализам који претпоставља да слободно тржиште представља универзално решење за све економске проблеме не представља принцип којим би требало да се руководе стратегије редуковања сиромаштва.
- Сиромаштво се на глобалном нивоу, било да се ради о развијеним или неразвијеним земљама, повећава услед смањења прихода, раста незапослености, неадекватног образовања, а у специфичним ситуацијама и због ратова, изолације и природних катастрофа којима су погођена одређена друштва.
- Када се ради о распрострањености сиромаштва, као и узрока због којих настаје и последица које изазива постоје велике разлике између развијених и неразвијених земаља и региона.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- Неадекватна уређеност система социјалне сигурности и његова неадекватна прилагођеност специфичностима земаља у којима се примењује представља један од главних разлога повећања сиромаштва.
- Социјална права имају значајну улогу у остваривању социјалне кохезије и солидарности грађана.
- Држава је од изузетне важности за обезбеђивање социјалне заштите, било да је она та која обезбеђује заштиту, било да ствара институционалне и правне оквире унутар којих се она остварује, као и за остваривање социјалне кохезије.
- Остваривање социјалне кохезије мора бити један од приоритета савремене демократске државе.
- Социјална политика и социјални рад могу умањити социјалне проблеме али их сами не могу отклонити.
- Сиромаштво, незапосленост и неједнакости представљају проблем свих земаља захваћених процесом транзиције.
- Србија је погођена великим економским неједнакостима које заједно са политичким доводе до неједнакости у животним шансама појединаца и друштвених група.
- Систем социјалне заштите који се спроводио у Србији није одговорио потребама остваривања социјалне кохезије.

Неолиберализам је као доминантан образац друштвеног развоја у савременом друштву довео је до јачања и проширивања јаза између богатих и сиромашних, како на нивоу односа између развијених и неразвијених земаља, тако и на нивоу богатих и сиромашних друштвених слојева унутар држава, али и развијених и неразвијених региона у свету и Србији. Крај 20. и почетак 21. века је показао да економска криза једноставно не може бити превазиђена некритичким прихватањем неолибералних принципа. Неолиберализам као дефинишућа политичко-економска парадигма савременог друштва истиче да неометани развој капитализма захтева да државне интервенције буду сведене на минимум, а да су

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

тржишни механизми више него способни да изађу на крај са било каквим проблемима, између осталог и са социјалним проблемима. Сви покушаји да се они превазиђу на било који други начин уз укључивање државних механизма се сматрају покушајима који су усмерени против слободног тржишта, које је једино рационално, фер и демократско. Оно што се овим теоријским приступима занемарује јесте да је управо неолиберализам тај који ствара огромне социјалне неједнакости, а које онемогућавају развој демократије. Демократија која се развија под неолибералним принципима је оријентисана на тржиште и профит производећи, уместо социјалне сигурности грађана као потрошача и слободних индивидуа, пре свега потрошаче. Глобална тржишна економија представља подручја које сасвим јасно сведочи о оваквом једном стању. Овде, такође, треба напоменути да је оно што се често назива ширењем тржишне економије углавном тотална супротност тога, тј. средство којим се моћне државе служе да би оствариле своју доминацију.

Овде се може увидети да се сиромаштво јавља као глобалан проблем који се не може решити стратегијама базираним на неолибералним институционалним принципима и односима. Да би се успешно превазишао овај проблем потребно је пре свега разумети шта је то што се подразумева сиромаштвом. О томе постоје бројна теоријска разматрања. Када се ради о приступима проблему сиромаштва углавном је могуће разликовати квантитативни и квалитативни приступ. Традиционални квантитативни приступ овом проблему је временом прошириван и квалитативним анализама, а у циљу његовог бољег разумевања. Овде наравно не желимо рећи да су нпр. статистички подаци који говоре о сиромаштву небитни. Напротив они су јако важни и помажу нам да боље сагледамо обим проблема, али за његово разумевање у потпуности неопходно је комбиновати и квалитативне и квантитативне податке.

Том приликом треба водити рачуна и о остваривању модела социјалне кохезије. Механизми остваривања социјалне кохезије нису универзални и варирају у зависности од друштвено-историјског миљеа. На основу нивоа социјалне кохезије може се видети на који начин грађани доживљавају свет око себе. Она је веома важна за будућност сваког друштва, јер раст кохезије уједно доводи и до

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

повећања задовољства животом. Социјална кохезија показује на који начин чланови одређеног друштва живе и раде заједно, при чему са њеним побољшањем расте уједно и квалитет живота тог друштва. Само развијена и јака држава може да доведе до њеног потпуног остварења. Истовремено би требало водити рачуна о различитостима (нпр. националним, верским, културним...) на које би требало гледати као на предност, а не као ману. Наравно требало би нагласити да не постоји држава у којој је социјална кохезија у потпуности испуњена, већ је то идеал коме се стално тежи. Требало би свакодневно тежити осигурању добробити свим члановима друштва, а као основни предуслов је трансформисати друштво у политичкој, социјалној и економској сфери.

Србија у првој деценији 21. века није пронашла економски и институционални модел друштвеног развоја којим би се ублажили проблеми који иду са радикалним, политичким и економским променама транзиционог друштва. Са толиким политичким жаром најављиване институционалне и економске промене нису суштински донеле ништа ново. Србија је и даље остала слаба и недовршена институционална држава. Процес закаснеле транзиције, који је суштински започео тек после 2000-те године је постао блокиран и одложен. Почетна еуфорија која је створена око европских интеграција је постепено замењена скептицизмом. Политика безалтернативног пута ка Европској унији је пред Србију ставила безбројна условљавања великих сила и тешких одлука. То је довело до тога да је Србија постала слаба држава са великим економским и институционалним проблемима. Транзицију у Србији одликују три главне карактеристике око којих постоји општи консензус:

- „Као и у свим посткомунистичким друштвима ради се о захтевној дуалној или двострукој транзицији, која поред политичке плурализације и укидање комунистичког монопола, укључује укидање дириговане економије, приватизацију и стварање ефективне економије.
- Транзиција је у Србији двофазна или двостепена као и у великом броју посткомунистичких земаља. У првој фази транзицију одликује доминација снага старог резима, које половичним реформама настоје да контролишу и усмеравају транзицију како би задржали привилегије. Оно

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

што је специфично за Србију је стање успорене транзиције у оквиру рата на экс-југословенском простору и изолацији чиме транзиција постаје блокирана и одложена. У Србији транзиција у правом смислу те речи започиње тек променом режима након 5. октобра 2000. године.

- Као и у свим социјалистичким федерацијама трећу карактеристику чини распад претходног и стварање новог државно-политичког оквира и идентитета који је у случају Србије и экс-Југославије крајње насилан и скуп. Имајући у виду референдумско осамостаљивање Црне Горе и једнострано проглашену независност Косова, он у Србији траје и након 2000. године и практично још није завршен.¹³

Сиромаштво и огроман број незапослених представљају посебан проблем на путу развоја Србије. Сиромаштво у Србији погађа пре свега особе са ниским нивоом образовања, незапослена и издржавана лица, старе (преко 65 година), децу, као и оне групе које су традиционално међу угроженима, попут Рома, избеглица и расељених лица, особа са инвалидитетом, жене. Оно у Србији представља и рурални феномен, тј. сеоске средине су погођене у већој мери него становништво у граду, а пре свега овде треба истаћи старачка домаћинства. Из свих тих разлога требало би променити актуелну стратегију редуковања сиромаштва ради јачања социјалне кохезије ради демократског профилисања Републике Србије.

¹³Зоран Стојиљковић, *Србија у лавиринтима транзиције – огледи из политичке социологије савременог друштва*, Службени гласник, Београд, 2011, стр. 114.

3. МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП

Комплексност предмета истраживања којим се овај рад бави захтева један интердисциплинарни приступ, што подразумева и коришћење различитих теоријско-методолошких приступа из више научних дисциплина од којих ћемо издвојити следеће: политикологија, социологија, право, социјална психологија и демографија. Ово доводи уједно и до потребе за коришћењем великог броја разноврсних метода. Када се ради о методама које ће бити коришћене у овом раду на првом месту треба напоменути аналитичке основне методе: метод анализе, метод апстракције, метод специјализације и метод дедукције. Затим ћемо се користити синтетичким основним методама: синтеза, конкретизација, генерализација и индукција. Овде свакако треба напоменути да ће у овом раду бити коришћене и општенаучне методе: хипотетичко-дедуктивна, аналитичко-дедуктивна. Нарочити значај за ово истраживање имаће компаративна анализа статистичких и теоријских приступа који су релевантни за наше истраживање.

Примарни извор података ће се састојати од великог броја научне литературе, научних и информативних докумената, правних и политичких аката, као и многобројне друге грађе, пре свега статистичке, која је прикупљена зарад истраживања у раду. Када се ради о секундарним изворима, они се, пре свега, састоје од великог броја научних истраживања до којих смо приликом наше потраге дошли.

4. ОЧЕКИВАНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС

Истраживање проблема сиромаштва данас је све енергичније, што доста говори о актуелности проблема, али и о томе да јединственог и универзалног решења које се може применити увек и свуда нема. Научно интересовање за проблем неједнакости и сиромаштва је нарочито у порасту од друге половине 20. века и наставило је да буде све популарније у 21. веку. Томе нарочито доприносе таласи економске кризе који су наставили да погађају друштво на глобалном нивоу у новом миленијуму. Ова докторска дисертација има за циљ да допринесе научним дебатама које се баве овим проблемом. Поред анализе сиромаштва на глобалном ниво овај рад ће нарочито имати у виду случај Србије.

Научни допринос ове докторске дисертације проистиче из комплексности и актуелности теме којом се она бави. Скептицизам по питању судбине социјалне државе је почео да јењава, и све је већи број теоретичара који сматрају да ће социјална држава успети да се трансформише пред изазовима савремених друштвених процеса.

У овом раду ћемо направити преглед најважнијих теоријских приступа проучавању социјалне државе, при чему ће бити урађена и компаративна анализа система социјалне заштите, као и остваривања социјалних права и социјалне сигурности грађана у развијеним и неразвијеним земљама. Тиме желимо да побољшамо разумевање функционисања институција социјалне државе, као и да покажемо шта је то што би у Србији требало предузети на њеном путу ка њеној изградњи као државе социјалне сигурности. Такође, компаративни приступ ове дисертације би требало да омогући боље разумевање стратегија за редуковање сиромаштва које се примењују у земљама различитог нивоа развоја. Овде би

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

требало нагласити да би приликом планирања дугорочних стратегија за редуковање сиромаштва требало водити рачуна о специфичностима друштвено-историјског миљеа одређеног друштва. Нарочити научни значај ове дисертације био би у систематизацији и класификацији постојећег сазнања које се тиче проблема којим се бавимо, као и да се кроз критичку анализу дође до испуњења циљева који су на самом почетку постављени.

Друштвени допринос докторске дисертације би требало да се огледа у њеној применљивости у проналажењу најоптималније стратегије за редуковање сиромаштва, као и да допринесе разумевању начина на који се може побољшати социјална кохезија друштва у Србији.

ПРВИ ДЕО:

**КОНЦЕПЦИЈА СОЦИЈАЛНЕ ДРЖАВЕ И
ПИТАЊА СИРОМАШТВА И СОЦИЈАЛНЕ
КОХЕЗИЈА У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ**

**I ТЕОРИЈА И ПРАКСА
СОЦИЈАЛНЕ ДРЖАВЕ**

1. ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ ДРЖАВЕ

1.1. *Како одредити социјалну државу?*

Социјална држава представља веома комплексан феномен који није нимало лако обухватити једном дефиницијом. О томе како одредити социјалну државу постоје бројне теорије којима ћемо овде посветити посебну пажњу. Оно што на самом почетку треба напоменути је да се појам „држава благостања“ (енглески – *Welfare State*, немачки – *Wohlfahrtsstaat*, француски – *État-providence...*) веома често користи као синоним за појам социјалне државе. Овај термин је први пут употребљен од стране Вилијама Темпла (William Temple), надбискупа из Кентерберија, који је појам државе благостања употребио као супротност термину држава моћи – *Power State*.¹ Наравно треба напоменути да је појам благостања доста шири од само његовог економског поимања.²

Социјална држава као најопштији појам „обухвата све државе чије су институције, структуре и конкретне делатности усмерене на то да се путем регулишућих и обликујућих интервенција, остваре социјална сигурност и пристојан, човека достојан квалитет живота, односно остваре и гарантују животне могућности које су у складу са преовлађујућим представама и разумевањем

1 Драган Суботић, *Корпоративно пословна етика и институције (нео)либералне и социјалне државе*, op.cit., стр. 259.

2 Daniel T. Slesnick, *Consumption and Social Welfare – Living standards and their distribution in the United States*, Cambridge University Press, 2001, p. 8.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

равноправности људи и социјалне равноправности.“³ У ужем смислу социјална држава подразумева нормативни приступ и принцип дефинисања социјалне политике уставом, као што је то превасходно случај у Немачкој традицији.⁴

Социјална држава треба да испуњава бројне обавезе међу којима су у ужем смислу два типа аранжмана државних издатака – „(1) *cash* бенефите домаћинствима у које спадају трансфери укључујући и мандаторно социјално осигурање и (2) субвенције или директне државне провизије људских сервиса у које спадају брига о деци, образовање, здравствена заштита и брига о старима. Са друге стране у ширем смислу држава благостања може обухватити и регулацију цена политику смештаја, еколошку политику, регулацију радне околине и сигурности.“⁵

Имајући све ово у виду потребно је одредити шта је то што се подразумева под социјалном државом. Ми ћемо су у овом раду руководити дефиницијама социјалне државе Драгана Суботића и Зорана Стојиљковића. Према Драгану Суботићу „социјална држава у савременом значењу представља друштвени пројекат међусобно повезаних државних институција, правних правила, политичких одлука и друштвених поступака којима се фаворизује, штити и унапређује животни стандард највећег броја становника државе, и то како становништва које живи од прихода који потиче из радног односа тако и оних појединаца и група (инвалида и других) који нису у могућности да самостално задовоље своје потребе због чега би стандард њиховог живота могао да падне испод егзистенцијалног минимума.“⁶ С тим у вези, Зоран Стојиљковић социјалну државу дефинише као „одговарајући, и у великој мери различит, институционални оквир, и пратећи механизам, који представља политичку резултанту формираног базичног социјалног консензуса о брзи и одговорности за основну сигурност и

3 Зоран Стојиљковић, „За и против социјалне државе”, *Савремена држава* (приредили: Вукашин Павловић и Зоран Стојиљковић), Konrad Adenauer Stiftung и Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд, 2008, стр. 28.

4 Исто, стр. 28.

5 Коста Јосифидис, Алпар Лошонц, Новица Судић, *Есеји о држави благостања*, Футура публикација, Нови Сад, 2009, стр. 7-8.

6 Драган Суботић, *Корпоративно пословна етика и институције (нео)либералне и социјалне државе*, op.cit., стр. 259.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

добробит чланова заједнице, односно за гарантовање одређеног каталога њихових економских и социјалних права.⁷

Према наводима Драгана Суботића „институционално-нормативне мере и социјално политичко понашање унутар социјалне државе обухвата четири велика подручја: социјалну политику или другачије речено оријентисану економску политику; обавезно социјално осигурање; интервенције у индивидуалним случајевима у виду социјалне помоћи; интервенције у ванредним или кризним ситуацијама.“⁸ У том смислу треба истаћи да институционални оквир и структура социјалних држава садрже четири облика државне регулације и усмеравања. „Први чине различити облици социјалног осигурања (од ризика сиромаштва, незапослености, старости, инвалидности, болести) који се углавном свде за трансфер новчаних бенефита. Други важан облик су свакако социјални сервиси и установе са бесплатним или за грађане субвенционисаним ценама услуга, области образовања, здравства и социјалне заштите, превасходно усмерена ка деци и старим лицима. Затим трећи облик представља државна регулација у областима радне сигурности и безбедности и заштите на раду, еколошких стандарда и стандарда становања, која укључује и помоћ у намирницама и регулацију цена. И на крају, четврти облик се сачињавају индустријски, односно радни односи и запошљавање, који укључују и вођење комбинованих пасивних мера заштите незапослених, али и активне мере креирања услова за нову запосленост.“⁹

Један од најзначајнијих прегледа теоријских приступа који у свој фокус стављају државу благостања јесте свакако дело *Држава благостања – идеје и политика* ауторке Слободанке Недовић.¹⁰ Слободанка Недовић овај преглед започиње Џоном Кејнзом [John Maynard Keynes], који је у незапослености видео велико зло, при чему сматра да је основна мана капитализма то што постоји

7 Зоран Стојиљковић, „За и против социјалне државе”, *op.cit.*, стр. 28.

8 Драган Суботић, *Корпоративно пословна етика и институције (нео)либералне и социјалне државе*, *op.cit.*, стр. 259.

9 Зоран Стојиљковић, „За и против социјалне државе”, *op.cit.*, стр. 28-29.

10 Слободанка Недовић, *Држава благостања – идеје и политика*, ЦЕСИД, Београд, 2005.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

произвољна и неправедна расподела богатства.¹¹ Ови умерени колективисти (како их Слободанка Недовић назива), иако крајње нерадо, прихватају као нужне неке колективистичке мере у капиталистичком друштву. Кејнзијанистички приступ на привреду гледа као на игру са „позитивним збиром“, а не као на игру „нултог збира“.¹² Игра „позитивног збира“ захтева другачије понашање, „власници капитала и најамни радници као кључни играчи не боре се један против другог, већ међусобно уважавају интересе: радници морају и ради сопственог интереса прихватити важност профита, јер само довољно висок ниво профита обезбеђује будућу запосленост и пораст прихода; капиталисти са своје стране, морају и у свом интересу прихватити трошкове увећаних најамнина и социјалних установа државе благостања, јер то обезбеђује ефикасну тражњу, као и здраву, образовану, задовољну и спокојну радничку класу“.¹³ Умерени капиталисти, насупрот либералном приступу, сматрају да је потребно да постоје одређене државне мере које би имале за циљ редистрибуцију прихода.

Настанак државе благостања је повезан са идејом и праксом социјалдемократије. Оно што је заједничко свим социјалдемократским покретима јесте следеће: „пружају безрезервну подршку социјалним услугама, односно установљавању и проширивању државе благостања.“¹⁴ „Социјалдемократија је већ у првим деценијама одговорила на дилеме које Адам Пржеворски [Adam Przeworski] сматра битним за све социјалистичке покрете: борити се за социјализам кроз политичке институције капиталистичког друштва или се буржоазији супротставити без икаквог посредовања; определити се за радничку класу као јединог агента социјалистичких промена или се ослонити на мулти или чак супра-

11 John Maynard Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Macmillan, London, 1942.

12 Подсетимо се да у економској теорији „игра нултог збира“ представља ситуацију у којој добитак једног учесника одговара губитку другог учесника, тј. ако се сабере укупан добитак свих учесника, а затим се од њега одузме укупан губитак, крајњи резултат ће бити нула.

13 Слободанка Недовић, *Држава благостања – идеје и политика*, op.cit., стр. 13.

14 Исто, стр. 29.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

класну подршку; борити се за побољшање реформе унутар оквира капиталистичког система или све снаге усмерити на његову радикалну измену.¹⁵

Погледајмо одређења социјалне државе које се налазе у програму Социјалдемократске партије Немачке: „Социјална држава је велико цивилизацијско достигнуће 20. века. Она допуњује права грађанских слобода социјалним грађанским правима. И зато су, по нама, демократија и социјална држава повезане. Социјална држава је ослободила милионе људи из тескоба њиховог порекла, заштитила од оштрина тржишта и обезбедила им прилике за живот у самоодређењу. Она је одлучујућа основа економске динамике која ствара наше благостање (...) Да би се у наше доба обновило ово обећање о сигурности и просперитету, ми настојимо да развијемо даље социјалну државу у социјалну државу која делује превентивно.“¹⁶

Ту је и марксистички приступ држави благостања. Једна од битних разлика између теоретичара социјалдемократије и марксизма у томе што су „теоретичари социјалдемократије по правилу у тесној вези, а најчешће и активни чланови и функционери одговарајућих партија, марксистички теоретичари се по правилу појављују у улози политички независних интелектуалаца (мањи број је формално везан за комунистичке партије) најчешће ангажованих на универзитетима, који су последњих деценија најзначајнији центри неговања и развоја марксистичке мисли.“¹⁷ Норман Гинсбург [Norman Ginsburg] даје следеће објашњење марксистичког виђења државе благостања: „Државу благостања не сматрамо неограниченим достигнућем радничке класе у борби, оазом социјализма и стога серијом уступака буржоазије. Не посматрамо је ни као институцију обликовану углавном захтевима и потребама капиталистичке економије. Држава благостања се формира око противречности и сукоба у капиталистичком развоју у специфичном историјском контексту. Са становишта радничке класе, она је одговор на њихову континуирану борбу да побољшају и обезбеде услове егзистенције и животни стандард. С капиталистичког становишта, допринела је сталној борби за

15 Исто, стр. 13.

16 Александер Петринг, *Социјалдемократска читанка 3 – Социјална држава и социјалдемократија*, Фондација Фридрих Еберт, Београд, 2012, стр. 10.

17 Слободанка Недовић, *Држава благостања – идеје и политика*, op.cit., стр. 13.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

акумулацију капитала тиме што је материјално помагала да се доведу у везу рад и капитал на начин који остварује профит и тиме што је обуздавала неизбежан отпор и револуционарни потенцијал радничке класе.“¹⁸

Социјална држава је „настала са идејом реализације праведнијег социјалног поретка мерама економске политике и социјално усмереним законодавством на подручју образовања, здравства, становања, радних односа и трговине”, при чему се „ове мере предузимају у оквиру тржишне привреде која делује на основу економских закона понуде и потражње, слободе уговарања и примата приватног власништва и иницијативе”.¹⁹ Често се истиче да се „18. век може окарактерисати као век грађанских права, 19. век је век политичких права, док је 20 век називан веком социјалних права.“²⁰

Свакако је значајна и критика државе благостања од стране нове деснице, тј. од стране неолиберализма и неоконзервативизма. „Што се тиче неоконзервативног приступа његов став поводом неуспеха социјалне политике можемо наслутити на основу Нејтана Глејзера [Nathan Glazer] који каже да социјална политика која има задатак да решава проблеме који настају услед слабљења структура које су биле носиоци тих традиционалних начина помоћи: породице, суседства, цркве, етничких група и слично. Парадоксално, наши напори да ослобађамо од невоља изазивају увећање невоља.“²¹ Ту се јављају захтеви који се не могу испунити. „Припадници ове нове деснице праве сасвим „логичну“ везу између захтева економске и социјалне политике коју сасвим лепо репрезентује Џон Хоскинс [John Hoskins]: да бисмо имали више инвестиција морамо смањити порезе; да бисмо смањили порезе, морамо смањити јавне расходе; да бисмо смањили јавне расходе морамо смањити незапосленост; да бисмо смањили незапосленост морамо снизити наднице; да

18 Norman Ginsburg, *Class, Capital and Social Policy*, Macmillan, London, 1981, цитирано према: Слободанка Недовић, *Држава благостања – идеје и политика*, ЦЕСИД, Београд, 2005, стр. 155.

19 Драган Суботић, *Корпоративно пословна етика и институције (нео)либералне и социјалне државе*, op.cit., стр. 259.

20 Радивој Степанов, *Увод у политику и политички систем*, Нови Сад, 2008, стр. 220.

21 Слободанка Недовић, *Држава благостања – идеје и политика*, op.cit., стр. 283.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

бисмо снизили наднице, морамо утврдити нову границу сиромаштва засновану на стварним потребама, односно морамо смањити потпоре.“²²

Социјална држава има за циљ да оствари социјалну правду институционалним путевима. Са једне стране морамо имати функционисање слободне тржишне привреде али уз поштовање социјалних начела.

²² Исто, стр. 285.

1.2. Настанак и развој социјалне државе

Модерна социјална држава у другој половини 19. века произилази као резултат остварења две групе претпоставки: „прву чине процес диференцирања и аутономизација државних апарата, структура и служби, на једној страни, и различитих облика интересног повезивања и самоорганизовања унутар цивилног (грађанског) друштва, на другој страни.“²³ Социјална држава има за циљ да „гарантује минимум прихода, да регулише социјалну сигурност и да грађанима обезбеди квалитетне социјалне сервисе.“²⁴ Благостање грађана представља „показатељ економског и социјалног неуспеха, место где тржиште, породица и државне институције нису успеле да омогуће грађанима социјалну сигурност.“²⁵ То је место где социјална држава треба да се покаже.

Први елементи социјалне државе називају се још 80-тих година 19. века у Немачкој. „У великој повељи социјалне политике цара Вилхема I од 17. новембра 1881. године, за време канцелара Бизмарка, Вилхем I препоручује немачком законодавном телу (*Reichstag*) да донесе законе о осигурању радника за случај болести, несреће, инвалидности и старости.“²⁶ То је и редослед настајања социјалног осигурања у Немачкој, при чему су ови закони након многобројних облика напослетку обједињени у једном закону 1911. године, када је уведена и „породична пензија“. Основна карактеристика „Бизмарковог модела“ социјалног осигурања су свакако непрофитност и солидарност међу свим осигураним лицима.

23 Зоран Стојиљковић, „За и против социјалне државе”, *op.cit.*, стр. 29.

24 Asa Briggs, „The Welfare State in Historical Perspective”, *Welfare State Reader* (Edited by Christopher Pierson and Francis G. Castels), Polity Press, 2006, p. 16.

25 Christopher J. Jewell, *Agents of Welfare State – How Caseworkers Respond to Need in the United States, Germany, and Sweden*, Palgrave Macmillan, 2007, p. 179.

26 Рајко Косановић, *Социјално право*, Фондација *Friedrich Ebert Stiftung*, Београд 2011, стр. 81.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Основна начела овог модела су начела узајамности и солидарности.²⁷ „Он је извршио велики утицај на развој социјалног осигурања и у многим другим земљама. На Бизмарково законодавство из осамдесетих година 20. века може се гледати као на полазну тачку успостављања основа европских социјалних држава. Компаративна студија развоја закона социјалног осигурања показује да је последња деценија 19. века и почетак 20. века обележило једино осигурање од повреда на раду. У неким земљама је постепено увођено ограничено пензијско и здравствено осигурање. Између два светска рата социјално осигурање је проширено укључивањем осигурања за случај незапослености, већим обухватом популације, као и повећањем броја земаља у којима су присутне све ове четири основне шеме осигурања. Након Другог светског рата велики број земаља је направио озбиљне социјалне реформе, што је као резултат имало то да су до 1950. године у готово свим Западно-европским државама постојали обухватни програми социјалног осигурања за повреде на раду, незапосленост, старост и болест.“²⁸

Златно доба за *Welfare State* се везује за извештај лорда Беверица који је рекао да ће увек више бити слободних радних места него људи без посла (William Beveridge) из 1942. године. Беверицов наслов извештаја гласи *Пуна запосленост у слободном друштву (Full Employment in a Free Society: A Report)*. „Када продавац не може да прода своју радну снагу, њему је тиме речено да није ни од какве користи. Прва ситуација изазива неугодност или губитак. Друга представља личну катастрофу. На незапосленост *гледа* као на велико зло. Када се ради о другом делу наслова види се да он велики значај придаје проблему слободе. Неке од слобода сматра суштинским – слободу вероисповести, говора и писања, учења и поучавања, слободу окупљања и удруживања у политичке и друге сврхе, слободу избора запослења и располагање властитим приходом (...) Беверидж је тврдио да својина средстава за производњу не спада међу основне слободе, јер њу користи само мањи део народа. Он је истовремено подвукао да би, када би се доказало да је

27 *Реформа система ПИО Србије*, Министарство рада, запошљавање и социјалне политике, Београд, новембар, 2012.

28 О коренима социјалне државе опширније видети: Stein Kuhnle and Matti Aaltonen „Introduction: Growth and survival of European welfare state“, *Survival of the European welfare State* (Edited by Stein Kuhnle), Routledge, 2000, p. 3.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

ликвидација приватне својине неопходна ради обезбеђења пуне запослености, њу требало и спровести. Међутим укидање основних слобода Бевериџ сматра недопустивим, јер су оне драгоцене и од саме пуне запослености (...) Слобода представља више од ослобађања од арбитрарне моћи државне власти. Она значи слободу од економског робовања бедности и прљавштине и другим социјалним злима.“²⁹

Вукашин Павловић бавећи се социјалном државом и њеним настанком показује да се у периоду након Другог светског рата у Европи успоставља и афирмише социјалдемократски концепт државе познат као модел државе благостања. „То је држава која уводи начело солидарности редистрибуције дохотка у корист запослених и сиромашних, као и у корист свих грађана у погледу могућности здравственог осигурања, образовања, политике пуне запослености, модела социјалног дијалога између државе, послодавца и синдиката, као и система социјалних давања за незапослене и сиромашне.“³⁰ Са друге стране, он истиче да се у другој половини седамдесетих и у првој половини осамдесетих година, као реакција на државу благостања у Великој Британији под Маргарет Тачер, а у Сједињеним Америчким Државама под Роналдом Реганом наступа период дерегулације и успостављања модела неолибералне државе.

²⁹Слободанка Недовић, *Држава благостања – идеје и политика*, op.cit., стр. 20.

³⁰ Вукашин Павловић, *Држава и друштво*, Београд, 2011, стр. 296.

1.3. Класификација различитих модела социјалне државе

Класификација модела социјалне државе није нимало једноставна. Овоме у прилог говори и чињеница да постоји велика теоријска разноврсност када се ради о овоме проблему. Овде ћемо покушати да покажемо на који начин се развијала класификација различитих модела социјалне државе, као и да прикажемо класификације које су оставиле највише трага у овој области.

На првом месту свакако треба поменути Харолда Виленског [Harold Wilensky] и Шарл Лебоа [Charles Lebeaux], који „праве разлику између два концепта благостања до којих су дошли применом квалитативних индикатора социјалних активности државе уносећи их на један нови парадигматски начин – резидуални и институционални. Резидуалном модел благостања се ослања на претпоставку о самопомоћи и конкуренцији, при чему овај модел државе (резидуалне државе – појам који уводе ова два аутора) социјалну сигурност усмерава ка онима који немају други начин за егзистенцију. Са друге стране, основни концепт институционалног модела базиран на идеји о узајамној сарадњи и помоћи.“³¹

Бавећи се овом класификацијом Ричард Титмус [Richard Titmuss] ју је кориговао додавши поред поменута два и трећи – индустријски модел:

- „Резидуални или селективни модел се руководи претпоставком да сви грађани задовољавају своје потребе посредством тржишта и приватне сфере (породице). Тек када ова два механизма откажу онда је оправдано активирати државне установе задужене за социјалну помоћ. „Својом социјалном политиком, држава не делује као катализатор промене, него је усмерена ка репродуковању постојећих социјалних подела.

³¹ Наталија Перишић, „Вредносни аспекти класификација социјалних држава“, *Социјална мисао*, бр. 4/2009, стр. 58.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Законодавним одредбама уско су дефинисане околности и услови које је потребно испунити за остваривање одговарајућих права.”³² Као пример оваквог модела државе он наводи англосаксонске земље и Швајцарску.

- У индустријском моделу остваривања резултата задовољавање потреба се врши искључиво на основу запослености. То доводи до тога да они грађани који нису запослени су једноставно занемарени и они не остварују права по основу социјалног осигурања. Нивои заштите се разликују с обзиром на своју позицију на тржишту рада. У складу са доминирајућим вредностима овог социјалног модела, који постоји у Немачкој, велику улогу имају социјални партнери на тржишту рада, што такође утиче повољно на статус запослених.³³
- Институционални резидуални модел се базира на идејама егалитаризма и социјалне једнакости. Он омогућава задовољавање потреба и изван тржишта претпостављајући универзализам права и институционализованост социјалне сигурности. Мере социјалне политике у овом моделу нису усмерене само према лицима у ситуацијама социјалних ризика, него је уобичајено бити корисник система социјалног благостања у различитим приликама, од рођења од смрти.³⁴

Једну од најпознатијих а уједно и најзначајнијих подела социјалне државе је урадио Еспинг-Андерсон [Gøsta Esping-Andersen]. Овај теоретичар је наставио Титмусову анализу социјалне политике полазећи од претпоставке да за одређивање карактера и домена социјалне политике није од важности колико се новац троши већ на који начин. На тај начин је и настала чувена типологија модела државе благостања у зависности од типова капитализма коју можете видети у следећој табели.

32 Исто, стр. 59.

33 Исто, стр. 59.

34 Исто, стр. 59-60.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Табела бр. 1: Еспинг-Андерсонов модели државе благостања

1. Социјално-демократски, универзалистички, егалитаријански   • државна координација;• издашне провизије;• дистрибуција на универзалистичкој основи;• финансиран путем пореских прихода.
2. Корпоративистички, Бизмарков, конзервативни модел   • координисан од стране друштвених актера;• издашне провизије;• дистрибуција на основу позиција на тржишту рада;• финансиран порезима на лични доходак, наметнутих и запосленима и послодавцима.
3. Либерални, резидуални модел   • координисан од стране државе и тржишта;• таргетиран;• минималистичке провизије;• дистрибуција на темељу испитаног имовинског стања;• финансиран путем пореза на личне дохотке;• значајан удео приватног здравственог, пензијског осигурања;• дистрибуција помоћи за најсиромашније слојеве на основу испитаног имовинског стања.

Извор: Коста Јосифидис, Алпар Лошонц, Новица Супић, *Есеји о држави благостања*, Футура публикација, Нови Сад, 2009, стр. 15.

Либерални модел државе благостања карактеришу ниске социјалне накнаде и на која има права узак круг корисника. Помоћ се додељује на основу имовинског стања корисника, а бенефиције су углавном намењене радничкој класи са ниским примањима. Главне карактеристике су:

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- „упоредиво ниске јединствене стопе новчаног давања;
- финансирање преко пореза;
- низак степен декомодификације;
- стратификација путем приватних осигурања и услуга.“³⁵

Корпоративни (неоконзервативни) модел државе благостања се одликује умереним нивоом декомодификације. „Овај модел се односи на нације код којих је историјско корпоратно-статичко наслеђе било награђено до нове после-индустријске класне структуре, у таквим нацијама очување статусних разлика је важније и од гарантовања социјалних права.“³⁶ Главне одлике:

- „новчана давања која у великом степену зависе од претходних прихода,
- слабо изражене јавне услуге,
- финансирање великим делом преко доприноса и
- снажна стратификација на основу група професија, прихода, пола.“³⁷

Социјалдемократски модел државе благостања проширује принципе универзализма и декомодификацију социјалних права и на средње класе „у њему положај појединаца не зависи од статуса на тржишту. Он промовише једнакост, активну политику запошљавања и смањење разлике у дохотцима, одликујући се истовремено високим степеном декомодификације. Уместо да толерише дуализам између државе и тржишта, радничке класе и средње класе, социјалдемократски модел спроводи социјалну политику једнакости највиших стандарда, а не једнакост минимума потреба као што се то другде чини.“³⁸ Главне карактеристике:

- „услуге као важан део социјалне политике,
- веома уједначена новчана давања,

35Александер Петринг, *Социјалдемократска читанка 3 – Социјална држава и социјалдемократија*, op.cit., стр. 36.

36 Ана Чекеревац, „Компаративне анализе социјалних политика, ЛЕКОМ, Београд, 2005, стр. 401.

37Александер Петринг, *Социјалдемократска читанка 3 – Социјална држава и социјалдемократија*, op.cit., стр. 38.

38 *Gøsta Esping-Andersen, The Three Worlds of Welfare Capitalism*, op.cit., p. 28.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- финансирање преко високих пореза,
- висок степен декомодификације и
- висок степен једнакости прихода и низак степен стратификације.³⁹

Валтер Корпи (Walter Corpi) и Јоаким Палме (Joakim Palme) критикују Еспинг-Андерсонов модел правећи разлику између система у односу на обухват становништва политиком одржавања и остваривања бенефиција. То је разлог због кога се системи могу сврстати у : „*обухватни* (Еспинг-Андерсонов трећи модел), *корпоративни* (са социјалним осигурањем оријентисаним према економски активној популацији – категорији понекад називаној *бизмаркијанском*), *систем основног обезбеђења* (линеаран или са малим ограничењем, дуж линија повезаних са извештајима Беверица у Британији) или *усмерени систем* (где је доминантно додељивање бенефиција одређено приходом).“⁴⁰ Погледајмо како то изгледа у пракси.

За почетак треба поменути циљни или усмерени модел, који се „остварује у зависности од дохотка, имовинског стања, и др., при чему право на новчану накнаду остварује становништво које се налази испод линије сиромаштва. Проблем је што ова линија може бити постављена изузетно високо. У пример држава које припадају овом моделу они сврставају Аустралију.“⁴¹

Затим. корпоративни модел обухвата Аустрију, Белгију, Француску, Немачку, Италију, Јапан и Холандију. У њему се задовољавање потреба врши на основу рада, док се права остварују на основу запослености, при чему висина накнаде зависи од претходне зарада, а извор финансирања права су доприноси послодаваца и запослених.“⁴²

Ту је и модел основног обезбеђења. Он подразумева „да је износ накнада једнак за све, при чему су сви који остварују високе приходе осигурани ради одржавања стандарда, а запослени су осигурани под истим условима. Овом моделу

39 Александер Петринг, *Социјалдемократска читанка 3 – Социјална држава и социјалдемократија*, op.cit., стр. 39.

40 Ана Чекеревац, „Компаративне анализе социјалних политика“, op.cit., стр. 401.

⁴¹ Исто, стр. 402.

⁴² Исто, стр. 402.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

припадају Канада, Данска, Ирска, Холандија, Нови Зеланд, Швајцарска, Велика Британија и САД, док се Нови Зеланд третира као циљни уколико се посматра подршка болеснима и незапосленима, исто тако се САД третирају као циљни модел приликом анализе заштите болесних, док се Швајцарска сматра моделом који има обухватну политику за незапослене.⁴³

Док се у обухватни модел се сврставају „Финска, Норвешка и Шведска и у њему се права остварују на основу држављанства и доприноса, при чему основни ниво социјалне сигурности обезбеђују универзални програми којима је обухваћено цело становништво, а висина дохотка одређује ниво надокнаде за запослено становништво.“⁴⁴

Поред ових класификација овде ћемо поменути у класификацију Тејлора-Губија (Taylor-Gooby) која је урађена на основу извора финансирања социјалних функција и услуга, модалитета приступа грађана социјалним услугама, врсте и висине социјалних накнада и управљања социјалне заштите разликује четири типа држава благостања у Европи:

- „Нордијски – главне карактеристике овог модела су директно управљање од стране државе, доминантно финансирање из пореза, висока јавна потрошња, доступност услуга на основу универзалног грађанског статуса, као и дарежљиви и ефективни облици социјалне заштите;
- Континентални – њега одликују мања дарежљивост и ефективност у односу на нордијски тип, финансира се углавном из социјалних доприноса, од чега зависи и приступ, док је управљање по прилично успорено;
- Медитерански – њега одликује нижа потрошња, нижи нивои и ефективност подршке и комбинација механизма финансирања и приступа програмима социјалне заштите;

⁴³ Исто, стр. 402.

⁴⁴ Исто, стр. 402.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- Либерални – овај тип карактеришу такође ниски трошкови, нивои и ефективност подршке, финансира се из пореза, а приступ је дефинисан на основу потреба грађана.“⁴⁵

Ова велика разноврсност класификација модела социјалне државе говори у прилог томе да она представља веома актуелан и комплексан феномен. Наравно овим нисмо ни близу тога да смо исцрпили све могуће класификације. Оно што такође отежава овај задатак је и чињеница да се под утицајем друштвених процеса стално мења. То доводи да се она стално мења како би одговорила изазовима савременог друштва. Социјална држава је настала у оквирима националне државе, али су савремени друштвени трендови довели до тога да је она морала да се мења, при чему социјалну политику више није могуће водити у затвореним националним оквирима.

⁴⁵ Марија Бабовић Концептуални и институционални предуслови развоја социјалне димензије ЕУ“(приредила: Марија Бабовић), *Изазови нове социјалне политике*, SeConS – Група за развојну иницијативу, Београд 2010,стр. 38.

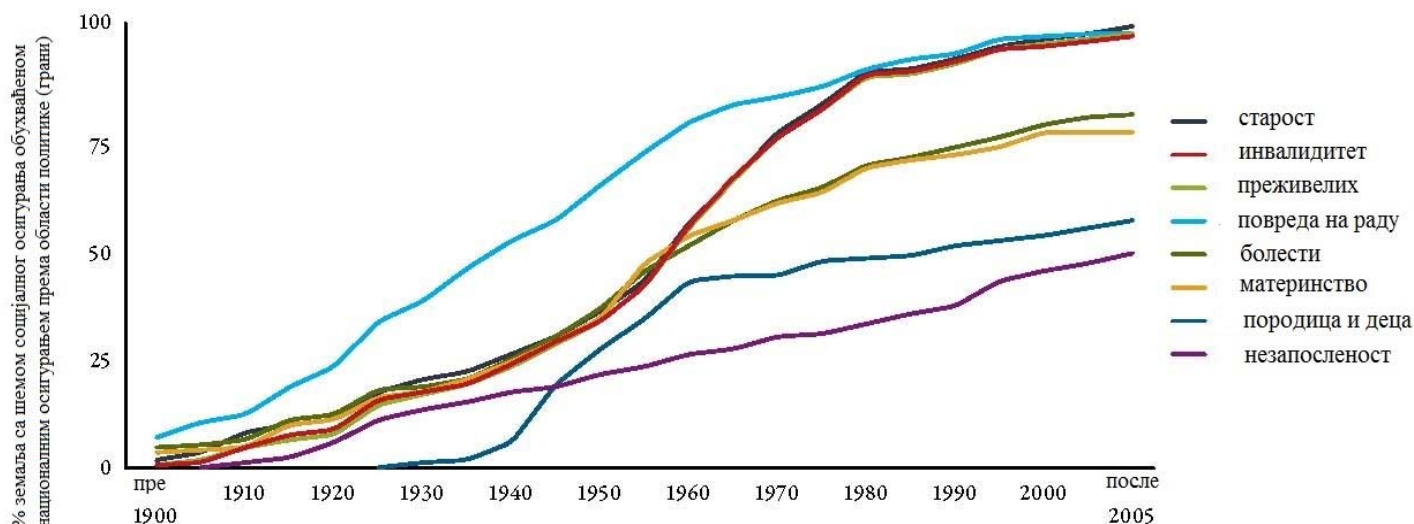
2. САДРЖАЈИ И ОБЛИЦИ ОСТВАРИВАЊЕ СОЦИЈАЛНЕ ДРЖАВЕ У ЕВРОПИ

Према извештају Међународне организације рада која је радила историјски преглед система социјалне заштите у периоду 1900-2012. година може се видети да је направљен значајан напредак и захвату система социјалне сигурности, као и изградњи свеобухватног друштвеног сигурносног система. Данас већина земаља поседује системе социјалне сигурности којима су покривене већина области. Свакако да се трендови развоја социјалног осигурања разликују од земље до земље јер свака држава то чини према својим приоритетима. Међутим, оно што се може успоставити као законитост је то да се социјално осигурање прво регулише у областима повреде на раду, затим пензијског осигурања, инвалидности, па болести, здравља и материнства. Некако се надокнаде на име дечијег и породичног осигурања увек налазе на последњем месту. (видети следећи графикон).

Свакако треба напоменути да покривеност одређених области социјалног осигурања не решава само по себи проблем. Напротив, може се приметити да иако су области социјалног осигурања добро регулисане законима веома често постоји проблем приликом њихове имплементацији у пракси. Један од најчешћих разлога је недостатак институционалних капацитета и неусклађена институционална координација.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Графикон бр.1: Развој програма социјалне заштите заступљених у законима по областима (грананама), 1900-2005. (процент земаља)

Извор: *World Social Protection Report 2014/15 – Building economic recovery, inclusive development and social justice*, International Labour Office, Geneva, 2014, p. 4.

У европској социјалној теорији постоји сагласност о томе да социјална држава представља значајну историјску институционалну конструкцију: „Државе благостања, са својим особеним социјалним режимима благостања представљају значајан улог у обликовање савремених социјалних процеса у Европској унији одређујући истовремено и њихове границе и њихове потенцијале.“⁴⁶ Због тога се на самом почетку овог дела оправдано поставља питање како одредити европски социјални модел. Подсетимо се да Европска унија има три главне функције социјалне политике:

1. „Да обезбеди оквир за дијалог између социјалних актера у вези са дефинисањем различитог нивоа основних права радника;
2. Да обезбеди средства, нарочито за обучавање и запошљавање; и

⁴⁶ Марија Бабовић, „Концептуални и институционални предуслови развоја социјалне димензије ЕУ“ (приредила: Марија Бабовић), op.cit., стр. 34.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

3. Да стимулише и подстиче сарадњу између различитих актера социјалне политике, да размењују информације, искуства и промовише иновације, добру праксу и политику.⁴⁷

Како би смо одговорили на ову потребу послужићемо се одређењем Зорана Стојиљковића за које сматрамо да због његове свеобухватности на једноставан начин прецизно издваја најзначајније карактеристике онога што се може назвати европским социјалним моделом. У том смислу Зоран Стојиљковић европски социјални модел одређује као „збир полазних принципа и пратећих стратегија и активности државних органа и организација цивилног друштва, усмерених на то да се свим грађанкама и грађанима обезбеде:

- основне материјалне потребе и пристојан, човека достојан квалитет живота; односно „здрав животни век“ (посао, доходак, исхрана, становање...);
- социјално и еколошки одржив развој, односно правичан и адекватан развој сигурности и благостања за садашње, али и будуће генерације;
- социјална укљученост и партиципација; и
- ојача социјална кохезија прерасподелом дохотка у корист најсиромашнијих.⁴⁸

Чињеница је да је брига о социјалној сигурности значајан део европског идентитета који се ослања на принципе плурализма, једнакости, толеранције и искорењене дискриминације. Оно што се дешава у пракси, међутим, указује готово сасвим супротно од тога. Европски социјални модел далеко од тога да постаје јединствен. Развој европске државе благостања се током 50-тих, 60-тих и 70-тих година двадесет века одвијао се по веома повољним околностима и био је потпомогнут од стране четири кључна фактора:

47 Мира Лакићевић, „Социјални профил Европске уније“, *Годишњак 2010*, Факултет политичких наука, Београд, 2010, стр. 378.

48 Стојиљковић Зоран, „Карактер и функција државе“, *Савремена држава – структура и социјалне функције* (приредили: Вукашин Павловић и Зоран Стојиљковић), KonradAdenauerStiftung, Факултет политичких наука, Београд, 2010, стр. 68.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- „Златно доба“ релативно континуираног економског раста који се одликује великим и стабилним производним секторима, што је као резултат имало високе стопе запослености популације;
- Стабилна нуклеарна породична структура која је способна да обезбеди старање бригу о деци, немоћнима, старима и другим групама које зависе од туђе неге;
- Владе способне да управљају својим националним економијама путем нео-кејнзијанске политике која постиже континуирано ниску незапосленост и сигурне плате;
- И на крају политички системи у којима коалиција радника и средњих слојева успевају да ефикасно врше притисак на обликовање политике у складу са својим интересима, као и да обезбеде надокнаде и услуге за своје потребе уз истовремено обезбеђивање легитимности пореских последица таквих решења.⁴⁹

У Европској унији влада велико шаренило решења код социјалне политике и социјалне заштите, али је могуће постојеће системе класификовати у пет група, а по основној филозофији и преовлађујућим констркционим елементима:

1. либерална група, која обухвата Велику Британију и Ирску; ове земље нуде ограничено колективно обезбеђење социјалне сигурности, а циљне групе социјалне заштите су они који нису у стању да на други начин задовоље своје потребе. Остали, боље стојећи грађани су дужни да покрију сопствене економске и социјалне ризике кроз приватне аранжмане или кроз радни однос са фирмом. Владе ових земаља обично подстичу приватне аранжмане пореским средствима. Оријентација ка тржишту обухвата приличну дерегулацију радних односа, флексибилност надница и контролу раста социјалних расхода;

⁴⁹ Peter Taylor-Gooby, „New Risks and Socijal Change“ *New Risks, New Welfare – The Transformation of the European Welfare State* (edited by: Peter Taylor-Gooby), Oxford University Press, 2004, p. 1.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

2. социјалдемократска група, која обухвата скандинавске земље (Шведска, Финска и Данска). Основни циљ политике ових земаља је смањење разлика у доходу, а социјални систему су углавном универзалистички, у смислу да сви становници имају права на обезбеђење од последица већег броја економских и социјалних ризика. Услови за остваривање права и трансфери су углавном великодушни, а нагласак је на услугама, а не на новчаним трансферима;
3. корпоративистичка група, где су главни примери Немачка, Француска, Аустрија и Белгија. Ове земље превасходно карактеришу програми који су усмерени према појединим групама занимања и њиховом радном месту; тако су јавни службеници посебно привилеговани због блиских веза са владом. Синдикати и удружења послодаваца играју важну улогу. Због различитих програма, различите шеме се често финансирају кроз премије, које запослени обично плаћају колективно. Веза између доприноса и бенефиције овде је већа него код либералних и социјалдемократских земаља.
4. медитеранска група, коју чине Италија, Шпанија, Португалија и Грчка. Основна карактеристика ових земаља је непостојање класичне мреже социјалне заштите у смислу обезбеђења социјалног минимума прихода за појединца, већ се подстиче ослонац на породицу као основну јединицу солидарности. Пензије су релативно високе, јер представљају важну тему предизборне политике.
5. источноевропска група, коју чине пост-транзиционе земље недавно примљене у Европску унију. И поред приличних разлика међу њима, постоје знатне сличности: прекомунистички бизмаркијански модел социјалног осигурања, социјалистички универзализам, корпоративизам и егалитаризам и посткомунистичке протржишне схеме, све то комбиновано са наглашеном редистрибутивном оријентацијом.⁵⁰

⁵⁰ *Social Europe, European Outlook, SCP and CPB*, The Hague, September 2003; G. Esping-Andersen – *Social foundations of postindustrial economics*, Oxford University Press, 1999; A. Cerami – *Social Policy in Central and Eastern Europe: The Emergence of a New European*

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

На основу анализе Лајбфрида може се увидети да је процес европских интеграција еродирао и суверенитет и аутономију држава чланица када се ради о социјалној политици, при чему је стварање јединственог тржишта учинило готово немогућим занемарити социјална питања ЕУ. Само процес трансформације социјалне политике националних држава благостања у контексту европских интеграција се дешава кроз три процеса (видети следећу табелу).

Табела бр. 2: Трансформација националних држава благостања кроз европске интеграције: процеси, кључни актери и примери

Процеси	Кључни актери	Примери
Директни притисци интеграција - „позитивне“ иницијативе развоја униформних стандарда на нивоу ЕУ	Комисија, стручне комисије, Европски суд правде, и од 1992 институционално поверени корпоративни актери (Унија индустријских и послодавачких конфедерација Европе, Европски центар за предузећа са државним учешћем и предузећа од општег економског интереса, Европска конфедерација синдиката) (позадински актери: Европски парламент, Европски економски и социјални комитет – различити лобији)	• <i>Стара политика:</i> национална и родна једнакост; здравље и безбедност; Социјални протокол „корпоративизма“ од 1992, уопштен 1997, са експанзијом компетенција и квалификоване већине гласача; Социјална повеља Европске заједнице 1989, инкорпорирани у Споразуму из Амстердама; ширење значења европског грађанина • <i>Нова политика:</i> ширење антидискриминационих закона који забрањују било који вид

Model of Solidarity?, Universitat Erfurt, 2005 (цитирано према Бошко Мијатовић, *Социјална политика на локалном нивоу у Европској унији – радни документи бр. 7*, октобар 2005, стр. 3 доступно на http://snp.co.me/inc/my_documents/Socijalna%20EU.pdf, 28.07.2014)

**СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И
ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)**

		дискриминације по питању националности, рода, расе, етничког или друштвеног порекла, религијске припадности, политичког опредељења, националних мањина, власништва, година старости...
Директни притисак интеграција – негативна политичка реформа путем захтева тржишних компатибилности	Европски суд правде; Савет (националних влада), националне легалне институције	Радна покретљивост, крајем 1980-их слобода обезбеђивања и коришћења сервиса, комбиновано са утицајем европских уговорних режима конкуренције
Индиректни притисак интеграција – адаптација националних држава благостања	Тржишни актери (послодавци, синдикати; осетљиви сектори; приватно осигурање, провајдер групе), Савет, индивидуалне националне владе на пољу спољне социјалне политике	Даљи „социјални дампинг“ наглашен источним проширење, критеријуми Економске и монетарне уније и Мастрихта, хармонизација пореског система; јединствено тржиште за приватно осигурање; коришћење јавних комуналних услуга од 1980-тих, што је спољни омотач држава благостања; утицај на профиле образовања професија у државама благостања стандардизацијом са европским образовним стандардима

Извор: Stephan Leibfried, „Social Policy – Left to the Judges and the Markets“, *Policy-Making in the European Union* (edited by Helen Wallace, William Wallace and Mark A. Pollack), Oxford University Press, p. 245.

Како би смо боље илустровали моделе државе благостања у Европској унији послужићемо се студијом *Есеји државе благостања* Косте Јосифидиса, Алпара Лошонца и Новице Ступић који су бавећи се овим проблемом направили

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

класификацију (уједно истичући и основне карактеристике ових модела), коју можете видети у следећој табели.

Табела бр. 3: Модели државе благостања у Европској унији

	Скандинавски	Англосаксонски	Континентални	Јужно-европски
Тип	Усмерен на пуну запосленост; на првом месту <i>employer</i> на последњем <i>payer</i> бенефиција	Усмерен на економски раст на последњем; месту <i>payer</i> бенефиција, стриктно фокусиран на рад на тржишту рада	Усмерен на економски раст; на првом месту <i>payer</i> ; на последњем <i>employer</i>	Економски усмерен на хватање корака са нордијским земљама; полу-институционализована обећања
Право на	Рад	Трансфер доходака	Социјалну сигурност	Рад и социјална сигурност (парцијално имплементиран)
Примарна одговорност	Државе	Државе	Тржишта рада	Породице и цркве
Солидарност темељена на	Друштву	Индивидуалност и – Нема солидарности	Економском сектору	Породици
Редистрибутивни ефекти	Велики	Просечни	Ограничени	Ограничен
Подршка (интеграцији итд)	Екстензивна	Ограничена	Просечна	Ограничена
Ниоии бенефита	Просечни/ високи	Просечни/ високи	Различити	Различити
Видокруг	Сви резиденти	Сви резиденти	Запослени	Сиромашни
Сврха	Гаранција социјалне заштите	Гаранција социјалне заштите	Одржавање дохотка	Борба против сиромаштва
Финансирање	Порези	Порези	Доприноси	Доприноси и други извори (црква итд)
Финансијска независност од тржишта	Висока	Ниска	Просечна	Висока

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

рада				
Администрац ија	Синдикати/ централна	Централна држава	Приватна	Приватна

Извор: Коста Јосифидис, Алпар Лошонц, Новица Супић, *Есеји о држави благостања*, Футура публикација, Нови Сад, 2009, стр. 16.

Бавећи се анализом социјалне државе и европског социјалног модела Ивор Алтарас Пенда с правом истиче да Савет Европе има кључну улогу у осмишљавању и спровођењу социјалне политике у Европи.⁵¹ Сам Савет Европе није тело Европске Уније већ је регионална међународна организација са седиштем у Палати правде у Стразбуру и његове основне радне институције чине: Комитет министара (свакако најважније тело јер доноси одлуке на питања од интереса земаља чланица и састоји се од 47 министара тј. представника из свих земаља чланица са седиштем у Стразбуру); Парламентарна скупштина; Секретаријат са 1800 чланова на чијем челу се налази Генерални секретар кога бира Парламентарна скупштина; Конгрес локалних и регионалних власти (састоји се из Већа локалних власти и Већа региона); Европски суд за људска права; Конференција међународних невладиних организација; и Комесар за људска права.

Ова организација је основана 1949. године и као главни циљеви који му се приписују јесу заштита људских права, остваривање владавине права и напредак парламентарне демократије. Небојша Раичевић истиче да је ова организација створена у периоду опште конфронтације Запада са Совјетским Савезом и да је требало да послужи за идеолошко уједињавање западних држава и супротстављање комунистичкој идеологији која је овладала Источном Еропом. „У статуту стоји да је циљ Савета Европе постизање већег јединства међу чланицама ради остваривања идеала и начела који представљају њихово заједничко наслеђе и омогућавају економски и друштвени напредак. Дакле, циљ је био да се очувају либералне вредности (духовни и морални стандарди, људска права, владавина права и демократија) и дасе они супротставе комунистичким постулатима. Све до пада Берлинског зида 1989. године чланови ове организације биле су искључиво

51 Ивор Алтарас Пенда, *Европски интеграцијски процеси и социјална држава – интеграцијски потенцијали социјалне државе*, Свеучилиште у Загребу, Филозофски факултет, Загреб, 2010.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

западноевропске земље. Након тога, једна по једна, бивше социјалистичке државе су постале чланица Савета Европе, тако да су данас све европске државе, осим Белорусије, чланице ове организације.⁵² Данас се Савет Европе састоји из 47 земаља чланица (од тога 28 државе су чланице Европске Уније) и 5 земаља посматрача.⁵³

Оно што је од значаја за овај рад је то што се Савет Европе руководи принципима *Европске конвенције за заштиту људски права и основних слобода*, као и многим другим референтним текстовима везано за заштиту људских права. Подсетимо се само да су све државе чланице потписале ову конвенцију чију примену надгледа Европски суд за људска права, а коме појединци из свих држава чланица имају право да се обрате када исцрпе сва правна средства унутар државе у којој живе. Ова конвенција је усвојена 1950. године и у основи представља заштиту грађанских и политичких права грађана:

1. Обавеза поштовања људских права;
2. Право на живот;
3. Забрана мучења;
4. Забрана ропства и принудног рада;
5. Право на слободу и безбедност;
6. Право на правично суђење;
7. Кажњавање само на основу закона;
8. Право на поштовање приватног и породичног живота;
9. Слобода мисли, савести и вероисповести;
10. Слобода изражавања;
11. Слобода окупљања и удруживања;
12. Право на склапање брака;
13. Право на делотворни правни лек;

52 Небојша Раичевић, „Заштита мањина у оквиру Савета Европе“, *Социјална мисао*, 3/2006, стр. 184

53 С обзиром на дешавања у Украјини Савет Европе све се више доводи у питање чланство Русије, те у том смислу треба поменути и суспендовање права гласа Русији од стране Парламентарне скупштине због анексије Крима и њихове спољне политике ка Украјини. Овде се нећемо детаљније бавити анализом овог проблема, иако ова ситуација, мислећи на ситуацију у Украјини, захтева једну свеобухватну анализу.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

14. Забрана дискриминације;
15. Одступање у ванредним околностима Ограничења политичке активности странаца;
16. Ограничења политичке активности странаца;
17. Забрана злоупотребе права; и
18. Границе коришћења ограничења права.

Као комплементаран инструменат Европској конвенцији за заштиту људски права и основних слобода 1961. године у Торину је усвојена *Европска социјална повеља* који је директно задужен за заштиту основних економских и социјалних права грађа држава потписница, због чега јој свакако у овом раду треба посветити посебну пажњу (ревидирана Европска социјална повеља је усвојена 1996, а ступила је на снагу 1999. године). „Европска социјална повеља, односно Ревидирана Европска социјална повеља се (популарно) сматра својеврсним *Социјалним уставом* Савета Европе.“⁵⁴

Подсетимо се да према овој повељи стране уговорнице прихватају као циљ своје политике, којем теже свим одговарајућим средствима, како националним, тако и међународним, постизање услова у којима следећа права и принципи могу бити делотворно остварени: „свако мора имати прилику да заради за живот обављањем посла који је слободно изабран; сви радници имају право на праведне услове рад; сви радници имају право на безбедне и здраве радне услове; сви радници имају право на правичну накнаду која је довољна за пристојан животни стандард њих и њихових породица; сви радници и послодавци имају право на слободу удруживања у националне или међународне организације ради заштите својих економских и социјалних интереса; сви радници и послодавци имају право на колективно преговарање; деца и омладина имају право на посебну заштиту од физичких и моралних ризика којима су изложени; запослене жене, у случају материнства, имају право на посебну заштиту; свако има право на одговарајућу

54 Бранко Лубарда, *Ревидирана европска социјална повеља – Обавезе државе и улога социјалних партнера после ратификације*, Социјално-економски савет Републике Србије и Swiss Labour Assistance, Београд, стр 2009, стр. 11.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

помоћ приликом професионалне оријентације са циљем да му се помогне у избору занимања које је у складу са његовим личним способностима и интересовањима; свако има право на одговарајуће погодности приликом професионалне обуке; свако има право да користи погодности свих мера које му омогућавају да ужива највиши могући доступни стандард здравља, сви радници и они које они издржавају имају право на социјалну сигурност свако без одговарајућих средстава има право на социјалну и медицинску помоћ свако има право да користи услуге служби социјалне заштите; особе са инвалидитетом имају право на независност, социјалну интеграцију и на учешће у животу заједнице; породица као основна јединица друштва има право на одговарајућу друштвену, правну и економску заштиту ради обезбеђивања свог пуног развоја; деца и омладина имају право на одговарајућу социјалну, правну и економску заштиту; држављани сваке од страна уговорница имају право да се баве било којим уносним послом на територији било које друге стране уговорнице на основи једнакости са њеним држављанима, уз ограничења која су заснована на убедљивим економским или друштвеним разлозима; радници мигранти који су држављани једне од страна уговорница или њихове породице имају право на заштиту и помоћ на територији било које од страна уговорница; сви радници имају право на једнаке могућности и једнак третман у погледу запошљавања и намештења без дискриминације на основу пола; радници имају право да буду информисани и консултовани у оквиру свог предузећа; радници имају право да учествују у одлучивању и унапређивању услова рада и радне средине у свом предузећу; свако старо лице има право на социјалну заштиту; сви радници имају право на заштиту у случају престанка радног односа; сви радници имају право на заштиту својих потраживања у случају несолвентности својих послодаваца; сви радници имају право на достојанство на раду; сва лица која имају породичне обавезе, а која су запослена или желе да се запосле имају на то право без дискриминације и, колико год је то могуће, без сукоба између запослења и породичних одговорности; раднички представници у предузећу имају право на заштиту од радњи штетних по њих као и да им се обезбеде одговарајуће погодности како би обављали своју функцију; сви радници имају право да буду информисани о поступку у случају колективног отпуштања; свако има право на

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

заштиту од сиромаштва и социјалне искључености; свако има право на становање.⁵⁵

Европска социјална повеља и њен додатни протокол из 1988. године гарантују неколико права која би се могла поделити у две категорије:

- „Услови запошљавања
 - начело недискриминације приликом запољавања, забрана принудног рада;
 - синдикална права, право на колективно преговарање;
 - право на задовољавајуће услове рада и на поштену надокнаду, укључујући право жена и мушкараца на једнаку зараду за рад једнаког квалитета, укључивање хендикепираних основа у свет рада и право на професионалну обуку и образовање;
 - забрана запошљавања деце млађе од петнаест година и заштита деце узраста од петнаест до осамнаест година;
 - заштита материнства;
 - једнак третман радника имиграната;

- Друштвена кохезија
 - Право на заштиту здравља, право на социјалну сигурност, право на социјалну у медицинску помоћ и право на доприносе из служби социјалне помоћи;
 - Право деце и адолесцената на заштиту од физичких и моралних опасности;
 - Право породице и њених појединачних чланова на правну, економску и друштвену заштиту;
 - Право радника миграната и њихових породица на заштиту и помоћ;
 - Право старијих особа на заштиту.⁵⁶

⁵⁵Ревидирана европска социјална повеља, доступно на: <http://www.coe.int/t/dGHI/monitoring/Socialcharter/Presentation/ESCRBooklet/SerbCyrillic.pdf>, 13. 12. 2012.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Обе ове категорије су од великог значаја за остваривање социјалних права и социјалне сигурности грађана. Прва категорија је од изузетног значаја због тога што се брине о запошљавању грађана, чиме се директно утиче и на њихову социјалну инклузију, као и на смањење ризика од сиромаштва, док је друга категорија подједнако важна за наш рад јер говори о принципима остваривања социјалне кохезије унутар држава потписница. Оно што нарочито добија на значају јесте да ова Повеља врши надзор на међународном нивоу чиме грађани добијају додатну сигурност када се ради о њиховим социјалним правима и социјалној сигурности.

Дакле, грађани престају да зависе само од механизма заступљеним на државном нивоу, већ се државе потписнице обавезује да своје законе и своју социјалну политику ускладе са принципима Повеље која уједно врши и надзор. Погледајмо укратко како функционише надзорни механизам Повеље: Европски комитет за социјална права надгледа усклађеност националних закона и праксе са обавезама које намеће Повеља (а на основу извештаја владе и запажања радничких, управљачких и невладиних организација), Владин комитет је задужен за припрему одлука комитета као и да упућује препоруке, и на крају Комитет министара на крају надзорног циклуса издаје препоруке државама да ускладе своје законе и праксу у складу са повељом (о овоме детаљније можете видети у следећем графикону).

Државе чланице су у обавези да подносе извештаје о примени Повеље према Протоколи који је усвојен 1991. године. У саму контролу процедуру су укључена следећа тела:

- „Комитет независних експерата, који чине девет стручњака именованих од стране Комитета министара и коме помаже посматрач из Међународне организације рада, испитује извештаје које подносе државе уговорнице и даје правну оцену о томе како државе испуњавају своје обавезе;

56 *Европска социјална повеља – Повеља, протоколи, пречишћен текст Повеље*, Савет Европе, 24.07.2014, стр.5-6, доступно на:
http://www.ombudsman.co.me/docs/izvjestaji/Evropska_socijalna_povelja.pdf

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- Владин комитет, који чине представници страна уговорница Повеље и коме помажу посматрачи европских организација за рад и управљање. Он припрема одлуке Комитета министара и посебно одабира, на основу друштвених, економских и других политичких процена, ситуације у којима би требало да уследе препоруке свакој страни уговорници.
- Комитет министара, који усваја резолуције о читавом систему надзора и, од 1993. године, објављује препоруке оним државама које не спроводе у живот захтеве Повеље.
- Парламентарна скупштина је такође повезана са овим механизмом. У пракси, од 1992. године, она користи закључке Комитета независних експерата као основу за организовање периодичних расправа о социјалној политици.⁵⁷

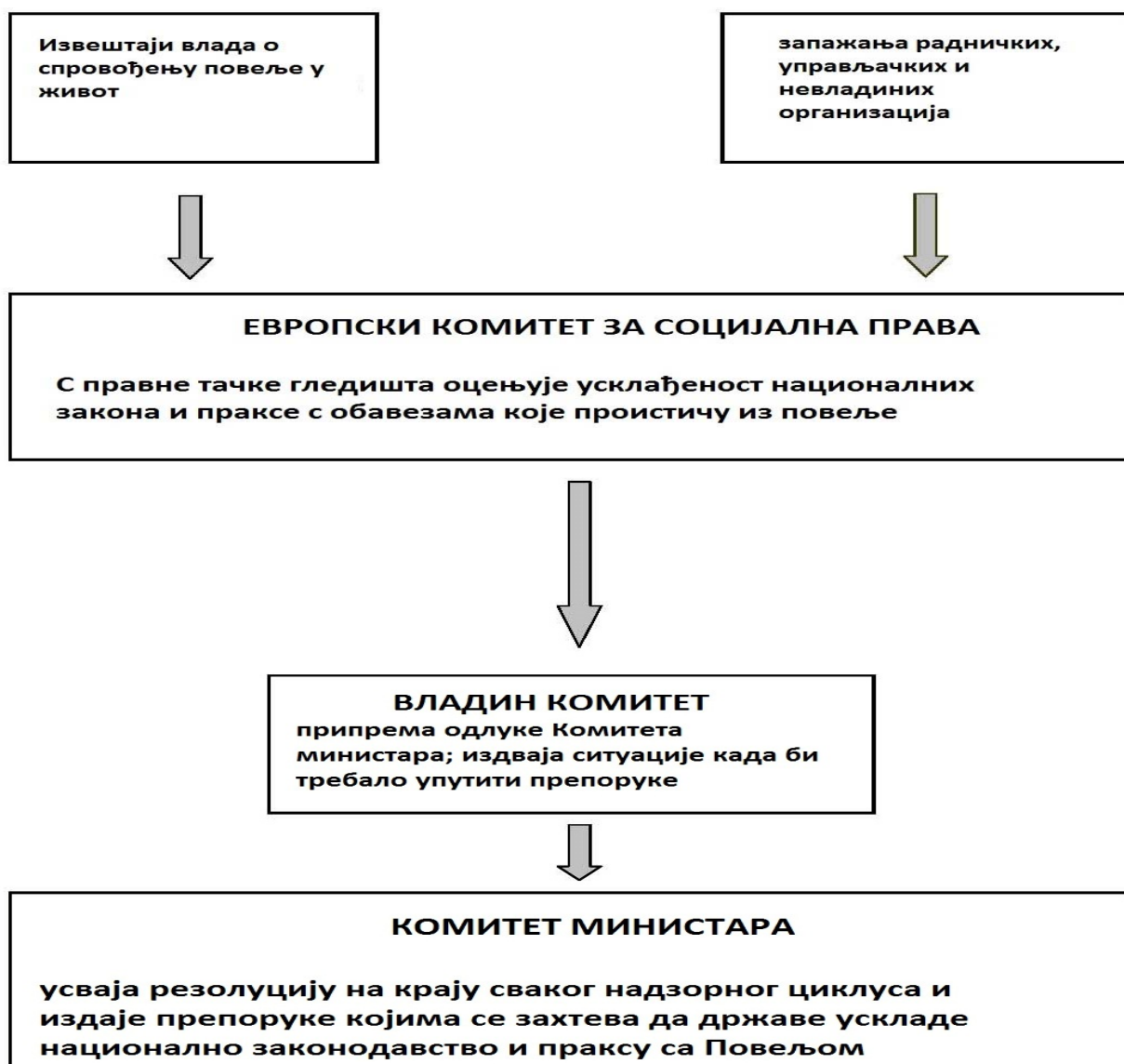
Детаљна шема надзорних механизма Европске социјалне повеље и начина на који ти механизми функционишу у пракси може се видети на основу следећег графикана.

⁵⁷ Исто, стр. 7.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Графикон бр. 2: Надзорни механизми Европске социјалне повеље

Европска социјална повеља надзорни механизми

Извор: Европска социјална повеља – Повеља, протоколи, пречишћен текст Повеље, op.cit., стр. 9.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Поред система надзора постоји додатни Протокол који предвиђа постојање система колективних жалби који је ступио на снагу 1. јула 1998. године, а ратификован је од стране следећих држава Кипар, Финска, Француска, Грчка, Италија, Норвешка, Португал, Словенија и Шведска, а потписале Аустрија, Белгија и Данска. Овај протокол у великој мери побољшава примену принципа Повеље јер се сада надзор не своди само на владине извештаје већ постоји додатни механизам у случају њиховог кршења. Колективне жалбе могу подносити (детаљније о самој процедури подношења жалби можете видети у прилогу бр. 5):

- „међународне организације послодаваца и синдиката које учествују у раду Владиног комитета у складу са чланом 27, став 2 Повеље,
- остале међународне невладине организације које имају саветодавни статус у оквиру Савета Европе и оне се налазе на посебној листи коју за ове потребе припрема Владин комитет;
- националне организације послодаваца и синдиката из дотичних страна уговорница.
- поред тога, свака држава може, декларацијом коју упути Генералном секретару, овластити.“⁵⁸

Овде је свакако потребно поменути и *Лисабонску стратегију* која је имала за циљ да Европску унију учини најконкурентнијом и најдинамичнијом привредом света до 2010. године, која би истовремено омогућила бољу социјалну кохезију. Подсетимо се да је стратегија усвојена на састанку у Лисабону 2000. године. Стратегија представља реакцију на изазове које са собом носи савремено друштво, као што су процес глобализација и економија заснована на знању. Они су захтевали од ЕУ да реагује у циљу трансформације која ће јој обезбедити да одговори овим изазовима. У Лисабону је 23-24. марта 2000. године Европски савет утврдио нову стратегију ЕУ, познатију као Лисабонска стратегија, а која је носила назив „Запошљавање, економске реформе и социјална кохезија – пут ка Европи заснован је на информацијама и знању“ и која је предвиђала деловање у три главна правца:

⁵⁸ Исто, стр. 7-8.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

1. *„Припреме за прелазак на конкурентну, динамичну и засновану на знању економије – боље политике за информационо друштво, за истраживање и развој, унапређивање процеса структурних реформи у правцу конкурентности и иновативности и заокруживање унутрашњег тржишта ЕУ.*
 - Информационо друштво за све;
 - Формирање европског истраживачког и иновативног простора;
 - Креирање повољног окружења за покретање и развој иновативног бизниса, посебно мала и средња предузећа (МСП);
 - Економске реформе за заокружено и потпуно оперативно унутрашње тржиште;
 - Ефикасна и интегрисана финансијска тржишта;
 - Координиране макроекономске политике: фискална консолидација, квалитет и одрживост јавних финансија.
2. *Модернизација европског социјалног модела – инвестирање у људе и изградња активне државе благостања*
 - Образовање и оспособљавање за живот и рад у друштву заснованом на знању;
 - Више, као и квалитетнија, радних места за Европу: развој активне политике запошљавања;
 - Модернизација система социјалне заштите;
 - Промоција социјалне инклузије.
3. *Одржавање здраве економске ситуације и повољних перспектива за економски раст применом одговарајуће макроекономске политике.*⁵⁹

Лисабонска стратегија иако у основи добро конципирана није испунила циљеве у предвиђеном року. Само остваривање постављених циљева је у великој мери остављено у надлежност држава чланица, што је свакако оправдано, имајући

⁵⁹Марија Колин, Јасна Кроња, Јелена Миловановић, Зоран Стојиљковић, *Социјални дијалог и социјална политика у Србији у процесу европске интеграције*, Европски покрет Србија и Friedrich Ebert Stiftung, Београд, децембар 2006, стр. 20-21.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

у виду различит степен друштвено-економског развоја што онемогућава јединствену примену у свим државама. Томе свакако није помогла глобална економска криза која је захватила друштво, пораст незапослености у развијеним државама, као што су нпр. Француска и Немачка, спора примена правила и многи други разлози су онемогућавали њену реализацију, старење становништва, као и питања проширења ЕУ. Европска унија је, дакле, данас суочена са многобројним проблемима.⁶⁰ Међутим, оно што је од значаја за наш рад јесте да се „тек од Лисабонског састанка може сматрати да је социјална политика постала равноправна са економском, монетарном и финансијском политиком Европске уније. Током процеса је утврђено заједничко настојање да се Европски социјални модел не само очува, него и прилагођава и побољшава. На тај начин, социјална политика и социјална кохезија директно су укључени у најважнија подручја која су под заједничким деловањем држава чланица Европске уније. Успешна примена Лисабонске стратегије зависи од усклађености и заједничког политичког деловања на широком подручју економских, социјалних и еколошких питања.“⁶¹

Такође МОР (Међународна организација рада) има значајну улогу у организацији социјалног осигурања на међународном плану (основана је 1919. године) Најзначајнија конвенција коју је ова организација донела, или боље речено једна од најзначајнијих је свакако Конвенција бр. 102 о минималним нормама социјалног обезбеђења донесена 1952. године, која садржи правила о свим гранама социјалног осигурања и која „тежи да се одреде универзална и основна обележја укупног система социјалног осигурања, како у погледу социјалних ризика, тако и у погледу одређених давања и других права по основу тог осигурања, а са циљем даљег побољшања развоја система социјалног осигурања“.⁶²

Бавећи се анализом благостања унутар Европске уније Драгослав Кочовић с правом указује да је „у Европској унији, упркос вишегодишњих расправа са циљем ревизије државе благостања (која је развијена у читавом поратном периоду Европе) у државу конкуренције, остало је или боље речено појачано је уверење да

60 Мира Лакићевић, „Социјални профил Европске уније“, *op.cit.*, стр. 378.

61 Јова Радић, *Економија рада и социјална политика Европске уније*, Економски факултет, Суботица, 2007, стр. 243.

62 Рајко Косановић, *Социјално право*, *op.cit.*, стр. 82.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

социјална и економска политика нису у супротности што значи да су издвајања за социјалну сигурност прихватљив развојни тренд и да је то главно обележје европског социјалног модела. Упркос оваквом ставу који за сада превлађује, снажни су приступи који заговарају реформу овог система са основним циљем преношења ризика несигурности са државе на појединца и сужавање обавезних видова осигурања.⁶³ „Теоријску основу социјалне политике ЕУ чине различити социјални модели, који су настали као резултат постепеног развоја социјалне функције државе условљеног бројним међусобно компатибилним факторима и околностима, од којих посебно треба поменути: економску развијеност одређене земље, традицију, културу, идеологију, религију, геополитичку позицију, итд. За разлику од америчког модела социјалне политике, који се превасходно ослања на индивидуализам, јер је основна идеја концепта да је сваки појединац превасходно одговоран за свој друштвени и социјални статус, те да је улога државе у области социјалне политике нерационална, контрапродуктивна, одн. да треба да буде спорадична, палијативна.“

Сам процес стварања европског социјалног модела се сусреће са многим ограничењима. Нека од најважнијих истиче Лајбфрид [Stephan Leibfried]:

- На првом месту он истиче да су креатори јавне политике на европском нивоу чврсто ограничени скептицизмом Савета, густином постојећих обавеза социјалне политике на националном нивоу и ограниченим административним капацитетима ЕУ. Релативно слаб „центар“ је ограничио капацитете формулисања позитивне социјалне политике, због чега социјална политика постаје пре неки вид међусобног прилагођавања. Државе чланице све мање могу да креирају социјалну политику самостално. Оне су ограничене правилима Европског суда правде и могу да спроводе реформе само кроз споре и тешке процедуре ЕУ.
- Друга карактеристика креирања социјалне политике у ЕУ је да су ограничења и захтеви „центра“ обично вођена законима и судовима.

⁶³ Драгослав Кочовић, *Социјално осигурање*, Факултет политичких наука, Београд 2005, стр 87.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- Трећа карактеристика европског вишеслојног система социјалне политике је повезаност са процесима изградње тржишта. Социјална политика неизоставно долази у додир са тржиштем и у прошлости се веома често на њу гледало као заштиту од стране експанзије тржишта. О томе је нарочито говорио Карл Полани [Karl Polanyi].⁶⁴ Ова тзв. „политика против тржишта“ је на нивоу ЕУ попримила сасвим другачије форме, поставши директно повезана са радном-тржишном партиципацијом. Социјална политика ЕУ се развијала као део процеса изградње тржишта при чему никада раније изградња тржишта није обликовала развој социјалне политике толико видљиво и интензивно.⁶⁵

Сама идеја остваривања европске социјалне политике свакако није нова. Довољно је поменути да је још Гај Молет [Guy Mollet], француски премијер, у току доношења Римског уговора 1957. године имао настојање да уједини европску социјалну политику. „Француски предлог је био утемељен на страху да би растућа либерализација могла довести до социјалног дампинга, с могућим негативним последицама за ионако лошу конкурентску позицију француске индустрије“⁶⁶ Тада предлог није усвојен од осталих чланица ЕЕЗ, али је уведено посебно Поглавље о социјалној политици, а затим је 1958. године основан Европски социјални фонд. Оно што у великој мери отежава остваривање социјалне политике у Европској унији је свакако глобална економска криза које ни државе чланице нису имуне. Овде ћемо поменути само неколико примера. На крају 2011. и почетку 2012. године званична валута ЕУ је умало доживела крах што је избегнуто готово у последњим тренуцима, при чему је економска ситуација у државама, као што су нпр. Грчка, Шпанија, Италија и Португал, нимало не олакшава ствари. Такође, за осваривање социјалне политике на нивоу Европске уније треба напоменути и да је она у великој мери заснована на националном нивоу, тј. постоје одређени принципи на

⁶⁴Karl Polanyi, *The Great Transformation*, New York, Rinehart, 1994.

⁶⁵Stephan Leibfried, „Social Policy – Left to the Judges and the Markets“, *Policy-Making in the European Union* (edited by Helen Wallace, William Wallace and Mark A. Pollack), Oxford University Press, pp. 273-275.

⁶⁶Јова Радић, *Економија рaa и социјална политика Европске уније*, op.cit., стр. 231.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

међународном нивоу којих се државе чланице морају придржавати, али је велики терет на њиховом остваривању и даљој примени препуштен самим државама чланицама, а уз образложење да се тиме уважава специфичност друштвено-културног миљеа. И заиста, тешко је замислити могућност постојања и примене једне јединствене социјалне политике у свим државама чланицама занемарујући притом различит степен њиховог друштвено-економског развоја. Тако на пример није могуће један те исти модел социјалне политике који се показао успешним на пример у Немачкој, истовремено без икаквог прилагођања пластично применити у рецимо Грчкој.

3. ЕЛЕМЕНТИ СОЦИЈАЛНЕ ДРЖАВЕ У СРБИЈИ

Проблем социјалне сигурности и остваривања социјалних права представља важан аспект развоја социјалне државе. Оно што се јавља као проблем је како одредити социјалну сигурност. Социјална сигурност се може одредити као заштита коју друштво пружа својим члановима путем различитих мера јавног карактера, а која се односи на: економске и социјалне поремећаје до којих би дошло услед престанка притицања или смањења зарада изазваних болешћу, материнством, повредом на послу, незапосленошћу, инвалидношћу, старошћу и смрћу; пружање медицинске заштите; и на крају, обезбеђивање субвенција за породице са децом.⁶⁷

Имајући ово у виду потребно је идентификовати какав облик система социјалне сигурности се примењује у Србији. У оквиру идентификације система социјалне сигурности могуће је разликовати три врсте социјалне заштите који обезбеђују највиши могући ниво социјалне сигурности.⁶⁸ На првом месту ту је систем социјалног осигурања који је најзаступљенији у Европи (Аустрија, Белгија, Бугарска, Италија, Србија, Мађарска, Немачка, Пољска, Русија, Холандија), али је заступљен и у многим ваневропским земљама (Бразил, Египат, Мексико, Нигер, Никарагва, Парагвај, САД, Саудијска Арабија, Уругвај). Затим, имамо универзални систем који као једини систем социјалне сигурности имају Аустралија и Нови Зеланд, док се у многим земљама јавља у комбинацији са системом социјалног осигурања (Данска, Јапан, Канада, Норвешка, Шведска). И као трећи, имамо систем

⁶⁷ Драган Суботић, *Корпоративно пословна етика и институције (нео)либералне и социјалне државе*, op.cit., стр. 286.

⁶⁸ Исто, стр. 363.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

социјалних пензија који не постоји нигде као једини систем социјалне сигурности, већ се јавља као допуна постојећих система који подразумева да давања зависе од прихода. Поред ова три система социјалне сигурности постоје још и систем јавних фондова за старање и систем одговорности послодаваца којим су запослени заштићени у случају појединих ризика на тај начин што послодавци имају обавезу да одштету исплате директно раднику.⁶⁹ Ову поделу наравно не треба схватити дословни јер велики број земаља користи различите комбинације ових система социјалне сигурности.

Како би смо у најбољој мери разумели социјалну политику унутар Србије и увидели третман социјалне укључености унутар ње потребно је посебно позабавити се Законом о социјалној заштити⁷⁰. Према овом закону се социјална заштита дефинише „као организована друштвена делатност од јавног интереса чији је циљ пружање помоћи о смањивање за самосталан и продуктиван живот у друштву појединаца и породица, као и спречавања настајања и уклањања последица социјалне искључености“⁷¹, и као њени основни циљеви издвајају се:

- „достигнути, односно одржавати минималну материјалну сигурност и независност појединаца и породице у задовољавању животних потреба;
- обезбедити доступност услуга и осваривање права у социјалној заштити;
- створити једнаке могућности за самостални живот и подстицати на социјалну укљученост;
- очувати и унапредити породичне односе, као и унапредити породичну, родну и међугенерациску солидарност;
- предупредити злостављање, занемаривање или експлоатацију, односно отклонити њихове последице.“⁷²

Право на социјалну сигурност у Србији је дефинисано Уставом и члановима 69, 70 и 97.⁷³ Члан 69. Устава Републике Србије⁷⁴ истиче да грађани и породице

⁶⁹ Рајко Косановић, *Социјално право*, Фондација *Friedrich Ebert Stiftung*, Београд 2011, стр. 26.

⁷⁰ Закон о социјалној заштити, Службени гласник РС, бр. 24/2011

⁷¹ Исто, члан 2.

⁷² Исто, члан 3.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

којима је неопходна друштвена помоћ ради савладавања социјалних и животних тешкоћа и стварања услова за задовољавање основних животних потреба, имају право на социјалну заштиту, чије се пружање заснива на начелима социјалне правде, хуманизма и поштовања људског достојанства. Права запослених и њихових породица на социјално обезбеђење и осигурање уређује се законом, при чему, запослени има право на накнаду зараде у случају привремене спречености за рад, као и право на накнаду у случају привремене незапослености, у складу са законом. Када се ради о инвалидима, ратним ветеранима и жртвама рата, њима се пружа посебна заштита, у складу са законом. Фондови социјалног осигурања оснивају се у складу са законом. Према члану 70. одређено је да се пензијско осигурање уређује законом и да се Република Србија стара о економској сигурности пензионера. Чланом 97. у тачкама 8. и 10. прописано је да Република Србија уређује и обезбеђује систем у области социјалног осигурања и других облика социјалне сигурности, односно у областима здравства, социјалне заштите, борачке и инвалидске заштите и бриге о деци.

Рајко Косановић истиче да се социјална сигурност у Републици Србији финансира из буџета и посредством обавезног социјалног осигурања, при чему се из буџета финансирају системи друштвене бриге о деци; систем заштите бораца, војних инвалида и цивилних инвалида рата; затим, систем социјалне заштите; и знатан проценат расхода социјалног осигурања, у првом реду пензијског и инвалидског.⁷⁵ Том приликом треба напоменути да се социјално осигурање, поред средстава из буџета, финансира посредством организација обавезног социјалног осигурања. У свакој држави обавезе и права по питању доприноса би требало да буду прецизно уређени законима. Закон о доприносима уређују се доприноси за обавезно социјално осигурање, обвезници доприноса, основице, стопе, обрачунавање, плаћање, при чему у Републици Србији постоје следеће врсте доприноса:

73 Рајко Косановић, *Социјално право*, op.cit., стр. 26.

74 Устав Републике Србије, „Службени гласник РС“, број 83/06.

75 Рајко Косановић, *Социјално право*, op.cit., стр. 27.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- „за пензијско и инвалидско осигурање: допринос за обавезно пензијско и инвалидско осигурање; додатни допринос за стаж осигурања који се рачуна са увећаним трајањем у складу са законом; допринос за случај инвалидности и телесног оштећења по основу повреде на раду и професионалне болести у случајевима утврђеним законом;
- за здравствено осигурање: допринос за обавезно здравствено осигурање; допринос за случај повреде на раду и професионалне болести у случајевима утврђеним законом;
- за осигурање за случај незапослености – допринос за обавезно осигурање за случај незапослености.“⁷⁶

Затим, постоје облици социјалне сигурности који су засновани на механизмима који не произилазе из закона, као што су на пример бенефиције које послодавци могу дати одређеним категоријама послова. Када се ради о социјалној сигурности која произилази из закона држава или друга јавноправна тела могу обезбедити социјалну заштиту на један од следећа три начина: у форми социјалног осигурања; у форми давања из буџета која не подразумевају претходно плаћање доприноса или спадање у категорију која је материјално угрожена; и у форми социјалне помоћи, која се исплаћује уз буџета исто као и претходне две, али подразумева да се исплаћује само лицима која су материјално угрожена.⁷⁷

Поред ових облика социјалне сигурности, постоје и оне које су засноване на механизмима који не произилазе из закона, као што су на пример бенефиције које послодавци могу дати одређеним категоријама послова. Када се ради о социјалној сигурности која произилази из закона држава или друга јавноправна тела могу обезбедити социјалну заштиту на један од следећа три начина: у форми социјалног осигурања; у форми давања из буџета која не подразумевају претходно плаћање доприноса или спадање у категорију која је материјално угрожена; и у форми

⁷⁶Исто, стр. 27.

⁷⁷Драган Суботић, *Корпоративно пословна етика и институције (нео)либералне и социјалне државе*, op.cit., стр. 286-287.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

социјалне помоћи, која се исплаћује уз буџета исто као и претходне две, али подразумева да се исплаћује само лицима која су материјално угрожена.⁷⁸

Један од најзначајнијих облика социјалне сигурности јесте свакако социјално осигурање, које се углавном финансира доприносима осигураника и послодаваца, ма да и држава може партиципирати у финансирању. Права осигураника не зависе од његовог материјалног осигурања и социјално осигурање је обавезно, с тим што могу постојати и различите форме допунског осигурања. Развој социјалног осигурања у Србији има своју богату историју и, према Рајку Косановићу, може се поделити у три периода.⁷⁹ О овоме смо свакако већ говорили у оквиру магистарског рада, али сматрамо да је од велике важности то напоменути и овде.⁸⁰

Табела бр. 4: Три периода развоја социјалног осигурања у Србији

Период до Првог светског рата – Први прописи из области социјалног осигурања донети су у првој половини 19. века када су донети: Уредба о занатима (1847), Рударски закон (1866), Правилник болесничког и потпорног фонда (1895) и Уредба о пензијама чиновника (1841, 1861. и 1871). Такође треба поменути и Закон о народном санитетском фонду из 1879. године који представља зачетак здравственог осигурања, као и Закон о радњама из 1910. којим је по први пут било предвиђено обавезно социјално осигурање за случај болести и несреће на послу. Овај закон, међутим, због ратова никада није заживео у пракси.
Период између два светска рата – У овом периоду најважније је поменути Видовдански устав којим је утврђено да ће се посебним законом уредити обезбеђење радника за случај болести и несреће.
Период после Другог светског рата – Ово је период коме ће се посветити посебна пажња. Маја 1945. донет је Закон о спровођењу социјалног осигурања на

⁷⁸ Исто, стр. 286-287.

⁷⁹ Рајко Косановић, *Социјално право*, op.cit., стр. 81-94.

⁸⁰ Слободан Сокић, *Глобализација и социјална држава – изазови и могућности*, Факултет политичких наука, Београд, 2013, стр. 100-103.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

подручју Демократске Федеративне Југославије. Закон о социјалном осигурању радника намештеника и службеника донесен 26. јула 1946, а који се примењивао од 01. јануара 1947. године је имао битан утицај на развој социјалног осигурања, јер су њиме регулисане све гране социјалног осигурања, обухваћене све категорије запослених лица и знатно проширен обим права. Као наставак процеса развоја државног социјалног осигурања донесен је Закон о социјалном осигурању радника и службеника и њихових породица 21. јануара 1950. године, а којим држава обезбеђује социјално осигурање радницима и службеницима и њиховим породицама, за случај болести, губитка способности за рад, старости и смрти. Затим, треба поменути и Уредбу о оснивању завода за социјално осигурање и о привременом управљању средствима социјалног осигурања коју је Влада ФНРЈ донела 02. јуна 1952. године. Њоме се оснивају заводи за социјално осигурање, којима управљају осигураници преко својих представника. Социјално осигурање почиње да се организује по гранама доношењем Закона о здравственом осигурању радника и службеника 1954. године, Закона о пензијском осигурању 1957. године, и Закона о инвалидском осигурању 1958. године. Закон о организацији и финансирању социјалног осигурања је донет 1962, његов назив је промењен 1965. у Основни закон о организацији и финансирању социјалног осигурања. Уставом из 1963. године је законодавна функција федерације децентрализована чиме републике и покрајине добијају значајна овлашћења за уређивање социјалног осигурања. Општи закон о здравственом осигурању и обавезним видовима здравствене заштите становништва донет 1969. а примењиван од 1971. године представља последњи савезни закон из области здравствене заштите и здравственог осигурања. Након тога се надлежност за здравствену заштиту и здравствено осигурање преноси републикама и покрајинама. Социјалистичка Република Србија је 10. јула 1970. донела Закон о здравственом осигурању и обавезним видовима здравствене заштите становништва, којим се утврђује једнак обим здравствене заштите за све грађане. Савезним Законом о основним правима из пензијског и инвалидског осигурања који је усвојен 1972. године уређена су само основна права из овог осигурања, с тим што су републике могле, у складу са својим

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

специфичностима и могућностима, законима прописивати шири обим права и повољније услове за њихово остваривање. Законом о здравственој заштити из 1979. обједињене су материје из области здравствене заштите и здравственог осигурања. Закон о основним правима из пензијског и инвалидског осигурања донет је 1982. године, на савезном нивоу. У складу са њим, Законом о пензијском и инвалидском осигурању радника прописано је било да се права из овог осигурања остварују код Републичке самоуправне интересне заједнице пензијског и инвалидског осигурања. Након тога, Законом о пензијском и инвалидском осигурању из 1992. године основани су, као посебна правна лица, Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање запослених, Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање самосталних делатности и Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање земљорадника. Устав Републике Србије из 1990. године је поставио нове основе система социјалног осигурања. Претходно је 25. јануара 1990. године донет Закон о здравственој заштити који је уређивао материју из области здравствене заштите и здравственог осигурања. Нови Закон о здравственом осигурању ступио је на снагу 25. априла 1992. године. Законом о основама пензијског и инвалидског осигурања који се је ступио на снагу 01. јануара 1997. године, била су, на савезном нивоу, јединствено регулисана, готово у потпуности, сва права осигураника и корисника, док су републичким законима (у Републици Србији - Закон о пензијском и инвалидском осигурању, такође у примени од 01. јануара 1997. године) ближе уређени организација и финансирање система. Важећи Закон о здравственој заштити, којим долази до децентрализације у систему здравствене заштите, и Закон о здравственом осигурању, донети су 2005. године, док је важећи Закон о пензијском и инвалидском осигурању донет 2003. године. У складу са одредбама Закона о изменама и допунама Закона о пензијском и инвалидском осигурању, 01. јануара 2008. године Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање.

Урађено према : Рајко Косановић, *Социјално право*, op.cit., стр. 81-94.

Законима и подзаконским актима унутар система социјалног осигурања Републике Србије су уређени пензијско и инвалидско осигурање, здравствено осигурање и осигурање за случај незапослености.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

На првом месту *Закон о пензијско и инвалидском осигурању*⁸¹ прописује обавезно и добровољно пензијско и инвалидско осигурање. Одређеним давањима која су прописана у оквиру овог закона (право на старосну пензију, право на инвалидску пензију, право на породичну пензију, право на накнаду погребних трошкова, право на новчану накнаду за телесно оштећење и право на новчану накнаду за помоћ и негу другог лица) се обезбеђује економска и социјална сигурност грађана. Оно што је интересантно напоменути јесте да је од 2006. године уведен и тзв. трећи стуб осигурања, тј. добровољно пензијско осигурање, који се придружује систему обавезног и инвалидског осигурања. Права из пензијског и инвалидског осигурања, јесу:

1) „за случај старости:

(1) право на старосну пензију,

(2) право на превремену старосну пензију;

2) за случај инвалидности - право на инвалидску пензију;

3) за случај смрти:

(1) право на породичну пензију;

(2) право на накнаду погребних трошкова;

4) за случај телесног оштећења проузрокованог повредом на раду или професионалном болешћу - право на новчану накнаду за телесно оштећење;

5) за случај потребе за помоћи и негом другог лица - право на новчану накнаду за помоћ и негу другог лица.⁸²

Затим потребно је поменути *Закон о здравственом осигурању* којим се „уређују права из обавезног здравственог осигурања грађана (запослених или не), обухваћених обавезним здравственим осигурањем., организација и финансирање

81 *Закон о пензијском и инвалидском осигурању*, ; члан 18, Службени гласник Републике Србије бр. 34/2003, 64/2004 – одлука УСРС, 84/2004 – др. Закон, 85/2005, 101/2005 – др. Закон, 63/2006 – одлука УСРС, 5/2009, 107/2009, 93/2012, 62/2013, 108/2013 и 75/2014, доступно на: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_penzijskom_i_invalidskom_osiguranju.html, 29.07.2014.

82 Исто.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

обавезног здравственог осигурања, добровољно здравствено осигурање и друга питања која су од значаја за ову област.⁸³ Овим осигурањем се регулише према члану бр. 9 „осигурање за случај болести и повреде ван рада или осигурање за случај повреде на раду или професионалне болести“.⁸⁴ Основна начела обавезног здравственог осигурања су:

- Начело обавезности – „Ово начело се остварује организовањем и спровођењем свеобухватног обавезног здравственог осигурања за запослене и друге грађане у Републици у складу са овим законом, којим осигураници за себе и чланове својих породица обезбеђују право на здравствену заштиту и право на новчане накнаде, у складу са овим законом и прописима донетим за спровођење овог закона.“⁸⁵
- Начело солидарности и узајамности – „Ово начело се остварује успостављањем међугенерациске солидарности и узајамности, солидарности и узајамности између полова, између болесних и здравих, као и између лица различитог материјалног статуса, у обезбеђивању и коришћењу права из обавезног здравственог осигурања.“⁸⁶
- Начело јавности – „Ово начело се остварује вођењем рачуна о томе да све врсте информација у вези са правима из обавезног здравственог осигурања и јавношћу рада органа и служби Републичког фонда за потребе осигураних лица, органа и организација заинтересованих за рад Републичког фонда буду јавно доступне.“⁸⁷
- Начело заштите права осигураних лица и заштите јавног интереса – „Ово начело се остварује предузимањем мера и активности које омогућавају да интерес осигураног лица, заснован на праведној доступности, представља основу система обавезног здравственог осигурања, као и да осигурано лице што лакше заштити и оствари своја

83 Закон о здравственом осигурању, члан 1, Службени гласник Републике Србије, бр. 107/2005, 109/2005 – испр., 57/2011, 110/2012 – одлука УС и 119/2012, доступно на : http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zdravstvenom_osiguranju.html, 29.07.2014.

84 Исто, члан бр. 9.

85 Исто, члан бр. 10.

86 Исто, члан бр.11.

87 Исто, члан бр. 12.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

права из обавезног здравственог осигурања, водећи рачуна да остваривање тих права не буде на штету права и правних интереса других осигураних лица нити у супротности са законом утврђеним јавним интересом.“⁸⁸

- Начело сталног унапређивања квалитета обавезног здравственог осигурања – „Оно се остварује праћењем савремених достигнућа у области обавезног здравственог осигурања и спровођењем мера и активности којима се у складу са развојем система здравственог осигурања повећавају могућности повољнијег остваривања права из обавезног здравственог осигурања за свако осигурано лице.“⁸⁹
- Начело економичности и ефикасности обавезног здравственог осигурања – „Остварује се на тај начин што се тежи постизању најбољих могућих резултата у односу на расположиве ресурсе, као и постизањем највишег нивоа права из обавезног здравственог осигурања уз најнижи утрошак финансијских средстава.“⁹⁰

И на крају ту је *осигурање за случај незапослености*. Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености је веома важан због тога што њиме грађани добијају, међу осталом, одређену сигурност у случају незапослености. Овим законом се уређује: „послови и носиоци послова запошљавања; права и обавеза незапосленог и послодавца; активна политика запошљавања; осигурање за случај незапослености и друга питања од значаја за запошљавање, повећање запослености и спречавање дугорочне незапослености у Републици Србији.“⁹¹

Према овом закону незапосленим се сматра „лице од 15 година живота до испуњавања услова за пензију, односно најкасније до 65 година живота, способно и одмах спремно да ради, које није засновало радни однос или на други начин

⁸⁸ Исто, члан бр. 13.

⁸⁹ Исто, члан бр. 14.

⁹⁰ Исто, члан бр. 15.

⁹¹ Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености, члан бр. 1., Службени гласник Републике Србије, бр. 36/2009. и 88/2010, доступно на: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zaposljavanju_i_osiguranju_za_slucaj_nezaposlenosti.html, 29.07.2014.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

остварило право на рад, а које се води на евиденцији незапослених и активно тражи запослење, изузеци су редовни ученици, студенти основних студија до 26 година живота, као и лица којима мирују права из радног односа у складу са законом и лица која су испунила услов за пензију у складу са прописима о пензијском и инвалидском осигурању.“⁹²

Овај закон заснива се на „начелима забране дискриминације, у складу са законом, непристрасности при обављању послова запошљавања, родне равноправности, афирмативне акције усмерене према теже запошљивим незапосленим лицима, слободу у избору занимања и радног места; бесплатности обављања послова запошљавања према незапосленим лицима и у складу са њим су прецизно дефинисана права и обавезе незапослених, али и послодаваца (видети следећу табелу).“⁹³

Табела бр. 5: Права и обавезе незапослених и послодаваца

Незапослени, у складу са одредбама овог закона, има право да: 1. слободно бира занимање и запослење; 2. се обавештава код Националне службе и агенције о могућностима и условима за запошљавање; 3. бесплатно користи услуге Националне службе и агенције; 4. са Националном службом утврди индивидуални план запошљавања; 5. учествује у програмима и мерама активне политике запошљавања, у складу са индивидуалним планом запошљавања; 6. оствари новчану накнаду за време незапослености; 7. оствари друга права, у складу са законом.	Послодавац, у складу са одредбама овог закона, има право да: 1. захтева од Националне службе да понуди избор лица за заснивање радног односа; 2. самостално одлучује о избору лица која ће запослити или радно ангажовати; 3. запосли лице без посредовања Националне службе или агенције; 4. учествује у програмима и мерама активне политике запошљавања, у складу са законом; 5. бесплатно оствари услуге Националне службе; 6. оствари друга права утврђена овим законом и општим актом.
Незапослени, у складу са одредбама	Послодавац, у складу са одредбама

⁹² Исто, члан бр. 2.

⁹³ Исто, члан бр. 5.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

овог закона, има обавезу да: 1. активно тражи запослење и непосредно се обраћа послодавцу ради запослења;2. утврди са Националном службом индивидуални план запошљавања и да поштује сва права и обавезе које по њему има;3. учествује у мерама активне политике запошљавања, у складу са законом, општим актом и индивидуалним планом запошљавања;4. не одбија понуђено одговарајуће запослење и одговарајуће образовање и обуку, у складу са законом и индивидуалним планом запошљавања;5. се јавља послодавцима ради разговора о запослењу, по упуту Националне службе или на сопствену иницијативу;6. се лично јавља Националној служби ради обавештавања о могућностима и условима запослења и посредовања у запошљавању, у складу са индивидуалним планом запошљавања, а најмање једном у три месеца, као и на сваки позив Националне службе;7. обавести Националну службу о свакој промени која утиче на стицање или губљење права или обавеза по овом закону, најкасније пет дана од настанка промене;8. испуњава друге обавезе које има по овом закону, општем акту и индивидуалном плану запошљавања.	овог закона, има обавезу да: 1. обезбеди једнак третман лица која су му се јавила ради разговора о запослењу;2. достави обавештење о обављеном разговору о запослењу - на захтев Националне службе или незапосленог са којим је обавио разговор;3. испуњава друге обавезе које има по овом закону;4. поднесе пријаве Националној служби, у складу са овим законом.

Урађено према: *Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености*, Службени гласник Републике Србије, бр. 36/2009. и 88/2010, доступно на: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zaposljavanju_i_osiguranju_za_slucaj_nezaposlenosti.html, 29.07.2014.

Као основни инструмент активне политике запошљавања унутар *Закона о запошљавању и осигурању за случај незапослености* наводи се Национални акциони план запошљавања који садржи:

1. „макроекономски оквир за стварање и примену политике запошљавања;

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

2. стање и токове на тржишту рада, детаљно за наредну и оквирно за наредне три године;
3. циљеве и приоритете политике запошљавања;
4. програме и мере активне политике запошљавања за наредну годину, са одговорностима за њихово спровођење и потребним средствима;
5. финансијски оквир за политику запошљавања и изворе финансирања;
6. носиоце послова реализације Акционог плана;
7. категорије теже запошљивих лица које имају приоритет у укључивању у мере активне политике запошљавања;
8. индикаторе успешности реализације програма и мера из тачке 4. овог става;
9. друге елементе.“⁹⁴

Основне мере активне политике запошљавања су „активности усмерене ка унапређењу запослености, и то: у посредовању у запошљавању лица која траже запослење; у професионалној оријентацији и саветовању о планирању каријере; субвенције за запошљавање; подршка samozapošljavanja; додатно образовање и обука; подстицаји за кориснике новчане накнаде; јавни радови; друге мере усмерене ка запошљавању лица која траже запослење.“⁹⁵

Поред домаћих прописа у вези са социјалним осигурањем треба напоменути и значај међународних уговора и споразума. Република Србија има потписане међународне уговоре у вези социјалне сигурности са следећим земљама: Аустрија, Белгија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Црна Гора, Чешка Република, Данска, Француска, Холандија, Хрватска, Италија, Кипар, Либија, Луксембург, Мађарска, Македонија, Немачка, Норвешка, Панама, Пољска, Румунија, Словачка, Словенија, Швајцарска, Шведска, Велика Британија, и Турска. Међународним уговорима о социјалном осигурању, односно социјалној сигурности, као тзв. инструментима координације, омогућава се усклађена примена националних законодавстава држава уговорница у области социјалног осигурања, а тиме се:

⁹⁴ Исто, члан бр. 39.

⁹⁵ Исто, члан бр. 43

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- „гарантује једнак третман држављана, односно осигураника обе државе уговорнице у оквиру националног законодавства,
- утврђује применљиво законодавство (правила на основу којих се, у сваком конкретном случају, може тачно утврдити да ли се примењује законодавство једне или друге државе уговорнице),
- обезбеђује очување стечених права и
- гарантује исплата (трансфер) давања у случају промене пребивалишта у другу државу уговорницу.“⁹⁶

Што се тиче административних споразума Република Србија из области социјалне сигурности има закључене следеће међународне споразуме:

Табела бр. 6 Међународни административни споразуми Републике Србије из области социјалне сигурности

Аустрија	<u>Споразум о спровођењу Споразума о социјалној сигурности</u> <u>Споразум о накнади трошкова за давања у натури</u> <u>Договор о коришћењу европске картице здравственог осигурања на територији Републике Србије</u>
Белгија	<u>Административни договор о примени Споразума између Републике Србије и Краљевине Белгије о социјалној сигурности</u>
Босна и Херцеговина	<u>Административни споразум за спровођење споразума о социјалном осигурању</u> <u>Административни споразум о измени Административног споразума</u> <u>Договор о паушалној накнади трошкова здравствене заштите</u>
Бугарска	<u>Административни споразум за спровођење Споразума између Републике Србије и Републике Бугарске о социјалној сигурности</u> <u>Договор о накнади трошкова за давања у натури</u> <u>Договор о коришћењу ЕХИЦ на територији Републике Србије</u>

⁹⁶ Међународни уговори, Завод за социјално осигурање Републике Србије, доступно на: <http://www.zso.gov.rs/medjunarodni-ugovori.htm>, 27. 11. 2014.

**СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И
ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)**

Црна Гора	<u>Административни споразум за спровођење споразума о социјалном осигурању</u> <u>Споразум о паушалној накнади трошкова здравствене заштите</u>
Чешка Република	<u>Административни споразум за спровођење споразума о социјалном осигурању</u>
Хрватска	<u>Општи административни споразум за спровођење споразума о социјалном осигурању</u> <u>Административни споразум органа за везу у области пензијског и инвалидског осигурања</u> <u>Административни споразум о допунама Административног споразума органа за везу у области пензијског и инвалидског осигурања</u> <u>Споразум о паушалној накнади трошкова здравствене заштите</u>
Кипар	<u>Административни споразум за примену споразума о социјалној сигурности</u>
Луксембург	<u>Административни споразум за примену Споразума између Републике Србије и Великог Војводства Луксембург о социјалној сигурности</u>
Мађарска	<u>Административни Споразум за спроводјење Споразума између Републике Србије и Мађарске о социјалној сигурности</u> <u>Договор о коришћењу европске картице здравственог осигурања на територији Републике Србије</u>
Македонија	<u>Споразум о спровођењу споразума о социјалном осигурању</u> <u>Договор о паушалној накнади трошкова здравствене заштите</u>
Немачка	<u>Споразум о спровођењу Споразума о социјалном обезбеђењу</u> <u>Споразум органа за везу</u>
Пољска	<u>Споразум за извршење конвенције о социјалном осигурању</u>
Словачка	<u>Административни споразум за спровођење Споразума између Републике Србије и Словачке Републике о социјалној сигурности</u> <u>Договор о накнади трошкова за давања у природи</u> <u>Договор о коришћењу европске картице здравственог осигурања на територији Републике Србије</u>
Словенија	<u>Административни споразум за спровођење споразума о социјалном осигурању</u> <u>Договор о накнади трошкова здравствених услуга и о садржају двојезичних образаца</u>

**СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И
ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)**

	<u>Договор о коришћењу европске картице здравственог осигурања на територији Републике Србије</u>
Швајцарска	<u>Административни аранжман о начину примене Конвенције о социјалном осигурању</u>
Шведска	<u>Споразум о примени Конвенције о социјалном осигурању</u>
Турска	<u>Административни споразум за спровођење Споразума између Републике Србије и Републике Турске о социјалној сигурности</u> <u>Договор о накнади трошкова здравствене заштите</u>
Велика Британија	<u>Споразум за спровођење Конвенције о социјалном осигурању</u>

Извор: Административни споразуми, Завод за социјално осигурање Републике Србије, доступно на: <http://www.zso.gov.rs/administrativni-sporazumi.htm>, 27. 11. 2014.

Ово су неки од најзначајнијих елемената социјалне државе у Србији при чему треба нагласити да ће посебна пажња изазовима остваривања Србије као социјалне државе бити посвећена у другом делу овог докторског рада.

**II ИЗАЗОВИ РЕДУКОВАЊА
СИРОМАШТВА И
ОСТВАРИВАЊЕ СОЦИЈАЛНЕ
КОХЕЗИЈЕ У САВРЕМЕНОМ
ДРУШТВУ**

1. СИРОМАШТВО КАО ГЛОБАЛНИ ПРОБЛЕМ

1.1. Проблем сиромаштва у савременом друштву

Савремено друштво је довело са собом многобројне промене које су коренито мењале слику света: *процес глобализације, транзиције, многобројни социјални конфликти, вртоглави развој технологије, индивидуализација...* Глобализација у сфери економије, финансија, саобраћаја, туризма, информација и медија, људских права, екологије, болести и људског здравља, битно утиче на карактер и природу модерне савремене државе. Савремена држава, у том смислу, мора да стално унапређује своје управљачке и демократске капацитете. У супротном, слабе државе постају извор многих озбиљних локалних и регионалних проблема који се преносе и на глобалном нивоу. У већини држава у развоју „у трећем свету, као и тзв. транзиционих држава у посткомунистичком друштвима, државне институције су, по правилу, превише слабе, а не превише јаке, како се то уобичајено сматра и кључно питање ових друштава је како унапредити њихове државне капацитете.“¹

Целокупни друштвени развој готово да је могуће сместити у одговору на питање како смо *доспели овде и куда идемо* Дејвида Лендиса [David S. Landes]: „Миленијумска хроника чини се једноставном. Од света великих и малих царстава и краљевстава, мање више једнаких по богатству и моћи, постали смо свет држава од којих су неке далеко богатије и моћније од других. Некада нас је било неколико стотина милиона, сада преко 6 милијарди. Пре смо користили скромне, али

¹Вукашин Павловић, *Држава и друштво*, Београд, 2011, стр. 299-300.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

домишљате алатке и технике, а сада а сада смо господари величанствених машина и невидљивих сила. Одбацивши магију и празноверје, напредовали смо од неспретног истраживања до растућег тела научног знања које инспирише непрекидни ток корисних примена. Такви помаци углавном служе добру, премда се интелектуална и материјална моћ често злоупотребљава у лоше, деструктивне сврхе. Или непланирано доведе до штетних последица. Ухваћени смо у асиметрију између нашег знања о природи и о човеку, између разумевања спољашности и схватања нас самих. Неки би волели да се врате у прошлост. Они који беже од света материјалног богатства у природу тражећи духовну обнову, остављају своје сатове иза себе. Али носе књиге, наочаре, модерну одећу, понекад и ЦД уређаје, а не беже ни од савремене медицинске помоћи, када им затреба.² У друштву где је све мањи број богатих на једној страни и све већи број сиромашних са друге стране и где су слабе државе у функцији богатих и моћних потребно је вршити стално критичко преиспитивање како би смо разумели проблем у потпуности.

Савремено друштво и поред неоспорног прогреса у свим димензијама није успело да се избори са једним од најстаријих проблема – проблемом сиромаштва. Овоме свакако не доприноси развојни пут који као звезду водилу узима профит а не човека. Сиромаштво се данас на глобалном нивоу сматра једним од најважнијих проблема и његовом решавању се придаје велика пажња, при чему треба напоменути да се оно јавља у много различитих облика и димензија. Овоме у прилог говори и чињеница да је Генерална скупштина Уједињених нација означила године од 1996. до 2007. деценијом искорењивања сиромаштва, при чему је смањивање и искорењивање сиромаштва један је од Миленијумских циљева развоја Уједињених нација. Овоме у прилог говори и чињеница да 40,5% грађана на глобалном нивоу сматра да сиромаштво представља један од највећих приоритета са којим њихова држава мора да се суочи, док 28,7% сматра да овај проблем има висок приоритет (видети следећу табелу).

2 Дејвид Лендис, *Богатство и сиромаштво нација*, Стубови културе, Београд 2004, стр. 533.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Табела бр. 7: Колики приоритет ваша земља треба да има поводом решавања проблема екстремног сиромаштва?

	TOTAL
Највиши приоритет	40.5%
Високи приоритет	28.7%
Средњи приоритет	8.5%
Низак приоритет	1.8%
Није постављено питање	0.2%
Није рађено истраживање	17.6%
Без одговора	0.9%
Не зна одговор	1.8%
(N)	27.259

Узорак и година истраживања: Андора [2005], Аргентина [2006], Аустралија [2005], Бразил [2006], Бугарска [2006], Буркина Фасо [2007], Канада [2006], Колумбија [2005], Кипар [2006], Чиле [2006], Кина [2007], Египат [2008], Етиопија [2007], Финска [2005], Француска [2006], Грузија [2008], Немачка [2006], Гана [2007], Велика Британија [2006], Гватемала [2004], Хонгконг, Кина [2005], Индија [2006], Индонезија [2006], Ирак [2006], Иран [2005], Италија [2005], Јапан [2005], Јордан [2007], Малезија [2006], Мали [2007], Мексико [2005], Молдавија [2006], Мароко [2007], Холандија [2006], Нови Зеланд [2004], Норвешка [2007], Перу [2006], Пољска [2005], Румунија [2005], Русија [2006], Руанда [2007], Србија [2006], Словенија [2005], Република Јужна Африка [2007], Јужна Кореја [2005], Шпанија [2007], Шведска [2006], Швајцарска [2007], Тајван [2006], Тајланд [2007], Тринидад и Тобаго [2006], Турска [2007], Украјина [2006], САД [2006], Уругвај [2006], Вијетнам [2006], Замбија [2007]

Извор: *World Values Survey*: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSanalyzeQuestion.jsp>, 24.05.2014.

Најновији талас истраживања урађен од стране *World Values Survey* (2010-2014) додатно указује на значај проблема сиромаштва у савременом друштву, јер управо оно према највећем броју испитаника представља најозбиљнији светски проблем.

**СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И
ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)**

Табела бр. 8: Најозбиљнији светски проблем?

	TOTAL
Људи који живе у сиромаштву	56.4%
Дискриминација према полу и роду	6.7%
Лоша хигијена и инфективне болести	10.5%
Неадекватно образовање	11.3%
Загађивање околине	13.7%
Недостаје	*
Без одговора	0.5%
Не зна одговор	0.9%
(N)	74,044

Узорак и година истраживања: Алжир 2014, Јерменија 2011, Аустралија 2012, Азербејџан 2011-2012, Белорусија 2011, Колумбија 2012, Кипар 2011, Чиле 2011, Кина 2012, Еквадор 2013, Египат 2012, Естонија 2011, Немачка 2013, Гана 2011, Ирак 2013, Јапану 2010, Јордан 2014, 2011 Казахстан, Кувајт 2013, 2011 Киргистан, Либан 2013, Либија 2013, Малезија 2011, Мексико 2012, Мароко 2011, Холандија 2012, Нови Зеланд 2011, Нигерија 2011, Палестина 2013, Пакистана 2012, Перу 2012, Филипини 2012, Пољска 2012, Катар 2010, Романија 2012, Русија 2011, Руанда 2012, Сингапур 2012, Словенија 2011, Јужна Кореја 2010, Шпанија 2011, Шведска 2011, Тајван 2012, Тринидад и Тобаго 2010, Тунис 2013, Турска 2011, Украјина 2011, Сједињене Америчке Државе 2011, Уругвај 2011, 2011 Узбекистан, Јемен 2013, Зимбабве 2011.

Извор: *World Values Survey*: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSAanalyzeQuestion.jsp> , 22.07.2014.

Као што се на основу претходне табеле може видети према ставовима испитаника далеко на првом месту као највећи светски проблем се налази сиромаштво (56,4%), затим загађивање околине (13,7%), неадекватно образовање (11,3%), лоша хигијена и инфективне болести (10,5%) и на крају дискриминација према полу и роду (6,7%). Оно што је овде интересатно напоменути да неадекватно

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

образовање заузима веома високо место када се ради о проблемима савременог друштва. Оно може, са једне стране, представљати значајан узрок повећања ризика од сиромаштва, али и са друге стране, значајан инструменат који се може употребити сврхе социјалног укључивања, а чему ћемо касније посветити значајан део наше анализе. Самим тим забринутост огромног броја испитаника да неће моћи да обезбеде својој деци адекватно образовање добија додатно на значају.

Табела бр. 9: У којој мери бринете да својој деци нећете бити у могућности да обезбедите адекватно образовање?

TOTAL	
Веома бринем о томе	39,5%
У великој мери бринем о томе	24,3%
Не бринем много о томе	13,3%
Не бринем нимало о томе	15,1%
Није применљиво	1,6%
Без одговора	1,6%
Не зна одговор	4,5%
(N)	74,044

Узорак и година истраживања: Алжир 2014, Јерменија 2011, Аустралија 2012, Азербејџан 2011-2012, Белорусија 2011, Колумбија 2012, Кипар 2011, Чиле 2011, Кина 2012, Еквадор 2013, Египат 2012, Естонија 2011, Немачка 2013, Гана 2011, Ирак 2013, Јапану 2010, Јордан 2014, 2011 Казахстан, Кувајт 2013, 2011 Киргистан, Либан 2013, Либија 2013, Малезија 2011, Мексико 2012, Мароко 2011, Холандија 2012, Нови Зеланд 2011, Нигерија 2011, Палестина 2013, Пакистана 2012, Перу 2012, Филипини 2012, Пољска 2012, Катар 2010, Романија 2012, Русија 2011, Руанда 2012, Сингапур 2012, Словенија 2011, Јужна Кореја 2010, Шпанија 2011, Шведска 2011, Тајван 2012, Тринидад и Тобаго 2010, Тунис 2013, Турска 2011, Украјина 2011, Сједињене Америчке Државе 2011, Уругвај 2011, 2011 Узбекистан, Јемен 2013, Зимбабве 2011.

Извор: *World Values Survey*: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSanalyzeQuestion.jsp> , 22.07.2014.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Крај 20. века су обележиле многобројне интервенције Сједињених Америчких Држава које су имале за циљ да *окончају нехуманост*, а зарад остваривања демократије и очувања људских права широм света. Слободно тржиште је високо цењено „нарочито код оних који очекују да победе у такмичењу, уз спремност да његове принципе заобиђу ако то њихови интереси налажу“.³ Инсистирање на неолибералној пракси на глобалном нивоу је узроковало бројне социјалне неједнакости које онемогућавају остваривање демократије, нарочито имајући у виду да велике корпорације у таквом друштву имају прилике и могућности да утичу на политичке процесе путем финансирања.⁴ Социјална политика уместо да буде комплементарна економској политици и да тако она обезбеђује друштвени развој, углавном је њој подређена. Суштина пронаћи праву меру када се ради о односу између ове две политике и обезбедити да се бенефити једне не остварују на рачун друге, што није ни мало лако остварити у пракси.

Проблем решавања сиромаштва се огледа и у непостојању консензуса шта је то што се под њиме подразумева. Сиромаштво се најчешће поистовећује са немогућношћу достизања одређеног стандарда живота највећег дела становника целог друштва. Овакав узак приступ онемогућава потпуно разумевање овог проблема, јер сиромаштво не треба свести само на његову материјалну димензију, која иако јесте веома важна, није и једина. Поред овог приступа постоји и други приступ „који наглашава поједине врсте „ресурса“ који недостају људима угроженим сиромаштвом – сигурност, социјални капитал, посебна знања и вештине и сл. Овај приступ превазилази идентификовање сиромаштва са недостатком новчаних средстава и истиче његове шире одлике као што су често разбољевање, лоша исхрана, недостатак образовања, друштвена и политичка маргинализација, као и родна, старосна или друге врсте дискриминације.“⁵ То мења слику сиромаштва. „У својим вишеструким димензијама, сиромаштво се односи на недостатак прихода и довољних материјалних ресурса за достојанствен живот;

3 Ноам Чомски, *Година 501 – конквиста се наставља*, Светови, Нови Сад, 1998, стр. 123.

4 Миша Стоядинович, *Неолиберализм и неоимпериалистички концепт глобализације*, Вестник Череповецкого государственного университета, Череповецкий государственный университет, Череповец, 2/2013.

5 Душан Мојић, „Сиромаштво младих у Србији данас“, *Социјална мисао*, 4/2008, стр. 179.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

неодговарајући приступ основним услугама попут здравствене неге, становања и образовања; искљученост са тржишта рада и послове ниског квалитета. Ови елементи представљају кључне узроке сиромаштва и објашњавају како породице и појединци бивају искључени из друштва. Проналажење решења за ове проблеме захтева мере у свим доменима, па изазов борбе против сиромаштва мора бити уведен у креирање свих јавних политика.⁶

Борба против сиромаштва је итекако актуелна и у оквиру земаља чланица ЕУ и то је нешто на шта ћемо у овом раду ставити посебан акценат у нашем истраживању. Уколико погледамо ситуацију у оквиру земаља Европске уније можемо видети да проблем сиромаштва изазива велику пажњу и вези са тим реализују се многобројне стратегије и пројекти. Европска комисија поставила је борбу против сиромаштва у средиште своје економске и социјалне агенде и агенде запошљавања – **Стратегије Европа 2020**. Шефови држава и влада договорили су се да остваре велику промену: заједнички циљ да Европска унија, **током наредне деценије издигне људи из сиромаштва и социјалне искључености**.⁷ Имајући у виду податке који се тичу сиромаштва брига за овај проблем земаља чланица ЕУ је свакако разумљива. „У 2008. години, више од 80 милиона људи широм Европске уније живело је испод границе сиромаштва што представља више од укупног броја становника наше највеће земље чланице или 16,5 % укупног броја становника ЕУ. Више од половине сиромашних чине жене, а 20 милиона су деца.“⁸ Таласи економске кризе су умногоме погоршали стање при чему је већи део терета економске кризе пао је на најугроженије особе у нашим друштвима. „Највећи раст незапослености забележен је међу младима, мигрантима и неквалификованима који често зависе од привремених и слабо плаћених послова и који су, сходно томе, изложени погоршању својих животних услова. Тачније речено, свака пета млада особа на тржишту рада је незапослена; стопа незапослености држављана земаља

6 Обавештење комисије европском парламенту, савету, европском економском и социјалном комитету и комитету региона: Европска платформа за борбу против сиромаштва и социјалне искључености: Европски оквир за социјалну и територијалну кохезију, Брисел, 16. 12. 2010. године, стр. 3.

6-7.

7 Исто, стр. 2.

8 Исто, стр. 2.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

које нису чланице ЕУ виша је за 11 процентних поена него стопа незапослености држављана ЕУ, а раст незапослености међу ниско квалификованим особама је два пута већи него високо квалификованих.“⁹ Имајући у виду овакве податке оправдано се поставља питање због чега данас сиромашни постају све сиромашнији и то је питање коме треба посветити посебну пажњу како би дошли до одговора на њега.

⁹ Исто, стр. 2.

1.2. Зашто богати постају све богатији, а сиромашни све сиромашнији?

Дати одговор на питање зашто богати постају све богатији, а сиромашни све сиромашнији није нимало једноставно. Разлог овоме лежи и у томе што изгледа да профит у последње време изгледа да све више постаје звезда водиља друштвено-економског развоја, а све под окриљем неолиберализма. Неолиберализам као дефинишућа политичка и економска пракса нашег времена и глорификација тржишта као универзалног решења за све проблеме свакако умногоме доприносе сложености израде стратегије за редуковање сиромаштва. Дејвид Харви [*David Harvey*] истиче да од 1970-тих година видимо наглашено скретање према неолиберализму, како у политичко-економским активностима, тако и у мишљењу и да се као један од највећих проблема који се том приликом јавља је то што „заступници неолибералног пута сада заузимају утицајне положаје у образовању (универзитети и многобројни трустови мозгова), у медијима, на састанцима чланова управних одбора у корпорацијама и финансијским институцијама, у кључним државним институцијама (министарства финансије, централне банке), а такође и у таквим међународним организацијама као што су Међународни монетарни фонд (ММФ), Светска банка и Светска трговинска организација (СТО), које регулишу глобалне финансије и трговину.“¹⁰

Подсетимо се да је према неолиберализму економија успешна једино ако је такмичарска, рационална и ефикасна при чему слободно тржиште представља најбољи могући механизам за остваривање оваквих идеала. Адам Смит [*Adam Smith*] је један од зачетника идеје слободног тржишта и *laissez-faire* филозофије која подразумева минимизирање улоге државне интервенције и пореза на слободном тржишту, као и идеје да „невидљива рука“ руководи захтевима понуде

10 Дејвид Харви, *Кратка историја неолиберализма*, Медитеран, Београд, 2012, стр. 15-16.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

и потражње.¹¹ Утемељивачима неолибералног модела се могу назвати Фридрих Хајек [Friedrich Hayek] и Милтон Фридман [Milton Friedman]: „Хајек је чврсто веровао у индивидуализам и тржиште и његово чувено дело *The Road to Serfdom* је било међу првима које је напало економски интервенционизам. Милтон Фридман нам својим делом *Capitalism and Freedom* истиче да се капитализам најбоље развија без икаквих ограничења и државних интервенција, слободно тржиште је неопходан фактор успешног развоја капитализма.“¹² Хајек сматра да сам концепт државе благостања нема неког прецизног значења и да се циљеви којима она тежи могу постићи без државног интервенционизма и нарушавања слободног тржишта.¹³ „Неолиберализам заступа мишљење да се друштвено добро повећа максимизацијом домета и учесталости тржишних трансакција, и тражи се да се све људске акције подведу под домен тржишта.“¹⁴

Тотално повлачење државе и препуштање тржишту, међутим, не доводи до решавања проблема сиромаштва, јер се руководећи се тржишном филозофијом социјална политика подређује економској. Поред тога дешава се да они које се највише залажу за политику слободног тржишта често крше његове законитости када им то одговара, јер „у већини економија доминирају велике корпорације које поседују огромну контролу тржишта супротстављајући се управо слободној конкуренцији о којој се толико говори у економским уџбеницима и политичким говорима“.¹⁵ Наоми Клајн (Naomi Klein) у својој критици неолиберализма истиче да су Фридман и његови следбеници прихватили и усавршили следећу стратегију: „чекање на велику кризу, потом распродаја делова државе приватним играчима док се грађани још тетурају од шока, и онда хитно проглашавање реформи за трајне.“¹⁶

11 Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, University of Chicago Press, 1977.

12 Миша Стојадиновић, *Социолошка релевантност критике глобализације у делима Ноама Чомског*, Филозофски факултет у Нишу, 2012, стр. 132.

13 Friedrich von Hayek, „The Meaning of the Welfare State“, *Welfare State Reader* (Edited by Christopher Pierson and Francis G. Castels), Polity Press, 2006, p. 90.

14 Дејвид Харви, *Кратка историја неолиберализма*, op.cit., стр. 15-16.

15 Noam Chomsky, *Profit over People – Neoliberalism and Global Order*, Seven Stories Press, New York, Toronto, London, 1999, стр. 12.

16 Наоми Клајн, *Доктрина шока – процват капитализма катастрофе*, Самиздат Б92, Београд, 2009, стр. 12.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Ова „доктрина шока” је умногоме допринела настанку тзв. „капитализма катастрофе”.

Међутим, неолиберални модел се пред актуелном светском кризом нашао на климавим ногама. Слабости оваквог модела друштвено-економског развоја постају све видљивије. Мира Лакићевић указује да се светска финансијска криза у 2008. години, која је 2009. године прерасла у светску економску кризу негативно реперкутује на многе области друштвеног живота у свим земљама света.¹⁷ У том смислу Вукашин Павловић справом наглашава да су криза па и пад неолибералног концепта државе очигледни. „Развијена капиталистичка индустријска и демократска држава наша се пред најозбиљнијим изазовима још од велике кризе из тридесетих година двадесетог века. Показује се да је време протестантског капитализма са штедњом и марљивошћу давно прошло, а да кризу изазива похлепни, грамзиви и коруптивни капитализам коме само тржиште не може више успешно да решава проблеме. Као да смо сведоци почетка поновног успостављања интервенционистичке државе, какву смо имали у време велике кризе и New Deal-а или светских ратова.”¹⁸

Имајући ово у виду Мирјана Докмановић истиче да неолиберална економска логика и остварење профита по сваку цену, ствара услове за јачање парадокса у виду све већег и бржег технолошког и информацијског развоја, с једне стране, и повећања броја оних којима су ове погодности недоступне. „Продубљују се историјске и постојеће неједнакости по полној, расној, етничкој, националној, класној и економској основи унутар и између држава, подривајући могућност остваривања правичног и одрживог развоја за све.”¹⁹

Анализирајући однос између државе и тржишта Атилио Борон [Atilio Alberto Borón] истиче да неолиберална дилема није дилема између државе и тржишта, већ

¹⁷Мира Лакићевић, „Социјални развој Србије и криза“, *Социјална политика и криза* (приредили: Дренка Вуковић и Михаил Арандаренко), Факултет политичких наука, Београд, 2009, стр. 195.

¹⁸Вукашин Павловић, „Савремена држава“, *Савремена држава* (приредили: Вукашин Павловић и Зоран Стојиљковић), Konrad Adenauer Stiftung, Факултет политичких наука, Београд, 2008, стр. 21.

¹⁹Мирјана Докмановић, „Економска глобализација и парадокси“, *Жртве и глобализација*, децембар 2003, стр. 15.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

између демократије и тржишта. „Представници неолиберализма при том не оклевају да жртвују демократију зарад тржишта.”²⁰ Смањени капацитети за финансирање социјалних држава може довести до тога богате земље смање економске трансфере у „земљама трећег света“, што може довести до многобројних негативних ефеката када се ради о развоју земаља широм света.²¹

Одговорна социјална држава мора водити рачуна о својима грађанима и о њиховим социјалним правима и социјалној сигурности. У том смислу, савремена демократска држава мора да има у виду да није довољно грађанима обезбедити само пуку егзистенцију. Остваривање демократске државе у пуном смислу те речи подразумева испуњавање многобројних материјалних и нематеријалних предуслова. Сиромашни грађани који су на рубу егзистенције не могу остварити своја основна социјална права. Они су искључени из друштва, немају приступ образовању, здравственој нези... Ово даље доводи до проблема неостваривања политичких права јер „онај ко је без посла или ко располаже само ниским приходима или ко је стекао низак степен образовања, тај у пракси у мањој мери користи своја политичка права. Једнако упражњавање права слободе и политичких права – као основног предуслова демократије – везано је у најмању руку за упоредиве социјалне и економске услове живота.”²² У том смислу погледајмо шта грађани мисле о томе колико се данас поштују њихова права у државама у којима живе.

20 Atilio Alberto Borón, *Estado, capitalismo y democracia en América Latina*, Consejo Latinoamericano de Ciencias Sociales, Ciudad Autónoma de Buenos Aires, Argentina, 2003, стр. 15.

21 Bent Greve, „Introduction: The Social, Political and Economic Future of the European Welfare States“, *The Future of the Welfare State – European and Global Perspective* (edited by: Bent Greve), ASHGATE, University of Roskilde, Denmark, p. 2, стр. 3.

22 Александер Петринг, *Социјалдемократска читанка 3 – Социјална држава и социјалдемократија*, op.cit., стр. 11.

**СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И
ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)**

Табела бр. 10: Поштовање људских права данас (истраживање на глобалном нивоу)

	Frequency	Percent	Cumulative Percent	Valid percent	Cumulative valid percent
Постоји велико поштовање људских права	10600	12.8 %	12.8 %	15.1 %	15.1 %
Постоји неко поштовање	31211	37.6 %	50.4 %	44.6 %	59.7 %
Нема много поштовања	21569	26.0 %	76.4 %	30.8 %	90.5 %
Не постоји поштовање уопште	6664	8.0 %	84.4 %	9.5 %	100.0 %
Не знам	2584	3.1 %	87.5 %		
Без одговора	660	0.8 %	88.3 %		
Није применљиво	21	*	88.3 %		
Није постављено питање	9683	11.7 %	100.0 %		
Укупно	82992	100%		82992	100%

Узорак и година истраживања: Андора [2005], Аргентина [2006], Аустралија [2005], Бразил [2006], Бугарска [2006], Буркина Фасо [2007], Канада [2006], Колумбија [2005], Кипар [2006], Чиле [2006], Кина [2007], Египат [2008], Етиопија [2007], Финска [2005], Француска [2006], Грузија [2008], Немачка [2006], Гана [2007], Велика Британија [2006], Гватемала [2004], Хонгконг, Кина [2005], Индија [2006], Индонезија [2006], Ирак [2006], Иран [2005], Италија [2005], Јапан [2005], Јордан [2007], Малезија [2006], Мали [2007], Мексико [2005], Молдавија [2006], Мароко [2007], Холандија [2006], Нови Зеланд [2004], Норвешка [2007], Перу [2006], Пољска [2005], Румунија [2005], Русија [2006], Руанда [2007], Србија [2006], Словенија [2005], Република Јужна Африка [2007], Јужна Кореја [2005], Шпанија [2007], Шведска [2006], Швајцарска [2007], Тајван [2006], Тајланд [2007], Тринидад и Тобаго [2006], Турска [2007], Украјина [2006], САД [2006], Уругвај [2006], Вијетнам [2006], Замбија [2007]

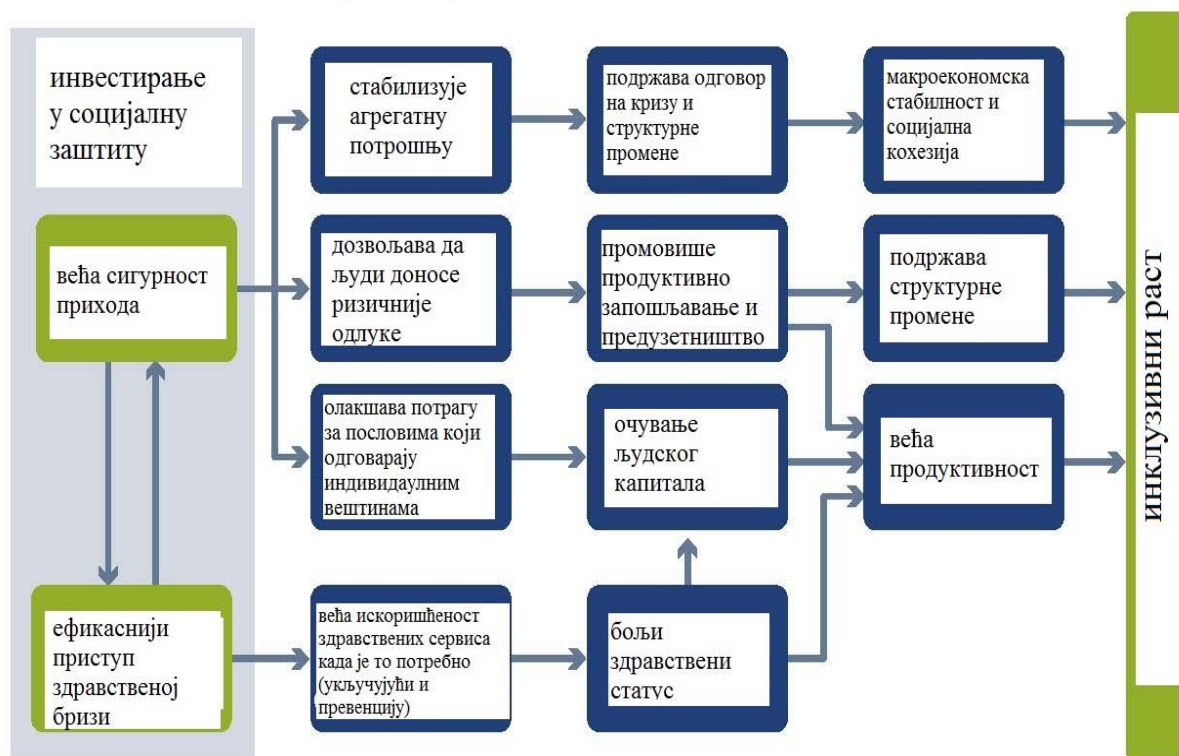
Извор: *World Values Survey*: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSAalyzeQuestion.jsp>
24.05.2014.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Оно што се може видети је да је број грађана који тврди да нема уопште поштовања људских права у њиховим земљама најмањи. Међутим број грађана који сматра да у њиховим земљама постоји велико поштовање људских права само незнатно већи, док убедљиво највећи број сматра да постоји неко поштовање или да нема много поштовања људских права у њиховим земљама. Ово су подаци који свакако обесхрабрују и говоре у прилог томе да се мора још много радити на развоју демократских капацитета који ће омогућити веће остваривање права грађана и њихову социјалну укљученост.

Улагање у развој социјалне заштите са собом доноси и велики економски напредак који настаје као резултат повећања социјалне инклузије како на краткорочном тако и на дугорочном плану.

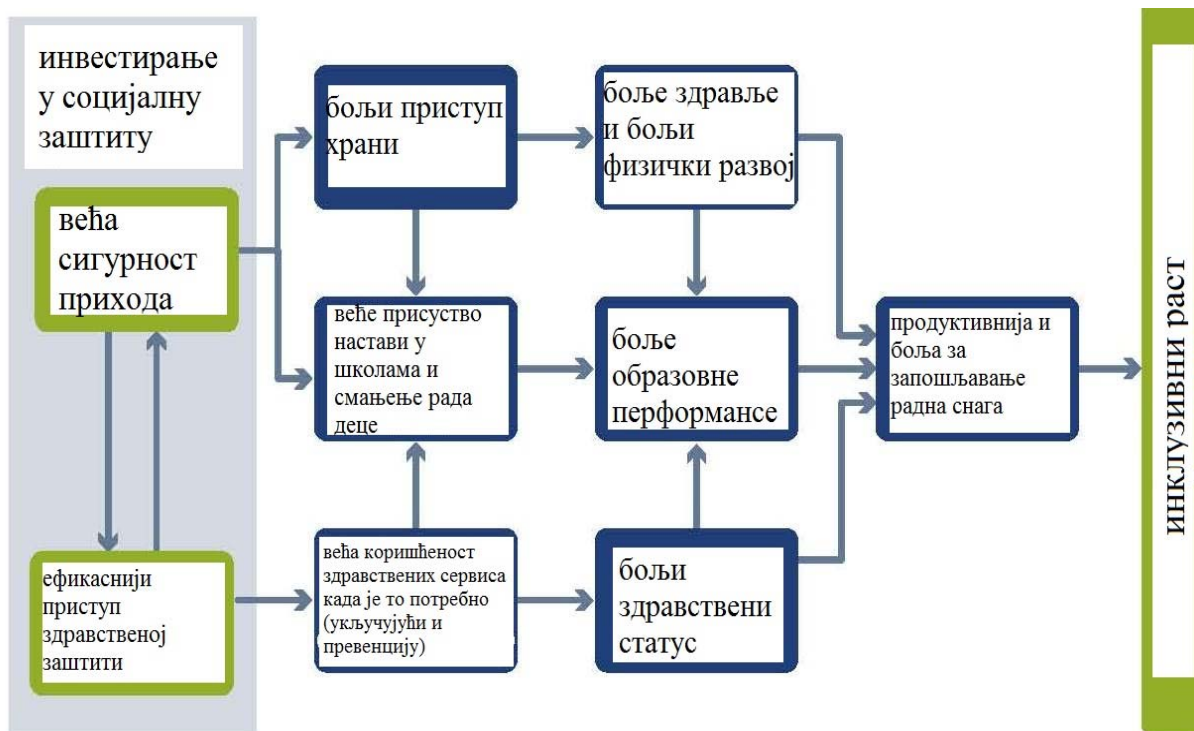
Графикон бр. 3: Шематски приказ позитивног утицаја развоја социјалне заштите на инклузивни раст – краткорочно

Извор: *World Social Protection Report 2014/15 – Building economic recovery, inclusive development and social justice*, International Labour Office, Geneva, 2014, p. 157.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Графикон бр. 4: Шематски приказ позитивног утицаја развоја социјалне заштите на инклузивни раст – дугорочно

Извор: *World Social Protection Report 2014/15 – Building economic recovery, inclusive development and social justice*, International Labour Office, Geneva, 2014, p. 158.

Основни предуслов да грађани остваре свој пун радни потенцијал јесте да буду одговарајуће образовани и да немају проблем са приступима здравственим сервисима. Повећање сигурности прихода и приступа здравственој заштити са собом повлачи велики број погодности за инклузивни раст које се могу видети у претходним графиконима.

2. ЕКОНОМСКО-СОЦИЈАЛНА ДИМЕНЗИЈА СИРОМАШТВА

Као најбоља заштита од проблема сиромаштва углавном већина људи види у поседовању пристојног посла, који може да им омогући задовољавање основних потреба. Међутим, Дренка Вуковић указује да постоје бројни фактори који утичу на то да се ови циљеви остваре, као што су квалитетно образовање и обука, добро здравље, подршка у виду бриге о деци, итд.²³ На жалост није целокупно становништво у могућности да обезбеди пристојан посао. Довољно је навести проблеме са којима се суочавају стари и болесни па видети да то није решење и да је у том случају неопходно гарантовати одговарајући ниво примања и обезбедити приступ јавним службама. „Превенција сиромаштва подразумева и рану интервенцију како деца не би одрасла у сиромаштву, и како то не би утицало на њихов развој. Стога је јака подршка деци и њиховим породицама један од најбољих начина да се спречи наслеђивање сиромаштва са генерације на генерацију, што ће се дугорочно позитивно одразити и на економију.“²⁴ Сиромашни су они људи који су лишени начина живота, комфора и достојанства, који се сматра нормалним у друштву у којем живе (ОУН).²⁵

Оно што се на основи највећег броја стратегија и политика за смањење сиромаштва у друштву може закључити јесте вишедимензионално одређење које укључује традиционално „немерљиве“ атрибуте попут поменуте дискриминације,

²³ Дренка Вуковић, *Социјална сигурност и социјална права*, ФПН, Београд, 2005, стр. 318.

²⁴ Исто, стр. 318.

²⁵ Драгослав Кочовић, „Сиромаштво – светски проблем“, *Социјална мисао*, 4/2008, стр. 31.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

друштвеног искључивања или губитка достојанства. „Живот у сиромаштву подразумева несигурност, беспомоћност, изложеност насиљу и искљученост из главних друштвених токова. Због свега наведеног, јасно је да смањивање сиромаштва представља много више од достизања одређеног нивоа прихода.“²⁶

У циљу бољег разумевања овог проблема потребно је стално критичко преиспитивање. Међутим, оно се суочава са многобројним изазовима које најбоље илуструје Ерик Реинерт који започиње своју студију *Глобалну економију: како су богати постали богати и зашто сиромашни постају сиромашнији* цитатом Шумпетера који каже: „читалац мора да одлучи да ли жели просте или корисне одговоре на своја питања – у томе, као и у другим економским питањима, не можемо имати и једно и друго.“²⁷ Овај цитат је за њега користан јер се он у великој мери може применити на однос између економске теорије и економске историје. То су две различите области економије које ретко кад комуницирају и функционишу према обрасцу односа између простих и корисних теорија. Постоји велики јаз између званичних и апстрактних теорија и онога што се дешава у стварности. Богате државе намећу сиромашнима теорије које оне саме не користе. „Због тога постаје страховито важно да се прозре кроз реторику и види шта се стварно дешава.“²⁸

У том смислу постоје два типа економске теорије и две теорије глобализације која се могу огледати у супротним закључцима два добитника Нобелове награде за економију који говоре о томе шта ће се десити са нивоом плата у свету ако се глобализација буде спроводила онако како се то према Ерику Реинерту ради данас:

1. „Заснивајући се на стандардним претпоставкама у економској теорији, амерички економиса Пол Семјуелсон „доказао“ је 1949/1950 да ће слободна међународна трговина довести до „изједначавања цена фактора производње“, наиме, да ће се цене фактора производње – капитала и рада – развијати у правцу тога да буду исте у целом свету.

26 Душан Мојић, „Сиромаштво младих у Србији данас“, *Социјална мисао*, 4/2008, стр. 179.

27 Ерик С. Реинерт, *Глобална економија: како су богати постали богати и зашто сиромашни постају сиромашнији*, Чигоја, 2006, стр. 5.

28 Исто, 2006, стр. 10.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

2. Заснивајући се на алтернативној економској традицији, шведски економиста Гунард Мирдал сматрао је да ће слободна трговина довести до тога да ће већ постојеће разлике у платама између сиромашних и богатих држава само порасти. Мирдал је описао *зачаране кругове* у привреди и указао на *перверзне последичне ефекте*, као што је, рецимо, чињеница да се капитал изгледа сели из земаља којима је најпотребнији у земље којима је најмање потребан.²⁹

Економска политика коју данас воде Светска банка и ММФ базира се на жалост на верзији теорије трговине Пола Семјуелсона. Тријумф капитализма, отелотворен кроз пад Берлинског зида, на изванредан начин је одстранио све кочнице економистима: „сада су се Семјуелсонове нереалистичне теорије наједанпут прихватале као стварност, а упозорења која су стизала од оних који су указивали да би се Мирдалови *зачарани кругови* и *перверзни последични ефекти* из сиромашних у богате државе опет могли вратити у живот, потпуно су потиснута у *тријумфализму* тог времена.“³⁰

Драгослав Кочовић истиче да је „укрупњавање социјалних проблема било пропраћено научним опсервацијама и на основама рада, хуманизма, слободе, социјалне правде и солидарности императивно је условило радикалну измену која се у једном делу света огледала у интервенцији државе у економско-социјалној сфери без ремећења својинских односа и политичког плурализма, у другом делу света дошло је до радикалне измене економског, политичког и социјалног система и трећи део кога смо неретко називали трећи свет остао је готово потпуно по страни са готово незнатним економским, политичким и социјалним помацама.“³¹

Свођење сиромаштва на његову економску димензију, која је несумњиво веома важна, доводи до упрошћавања овог проблема. Сиромаштво је поред економске поседује и веома значајну социјалну димензију. У том смислу долази до компликације његовог одређења, јер није нимало једноставно одредити границу

²⁹ Исто, стр. 23.

³⁰ Исто, стр. 23-24.

³¹ Драгослав Кочовић, „Сиромаштво – светски проблем“, *op.cit.*, стр. 30.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

сиромаштва, тј. ко је онај за кога се може рећи да је сиромашан. „Нема сумње да је сиромашан онај ко је често гладан, ко нема кров над главом, коме лекар не помаже када је болестан и чија деца умиру од инфекције, ко није ишао у школу и неписмен је, ко нема посао и имање, ко живи у страху од данас до сутра и ко је немоћан да промени то своје стање.“³² Наравно да је човек који се налази у оваквом стању одувек сматран сиромашним. Међутим, није довољно свести сиромаштво на ову екстремну страну. На сиромаштво би требало да се гледа као на непотпуно задовољавање основних животних потреба. „Нема сумње, а ни дилеме да у основне животне потребе спадају исхрана, становање, одевање и обување, основна хигијена и слично. Нема велике дилеме ни да у кругу основних потреба улазе и основна здравствена заштита и основно образовање зато што су њихови ефекти врло широки и позитивни, а приватно тржиште их не би обезбедило у потребној мери.“³³

Поређењем истраживања показују у периоду пре 1995. године, када је 17% популације ЕУ било под ризиком од сиромаштва, и данас може се видети да је број лица која се убрајају у групацију релативно сиромашних и даље висок. „У фебруару 2007. године, спроведено је истраживање које је испитивало ставове грађана ЕУ према сиромаштву и социјалној искључености. Сиромаштво је виђено као проблем веома раширен у Европи, где су испитаници сматрали да 1 од 10 (10%) становника у њиховом окружењу живи у екстремном сиромаштву, а 1 од 3 становника у релативном сиромаштву (29%), док се више од 1 од 3 становника (31%) налази у ризику од сиромаштва. Перцепција раширености сиромаштва међу локалним становништвом је два пута већа међу грађанима држава-чланица које су приступиле Унији 2004. године у односу на резултате истраживања у ЕУ 15–63% према 32%.“³⁴

Оно што је такође отежавајућа околност када се ради о разумевању сиромаштва, а и компарацијама на глобалном нивоу је што се мерење сиромаштва врши применом различитих индикатора. „На територији ЕУ ризик сиромаштва се

32 Борис Беговић, Гордана Матковић, Бошко Мијатовић, Даница Поповић, *Од сиромаштва ка просперитету: Тржишна решења за привредни раст*, Службени гласник, 2009, стр. 12.

33 Исто, стр. 12.

34 Дренка Вуковић, *Социјална сигурност и социјална права*, op.cit., стр. 366.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

одређује на основу индикатора који показују који део становништва има мање од 60% медијане еквивалентног расположивог дохотка након социјалних трансфера. Између држава-чланица постоје значајне разлике у висини званичне линије сиромаштва, чак и ако се она испољи и путем куповне моћи становништва. У 2007. години је, према подацима Еуростата, линија сиромаштва била највиша у Луксембургу, док је најнижа била у Румунији и Бугарској.³⁵

Овај део можда је најбоље завршити цитатом Дејвида Лендиса на основу кога се може види на који начин се сиромаштво и социјалне неједнакости одражавају на друштвено-економски прогрес, као и социо-економске разлике богатих и сиромашних земаља. „Фантазије, базиране на науци, односно реалности, снови су богатих и успешних. Користи од знања нису равноправно расподељене, чак и у оквиру богатих нација. Живимо у свету неједнакости и различитости. Свет би се грубо могао поделити на три врсте нација: они који троше много новца да би смршали; људи који једу да би живели и они који не знају хоће ли имати следећи оброк. Уз ово иду и велике разлике у обиму зараза и очекиваног животног века. Људи из богатих нација брину због своје старости, која је све дужа. Вежбају да би били у форми, мере холестерол и боре се против њега, али и губе време уз телевизију, телефон и игрице, тешећи се изразима као што су „златне године“ и *треће доба*. „Младо“ је добро; „старо“ понижавајуће и проблематично. У међувремену становници сиромашних земаља покушавају да преживе. Не морају да брину о холестеролу или масти у артеријама, једним делом због посне исхране, другим због тога што рано умиру. Покушавају да обезбеде сигурнију старост, уколико је достигну, помоћу мноштва деце који ће одрастати с обавезом да се старају о њима. Стара подела света на два блока моћи, источни и западни, скоро да више и не постоје. Сада је велики изазов и претња јаз у богатству и здрављу између богатих и сиромашних. Те две групације често се називају Север и Југ, јер је подела географска; али много прецизнији именитељи били би Запад и Остали, јер је подела и историјска. Ту лежи највећи проблем и опасност с којом се у трећем миленијуму суочава свет. Једина друга блиска претња је загађење животне средине,

35 Исто, стр. 366.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

и те све опасности суштински су повезане, тачније, два су лица истог проблема. Богати све више конзумирају, али и расипају, производе, али и уништавају. Отпад и разарање, који су се еномно увећали с приходима и расходима, претња су нашој животној средини.“³⁶

³⁶ Дејвид Лендис, *Богатство и сиромаштво нација*, op.cit, стр. 17-18.

3. ИЗАЗОВИ ОСТВАРИВАЊА СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

3.1. *Како дефинисати социјалну кохезију?*

Општеприхваћено значење појма социјална кохезија подразумева способност друштва да осигура добробит свим својим члановима, да минимизира неједнакости и избегне поларизације, при чему добробит претпоставља не само правичност и недискриминацију у приступу правима човека, него, и:

1. „Достојанство сваке особе и уважавање њених способности и доприноса друштву, уз пуно поштовање културне различитости, мишљења и религијских уверења;
2. Слободу индивидуалног развитка сваког појединца током целог животног века;
3. Могућност сваког појединца да активно и у пуном смислу партиципира у друштву.“³⁷

Нова серија студије *Трендови социјалне кохезије*³⁸ бави се анализом развоја социјалне кохезије унутар држава Европске уније. Социјална кохезија је према дефиницији датој од стране Генералне дирекције за социјалну кохезију Савета

37 Мира Лакићевић, „Социјални профил Европске уније“, *Годишњак 2010*, Факултет политичких наука, Београд, 2010, стр. 392.

38 *Promoting the policy debate on social cohesion from a comparative perspective – Trends in social cohesion*, Council of Europe, 1/2001.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Европе концепт који укључује вредности и принципе који имају за циљ да обезбеде да сви грађани имају подједнак приступ економским и социјалним правима.

Политика социјалне укључености у ЕУ заснована је на пет елемената претходно поменутог модела отворене координације, а то су:

1. „Заједнички циљеви у области сиромаштва и социјалне искључености (договорени на Самиту у Ници у децембру 2000. године), којима су се земље-чланице обавезале да ће предузети кораке ка искорењивању сиромаштва до 2010. године;
2. Национални акциони планови борбе против сиромаштва и социјалне искључености;
3. Заједнички меморандуми о социјалној укључености, који су претходили националним акционим плановима земаља ЕУ;
4. Заједничко извештавање о постигнутим резултатима у односу на социјалну укљученост;
5. Израда адекватнијих и потпунијих индикатора социјалне искључености и сиромаштва ЕУ (одабир примарних и секундарних индикатора, као и факултативних, допунских показатеља препознатих и дефинисаних од стране националних држава).“³⁹

Са оперативне тачке гледишта стратегија социјалне кохезије подразумева било који вид акције који омогућава свим грађанима једнаке шансе за: „Приступ средствима да обезбеде своје основне потребе; да напредују; за заштиту и законска права; да обезбеде достојанство и социјално поверење.“⁴⁰ Недостатак приступа у било којој овој области говори о томе да постоји проблем развоја социјалне кохезије. У том смислу је Савет Европе јасно дефинисао инструменте у оквиру развоја социјалне кохезије које одређују како да: „Социјална и економска права постану ефективна и како да грађани осигурају своја права путем адекватних процедура; спрече развој различитих друштвених димензија различитих брзина при

³⁹ Мира Лакићевић, „Социјални профил Европске уније“, *op.cit.*, стр. 393.

⁴⁰ *Promoting the policy debate on social cohesion from a comparative perspective – Trends in social cohesion*, *op.cit.*, p. 5

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

чему се неке развијају у потпуности док су друге гурнуте у други план; учине ефикасним борбу против сиромаштва и социјалне искључености коришћењем нових информационих технологија и адекватних структура, нарочито за најрањивије друштвене групе; смање неприхватљив ниво незапослености у како да побољшају приступ запослењу, нарочито најслабијим друштвеним групама, а помоћу адекватне економске политике и механизма подршке; повећају квалитет јавних сервиса и да обезбеде да сви грађани имају неометан приступ њима; постигну и одрже адекватан ниво социјалне заштите у контексту сталног притиска на њихово преиспитивање; одговоре на потребе старијег становништва путем адекватног пензијског система и остваривањем међугенерациске солидарности; како да одговоре на промене унутар породице; развију политику заштите и партиципације деце и младих људи у друштву; створе услове неопходне за интеграцију особа са инвалидитетом и најрањивијих друштвених група; осигурају достојанствену интеграцију миграната и борбу против свих врста расизма и дискриминације; учине културне и етничке разлике извором јачања друштва.⁴¹ Ова разноврсност инструмената говори у прилог комплексности концепта социјалне кохезије. Њено остваривање подразумева стално преиспитивање различитих друштвених актера и различитих институција. „Социјална кохезија подразумева, дакле, равноправност свих грађана ЕУ у остваривању економско-социјалних и политичких права, од којих посебно истичемо: равноправност жена и мушкараца, сагледавање права и потреба деце и омладине у контексту доктрине одрживог развоја, породице материјално угрожене (самохране родитеље), мигранте и етничке мањине, особе са инвалидитетом и старије особе, нарочито оне које живе саме и немају подршку своје породице. Социјална кохезија заснива се на одређеним начелима: поменули смо једнакост права за све, без икакве дискриминације, једнакост у приступу квалитетним и свима доступним услугама, избегавање стигматизације особа које имају посебне потребе и активној партиципацији корисника, када је год то могуће остварити у пракси, као и одржању правичне и фискалне политике (редистрибутивно опорезивање). Главно средство за

41 Исто, р. 6

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

промоцију социјалне кохезије јесте успостављање и одржавање добро развијеног система социјалне сигурности, заснованог на принципима солидарности, узајамности и хуманизма.“⁴²

Нова стратегија и акциони план Савета Европе за разне социјалне кохезије се ослања на четири стуба: реинвестирање у социјална права и кохезију друштва; изградња Европе на темељима дељених и социјалних одговорности; јачање представништва, процеса демократског одлучивања, развој социјалног дијалога и грађанског ангажовања; изградња сигурне будућности за све. О чему ћемо доле укратко сумирати закључке.⁴³

Реинвестирање у социјална права и кохезију друштва – Социјална права играју значајну улогу у развоју друштва, те је у том смислу разумљиво настојање држава Европске Уније да у овом правцу чине додатне напоре. Процес глобализације и други савремени друштвени процеси у великој мери намећу изазове пред овим настојањима држава Европске Уније. Наступајућа фрагментисана друштва, повећање броја људи који се суочава са великим бројем препрека у остваривању својих права, раст неједнакости између богатих и сиромашних, као и многи други негативни трендови представљају озбиљне изазове остваривања социјалне кохезије у Европи. У том смислу је неопходно стално преиспитивање промена савременог друштва.

Изградња Европе на темељима дељених и социјалних одговорности – Држава свакако у великој мери сноси одговорност јачања социјалне кохезије. Јавни ауторитет је гарант људских права, укључујући и социјална права, као и партиципативне демократије. Међутим имајући у виду савремене друштвене промене треба назначити да поред држава и јавног ауторитета и многи други актери имају значајну улогу: Социјални партнери, грађанско друштво, медији..... Грађани би требало да развију свест да припадају одређеној заједници и да прихвате своју одговорност у креирању њеног живота. Одговорност држава у том смислу огледа се у њиховим способностима да обезбеде широк спектар

42 Мира Лакићевић, „Социјални профил Европске уније“, *op.cit.*, стр. 380.

43 *New Strategy and Council of Europe Action Plan for Social Cohesion*, approved by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 7 July 2010, pp. 2-7.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

партиципативних инструмената на свим нивоима. Грађански капацитет за акције зависи од великог броја институционалних и политичких предуслова без којих они не могу да учествују у креирању друштвеног развоја.

Јачање представништва, процеса демократског одлучивања, развој социјалног дијалога и грађанског ангажовања – Грађани не би требало да имају важну улогу само у иницијалној фази политичког живота (нпр. током гласања), већ и у имплементацији. Они би требало да имају важну улогу у политичкој имплементацији и реформама, нарочито када се ради о реформи здравственог и социјалног сектора. Оваква позитивна интеракција са грађанима може бити извор значајних информација. То доводи до тога да демократија не представља систем у коме се све завршава на гласању и да се тиме грађанске обавезе и права завршавају. Власт мора да осигура одговарајуће репрезентативне структуре које ће охрабривати грађанску партиципацију.

Изградња сигурне будућности за све – Недостатак јасне перспективе доводи до немогућности прихватања одговорности нарочито када се ради о младим људима који представљају будућност сваке земље. Социјална мобилност мора бити неометана и подстрекивана при чему сва друштва морају обезбедити сигурну будућност и перспективу за све. Неповерење у институције свакако представља једну од највећих препрека. Већина људи је са социјалном кохезијом упозната пре свега у породици. Сва деца имају право да одрастају у сигурној околини унутар које ће све њихове основне потребе бити задовољене. Велики број друштва се суочава са проблемом старења друштва, па дебате на рачун пензионог система постају све присутније. Такође старије становништво не би требало да се гледа као на фактор ризика, већ да се њиховом правилном активацијом продуктивно укључе у друштво.

Стратешки циљеви земаља чланица ЕУ, поред слободе кретања робе, услуга, људи и новца на јединственом европском тржишту, и константно унапређивање животних и радних услова свих грађана ЕУ. Овакав приступ социјалној политици је преовладао од 2000. године, када је у Лисабонској декларацији наведено да је потребно дефинисати заједничке циљеве социјалне политике ЕУ, ка којима треба тежити. Тада се шири интерес ЕУ са макроекономске политике и политике

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

запошљавања ка другим сегментима социјалне политике. „Функционалистичко и резидуалистичко поимање социјалне политике коначно се напушта, а промоција борбе против социјалне искључености (која има своје различите димензије и форме) сматра се легитимним подручјем интереса ЕУ. Тај интерес се елаборира кроз процес примене модела отворене координације у социјалној политици (Open method of coordination, ОМС), који је први пут уведен у Уговору из Амстердама као део стратегије запошљавања. Суштина модела дизајнирана је као могућност ширења добре праксе, покретања промена, како би се постигла сагласност у стратегијама и пројекцијама социјалног развоја и договор о циљевима развоја. ОМС саставни је део управљања унутар тзв. благог законодавства ЕУ у коме се респектују националне различитости у односу на постизање резултата и остваривање стратешких циљева.“⁴⁴

Оно што пре свега треба истаћи јесте да социјална кохезија представља пре свега један идеал коме треба тежити, јер ниједно друштво није потпуно кохезивно. На социјалној кохезији треба стално радити, побољшавати је и прилагођавати променама и потребама у складу са трендовима савременог друштва. „Социјална кохезија не подразумева само борбу против сиромаштва и искључености, него и настојање да се развија солидарност међу генерацијама, како садашњих, тако и будућих. Истовремено, када сиромаштво и искљученост већ постоје, мерама социјалне политике потребно је помоћи рањивим друштвеним групама да превазиђу неповољне животне ситуације које сиромаштво прати, као и да се превентивно делује у циљу спречавања настанка таквих неповољних ситуација.“⁴⁵

44 Мира Лакићевић, „Социјални профил Европске уније“, *op.cit.*, стр. 380.

45 Исто, стр. 392-393.

3.2. Индикатори социјалне кохезије

Постоје две основне димензије друштвене кохезије: „прва димензија је редукција социјалних разлика и унапређење квалитета живота, односно, смањење друштвене искључености; а друга димензија социјалне кохезије је јачање социјалних релација, интеракција и веза у друштву што у ствари представља социјални капитал конкретног друштва.“⁴⁶

Одређивање индикатора за мерење социјалне кохезије је још комплексније од самог дефинисања социјалне кохезије, јер ни у овом случају не постоји општа сагласност. Постоје бројне студије које су се бавиле мерењем социјалне кохезије у оквиру одређене земље, међутим када покушамо да урадимо компаративну анализу на глобалном нивоу настаје проблем. Различите студије су користиле различите индикаторе те је у том смислу веома значајно дефинисати основне индикаторе социјалне кохезије. Џејн Џејсон [Jane Janson] је дала један значајан допринос овом проблему својом детаљном анализом најзначајнијих индикатора које су примењивани од стране најзначајнијих аутора, а којом ћемо се ми у овом делу послужити.⁴⁷

На првом месту поменућемо Фернандо Рајултона [Fernando Rajulton] који је са сарадницима развио мултидимензионалну меру социјалне кохезије, а коју у којој је прилагодио индикаторе Џејн Џенсон.⁴⁸ Наиме, он је заједно са својим сарадницима радио истраживање у Канади желећи да врши компарацију између различитих градских области (Canada across census metropolitan areas – CMAs).

46 *Праћење друштвене укључености у Србији* (уредница Јелена Марковић), Тим потпредседника Владе за имплементацију Стратегије за смањење сиромаштва, SECONS, CESID, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2009, стр. 9

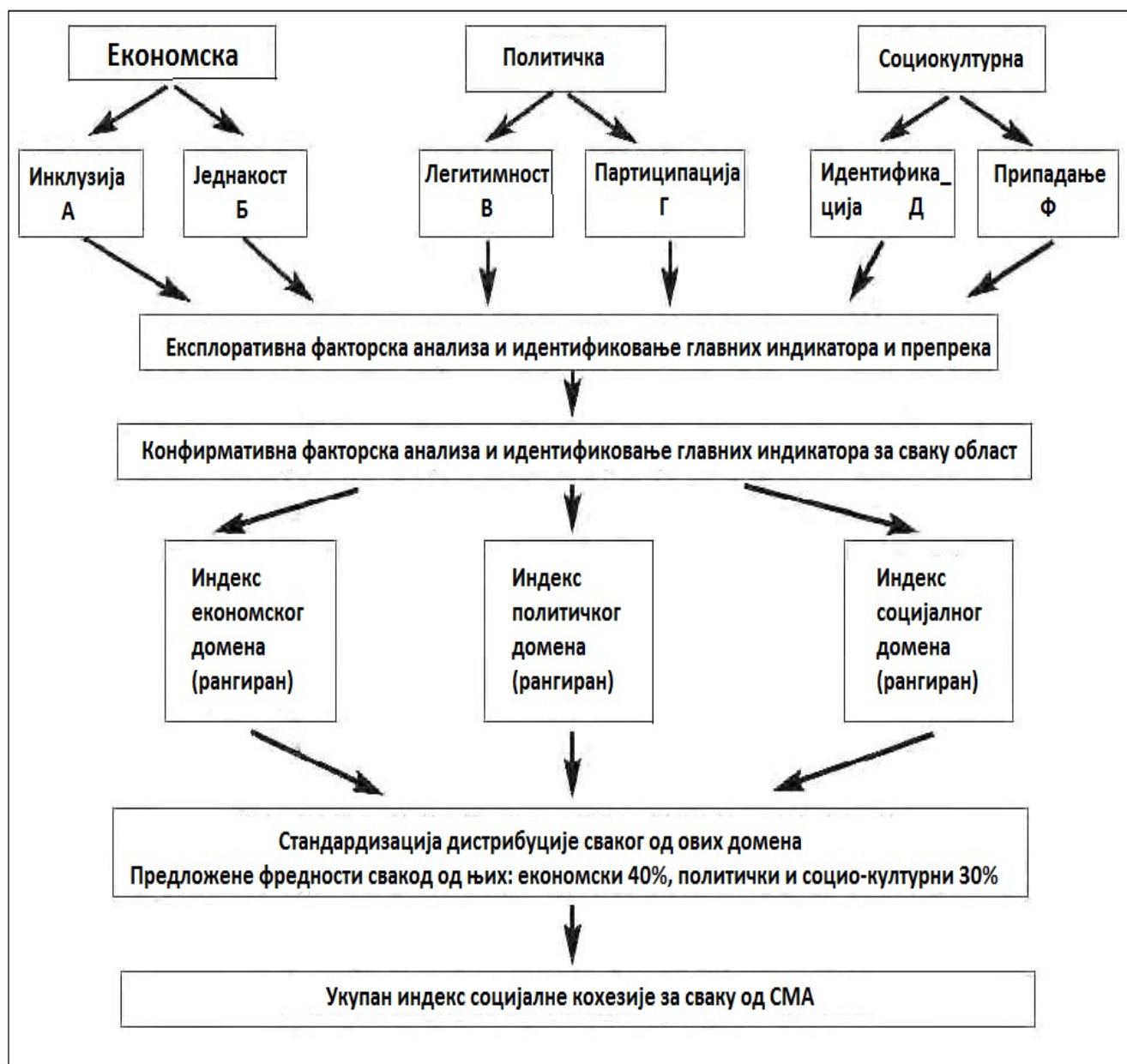
47 Jane Jansen, *Defining and Measuring Social Cohesion*, Commonwealth Secretariat and United Nations Research Institute for Social Development 2010, pp. 17-20.

48 Fernando Rajulton, et al. , „ Measuring Social, Cohesion: An Experiment Using the Canadian National Survey of Giving, Volunteering, and Participating“, *Social Indicators Research*, 80(3), 2007, pp. 461-492.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Основна шема ових индикатора подељених у шест димензија се може видети на основу следећег графикана.

Графикон бр. 5: Мултидимензионална мера социјалне кохезије

Извор: Jane Jansen, *Defining and Measuring Social Cohesion*, Commonwealth Secretariat and United Nations Research Institute for Social Development 2010, p. 17.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Када се ради о индикаторима коришћеним на интернационалном нивоу Робин Пис [Robin Pease] је свакако аутор кога овде треба поменути. Он истиче да је у већини пројекта Савета Европе унутар ЕУ кључни индикатори су: демографски, искљученост тржишта рада, запослење, социјалне бенефиције, становање, образовање, партиципација у друштвеном, културном и политичком животу. Ови индикатори су веома често праћени и индикаторима у вези са расизмом и дискриминацијом којима је ЕУ све више погођена: подаци о расизму и дискриминаторних дела; подаци о насилним расним злочинима и узнемиравању; број притужби на дискриминацију; подаци о обрасцима дискриминације у влади; подаци о директним или индиректним дискриминацијама.⁴⁹ Такође, Ређина Бергер-Шмит [Regina Berger-Schmitt] је бавећи се мерењем социјалне кохезије широм ЕУ дефинисала сет индикатора који су битни за мерење, према њој, две димензије које допуњују овај концепт – неједнакост и социјални капитал. Димензија неједнакости покрива следеће проблеме: регионалне неједнакости; једнакост шанси за – жене и мушкарце, припаднике различитих генерација, социјалних положаја, особе са инвалидитетом и припаднике различитих друштвених група; и социјалну искљученост. Социјални капитал, са друге стране, укључује следеће компоненте: социјални односи и активности међу примарним социјалним групама и удружењима; квалитет социјалних односа; квалитет социјалних институција.⁵⁰ Овде је потребно поменути и индикаторе за развој социјалне кохезије које је истраживао ЕСЛАС у Латинској Америци и Карибима, а које можете видети у следећој табели.

49 Robin Pease, et. al., „Immigration and Social Cohesion: Developing an Indicator Framework for Measuring the Impact of Settlement Policies in New Zealand“, Working Paper 01/05. Ministry of Social Development, Wellington, 2005. (цитирано према: Jane Jansen, *Defining and Measuring Social Cohesion*, Commonwealth Secretariat and United Nations Research Institute for Social Development 2010, pp. 17-20.)

50 Regina Berger-Schmitt. ‘Considering Social Cohesion in Quality of Life Assessments: Concepts and Measurement’, *Social Indicators Research*, , 2002 (цитирано према: Jane Jansen, *Defining and Measuring Social Cohesion*, Commonwealth Secretariat and United Nations Research Institute for Social Development 2010, pp. 17-20.)

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Табела бр. 11: Систем индикатора социјалне кохезије: компоненте и фактори

ИНДИКАТОРИ		
Недостаји	Институције	Припадање
Неједнакост прихода	Ефикасност демократије	Мултикултурализам
Сиромаштво и немаштина	Државне институције	Поверење
Запослење	Тржишне институције	Партиципација
Здравство	Породица	Социјална покретљивост
Становање		Социјална солидарност
Пензија		
Дигитални јаз		

Извор: Jane Jansen, *Defining and Measuring Social Cohesion*, Commonwealth Secretariat and United Nations Research Institute for Social Development 2010, pp. 20.

Оно што се може извести као генерални закључак када се ради о индикаторима социјалне кохезије јесте да се већина базира на остваривање основних социјалних права и једнакости свих грађана. Већина индикатора социјалне кохезије углавном мери одређене недостатке и неједнакости подједнаког приступа одређеним сервисима, дохотка и личног благостања.

4. СОЦИЈАЛНА ИСКЉУЧЕНОСТ КАО ЈЕДАН ОД ИЗАЗОВА СОЦИЈАЛНЕ ДРЖАВЕ У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

4.1. Концептуализација појма социјална искљученост

На самом почетку овог дела треба нагласити да су социјална искљученост и сиромаштво, иако међусобно веома испреплетани, у суштини два посебна концепта. Међу различитим ауторима постоје различити погледи на појмове сиромаштва и искључености, при чему већина теоретичара истиче разлику између сиромаштва и искључености и сматра да се она не може свести само на материјалну депривацију или на доходовно сиромаштво (*income poverty*). „Бити сиромашан не значи само недостатак новца за задовољење одређених потреба, али недостатак новца има за последицу и ограничен приступ образовању, здравственој и правној заштити, запошљавању и сл.“⁵¹ Оно што треба нагласити јесте да сиромашно становништво не мора аутоматски бити социјално искључено и обрнуто, социјално искључено становништво не мора увек бити сиромашно. У том смислу индикатори социјалне искључености се тичу економске, али и политичке, социјалне и културне друштвене сфере. Како би олакшали концептуалну разлику између сиромаштва и социјалне искључености у следећој табели су дате њихове основне карактеристике.

51 Рајко Мацура, Александар Ђокић, Милош Туцовић, Ружица Мркаљ, „Социјална искљученост – појам и приступи“, *Социјална мисао*, бр. 1/2011, стр. 113-114.

**СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И
ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)**

Табела бр. 12. Концептуализација сиромаштва и социјалне искључености

	Сиромаштво	Социјална искљученост
Темељне претпоставке	Низак доходак као нелегитимни облик неједнакости	Ограничене шансе у реализацији формалне социјалне партиципације угрожавају социјалну стабилност
Референтни оквир	Једнакост/ неједнакост	Бити дио друштва/или не бити. Социјална перцепција/интеграција Социјална права
Обележја	Једнодимензионалност, стање, бави се структурним факторима	Мултидимензионалност, кумулативни процес, бави се структуралним факторима + индивидуална перцепција
Димензије социјалне неједнакости	Вертикална, дистрибутивна	Поларизована (унутра/изван), дистрибутивна + партиципативна
Индикатори	Доходак	Различити: економски, социјални, културни, политички

Извор: Bohnke, P. (2001), *Nothing Left to Lose? Poverty and Social Exclusion in Comparison. Empirical Evidence on Germany*, Social Science Research Centre, Berlin, стр. 11. (цитирано према: *Праћење друштвене укључености у Србији* (уредница Јелена Марковић), Тим потпредседника Владе за имплементацију Стратегије за смањење сиромаштва, SECONS, CESID, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2009, стр. 11)

У том смислу потребно је дати једну дефиницију социјалне искључености којом ћемо се у овом раду служити. „Под појмом социјална укљученост подразумева се Приступ друштвеним ресурсима, институцијама и процесима који омогућује обнављање ресурса појединачних чланова друштва, као и читавих друштвених група, на начине који им омогућавају да задовољавају своје потребе, остварују права и обезбеде најмање минимум прихватљивих услова живота за дато друштво, као и да се на активан начин укључују у живот своје заједнице. Приступ друштвеним ресурсима, институцијама и процесима који омогућује обнављање ресурса појединачних чланова друштва, као и читавих друштвених група, на начине који им омогућавају да задовољавају своје потребе, остварују права и

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

обезбеде најмање минимум прихватљивих услова живота за дато друштво, као и да се на активан начин укључују у живот своје заједнице.⁵²

Теоријске расправе о социјалној искључености углавном су везане за европске земље, док се у америчком и англосаксонском дискурсу и даље су доминантни концепти сиромаштво, маргиналност, поткласа и социјална зависност. „Истраживачи и политичари у земљама трећег света приврженији су устаљеним концептима сиромаштва, неједнакости, маргиналности и периферног капитализма, док је социјална искључености првенствено европски концепт.“⁵³

„Социјална искљученост“ је релативно нов појам у англосаксонској литератури који је масовније почео да се користи 90-тих година 20. века. „Он је најпре развијен у Француској од стране социолога који су били забринути над настајућим социјалним проблемима везаних за социоекономске трансформације 1980-тих.“⁵⁴ Термин „искључени“ по први пут је коришћен „у Француској 1970-их везано за социјалну помоћ, описујући различите категорије људи изван државне социјалне подршке, док Европска унија први пут спомиње појам искључености у свом документу из 1988. године, пред крај Другог програма за борбу против сиромаштва. Савет министара ЕУ 1999. године усвојио је резолуцију о борби против социјалне искључености.“⁵⁵ Један од главних разлога употребе и усвајања је свакако и чињеница да развијене земље нису хтеле да користе термин сиромаштво. Те 1999. године је појам социјалне искључености постаје „саставни део преамбуле Европске социјалне повеље, а у измењеној и ревидираној социјалној повељи уведено је ново право – право на заштиту од сиромаштва и социјалне искључености.“⁵⁶ Померањем фокуса са сиромаштва на концепт социјалне искључености, фокус је померен са последичног стања на процес. Концепт социјалне искључености је почетно подразумевао неодговарајућу повезаност на

52 *Праћење друштвене укључености у Србији* (уредница Јелена Марковић), *op.cit.*, стр. 11.

53 Рајко Мацура, Александар Ђокић, Милош Туцовић, Ружица Мркаљ, „Социјална искљученост – појам и приступи“, *op.cit.*, стр. 106.

54 A. S. Bhalla, Frédéric Lapeyre, *Poverty and Exclusion in a Global World*, Palgrave Macmillan, 2004, p. 1.

55 Рајко Мацура, Александар Ђокић, Милош Туцовић, Ружица Мркаљ, „Социјална искљученост – појам и приступи“, *op.cit.*, стр. 105-106.

56 Исто, стр. 105-106.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

релацији појединац – друштво, односно, неуспех друштвених институција да појединца интегришу у друштво. „У англосаксонској традицији, пак, главни акценат је стављен на редистрибуцију добара или на недоступност ресурса одређеним појединцима или домаћинствима. Сиромаштво се посматра као карактеристика појединца и домаћинства, а социјална укљученост се схвата као особина друштва и карактеристика односа појединца према друштву.“⁵⁷

Оно што је свакако иницирало повећање интересовања за овај проблем јесте пад социјалне кохезије који је настао као резултат повећања социјалне и економске рањивости. Недостатак материјалних средстава представља једну од веома великих препрека индивидуалном остварењу, међутим није и једина. Томе говори у прилог и чињеница да социјална искљученост није повезана само са недостатком материјалних средстава, већ и са социјалном депривацијом, али и искљученошћу појединца из главних социјалних институција. Грађане који су погођени социјалном искљученошћу карактерише проблем проналаска посла, низак ново прихода, велики број проблема у оквиру здравствене неге и остваривања права на образовање. „Искљученост из производног система и социјална депривација су два кључна процеса која воде до настанка социјалне искључености, при чему су пристојан посао и ефикасна социјална мрежа главни елементи социјалне интеграције. Социјална искљученост је мултидимензионални и структурални процес, који подразумева, са једне стране, несигурност рада и незапосленост и, са друге стране, распад социјалних веза кроз кризу државе благостања, флексибилности акумулационих образаца, раст индивидуализма и слабљење примарне солидарности.“⁵⁸

Један од првих који је користио појам социјална искљученост је био Рене Леноар [Lenoir René] у свом чувеном делу *Les exclus : un Français sur dix*.⁵⁹ У овом делу Леноар истиче да су искључени сви они који немају приступ плодовима економског раста. Тиме социјално искључени постају сви они који су ментално или физички хендикепирани, инвалиди, старија популација, деликвенти, итд. Оно што

⁵⁷Праћење друштвене укључености у Србији (уредница Јелена Марковић), *op.cit.*, стр. 10.

⁵⁸A. S. Bhalla, Frédéric Lapeyre, *Poverty and Exclusion in a Global World*, *op.cit.*, p. 3.

⁵⁹Lenoir René, *Les exclus : un Français sur dix*, Paris: Le Seuil, 1974.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

је заједничко свим овим људима је то што се они не уклапају у норме индустријског друштва. „Међутим термин социјална искљученост је имао веома рестриктивно значење и био је повезан за маргинални феномен који није погађао читаво друштво.“⁶⁰

Главни проблем када се ради о теоријском одређењу социјалне искључености је тај што не постоје прецизне и опште прихваћене дефиниције. То доводи до тога да концепт социјалне искључености често добија различито значење. У том смислу Хилари Силвер [Hilary Silver] дефинише три главне парадигме искључености:

- *Парадигма солидарности* – ова парадигма на искљученост гледа као на недостатак социјалних веза између појединаца и друштва (ова парадигма је дубоко укореењена у француској републиканској мисли);
- *Парадигма специјализације* – она искљученост описује као постојање различитих облика поремећаја, као што су на пример дискриминација, неуспех тржишта или неоствареност људских права (ова парадигма је укореењена у либералној америчкој мисли);
- *Парадигма монопола* - на искљученост се у оквиру овог концепта гледа као на доминацију одређених група које контролишу тј. монополизују ресурсе у своју корист (ова парадигма је доминантна у Западној Европи).⁶¹

Несигурност посла може бити врло значајан узрок социјалне искључености. Да би смо разумели озбиљност повезаности између несигурности послова којима се грађани баве приказаћемо резултате једног интересантног истраживања.⁶² Посао представља један од веома значајних образаца социјалне интеграције, што доводи до тога да несигурност радног места чини велику препреку социјалном укључивању. У Француској, Данској и Великој Британији, на пример, запослење

60 A. S. Bhalla, Frédéric Lapeyre, *Poverty and Exclusion in a Global World*, op.cit., p. 3.

61 Hilary Silver, „Social exclusion and social solidarity: Three paradigms“, *International Labour Review*, 5-6/1994 цитирано према: A. S. Bhalla, Frédéric Lapeyre, *Poverty and Exclusion in a Global World*, Palgrave Macmillan, 2004, p. 3.

62A . S. Bhalla, Frédéric Lapeyre, *Poverty and Exclusion in a Global World*, op.cit., p. 77.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

представља главни механизам интеграције грађана у друштво, јер оно обезбеђује приступ приходима али и социјалној легитимности. То доводи до тога да дугорочна незапосленост или несигурност радног места воде до депривације по питању материјалних и нематеријалних бенифиција. Наравно треба имати у виду да начин на који несигурност радног места утиче на грађане у многоме зависи од социокултурног оквира. У друштвима Јужне Европе које се сматрају мање индивидуалистичким људи искључени са тржишта рада нису у великој мери погођени депривацијом социјалних веза, јер породица значајно обезбеђује механизме за социјалну интеграцију. „Као пример имамо случај да у Италији велики број грађана погођен економском и дистрибуционом искљученошћу, али не и искљученошћу социјалних веза, јер сиромашни људи одржавају јаке социјалне везе и ослањају се на породичне односе и мрежу пријатеља.“⁶³

⁶³Исто, р. 78.

4.2. Димензије социјалне искључености

Димензије социјалне искључености „представљају специфичне облике искључивања, односно подручја из којих појединци и групе бивају искључени, попут дистрибуције прихода, финансијских тржишта, тржишта рада, роба и услуга, система образовања, здравствене, социјалне заштите, области друштвених мрежа, локалне или шире друштвене заједнице, културе и сл.“⁶⁴ Концепт социјалне искључености у себи садржи бројне димензије међу којима треба истаћи економску, социјалну и политичку.⁶⁵

У оквиру **економске димензије искључености** главни акценат се ставља на питања прихода, производње, приступа добрима и сервисима из којих су неки људи искључени. Ова димензија иако јесте веома битна свакако није једина и не треба правити веома честу грешку и свести социјалну искљученост само на њу. Појединци су према економском концепту искључени приликом обезбеђивања прихода, запослења, што аутоматски онемогућава остваривање основних потреба као што су нпр. становање, образовање, здравствена нега и тд. Већина анализа сиромаштва се ослања на потрошњу или приход као једне од главних показатеља животног стандарда. Неједнакости између богатих и сиромашних су све присутније и све веће при чему је ситуацију на глобалном нивоу готово могуће приказати тиме како *богати постају све богатији а сиромашни све сиромашнији*.

Социјална димензија искључености је подједнако важна за разумевање овог проблема. Међу најзначајнијим и најчешће коришћеним индикаторима са

64 Први национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији – Преглед и стање социјалне искључености сиромаштва за период 2008-2010. године са приоритетима за наредни период, Влада Републике Србије, март 2011, стр. 254

65 A . S. Bhalla, Frédéric Lapeyre, *Poverty and Exclusion in a Global World*, op.cit., pp. 16-25.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

становишта социјалне димензије искључености спадају приступи здравственој нези и образовању. То доводи до тога да су главни аспекти социјалне димензије следећи:

- Приступ социјалним сервисима (на пример здравство и образовање, вода за пиће и санитарни услови);
- Приступ тржишту рада (несигурност запослења као додатни проблем ниским примањима);
- Обим социјалне партиципације који се рефлектује у обиму слављења друштвених механизма што доводи до повећања криминала, малолетничке деликвенције, бескућника...⁶⁶

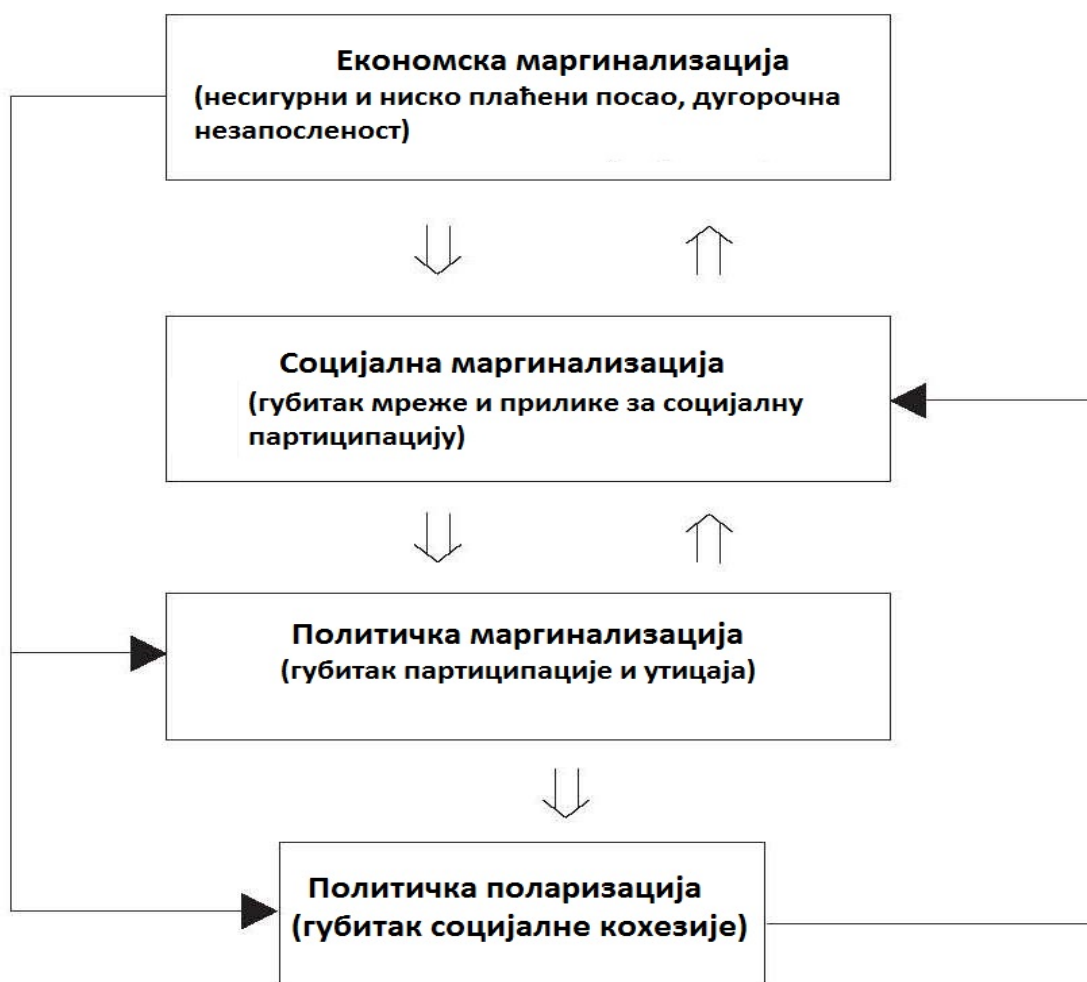
Као што се може видети социјалну димензију искључености није могуће приказати прецизно квантитативно као што је то случај са економском. То доводи до тога да коришћење социјалне димензије подразумева анализу не само дистрибутивног већ и релационог аспекта искључености. Значај увођења социјалне димензије за разумевање проблема искључености може се видети на основу тога што узимање само сиромаштва (економске димензије) као основног индикатора може довести до тога да се проблем сагледа на погрешан начин. Људи могу бити сиромашни али не и искључен. Они иако су сиромашни могу имати приступ тржишту рада, политичким правима, здравственој нези, образовању...

Једна од великих предности која се често везује за социјалну димензију је та што она у себи укључује и **политичку димензију**, јер води рачуна о основним људским и политичким правима.

⁶⁶ Исто, стр. 20.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Графикон бр. 6: Веза између економске маргинализације, социјалне дезинтеграције и политичке поларизације

Извор: A . S. Bhalla, Frédéric Lapeyre, *Poverty and Exclusion in a Global World*, Palgrave Macmillan, 2004, p. 24.

Један од најзаслужнијих за анализу проблема људских права је свакако Маршал који је правио разлику између грађанских, политичких и социјалних права.⁶⁷ Грађанска права штите индивидуе и гарантирају једнакост свих људи пред

⁶⁷ T. H. Marshall, „Citizenship and Social Class“, *Inequality and Society* (edited by Jeff Manza and Michael Sauder), W. W. Norton and Co., New York, 2009.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

законом, те заштиту личности и власништва. Политичка права се тичу учествовања грађана у јавним пословима своје државе. Са друге стране социјална права брину о задовољавању основних егзистенцијалних потреба, а зарад чијих остварења држава треба да интервенише путем социјално-политичких мера и програма. „Може се рећи да су грађанска и политичка права постављена ради слободе и заштите од уплитања државе, док су социјална права постављена да захтијевају активну интервенционистичку улогу државе.“⁶⁸

Приликом одређивања концепта искључености пошло се од корпуса „угрожених грађанских права: цивилних, политичких и социјалних, односно од система одговорних за њихово остваривање. Тако је друштвена искљученост концептуализована са становишта приступа једном или више кључних подсистема друштва:

- демократском/легалном систему који промовише политичку партиципацију,
- тржишту рада које промовише економску интеграцију,
- систему социјалног благостања који промовише социјалну интеграцију, и
- систему породица и заједница који промовише интерперсоналну интеграцију“⁶⁹

Политичка искљученост се разликује у зависности од тога дали се ради о демократским или не демократским земљама. У Европи на пример политичка искљученост се манифестује пре у недостатку политичких представника и утицаја, него у ограничавању основних људских и политичких права. Треба напоменути да су економска, социјална и политичка димензија међусобно повезане. „Идеја заштите социјалних права заснива се на схватању да је индивидуално људско благостање резултат општих услова живота и унутар саме државе али и на

68 Асим Пандић, Нијаз Карић, „Остваривање социјалне кохезије и солидарности у Босни и Херцеговини – Примјена социјалних права у систему социјалне заштите“, *Социјална мисао*, бр. 3/2012, стр. 85.

69 *Праћење друштвене укључености у Србији* (уредница Јелена Марковић), op.cit., стр. 10.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

међународном нивоу. У складу с тим, државе имају обавезу да својим грађанима обезбеде минимум социјалних права потребних за остварење људског достојанства и одговарајући стандард живота.⁷⁰

Овде ћемо посветити посебну пажњу и систематизацији различитих нивоа социјалне искључености Дренке Вуковић, као последица које из тога произилазе. Прво треба поменути *искљученост са тржишта рада* „у случајевима дуготрајне незапослености (дуже од 12 месеци) доводи до сиромаштва и социјалне искључености. Позитивни токови на пољу запослености у земљама ЕУ (до глобалне финансијске и економске кризе) резултирали су смањењем стопе незапослености са 9,0% у 2004. години на 7,0% у 2009. години. Стопа запослености¹⁹ у ЕУ 27 је у 2008. години износила 65,9%, што је ниже од циља који је постављен у Лисабону, а то је 70% до 2010. године. Стопа запослености је била изнад овог нивоа само у 8 држава-чланица, али је била испод 60% у Пољској, Румунији, Италији, Румунији, Мађарској и Малти.“⁷¹

Затим ту је *искљученост из образовног процеса* која „представља значајан фактор неједнакости и сиромаштва. Разлике су видљиве од предшколског образовања и коришћења различитих услуга дечје заштите, што касније може одредити могућност укључивања у виши ниво образовања и учешће на тржишту рада. У 27 држава-чланица Уније 2007. године 46% деце узраста од 0 до 2 године није имало приступ одговарајућој установи, тако да су се о њима старали само родитељи.“⁷²

Такође ту је и *здравствено стање* појединца које је „резултат је утицаја великог броја фактора, од којих су најзначајнији наслеђе, начин живота и квалитет здравствене заштите. Социјална искљученост може настати као последица лошег здравственог стања, и утицати на његово погоршање због немогућности коришћења услуга здравствене заштите. Истраживања показују да се лица слабијег имовинског стања чешће жале на лошије здравствено стање. Значајан проценат

70 Асим Пандић, Нијаз Карић, „Остваривање социјалне кохезије и солидарности у Босни и Херцеговини – Примјена социјалних права у систему социјалне заштите“, *op.cit.*, стр. 84.

⁷¹ Дренка Вуковић, *Социјална сигурност и социјална права*, *op.cit.*, стр. 370-372.

⁷² Исто, стр. 370-372.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

пензионисаних или лица која су неактивна из неког другог разлога, најчешће се жале на лоше или веома лоше здравствено стање.“⁷³

Треба поменути да социјална искљученост може бити ..последича *лоших услова становања*. Стамбени проблеми могу бити различити, од бескућништва или пренасељености, до превелике буке, загађености животне средине и криминала. Према подацима Еуростата (2010), значајан део популација једног дела државачланица, које су приступиле Унији у 2004. години, суочава се са озбиљном стамбеном угроженошћу и ту се пре свега мисли на Румунију, Бугарску, Пољску и балтичке републике. У ЕУ 27, трошкови становања код 8% становника били су у 2007. години виши од 40% њихових укупних прихода.“⁷⁴

Такође, последњих деценија „социјална искљученост се доводи у непосредну везу са коришћењем *информационе технологије*. Употреба интернета се континуирано ширила и већина европских домаћинстава има интернет прикључак у кући.“⁷⁵

Али, „социјална партиципација подразумева укљученост у друштво и интеракцију са другим људима. Немогућност учествовања у активностима које се сматрају нормалним у друштву може бити последица добровољне или принудне искључености, док је у неким случајевима она наметнута силом. Екстремна ситуација искључености неке групе појединаца из друштвених активности постоји у случају затвореника.“⁷⁶

⁷³ Исто, стр. 370-372.

⁷⁴ Исто, стр. 370-372.

⁷⁵ Исто, стр. 370-372.

⁷⁶ Исто, стр. 370-372.

4.3. Социјална искљученост и ЕУ

Велику улогу у промоцији појма социјалне искључености као концепта има Европска унија. У оквиру земаља чланица ЕУ уведен је појам у политички и истраживачки дискурс, а на даље се проширио и у међународни простор, па и на земљама које се међусобно разликују по култури, традицији, економској моћи, социјалној ситуацији и сл. Један од првих закона који се тиче социјалне искључености је донесен у Француској. Наиме, у Француској је 1998. године донет „Закон против искључености и према виђењима француског службеног тела (*L'Observatoire Nationale de la Pauvreté et de l'Exclusion*), социјална искљученост има три главне димензије искључености:

- економска (незапосленост, оскудица финансијских средстава),
- непризнавање социјалних, грађанских и политичких права, и
- руптуре (кидање) у социјалним односима, односи на све случајеве киданја социјалних веза.⁷⁷

На Лисабонском самиту Европског савета који је одржан у марту 2000. године истакнуто је да ЕУ до 2010. године „треба да постане најконкурентнија и најдинамичнија привреда заснована на знању у свету, способна да оствари одрживи развој са бројнијим и квалитетнијим радним местима и већом социјалном кохезијом“.⁷⁸ Тиме је социјална кохезија проглашена за један од три кључна стратешка циља ЕУ напоредо са циљем остваривања најконкурентније привреде засноване на знању и бољем тржишту рада. „Процес социјалне укључености постаје кључ за даљи развој европског социјалног пројекта у правцу јасније профилисаног и боље координираног модела. Европски савет је затражио од

77 Рајко Мацура, Александар Ђокић, Милош Туцовић, Ружица Мркаљ, „Социјална искљученост – појам и приступи“, *op.cit.*, стр. 105-106.

78 *Праћење друштвене укључености у Србији* (уредница Јелена Марковић), *op.cit.*, стр. 9

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

земаља чланица и Европске комисије да предузму кораке који ће имати снажан утицај на сузбијање сиромаштва до 2010. године. Заједнички циљеви у борби против сиромаштва и друштвене искључености постављени су на самиту Европског савета у Ници крајем 2000. године, да би већ наредне године лидери чланица ЕУ у Лакену, предграђу Брисела, усвојили скуп основних индикатора на основу којих се у Унији прати стање друштвене укључености (Лакен индикатори).⁷⁹ Листа показатеља усвојена у децембру 2001. године (прва листа усвојених Лакен показатеља, детаљније ревидирање ове листе можете видети у прилогу):

„ПРИМАРНИ ПОКАЗАТЕЉИ:

1. Стопа ризика сиромаштва
 - 1а Стопа ризика сиромаштва према старости и полу
 - 1б Стопа ризика сиромаштва према најчешћем статусу на тржишту рада
 - 1в Стопа ризика сиромаштва према типу домаћинства
 - 1г Стопа ризика сиромаштва према типу власништва
 - 1д Праг ризика сиромаштва
2. Неједнакост дистрибуције прихода, квинтилни однос С80/С20
3. Стална стопа ризика сиромаштва
4. Релативни јаз ризика сиромаштва
5. Регионална кохезија
6. Стопа дугорочне незапослености
7. Особе које живе у домаћинствима без запослених чланова
8. Особе које рано напуштају образовање и нису на школовању или обуци
8. Очекивано трајање живота на рођењу
9. Субјективни здравствени статус према нивоу прихода

СЕКУНДАРНИ ПОКАЗАТЕЉИ:

10. Дисперзија стопе ризика сиромаштва
11. Стопа ризика сиромаштва фиксирана у једном моменту
12. Стопа ризика сиромаштва пре социјалних трансфера

⁷⁹ Исто, стр. 9

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

13. Неједнакост дистрибуције прихода, Gini коефицијент
14. Стопа сталног ризика сиромаштва (50% медијане)
15. Удео дугорочне незапослености
16. Стопа веома дуге незапослености
17. Особе са ниским степеном образовања.⁸⁰

Ову прву измењену листу показатеља одобрио је Комитет за социјалну заштиту ЕУ у јулу 2003. године. „Ревидирана листа састојала се од 21 показатеља (12 примарних и 9 секундарних). Три нова показатеља била су: стопа ризика од сиромаштва према интензивности рада чланова домаћинства, ниска функционална писменост (мерена PISA тестом) и ризик од сиромаштва код запослених. Два показатеља су редефинисана: стопа ризика од сиромаштва према најчешћем статусу на тржишту рада и полу и особе које живе у домаћинствима без запослених чланова (као последица наглашене потребе да се деци да посебан значај и омогући испитивање сиромаштва и социјалне искључености код деце не само преко једног показатеља ризика сиромаштва већ да се усвоји дисагрегирање“⁸¹

Последња ревизија је спроведена 2009. Године и резултирала је увођењем додатних показатеља за праћење стања социјалне укључености. „Посебан напредак је остварен на пољу немонетарних мера (долази до усвајања показатеља материјалне депривације и становања). Креирана су и предложена четири скупа показатеља: сет кровних показатеља⁸, као и сет показатеља у оквиру сваке од три основне димензије: социјално укључивање⁹, пензије и здравствена заштита.“⁸²

⁸⁰ Исто, стр. 4

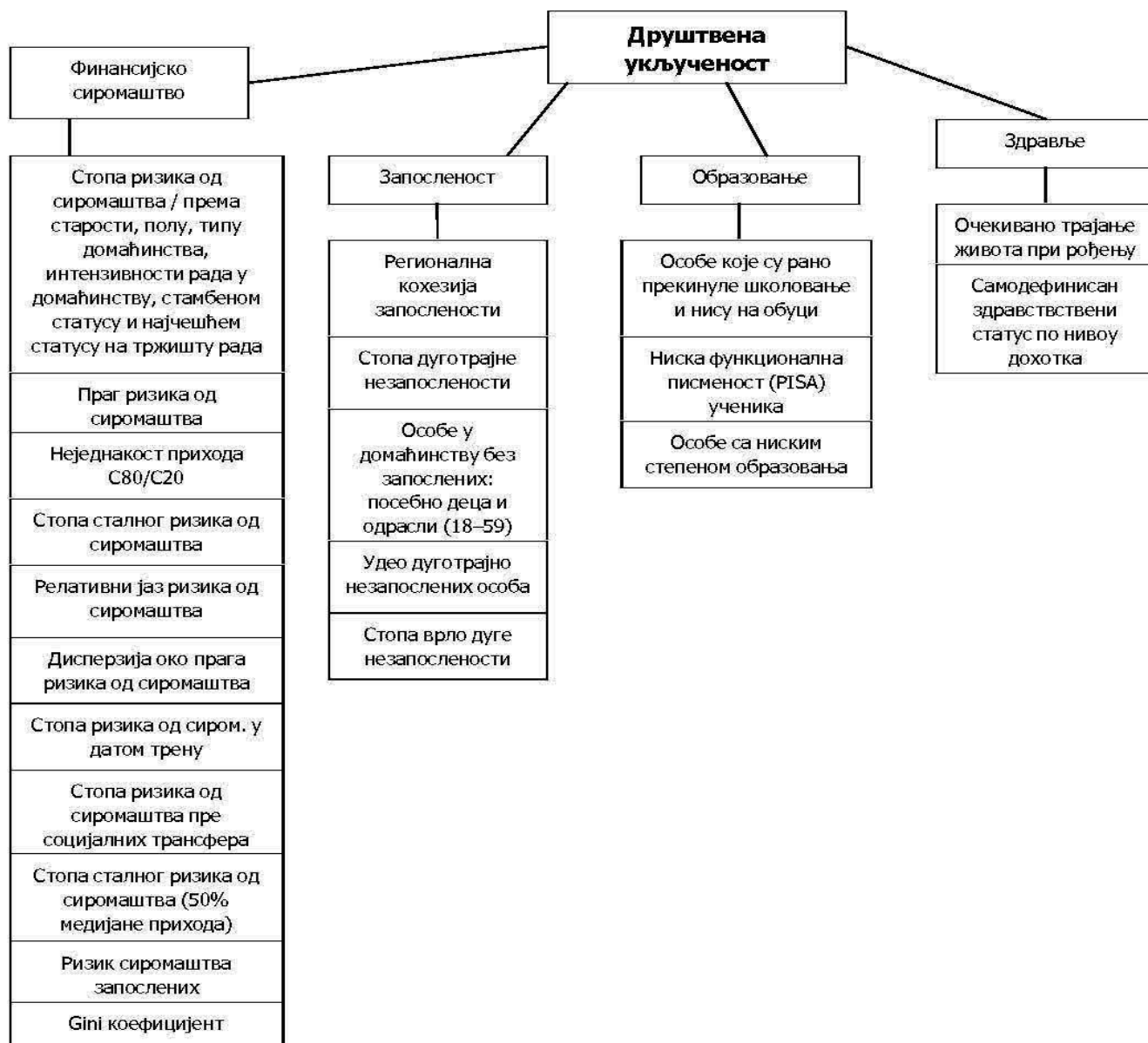
⁸¹ Исто, стр. 8

⁸² *Праћење социјалне укључености у Србији – преглед и тренутно стање социјалне укључености у Србији на основу праћења европских и националних показатеља*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и Републички завод за статистику, Београд, 2010, стр. 9

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Графикон бр. 7: Лакен индикатори друштвене искључености

ЛАКЕН ИНДИКАТОРИ ДРУШТВЕНЕ УКЉУЧЕНОСТИ

Извор: *Праћење друштвене укључености у Србији* (уредница Јелена Марковић), op.cit., стр. 50.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Европски парламент и Савет од 1983. године, утврђују „европску годину“ како би привукли пажњу власти и јавности у државама-чланицама на специфичан проблем. Током 2005. године у центру пажње били су социјални проблеми, па је 2006. година проглашена као година мобилности радника, а 2007. године тежиште активности било је усмерено на стварање „једнаких шанси за све“, док је 2008. година проглашена као година интелектуалног дијалога. Надовезујући се на годину креативности и иновација (2009), 2010. година је проглашена као „Европска година борбе против сиромаштва и социјалне искључености и посвећена је остваривању широко постављених циљева и „водећих принципа“ који подразумевају:

- Признавање свим грађанима, а посебно онима који живе у сиромаштву и социјалној искључености, права да живе достојанствено и узму учешће у друштву чији су део;
- Промовисање заједничке одговорности и партиципације, стављајући нагласак како на индивидуалну тако и на колективну одговорност у борби против сиромаштва и социјалне искључености;
- Промовисање кохезивности и солидарности, указујућу на бенефиције које ће читаво друштво имати од смањивања сиромаштва и вишег степена социјалне укључености и
- Конкретизовање акција за борбу против сиромаштва и социјалне искључености на свим нивоима власти.⁸³

Имајући у виду да је проблем социјалне искључености итекако актуелан у оквиру ЕУ треба напоменути и следеће податке. „По подацима које је у фебруару 2012. године објавио Eurostat 23 посто становника 27 чланица ЕУ јесте под ризиком сиромаштва и социјалне искључености. Значи, скоро сваки четврти становник Европске уније је на удару сиромаштва. Статистика Eurostat-а добијена је на основу неколико параметара. Прво, ризик од сиромаштва на основу прихода, друго, озбиљна материјална ускраћеност (типа немогућности покривања режије и

83 Дренка Вуковић, „Година борбе против сиромаштва и социјалне искључености – 2010“, *Годишњак 2010*, Факултет политичких наука, 2010, стр. 360.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

грејања), треће, живљење у домаћинству слабе радне интензивности – где су одрасли чланови остварили мање од 20 одсто свог радног потенцијала и сл.“⁸⁴

Када се ради о терминима социјална укљученост и социјална искљученост треба истаћи да они у ствари представљају два аспекта истог феномена. То да ли ће се употребити један или други зависи од нагласка који се ставља у складу са приступом из кога се посматрају и анализирају. Генерално се стиче утисак да ни на нивоу ЕУ докумената није у потпуности усаглашена доследна употреба наведених термина. Оно што је такође отежавајућа околност је што не постоји једнозначна и опште важеће дефиниције ових појмова, а оне које се налазе у основи концепта европског процеса друштвене укључености изложене су критикама, променама и ревизијама. „У заједничком упоредном извештају о друштвеној укључености у ЕУ *друштвена искљученост* је дефинисана као *процес којим су одређени појединци гурнути на ивицу друштва и спречени да у потпуности учествују у друштву због свог сиромаштва или недостатка основних знања и могућности за доживотно учење, или као резултат дискриминације*. Ово их удаљује од запослења, прихода и могућности образовања, као и од друштвених мрежа и оквира и активности у заједници. Овакви појединци имају мало приступа власти и органима доношења одлука и на тај начин се често осећају немоћнима и неспособнима да узму контролу над одлукама које утичу на њихов свакодневни живот. Друштвена укљученост је дефинисана као процес који омогућује да они који су у ризику од сиромаштва и друштвене искључености добију могућност и средства која су потребна за пуно учешће у економском, друштвеном и културном животу и постизању животног стандарда и благостања који се сматрају нормалним у друштву у којем живе. Она осигурава њихову већу партиципацију у доношењу одлука што утиче на њихове животе и остварење основних права.“⁸⁵

Такође, треба напоменути и да Европска Комисија предлаже оснивање Европске платформе за борбу против сиромаштва и социјалне искључености, „као једне од седам кривних иницијатива за покретање активности које би допринеле

84 Снежана Грк, „Друштвени ефекти изопачености модерне економије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 2/2012, стр. 132.

85 *Праћење друштвене укључености у Србији* (уредница Јелена Марковић), op.cit., стр. 11.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

остварењу тог циља. Циљ Платформе је да се земље чланице, институције ЕУ и кључни актери обавежу на остварење заједничког циља – на борбу против сиромаштва и социјалне искључености. Како ће смањени државни буџети највероватније обележити већи део деценије пред нама, те активности би требало да повећају ефикасност и поверење осмишљавањем нових партиципативних начина решавања проблема сиромаштва уз истовремени развој превентивних политика и таргетирање потреба тамо где настану.⁸⁶

⁸⁶Обавештење комисије европском парламенту, савету, европском економском и социјалном комитету и комитету региона: Европска платформа за борбу против сиромаштва и социјалне искључености: Европски оквир за социјалну и територијалну кохезију, *op.cit.*, стр. 3.

5. СОЦИЈАЛНО УКЉУЧИВАЊЕ И ПРОБЛЕМ СМАЊЕЊА СИРОМАШТВА У СРБИЈИ НА ПОЧЕТКУ 21. ВЕКА⁸⁷

Базирање процеса транзиције у Србији на неолибералним принципима одједном показују огромну слабост. Да би се радикалне политичке и економске промене друштва у транзицији ублажиле потребно је пронаћи адекватан економски и институционални модел друштвеног развоја.⁸⁸ То свакако није био случај у Републици Србији и актуелни модел транзиције је довео до настанка великог броја проблема. Оно што се суштински може истаћи како карактеристика Србије која није нимало погодовала овоме јесте да је Србија слаба и недовршена држава у којој је процес транзиције суштински започео тек након 2000. године. „За разлику од већине других земаља источног блока које су по распаду биполарног света кренуле сигурном стазом корених друштвених промена, Србија се током деведесетих година обрела у стадијуму мутираног социјализма, ауторитаризма увијеног у обланду демократије, да би тек почетком новог миленијума покренула далекосежније реформе.”⁸⁹ Блокиран и одложен процес транзиције који је са

⁸⁷ У овом поглављу ћемо само укратко приказати институционалне проблеме и решења када се ради о проблему социјалног укључивања у Републици Србији. Детаљнију теоријску и емпиријску анализу проблема сиромаштва и социјалне искључености у Републици Србији дали смо у другом делу овог докторског рада који носи назив *Институционални модели и стратегија решавања питања сиромаштва у Србији на почетку 21. веку*.

⁸⁸ Миша Стојадиновић, „Савремена држава између теорије и праксе”, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 2/2013.

⁸⁹ Александар Новаковић, „Транзиција, реформе и перцепције о реформама – поређење српске и транзиције земље ИЦЕ”, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2012, стр. 29-30.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

великим очекивањима промена и прогреса који је најављиван након 2000. године је замењен скептицизмом и многобројним економским и институционалним проблемима. Велика очекивања бољитка од процеса транзиције су убрзо нестала јер он није донео никакво побољшање, већ напротив, број сиромашних и незапослених је све већи. Лоше спровођена приватизација је довела до смањења економског развоја, раста незапослености, ниских зарада, као и јачања социјалне несигурности и опште политичке институционалне несигурности.

Србија је на почетку 21. века снажно погођена проблемима сиромаштва и социјалне искључености са којима мора да се позабави на свом путу ка међународним интеграцијама. У том смислу је и урађен *Први национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији – Преглед и стање социјалне искључености сиромаштва за период 2008-2010. године са приоритетима за наредни период* од стране Владе Републике Србије марта 2011. коме ћемо у овом делу посветити нарочиту пажњу.

На основу овог извештаја може се видети да је положај Републике Србије у погледу ЕУ показатеља социјалне укључености која се односе на дугорочну и врло дугу незапосленост у односу на просек ЕУ, али и на појединачне земље, изразито је неповољан. „Незапосленост младих (15-24) веома је изражена и знатно изнад опште стопе незапослености.“⁹⁰ Економска криза је значајно погоршала положај рањивих група на тржишту рада, посебно младих, особа без квалификација, руралног становништва, избеглих и расељених лица.

Оно што је поражавајуће је што се на овај проблем углавном одговара пасивним мерама које су недовољне за успешно решавање проблема. Пасивне мере су ту само зарад акутних проблем, а никако као механизам који би требало да обезбеди неко дугорочно решење. У том смислу би акценат социјалне политике требало да уде стављен пре свега на активне програме. „На пасивне мере тржишта рада (пре свега накнаде за незапосленост) у последње три године одлази више од 80% укупних издвајања за програме тржишта рада, односно око 20 милијарди на

⁹⁰ *Први национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији – Преглед и стање социјалне искључености сиромаштва за период 2008-2010. године са приоритетима за наредни период*, op.cit., стр. 14.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

годишњем нивоу, док на све активне програме одлази око 4 милијарде динара годишње.⁹¹ Када се ради о активним мерама које се примењују у Републици Србији могу се издвојити два програма – програм Прва шанса и Програм јавних радова. Међутим то свакако није довољно, већ је потребно уложити много више труда и жеље у овом правцу.

Део инклузивне праксе се остварује и у школама где је подржавана кроз обуке наставника, продукцију материјала, доделу грантова школама и локалним самоуправама. Наравно треба напоменути и значај међуресорне сарадње (образовање, здравство и социјална политика) и подршке локалним самоуправама. Један од горућих проблема када се ради о образовању јесте и тај што се још увек веома мало, или боље речено ни мало, ради на унапређењу образовања деце са села. Нови профили у средњем стручном образовању показују добре ефекте, али „обухватају свега 15% средњошколаца, при чему и даље постоје профили за којима не постоји тражња на тржишту рада.“⁹² Такође, потребно је убрзати реформу средњег стручног образовања, дефинисати Национални оквир квалификација, развити модел за признавање неформалног учења и створити могућност за вертикалну и хоризонталну проходност кроз систем.

Влада Републике Србије је „у јулу 2009. године успоставила Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва при Кабинету потпредседника Владе за европске интеграције.“⁹³ Основна надлежност овог тима је јачање капацитета Владе да развија и спроводи политике социјалне инклузије засноване на примерима добре праксе у Европи, али и да пружа подршку потпредседнику Владе за европске интеграције да координира, надзире и извештава о напорима Владе Србије у области социјалног укључивања. Почетком 2010. године, Влада је образовала Радну групу за социјално укључивање која окупља представнике институција Владе које имају кључне одговорности у дефинисању, спровођењу и

91 Исто, стр. 14.

92 Исто, стр. 15.

93 *Праћење социјалне укључености у Србији – преглед и тренутно стање социјалне укључености у Србији на основу праћења европских и националних показатеља*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и Републички завод за статистику, Београд, 2010, стр. 4

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

праћењу политика социјалне укључености. Радна група се такође консултује и са организацијама и појединцима који се баве питањима социјалног укључивања изван Владе и због тога је важна за унапређење дијалога између владиних и невладиних заинтересованих страна. „Задатак Радне групе је да даје предлоге за активно учешће Србије у процесу социјалног укључивања у оквиру европских интеграција, предлаже мере у изради и спровођењу политика социјалног укључивања, као и да припрема текст годишњег извештаја о социјалној укључености у Републици Србији, до израде Заједничког меморандума о социјалном укључивању и текст Заједничког меморандума о социјалном укључивању, након стицања статуса државе кандидата за чланство у Европској унији.“⁹⁴

Закон о министарствима из 2008. године⁹⁵ одређује да се политикама социјалног укључивања у Републици Србији баве следеће институције: Министарство рада и социјалне политике, Министарство здравља, Министарство економије и регионалног развоја, Министарство просвете и Министарство за људска и мањинска права. Такође, наведеним политикама баве се и организације у систему социјалне заштите (Републички и Покрајински завод за социјалну заштиту, центри за социјални рад), у систему здравствене заштите (домови здравља), у систему запошљавања (Национална служба за запошљавање), итд.

Влада је још Стратегијом за смањење сиромаштва у Србији⁹⁶, као и актуелним политикама у области социјалног укључивања, утврдила следеће осетљиве групе становништва у Републици Србији: особе са инвалидитетом, деца, млади, жене, старији преко 65 година, припадници ромске националне мањине, необразовани, незапослени, избегла и интерно расељена лица и становништво руралних средина. „Термин „осетљиве групе” је први пут дефинисан у Стратегији за смањење сиромаштва у Србији 2003. године, а други термини – рањиве,

94 Исто, стр. 4

95 „Службени гласник РС”, бр. 65/08, 36/09-др. Закон и 73/10-др. Закон.

96 О Стратегији за смањење сиромаштва у Србији ћемо више говорити у делу посвећеном стратегијама за редуковање у Србији на почетку 21. века.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

маргинализоване, искључене групе становништва – користе се као синоними у односу на друга национална и ЕУ стратешка документа.⁹⁷

На основу извештаја о праћењу друштвене укључености у Србији може се закључити да „Србију карактеришу две темељне специфичности: отежана и одложена постсоцијалистичка трансформација и последице ратних сукоба током распада Југославије и формирања нових држава у региону.“⁹⁸

Пад социјализма у Србији није уједно и значајан почетак транзиције. Напротив током једног дужег периода стање у Србији се налазило у фази блокиране транзиције. „Током 90-их година друштво Србије се налазило у стању блокиране трансформације коју су карактерисали ауторитарни поредак прикривен квазидемократским политичким системом, контрола политичке елите над економским и осталим ресурсима, ширење неформалне привреде и организованог криминала. Затим, те године обележене су и политичким притиском на организације и канале који омогућавају повезивање и артикулацију интереса аутономних друштвених група, као што су слободни медији, универзитети, синдикати, покрети и невладине организације. Пораст незапослености, осиромашење значајног дела популације, дисфункционалност институција, наметнули су потребу да се битни елементи друштвене интеграције преселе из формалног у неформални сектор. Током овог периода, најважнији механизми интеграције остваривани су на неформалном тржишту рада, у неформалним мрежама социјалне подршке, финансијске размене, образовања и сл. Неформални облици интеграције почивају на неписаним правилима и не могу осигурати постојаност интеграције појединаца и друштвених група у шири систем, те је током овог периода друштво Србије представљало једно суштински дезинтегрисано друштво.“⁹⁹ Социоекономски положај различитих друштвених група изразито је погоршан у овом периоду.

97 Први национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији – Преглед и стање социјалне искључености сиромаштва за период 2008-2010. године са приоритетима за наредни период, *op.cit.*, стр. 40.

98 Праћење друштвене укључености у Србији, *op.cit.*, стр. 13.

99 Исто, стр. 13.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Тек након 2000. године започиње оно што се у правом смислу може назвати транзицијом. Резултати су међутим поражавајући. Анализа Зорана Стојиљковића показује да је незапосленост у Србији драматично ниска и да се ионако ниске плате и пензије налазе на силазној путањи, што аутоматски значи пораст сиромаштва. „Од око пет милиона радноспособних, економски није активна ни половина. Официјална стопа незапослености је прешла 25%, али ако армији од 720.000 прикључимо оне који су, изгубивши наду, престали да трагају за послом, као и десетину запослених који одлазе на посао у фирме у стечају а да за то не примају плату, ради се готово о милион незапослених.“¹⁰⁰ Отежавајућа околност је и то што приватни сектор једноставно нема капацитет да упосли ни половину грађана који су посао изгубили у јавном сектору. Имајући у виду да приватизација још увек није завршена ситуација ће се реално још више погоршати.¹⁰¹ Имајући у виду да велики број запослених нередовно прима плату, као и да је број пензионера (1,7 милиона) готово достигао број запослених (1,75 милиона), свакако је потребно пронаћи адекватан модел друштвено-економског развоја који ће својим механизмима успети да, ако не реши у потпуности, оно бар ублажи овај проблем. „Све учесталији протести су један од показатеља да се Србија, сем у кризи, налази и у стању готово перманентне предизборне политичке грознице.“¹⁰²

Додатни проблем у Србији представља и чињеница да је за једну деценију (2002-2012.) изгубљено 300 хиљада становника. Затим имамо и проблем популационог старења становништва РС. „У РС је на дан 01. јануара 2013. године живело 7.181.505 становника, при чему је број становника био за петину већи него број становника млађих од 15 година, а просечна старост износила је чак 42,2 године.“¹⁰³

Требало би истаћи оно што се стално заборавља је да реформе, поред повољног економског раста, треба да успоставе и нове услове и механизме

100 Зоран Стојиљковић, *Држава и корупција*, Чигоја, Београд, 2013, стр. 181.

101 Проблемима и последицама приватизације у Срби ће у даљем раду бити посвећена нарочита пажња.

102 Зоран Стојиљковић, *Држава и корупција*, *op.cit.*, стр. 181.

103 Зоран Стојиљковић, *Социјална кохезија између формативног принципа и суморне стварности*, стр. 5

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

друштвене интеграције. Реформе се у различитим областима спроводе различитом брзином. И иако се након 2006. године, уочава се релативно преокретање трендова на тржишту рада у позитивном смеру (стопа незапослености благо опада док стопа запослености благо расте), значајан део радне снаге још увек ради на неформалном тржишту рада, што указује на тешкоће институционалних реформи у овом сектору.¹⁰⁴ Имајући све ово горе наведено треба нагласити да политике социјалног укључивања морају да буду усклађене са делотворним политикама борбе против дискриминације, с обзиром да се корени сиромаштва и тешког живота многих друштвених група и појединаца врло често налазе у ограниченом приступу могућностима и правима која су доступна другима. Борби против дискриминације и поштовању људских права дат је велики значај у правном поретку ЕУ, али пуна имплементација, на националном нивоу, прописа ЕУ који се односе на борбу против дискриминације мора бити потпомогнута релевантним јавним политикама и конкретним мерама. Ближа интеграција социјалних политика и политика борбе против дискриминације има кључну улогу у решавању посебних видова сиромаштва које утичу на велике сегменте европског становништва.¹⁰⁵

104 *Праћење друштвене укључености у Србији*, оп.цит., стр. 13.

105 *Обавештење комисије европском парламенту, савету, европском економском и социјалном комитету и комитету региона: Европска платформа за борбу против сиромаштва и социјалне искључености: Европски оквир за социјалну и територијалну кохезију*, оп.цит., стр. 3. 10-11.

ДРУГИ ДЕО:
ИНСТИТУЦИОНАЛНИ МОДЕЛИ И
СТРАТЕГИЈА РЕШАВАЊА ПИТАЊА
СИРОМАШТВА У СРБИЈИ НА
ПОЧЕТКУ 21. ВЕКУ

**I ИНСТИТУЦИОНАЛНИ СИСТЕМ ЗА
РЕШАВАЊЕ СИРОМАШТВА И
СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА – СЛУЧАЈ
СРБИЈЕ (2000-2013)**

1. ЗНАЧАЈ РАЗВОЈА ИНСТИТУЦИЈА ЗА ИЗГРАДЊУ СРБИЈЕ КАО СОЦИЈАЛНЕ ДРЖАВЕ

Изградња социјалне државе је немогућа без развоја јаким институција. Држава без развијених капацитета се може окарактерисати као слаба држава која не може да одговори изазовима које јој намеће савремен друштво. Погледајмо најпре шта је то државни капацитет и како се он одређује. Државни капацитет се може одредити као способност државе да ефикасно доноси и спроводи одлуке.¹ Клаудиу Крачун [Claudiu Craciun] истиче да се државни капацитет састоји из два битна елемента:

- *конститутивни капацитет* – он указује на способност модерне државе да мобилише индивидуе, групе и друштвене институције и да их укључи у процес власти, а његове основне варијабле су: сегментна варијабла, организациона варијабла, варијабла идентитета и варијабла државног облика и режима; и
- *инфраструктурни капацитет* – он се односи на способност државе да шири своју институционалну мрежу, да контролише и организује друштвене односе, а његове основне варијабле су: територијална варијабла, економска варијабла, бирократска варијабла и функционална варијабла.²

1 Claudiu Craciun, „State Capacity”, *The Encyclopedia of Political Science*, CQ Press, 2011, стр. 1600-1601.

2 Claudiu Craciun, „State Capacity”, *The Encyclopedia of Political Science*, op.cit., стр. 1600-1601; Ђорђе Стојановић, Живојин Ђурић, Љубиша Деспотовић, „Концептуални оквир за анализу државног капацитета”, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 2/2011.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Изградња јаке државе је неопходан предуслов како би се на успешан начин спроводила социјална и економска политика. Сваки другачији пут води ка немоновном неуспеху. О томе говори и Френсис Фукујама [Francis Fukuyama] који каже: „Грађење државе је ојачавање већ постојећих и стварање нових институцијада је грађење држава једно од најважнијих питања за светску заједницу, јер су слабе и пропале државе извор многих озбиљних светских проблема.... са сигурношћу можемо рећи да је политика у двадесетом веку бола снажно обликована контроверзама везаним за одговарајућу величину и снагу државе..... где су државности..... и државни сектор.... у савремености.... показале способност државе да.... спроводи политику на врло високом нивоу.... стога је логично направити разлику између делокруга државе, који укључује различите владине функције и циљеве, и јачине државне власти, или способности држава да планирају и спроводе у дело политику и примењују јасно и недвосмислено законе – оно сто се данас назива државним или институционалним капацитетом.“³ Јаке државе треба да укључе:

- 1 „Потпуну контролу над властитом територијом и испоруку пуног обима и високог квалитета јавних добара властитим грађанима;
- 2 Заштиту од политичког насиља и криминала;
- 3 Гарантовање политичких и грађанских слобода;
- 4 Креирање општег амбијента погодног за економски просперитет;
- 5 Владавину права;
- 6 Независно судство;
- 7 Високо развијену комуникациону и физичку инфраструктуру;
- 8 Највише стандарде образовања и здравствене заштите; и
- 9 Делотворно цивилно друштво.“⁴

Држава можда више није ексклузивни организатор, регулатор и финансијер у сектору образовања, здравства, културе, социјалних сервиса, али она још увек

3 Сретен Сокић, *Економија јавне потрошње*, Чигоја, 2011, стр. 88.

4 Ђорђе Стојановић, Живојин Ђурић, *Анатомија савремене државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 301.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

мора бити кључни актер у оцењивању и надгледању стандарда и квалитета услуга. Свакако да је модел ексклузивне државне регулације и организације потребно превазићи, али то не значи уједно ни апсолутно препуштање тржишту.

Приликом изградње савремене демократске државе морамо стално имати у виду да „демократија није неизбежна, нити пак нешто што ће се када једном настане заувек одржати, јер демократски системи могу јачати или слабити, али могу и, као што се то већ дешавало у прошлости, нестати.“⁵ Истински отвореним и демократским друштвима су неопходне делотворне демократске структуре:

- „законодавна тела која представљају грађанство и надзиру извршна тела;
- избори на којима гласачи бирају своје вође;
- правосуђе које поштује закон и врши своју дужност независно од спољних утицаја;
- систем контроле и равнотежа унутар друштва и
- институције и вође који су одговорни јавности.“⁶

Развој демократских институција је веома сложен процес и ми ћемо овде дати кратак преглед најважнијих институција комбинован са најважнијим демократским вредностима (слобода и једнакост), али и нечим што је, такође, неопходно да постоји а то је контрола.⁷

5 Миша Стојадиновић, *Потрага за идентитетом*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.

6 Lisa McLean, „Политичке партије и кампање“, *21 прича о демократији*, група аутора, стр. 107-112, Центар за грађанско образовање, Подгорица, 2005, стр. 107.

7 Миша Стојадиновић, *Потрага за идентитетом*, *op.cit.*, стр. 46.

**СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И
ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)**

Табела бр. 8: Матрица демократије

Димензије	Слобода	Једнакост	Контрол
Процедура одлучивања	слободни избори и референдуми (без ограничења)	једнакост гласова	контрола од стране изборне комисије
Регулисање посредничке сфере	слобода организовања	једнака права организовања	контрола од стране партија и грађанског друштва
Јавна комуникација	слобода комуникације	једнаке шансе учествовања	контрола од стране медија (независно новинарство)
Гарантовање права	слободан приступ судовима	једнака права и једнакост пред судом	ефикасна судска правила/ виши суд
Утврђивање правила и њихова примена	ефикасна влада (рационална администрација)	једнак третман од стране парламента и администрације	подела власти

Извор: Lynda Lee Kaid, Christina Holtz-Bacha, *Encyclopedia of political communication*, SAGE Publications, 2008, стр. 173.

Овде се јасно може видети принцип организације главних демократских институција који прати поштовање основних демократских вредности:

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

1. *„Процедура одлучивања – У демократским друштвима се учешће грађана у процес одлучивања углавном врши преко избора. Својим гласом грађани бирају своје представнике у власти. Да би учешће на изборима било демократско потребно је да постоје слободни и фер избори. Одлучивање, такође, укључује и учешће грађана путем референдума и других облика непосредне демократије.*
2. *Регулисање посредничке сфере – Оно је демократско једино уколико сви грађани слободно могу да се организују и да својим организовањем утичу на доношење политичких одлука. Уколико би се учешће грађана у процес одлучивања завршило са изборима тешко да би се за такво друштво могло рећи да је демократско. Грађани морају и након избора наставити да имају утицај на доношење одлука, јер је то једини начин да осигурају да ће они који су изабрани од стране њих и даље доносити одлуке у складу са њиховим интересима.*
3. *Јавна комуникација – Јавна комуникација регулише начине комуникације који су неопходни зарад остваривања демократских институција. Њихова специфична демократска форма је изграђена на скупу слобода које се тичу јавних комуникација као што су: слобода говора, слобода информисања, слобода штампе, слобода изражавања...*
4. *Гарантовање права – Гарантовање права је неопходно у демократским друштвима јер је то гарант да ће грађани моћи да заштите своја права уколико она на било који начин буду угрожена. Један од начина на који се оно остварује је слободан приступ судовима где сви имају једнака права.*
5. *Утврђивање правила и њихова примена – Ово подразумева ефикасну владу која примењује одлуке демократске већине.“⁸*

У изградњи савремене демократске државе улога цивилних организација може одиграти важну улогу. Наиме, улога организација цивилног друштва у

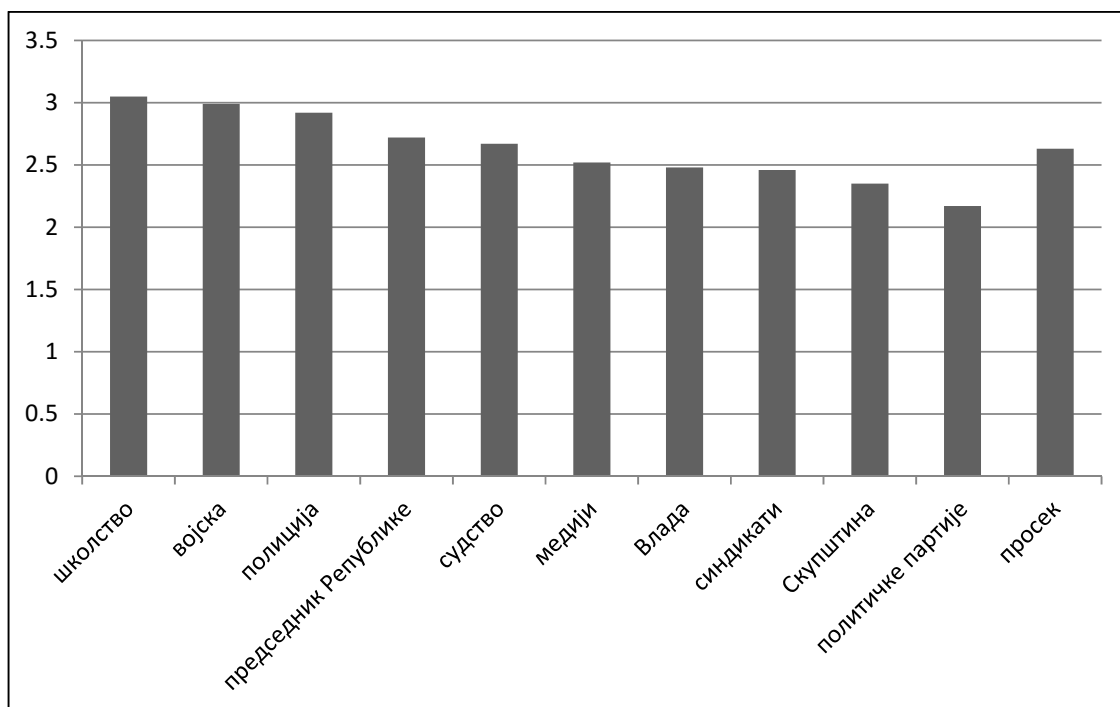
⁸ О томе опширније видети: Lynda Lee Kaid, Christina Holtz-Bacha, *Encyclopedia of political communication*, SAGE Publications, 2008.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

консолидовању демократије је да контролишу поље политике развојем и применом четири комплементарне стратегије сирења утицаја: „(1) кроз мреже грађанских и законодавних иницијатива, (2) партнерство и сарадњу са органима државе у формулисању и реализовању јавних политика и развојних стратегија, али и кроз, (3) лобирање и јавно заступање и (4) примену различитих облика радничких протеста и грађанске непослушности.“⁹

Оно што свакако треба напоменути да се политичке институције у Србији суочавају са дубоком кризом идентитета. Овоме у прилог говори истраживање о стању десет година након промена из 2000. године, које показује веома велико неповерење грађана према кључним институцијама у Србији.

Графикон бр. 8: Ранг институција према пондеру (не)поверења грађана Србије

Извор: Зоран Стоиљковић: *Србија у лавиринтима транзиције – огледи из политичке социологије савременог друштва*, Службени гласник, Београд, 2011, стр. 135.

Србија се на жалост може одредити као полуконсолидована, мањкава или дефектна демократија. Дефектне или полуконсолидоване демократије (Меркел) су

⁹ Зоран Стоиљковић, *Држава и корупција*, op.cit., стр. 78.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

заправо нестабилне и политичким кризама склоне демократије које одликује: ..(1) партократија и резултирајуће (2) слабе структуре (парламентарне) репрезентације; (3) непотпуна децентрализација власти; (4) ограничени, од страних извора зависни потенцијали цивилног друштва; (5) утицај „моћника“ – посебних економских и политичких интересних група на медије; (6) спори, неконзистентни и на притиске неотпорни судски процеси и (7) слаби капацитети за сузбијање раширене корупције.“¹⁰ У том смислу демократска стабилизација у Србији има пет кључних приоритета¹¹

За почетак први се састоји од „заокруживања демократског политичког и изборног законодавства којим Србија мора да гарантује у држави минимални праг изборне демократије. Ту се пре свега подразумевају јасно дефинисане изборне процедуре, упознавање грађана са понуђеним изборним актерима и платформама, као и транспарентност кретања тока новца унутар финансирања партија. У том смислу је постојање независне државне изборне комисије отпорне на притиске политичких актера, као и Агенције за борбу против корупције.“¹²

Ту је и други приоритет који „свакако чини доследно спроведена хоризонтална и вертикална подела власти. Због тога је значајно постојање кредибилног парламента са ефективном законодавно, репрезентативном и контролном функцијом насупротив марионетским посланицима. Такође, важну улогу има и демократска контрола извршне власти, као и децентрализација и регионализација Србије, засноване на принципима супсидијарности власти и даљем јачању локалне самоуправе.“¹³

Затим трећи приоритет би чинило „тзв. укидање светих права јавне политичке администрације. То значи уствари редуковање пренасељеног простора државне управе и подизање њених капацитета, али под окриљем дугорочне стратегије што до сада свакако није био случај. Поред редуковања претераног броја министарстава и министара, као и помоћника и државних секретара, потребно је

10 Исто, стр. 78.

11 О овоме опширније видети: Зоран Стојиљковић, *Србија у лавиринтима транзиције – огледи из политичке социологије савременог друштва*, Службени оп.сит., стр. 475-477.

12 Исто, стр 475-477.

13 Исто, стр 475-477.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

извршити и целокупну рационализацију јавног сектора на један економски рационалан и одржив ниво.¹⁴ Четврта област „представља демократско дизајнирање и цивилна контрола и професионализација и деполитизација репресивног државног апарата (војска, полиција, безбедносне службе и агенције).“

15

И као пету веома значајну предпоставку која се мора обезбедити у Србији „јесте материјално и кадровско јачање и умрежавање органа и институција *четврте гране власти* – заступници грађана, повереници за информације од јавног значаја и тајност података, ревизорска тела, антимонополске и комисије за јавне набавке, као и агенција за борбу против корупције. Транспарентност јавних набавки и тендера, спречавање прања новца као канала за политизацију криминала и криминализацију политике и контрола јавних финансија, пре свега рационалности трошења средстава из буџета и пословања јавних предузећа, имају, осим правне и политичке, и значајну економску димензију и цену.“¹⁶

Једино јака држава са развијеним демократским и националним капацитетима и јаким институцијама може да се развије као социјална држава. Србију, са друге стране, као слаба држава одликују следеће карактеристике:

- 1 „Партијску отоманизацију српских политички делегираних управљачких структура, пласирање фундаменталних политичких опција које спречавају базични стратегијски консензус о државним приоритетима и резултују неефикасним (идеолошки „неприродним“ или „артифицијелним“) коалицијама без потребне програмско- стратегијске компатибилности.;
- 2 Проблеме са територијалном дефинисаношћу (нерешено питање Косова, са високим степеном екстерних условљавања и притисака који резултују дистинкцијом између онога шта територијално јесте и онога што би политички прокламовано требало да буде;

¹⁴ Исто, стр 475-477.

¹⁵ Исто, стр 475-477.

¹⁶ Исто, стр 475-477.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- 3 Дискрепанцу између државе и српског друштва са врло ниским степеном друштвене кохезије, проблеми етничке или регионалне фрагментације;
- 4 Изражену дуготрајну и интензивну економску кризу структурне провенијенције, са ултра-зависношћу од кредита и донација, који су често еклатантно повезани са политичким и економским условљавањима, а не са развојним побудама и циљевима;
- 5 Јасно уочљива хипертрофија клијентелизма и корупција до границе криминализације српске политичке сцене и српске државе; и
- 6 Политички подобну бирократију уз, такоређи, потпуну некооперативност између административних, политичких и економских елита.¹⁷

Ово је свакако разочаравајуће за развој Србије као социјалне државе. Ове слабости представљају приоритет на којима треба радити у супротном било какав другачији пут развоја Србије као социјалне државе може постати скуп и неуспешан експеримент, који ће највише штете нанети управо онима којима би она морала бити намењена, тј. њеним грађанима. Сретен Сокић с правом указује да је одбачена идеја да се будући прогрес и остваривање оптималних перспектива развоја може заснивати на слабљењу државе у економским пословима, али да је њено прилагођавање, реконституисање и преусмеравање такође неопходно. У самој основи овога је повећање њене ефикасности, усавршавање и развијање новог присуства у појединим сферама репродукције.¹⁸

Када се ради о економској сцени, осим компетенција системског и глобалног значаја, „ту је и нови начин прерасподеле дохотка, подстицање мобилности капитала и усмеравање инвестиција. Значајна улога државе огледа се и у функцији остваривања глобалних пропорција како би економске силе, благим увећањем, разрешиле многе непомирљиве противуречности у процесу репродукције. Дobar пример овога је свакако смањење државне потрошње зарад

¹⁷Ђорђе Стојановић, Живојин Ђурић, *Анатомија савремене државе*, op.cit., стр. 339.

¹⁸Сретен Сокић *Економија јавне потрошње*, Факултет политичких наука, Чигоја, Београд, 2011, стр. 57-59.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

увешања личне потрошње. Када се ради о функцији потражње држава такође има значајну улогу. У том смислу Џон Галбрајт каже: Индустијски систем нема инхерентне моћи да одређује укупну потражњу. Другим речима он не може осигурати куповну моћ за прибављање онога што производи. Зато се он ослања на државу.... Функција стабилизације такође припада држави.“¹⁹

Затим за ту је и Кејнсово становиште о економским функцијама државе. За њега многи теоретичари „тврде да је актуелно не само за период светских криза, већ и у будућности. Држава ће морати да има водећи утицај, делимично преко свог пореског система, делимично утврђујући каматну стопу... Поред тога, не изгледа вероватно да би утицај банкарске политике на каматну стопу био сам по себи довољан да услови оптималну стопу инвестиција. Могу, према томе, да замислим... да је прилично опсежна социјализација инвестирања једино средство да се обезбеди приближно пуна запосленост, и ако то не треба да искључи сваковрсне компромисе и начине на које би јавна власт сарађивала са приватном иницијативом... За државу није важно да преузме својину над средствима за производњу.“²⁰

Али у чему је суштина уређивања потрошње? „Веома је значајно уређивање односа и токова потрошње насупрот трајно израженој потреби за интензивном друштвеном акумулацијом. У контексту потрошње држава контролише следеће параметре социјалних кретања – а. Висину државно регулисаних цена артикала животног стандарда; б. Висину регулисаних параметара повећања плата; в. Висину повећања плата државних службеника; г, висину и могућност повећања пензија, као и њено деловање на другим социјалним подручјима. То говори у прилог томе да држава у савремености постаје важан фактор социјално-економских претпоставки живота својих грађана.“²¹

Ту настаје и потреба за континуираном акумулацијом привредних субјеката. Она „не сме бити у сукобу са дугим учесницима у захватању домаћих производа, међутим, сложени и противуречни односи са државном амбицијом свеколике

¹⁹ Исто, 57-59.

²⁰ Исто, 57-59.

²¹ Исто, 57-59.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

дистрибуције уносе одређену стихију и недоследност. На дужим рок држава ствара такав систем економских односа који конституишу услове за производњу производних субјеката. У оквиру низа савремених функција и циљева држава има и посебну одговорност да, примењујући одговарајућу политику, усмери и стимулише такву деобу друштвене акумулације да се у оквиру проширене репродукције усклађује развој привреде, али истовремено очува и социјално одржив систем економских токова и односа.“²²

Ту се намеће и питање државне одговорности. „Овде се не ради само о регулисању спољно-економских веза са светским тржиштем као ни о општем економском систему друштвене репродукције, већ и о томе да ће држава у догледно време морати да има општу одговорност за извесне натуралне аспекте и репродукције. Држава мора да се укључи у процес проширене репродукције и решавање проблема незапослености. То нарочито добија на значају имајући у виду да се велики број земаља суочава са овим проблемом.“²³

С тим што држава поседује веома деликатну улогу. „Држава поседује деликатну улогу и у оквиру свих оних регулисаних економских послова и целине активности чија се успешност мери инфлацијом и инфлаторним токовима. Инфлација је увек и мера квалитета економских функција државе и њених остваривања. Утицајем на цене државног сектора привреде (у Србији је то јавни сектор) држава непосредно утиче на инфлационе токове. Више цене енергетског сектора – струје, нафте и нафтиних деривата, гаса..., саобраћаја – железничког, авионског, речног, поморског..., производа посебних индустрија, сектора природних богатстава и др., постају један од непосредних извора економске нестабилности и инфлаторних токова“²⁴.

Ту је свакако неопходна и афирмација економске функције државе. „Све се више афирмишу економске функције државе у спољно-економској сфери и тичу се неутуђивих функција на националном нивоу и отуђивих у економским пословима регионалног и интернационалног карактера. истовремено држава у својим

²² Исто, 57-59.

²³ Исто, 57-59.

²⁴ Исто, 57-59.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

економским функцијама постаје гарант и непосредни учесник међународних економских токова, тако да представља националну полугу оптимизације и економско-развојне стабилности у међународним токовима капитала.“²⁵

Међутим у међународним односима настају огромни изазови и новитгети. „Тржиште капитала са аспекта економске функције државе изазива велики број дилема. Роберт Мандела је упозоравао на опасност монетарне импровизације у међународним размерама, због чега је Нобелов одбор приликом додељивања Нобелове награде истакао да је он пророчански прецизно предвидео будући развој међународно монетарног поретка и тржишта капитала. У том смислу Џагдис Багвати истиче да су дела овог нобеловца бола далеко испред свог времена: Некада сте студентима могли још да предајете о затвореним економским моделима, што би се данас сматрало за глупост. Неке главне тврдње из давних дела Роберта Мандела данас се убрајају у конвенционалне мудрости. На пример, када се новац слободно креће преко граница, треба се одлучити или за независну монетарну политику или пак за стабилне валутне курсеве, јер се обоје не може имати.“²⁶

Неолиберално потискивање државе и њено свођење на улогу „ноћног чувара“ показује многобројне слабости које се манифестују кризама на глобалном нивоу од којих нису имуне ни најмоћније државе. Развој државе са јаким институцијама уз проналажење праве мере за њено укључивање као битног актера је пут на коме се у будућности мора радити зарад остваривања институционалних предуслова за изградњу социјалне кохезије у друштву.

²⁵ Исто, 57-59.

²⁶ Исто, 57-59.

2. ЦИВИЛНО ДРУШТВО И ДЕМОКРАТИЈА У СРБИЈИ

Демократија је као облик владавине већине прихваћена широм света до те мере да би она политичка партија која би заступала другачије мишљење сасвим сигурно доживела огроман неуспех на изборима. Оно што је међутим велики проблем је то што „демократија спада у ред појмова који се веома често идеализују и идеологизују.“²⁷ Како не би дошло до „злоупотребе овог појма од стране политичких елита, или боље речено псеудоелита, које су према својим изјавама спремне да ураде све зарад остварења демократије у друштву, док им у пракси *лични интерес служи као звезда водилца*, према демократији, као једном од могућих уређења државне власти, треба имати један критички однос и не треба је сматрати као нешто што се само по себи подразумева и што ће само од себе настати.“²⁸ Разлоге за то што је демократија однела превагу над осталим облицима владавине на најбољи могући начин сумира Славиша Орловић који каже: „Прво, демократија помаже да се влада заштити од аутократа. Друго, демократија гарантује грађанима бројна основна људска права која недемократски режими не признају или не поштују. Треће, демократија пружа грађанима шири спектар личних слобода од □ругих режима. Четврто, демократија помаже људима да заштите своје интересе. Пето, само демократска влада може пружити максималне могућности појединцима да практикују слободу самоодређења (аутономију), да живе према законима које су

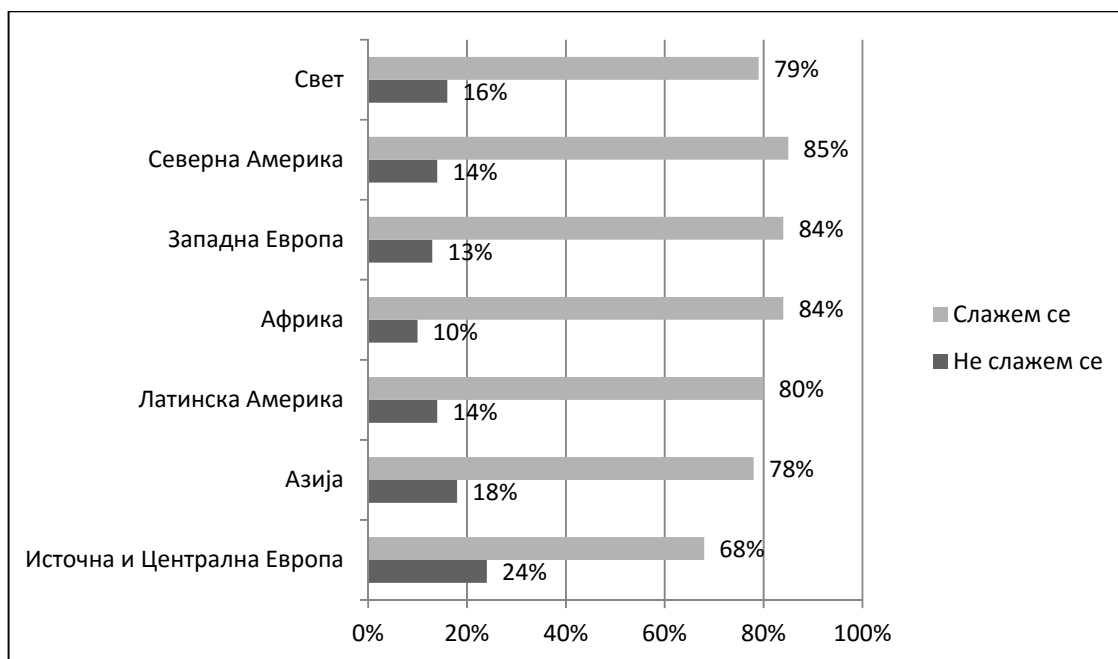
27 Миша Стојадиновић, „Демократија између мита и стварности“, *Демократија и саборност* (приредио; Зоран Милошевић), Институт за политичке студије, Београд, 2010.

28 Миша Стојадиновић, „Демократија у XXI веку“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, 1/2010.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

сами изабрали. Шесто, само демократска влада може пружити максималне могућности за моралну одговорност. Седмо, демократија подстиче хумани развој потпуније од било које алтернативе. Осмо, само демократска владавина може постићи релативно висок степен политичке једнакости. Девето, савремене представничке демократије не воде ратове једне са другима. Десето, земље са демократским владама теже да буду економски просперитетније од недемократских влада.²⁹ Иако распрострањеност демократије представља појаву релативно скоријег датума она ипак представља најбољи облик владавине (видети следећи графикон).

Графикон бр. 9: Демократија можда има своје слабости, али је ипак најбољи облик владавине

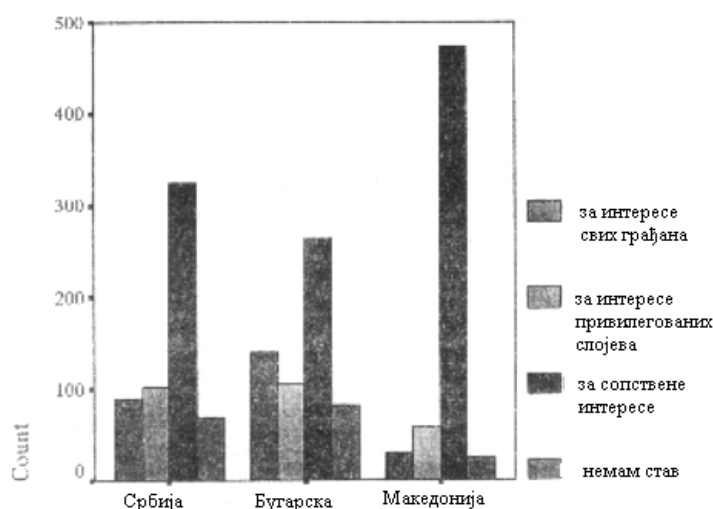
Извор: TNS Medium Gallup, *Демократија – глобална студија Voice of the People*: http://www.tns-bg.com/newsletters/Newsletter_TNSMediumGallup_Demokratija_Dec_07.pdf, датум приступа 06.07.2007.

29 О томе видети опширније: Славиша Орловић, "Класична и савремена схватања демократије", *Годишњак*, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, Београд, 2/2008.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Међутим то не значи уједно и да је развој демократије остварен у потпуности у овим земљама. Погледајмо каква је ситуација када се ради о земљама на Балкану. Велики број грађана на Балкану сматра да се политичке странке, као битан чинилац модерног демократског друштва, боре за сопствене интересе, а не интересе свих грађана.

Графикон бр. 10: Мишљења о интересима за које се боре политичке партије

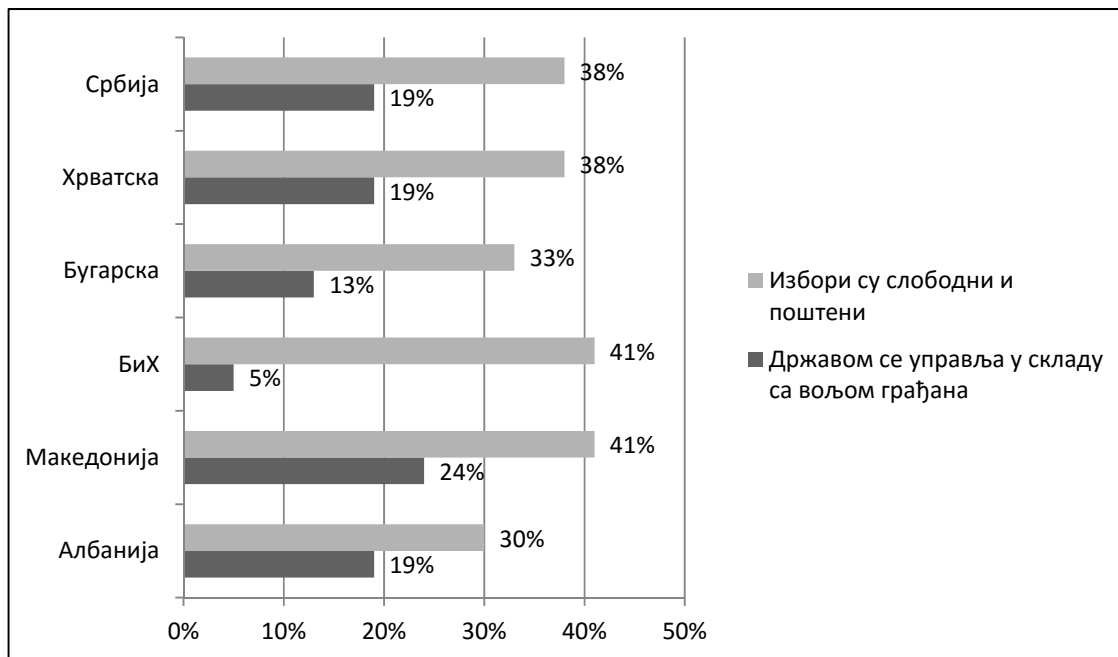
Извор: Вјекослав Бутиган, „Трансформација политичких система на Балкану”, *Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције*, филозофски факултет, Ниш, 2006, стр. 339.

Поред овог неповерења у политичке странке, велики број грађана сматра да се државом не управља у складу са вољом грађана, што је свакако катастрофа када се ради о нивоу развијености демократије на Балкану. Србија и Хрватска имају идентичне резултате, 38% грађана сматра да су избори фер и поштени, док 19% сматра да се државом управља у складу са њиховом вољом. Најмање поверења у

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

изборе имају грађани Албаније док најмање поверења у управљање државом имају грађани Босне и Херцеговине.³⁰

Графикон бр. 11: Регионални подаци – избори и управљање државом – општа оцена, 2007.

Извор: TNS Medium Gallup, *Демократија – глобална студија Voice of the People*: http://www.tns-bg.com/newsletters/Newsletter_TNSMediumGallup_Demokratija_Dec_07.pdf, датум приступа 06. 07. 2007.

На развоју демократије, као једном од многих других облика организовања државне власти, је потребно стално радити и унапређивати. Колико ово представља комплексан процес можда најбоље говори Роберт Дал [Robert A. Dahl] који каже да је за настанак и развој демократије потребан *неуобичајен склоп повољних услова*, у које он убраја *писменост, образовање, људска права, поштено и независно судство, аутономију организација и плурализам, распрострањеност богатства и*

³⁰ О овоме опширније видети: Стојадиновић Миша, *Потрага за идентитетом*, op.cit.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

*равномерност висине дохотка.*³¹ Бавећи се овим проблемом Милан Матић и Милан Подунавац у својој анализи наводе следеће неопходне услове за развој демократије:

- „Плурализам својине и својинских односа уз одговарајуће јавне и правне гаранције представља неопходан услов, не само конкурентно способне привреде и привредног развоја, већ и демократије.
- Стварање аутономног грађанског (цивилног) друштва представља, такође, значајан и незаобилазан фактор демократије у политичкој сфери. Друштва која потиру индивидуалну аутономију и сувереност грађана су друштва у којима нема демократије. У таквим друштвима је чувено трофазно одвијање демократских процеса конфликт-консензус-демократија онемогућено.
- То доводи до тога да је демократску политику могућно организовати само у друштву у коме се основни колективни идентитети и вредности претпостављају и толеришу као друштвена реалност, а као главна основа политичког процеса узимају друштвени интереси створени тек после ових друштвених реалности насталих природно-историјским развојем. Уколико политику и политичке процесе утемељимо на непорецивим колективним идентитетима и вредностима онда онемогућавамо остваривање демократије стварањем непрелазних баријера. Отуда су земље са превагом религије, национализма, класног секташтва и других колективних и традицијских искључивости, по правилу земље политичког фундаментализма, односно средине са ограниченим способностима плурализма и демократског преговарања, ограничене социјалне толеранције.
- Као четврти услов демократије намеће се постојање правне државе и владавине права као гаранта равноправног положаја и учешћа свих политичких субјеката у демократском процесу, који треба да онемогући политички волунтаризам и монополизам, као и да гарантује једнаке шансе за све и „поштовање демократских правила игре“.

³¹ Радован Радоњић, *Демократија*, Центар за грађанско образовање, Подгорица, 2004, стр. 24; Роберт Дал, *Демократија и њени критичари*, Подгорица, 1999.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- Демократизација информисања представља, такође, важан фактор који треба обезбедити, нарочито имајући у виду да су медији једна од најутицајнијих политичких снага.³²

С тим у вези Радована Радоњића каже да су најважнији и најнеопходнији чиниоци за развој демократије:

- *„стварање грађанског цивилног друштва* – Политички процеси који се одвијају под свеобухватном контролом неког од носилаца свеобухватне моћи, или се темеље на непорецивим колективним идентитетима и вредностима, не погодују развоју демократије. Политички процеси унутар цивилног друштва, као аутентичног облика повезивања и организовања независних грађана и њиховог слободног деловања према јавној власти и уопште, омогућавају да човек преферира своје реалне животне циљеве и тако сопствену визију друштвеног интереса претпостави разним органицистичким и холистичким пројекцијама *општег добра*.
- *правна регулисаност и институционална заштићеност људских права и слобода* – Без правне регулисаности и институционалне заштићености се не могу обезбедити услови за развој демократије.
- *културно-духовна и етичка својства грађана* – Квалитет живота се у демократији оцењује према слободи појединца, а не према слободи група и организација. Демократија претпоставља окружење у којем ће појединац моћи да се искаже као индивидуа. Потребно је да човек као демократско биће поседује одређене грађанске врлине (самодисциплина, толеранција, спремност на дијалог уз поштовање других и различитих ставова...).
- *оптимизам, храброст и вера у себе и друге* – Без овога друштво обузето незнањем и страхом, захваћено паником, може да потражи спас у тиранији.

32 Милан Матић, Милан Подунавац, *Политички систем*, Институт за политичке студије, Београд, 1995, стр. 285-289.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

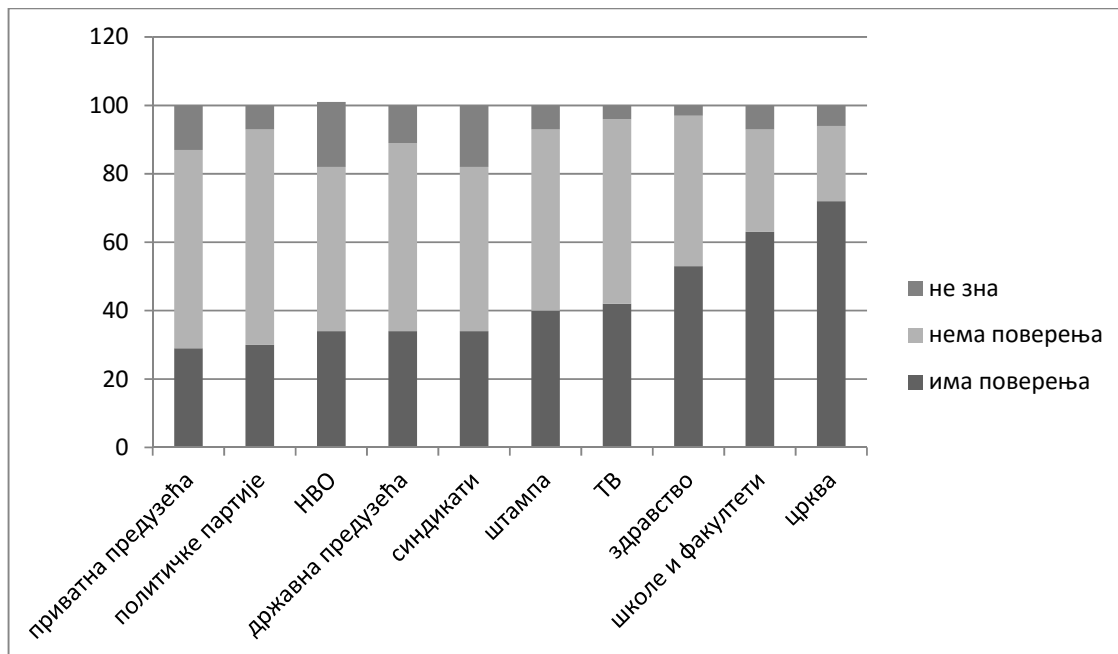
- *одговарајући ниво економске развијености* – Ово не значи да друштва која имају висок ниво економске развијености аутоматски имају и демократски систем. Ово значи да се тек на одређеном нивоу економске развијености може имати потребан ниво образовања и политичке културе неопходне за развој демократије.
- *интернационализација политике и међународни амбијент* – У данашњим условима ни један друштвени процес не може остати у потпуности ван утицаја процеса која се дешавају на глобалном нивоу. На међународном нивоу постоје одређени захтеви који морају да се испуне да би се друштво сматрало демократским (а и да би могло да буде део тих надржавних творевина): владавина права; заштићеност приватне својине и конкуренција свих и свега; изборност представничких и јавност у раду државних органа; политичке, верске и друге слободе; право на разликовање и неслагање; узајамно поверење, солидарност, поштовање, материјална и социјална сигурност.³³

Као што се може видети на основу претходног, стварање цивилног друштва представља један од значајних предуслова развоја демократије. У том смислу је неопходно направити преглед поверења грађана у цивилне организације у Србији, како би видели на који начин оне могу допринети развоју демократије.

³³ Радован Радоњић, *Демократија*, op.cit., стр. 25-29.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Графикон бр. 12: Поверење у организације цивилног друштва странке (ЦЕСИД 2005)

Извор: Зоран Стоиљковић: *Србија у лавиринтима транзиције – огледи из политичке социологије савременог друштва*, op.cit., стр. 133.

Организације цивилног друштва у Србији се са становишта располагања поверењем могу поделити у три групе:

- У оквиру прве групе спадају црквене организације које уживају пуно или бар делимично поверење између две трећине и три четвртине грађана Србије. Оно што је специфично за цркву је да је она установа од највећег угледа и ауторитета међу грађанима Србије, без обзира на повремене екскурзије у сферу политике. Овој групи грађанских установа које уживају велико поверење припадају и образовне институције.
- Другу групу чине медији који имају поверење негде око две петине грађана, али и здравство, војска и полиција према којима је однос поверења и неповерења релативно уравнотежен. Оно што је специфично за медије је да само 6% грађана има потпуно поверење у њих што је један од најниже забележених рејтинга.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- У трећу групу спадају синдикати и НВО, заједно са политичким и привредним актерима – парламентом, владом, странкама и државним и приватним предузећима, односно њиховим управљачима и власницима. Овој групи не верује или не познаје њихов рад готово половина анкетираних грађана, док готово петина нема чак ни дефинисан став о њима.

Овакво ниско поверење грађана у неке од кључних организација цивилног друштва је свакако разочаравајуће. То је нешто што се свакако мора имати у виду приликом прављења било какве стратегије друштвеног и економског развоја у Србији. У том смислу, Роберт Дал, који се сматра једним од родоначелника модерне демократске теорије истиче „да би влада могла да, у току одређеног временског периода, трајније буде одговорна према захтевима својих грађана – као политички једнаких субјеката – сви би пуноправни грађани морали у целини имати следеће могућности: 1) да формулишу своје захтеве; 2) да своје захтеве изнесу пред суграђане и владу путем индивидуалних или колективних акција; 3) да њихови захтеви буду једнако вредновани од стране владе, односно да се не прави никаква дискриминација с обзиром на садржај захтева или извор из којег долазе.”³⁴ Са друге стране, Доминик Шнапер [Dominique Schnapper] истиче да постојање заједнице грађана као начела функционисања и као заједничког идеала легитимише правила према којима „управљачи стижу на власт и доприносе да се између појединаца и група расподеле трговинска добра (приходи, баштине, услуге) или нематеријална добра (сигурност, здравље, образовање, коришћење јавних услуга), регулишу сукоби које неизоставно изазива то расподељивање и потврђује независност и вољу нације међу другим политичким јединицама. Ово подразумева да грађани поштују законе и устав, то јест правила која управљају функционисањем јавног добра у широком смислу речи, што обухвата политику – борбу за стицање до власти и вршење те власти – али и скуп правила која управљају односима између појединаца, правних поданика, у породичним, економским и

34 Славиша Орловић, "Класична и савремена схватања демократије"op.cit., стр. 61.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

друштвеним односима.”³⁵ Интеграција путем права грађанства, тј. онога што можемо назвати политичком лојалношћу, претпоставља „заједничку обуку из политике као места јединства, консензус о начинима да се сукоби сваке врсте регулишу компромисом али, евентуално, и силом, не заборављајући да грађанин мора исто тако да доприноси одбрани нације”.³⁶

³⁵ Доминик Шнапер, *Заједница грађана – о модерној идеји нације*, Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 1996, стр. 129.

³⁶ Исто, стр. 130.

3. УЛОГА СИНДИКАТА У ОСТВАРИВАЊУ СОЦИЈАЛНЕ СИГУРНОСТИ У СРБИЈИ

Сам појам синдикат етимолошки води порекло из грчког језика и појма *σύνδικος* (*syndikos*) која би се могла превести као особа/организација која помаже некоме у праву. Код нас је опште прихваћен назив синдикат и њиме се означава организација која штити права и интересе грађана. „Синдикат је прва, најмасовнија, најуниверзалнија и најнепосреднија организација радника и као такав представља снагу организованог рада. Његова првенствена функција је у заштити друштвено-економских интереса радника, али и економско-социјалних права.“³⁷ Синдикати с обзиром на своју улогу и положај имају велику одговорност, нарочито имајући у виду да не може да их замени ниједна друга организација. „То очигледно нису политичке странке, ма колико неке од њих биле блиске синдикатима и радништву, ни НВО, ни друге организације. То је истовремено одговор оним теоретичарима, политичарима и другима, који постављају питања о целисходности постојања, и губљењу улоге, смисла и могућности синдикалног организовања. Онима који у суштини износе тезе о крају синдиката. Такве лажне дилеме лишене су основа, јер потреба за постојањем синдиката условљено је постојањем најамног рада, што значи да ће потреба за постојањем синдикално организованог радништва постојати док биде постојао најамни рад.“³⁸ Нада Новаковић истиче да је

37 Живојин Ђурић, Драган Суботић, *Политичке институције, синдикати и реформа јавне управе Србије*, Институт за политичке студије, Београд, 2010, стр. 113.

38 Дарко Маринковић, „Синдикати пред изазовима глобализације“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1- 4 2000/2002, стр. 93.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

антисиндикална и антирадничка политика крупног капитала појачана за време владавине Роланда Регана и Маргарет Тачер. „Њен крајњи резултат је маргинализација синдиката. Процеси глобализације ово су додатно појачали. Нова технолошка револуција, оличена у информационим технологијама, омогућила је брже селење капитала и роба од рада, и доминацију интереса најразвијенијих земаља капиталистичког центра. Најјачи синдикати доживели су пораз од којег се ни данас нису опоравили. Глобална офанзива интереса капитала се наставила, али без адекватног и ефикасног глобалног одговора синдиката. Укратко речено, светски тренд је да су синдикати у дубокој дефанзиви, које актуелна светска финансијска, економска, морална, политичка и друштвена криза додатно продубљује. Они су сведени на маргиналан фактор, који није у стању да брани постојеће интересе запослених, већ да пасивно посматра, без веће моћи, услове у којима се губе радна места.“³⁹

Различити облици класне борбе утицали су и на кристализацију различитих историјских *искустава о односима између синдиката и партије* у развоју радничког покрета. Из тог искуства теорија је типолошки изградила *четири различите интерпретације односа синдиката и партије*:

1. *„гледите о подређености партије синдикату* (среће се у радовима и пракси анархосиндикализма, чији представници негирају значај партијског организовања радничке класе);
2. *теорија о трансмисионом односу партије и синдиката* по којој је синдикат фактички подељен партији, пуко оруђе партијске политике. (Корени таквом схватању су у болшевизму, док је Стаљин у својој технологији политичког владања то до детаља разрадио пишући о односу Комунистичке партије и осталих политичких организација и синдиката, наравно);
3. *теорија о неутралности синдиката*, тј. потпуне аутономности у односу на политичке партије и интересе;
4. *становиште о партнерству, узајамности, равноправности и јединству у односима синдиката и партије* (исти крајњи циљ борбе – класна и

³⁹ Нада Новаковић, „Штрајкови, синдикати и приватизација у Србији“, *Социолошки преглед*, 1/2013, стр. 25.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

општељудска еманципација, али и организациона самосталност и политичка аутономност у остваривању непосредних и историјских циљева покрета).⁴⁰

Синдикати се као социјални партнер у односу на државу и послодавце налазе у много неповољнијем положају. Држава са једне стране поседује политичку власт, док послодавци поседују капитал. То отвара питање на који начин синдикати остварују свој утицај у друштву. Ово свакако није, и не сме бити, резултат добре воље послодаваца и власти. Синдикати поседују друштвену моћ коју је потребно измерити. Колико год то било тешко ми ћемо овде дефинисати један број објективних критеријума на основу којих се може измерити друштвена моћ синдиката:

- „бројност чланства, односно степен синдикалне организованости припадника света рада, као показатељ њиховог поверења у синдикат и мотивисаност да се као синдикално организовани радници боре за своја економска и социјална права;
- унутрашња демократска организација и ефикасност рада синдиката, која се огледа у могућности организовања и ефикасности синдикалних активности;
- облици учешћа и утицаја синдиката у процесу одлучивања на нивоу предузећа и на националном нивоу;
- реални степен утицаја, односно преговарачка позиција синдиката, која се потврђује кроз степен прихватања иницијативе и захтева синдиката од стране послодаваца и политичких власти;
- степен остваривања политичко-економских и социјалних циљева, дефинисаних у програмско-политичким документима синдиката;
- као збирни критеријум, који проистиче из друштвене улоге и функција синдиката – одбрана интереса и права запослених, мора се узети реални квалитет живота већине запослених.⁴¹

40 Љубиша Митровић, „Односи рада и капитала и улога синдиката у постсоцијалистичким друштвима у транзицији“, *Теме*, бр. 4/2002, стр. 611-612.

41 Дарко Маринковић, „Синдикати пред изазовима глобализације“, *op.cit.*, стр. 96.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Сви ови критеријуми се међусобно допуњују и синдикати се могу сматрати успешним и утицајним тек уколико их све оствари. Наравно треба имати у виду и специфичности функционисања синдиката унутар неке одређене земље. Кратки резиме тог комплексног и противречног искуства из историје синдикалног и радничког покрета може нас подсетити да је синдикат играо и остваривао неколико улога:

- a) „као аутономно *оруђе радничке класне борбе* (традиционална његова улога, чије теоријско образложење налазимо у распону од анархо-синдикализма до марксизма и неомарксизма)
- b) као *инструмент пацификације* индустријског и класног сукоба (функционалистичко становиште)
- c) као *инструмент социјалног партнерства* рада и капитала у борби за развој (социјалдемократско становиште).“⁴²

Бавећи се проблемом синдиката у транзиционим друштвима Срећко Михаиловић закључује да су у првој деценији транзиције „нови“ синдикати градили „деценију десиндикализације. „Суштина такве оцене је да су настајући синдикати пролазили кроз „дечје болести“, међусобно непомирљиви, посвађани, сукобљени од нивоа предузећа до синдикалних централа. На једној страни био је и остао стари или „државни“ синдикат, а на другој они који су се тек формирали. Први је поседовао сву материјалну основу, кадрове, организацију и осталу синдикалну инфраструктуру. Програмски и стварно остао је у симбиози са коалицијом партија на власти. На то су указивали нови синдикати, а и поменути синдикат се често позивао на своју лојалност власти и држави. Најважнија улога му је била очување социјалног мира, често на штету интереса већине чланства.“⁴³

Организовање синдикалног представничког тела у предузећу, као и формирање удружења изнад нивоа предузећа у свим земљама региона делује као

42 Љубиша Митровић, „Односи рада и капитала и улога синдиката у постсоцијалистичким друштвима у транзицији“, *op.cit.*, стр. 611.

43 Нада Новаковић, „Штрајкови, синдикати и приватизација у Србији“, *op.cit.*, стр. 26.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

нешто непроблематично: минимални број чланова потребан за формирање синдикалног представничког тела у предузећу креће се између 3 и 10 запослена, у зависности од Закона о раду и статута дотичне организације.

Табела бр. 14: Минимални број запослених неопходан за формирање синдикалног удружења

	Хрватска	Македонија	Црна Гора	Србија	Босна и Херцегов ина	Албанија
Синдикално удружење у предузећу	10	5 (10)**	5	3	3	*
Минимални број за формирање синдиката	*	*	5	3	3	20

* у зависности од статута синдиката ** намера владе

Извор: Хериберт Кохл, *Слобода удруживања, права запослених и социјални дијалог у средњеисточној Европи и на западном Балкану*, Freidrich Ebert Stiftung, 2009, стр. 16.

Када је реч о индивидуалном приступању синдикату, постоји мањи број правних препрека од наведених у средњеисточној Европи, што представља значајни показатељ постојања слободе удруживања. Међутим, и овде постоје правне и практично важеће рестрикције:

- „Као претежан „филтер“ свуда се појављује раширено правило, да приступање синдикату мора скоро искључиво да уследи преко основне организације у предузећу. То у принципу важи за Босну, Црну Гору, Србију и Албанију.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- Обрнуто је такође уобичајен приступ преко гранске синдикалне организације, као што је случај у Македонији, и у зависности од статута синдиката и на свим нивоима у Хрватској.⁴⁴

Оно што је интересантно поменути је да варирају и начини ограничења у зависности од земље до земље. Одређеним групацијама је законом онемогућено учлањивање и овде ћемо поменути неке од примера када се ради о земљама бивше Југославије:

- „у Хрватској и Србији на основу законског прописа, према којем је постојање радног односа предуслов за чланство. У Хрватској се у пракси углавном одступа од тог правила. У тој земљи је од много већег значаја чињеница, да се скоро 90% свих нових запослења склапа на одређено време, што већ на самом почетку онемогућава већину почетника и оних који мењају запослење да се учлане у синдикат.
- У Македонији је пензионерима, баш као и запосленима у јавном сектору и полицији такође онемогућено учлањивање.
- Учлањивање водећих лица из државних културних и образовних институција у Црној Гори у синдикат није пожељно, па стога до данас није ни уобичајено.
- Осим полиције у Србији до 2008. године није било дозвољено чланство припадницима армије и запосленим лицима у њој. Ово последње данас још увек важи у Босни.⁴⁵

Западни Балкан такође карактерише претежно постојање колективних уговора склопљених на нивоу предузећа. У неким земљама је међутим приметан све већи број колективних уговора који се склапају на новију гране. Они се односе:

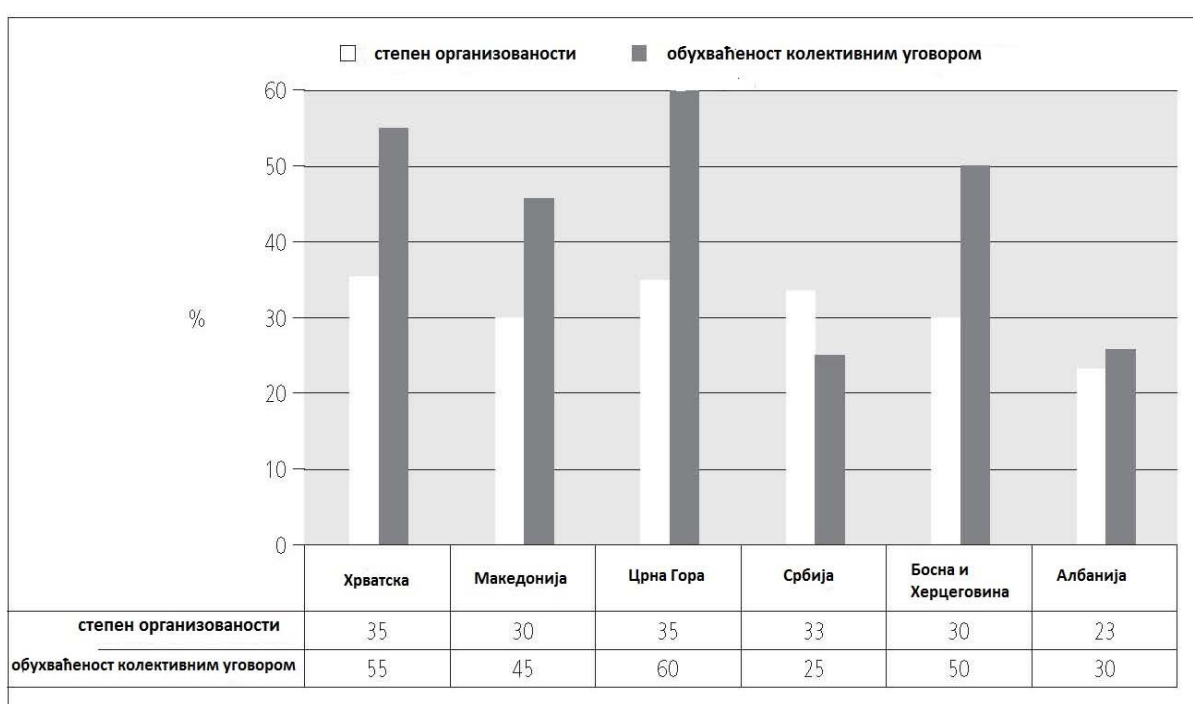
44 Хериберт Кохл, *Слобода удруживања, права запослених и социјални дијалог у средњеисточној Европи и на западном Балкану*, op.cit., стр. 17.

45 Исто, стр. 17.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- „пре свега на јавни сектор у Србији, у оба ентитета у Босни и Херцеговини, као и на велики део јавног сектора и јавних служби из области снабдевања и услужних делатности у Македонији и Албанији;
- али и на приватни сектор, где је приметан све већи број колективних уговора који се склапају на нивоу гране у Хрватској (17), Црној Гори (17) и у Македонији (16). У Босни и Херцеговини их има врло мало.“⁴⁶

Графикон бр. 13: Удео запослених који су обухваћени колективним уговорима

Извор: Хериберт Кохл, *Слобода удруживања, права запослених и социјални дијалог у средњеисточној Европи и на западном Балкану*, op.cit., стр. 18.

Савремено друштво са собом доноси многобројне промене којима морају да се прилагођавају све друштвене организације, па самим тим и синдикати. Синдикати суочени са овим проблемом морају стално да се прилагођавају. У том

⁴⁶ Исто, стр. 17.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

смислу поменућемо неке од најважнијих изазова које синдикати морају превазићи како би остварили своју сврху:

1. „Као резултат технолошких иновација и развоја глобалне корпорацијске мреже настао је проблем незапослености, па чак и у високоразвијеним земљама.
2. Губитак готово пуне запослености као и перманентна незапосленост на нивоу 5-15% уз растући притисак имигрантске радне снаге доводе до слабљења преговарачке позиције синдиката и раста националних и расних баријера међу запосленима.
3. Оно што нарочито представља опасност по остваривање права запослених јесте еродирање класичног радног уговора. Шири се пракса склапања уговора на одређено време, са скраћеним радним временом или уговора за обављање појединог конкретног посла. Оно што издваја ове уговоре од класичних радних уговора јесте нижи ниво радно – правне заштите. На крају 20. века број ових уговора је износио чак 25-30%. Однос моћи између послодавца и синдиката је промењен на штету синдиката.
4. Стагнирање и пад броја запослених у класичним прљавим индустријама и све већи удео немануелне и женске радне снаге доводе до смањења удела синдикалног чланства међу запосленима. Само је до 20-30% запослених у чланству синдиката. Као основни разлози пада броја синдикалног чланства могу се навести приватизација, реструктуирање предузећа, смањење удела производних делатности и недовољна организациона способност оснивања синдиката у новим секторима, али и неповерење да синдикати могу било шта да позитивно ураде.“⁴⁷

Имајући у виду ове изазове потребно је израдити адекватну синдикалну стратегију како би они били превазиђени. У циљу бољег разумевања начина на који синдикална стратегија функционише потребно је одредити њене основне

47 Зоран Стојиљковић, *Србија у лавиринтима транзиције – огледи из политичке социологије савременог друштва*, op.cit., стр. 406-410.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

принципе. Синдикална стратегија се може одредити као релативно трајан, јединствен и кохерентан систем следеће четири групе елемената:

Прво ту су садржаји и циљеви синдикалног деловања – „основни циљ синдикалног деловања представља радна и социјална сигурност, пристојан живот и зарада, обезбеђивање квалитета живота, адекватних радних, али и укупних животних услова, као и учешће у одређивању развојних циљева и политике на микро и макро друштвеној равни. Основну претпоставку успешности у остваривању ових циљева представља деловање синдиката на пољу одговарајућег нормативног регулисања „четири групе колективних права запослених: права на синдикално организовање и удруживање, организовање штрајкова, колективно преговарање, као и учешће у управљању посредством партиципативних тела и органа.“⁴⁸

Затим треба дефинисати функције синдиката – „имајући у виду велики број специфичности могу се издвојити пет битних функција синдиката. Као прву функцију можемо навести као функцију заштите и унапређења економских и социјалних интереса запослених. Посматрајући уназад синдикати су у великој мери успели да обезбеде повећање реалних надница и побољшање услова рада, истовремено проширујући захтеве на подручје изван непосредног процеса рада. Своју заштитну функцију синдикати допуњују својом политичком функцијом. Као пример довољно је навести да су раднички и синдикални покрети имали важну улогу у ширењу општег права гласа и остваривање грађанских и политичких права. Један део синдиката политичку функцију своди на креирање индиректних механизма утицаја на законодавне и извршне органе власти. Затим, у земљама са развијеним механизмима и институцијама колективног преговарања и трипартитног одлучивања синдикати путем социјалног дијалога и преговорима са владом реализују интересе запослених. Наглашена политичка функција се види код синдиката који своје економске и социјалне захтеве постављају у шири програмско-политички оквир чиме се даје подршка или опозицији или властима, путем које они желе да реализују своје захтеве. У развијеним демократским

48 Исто, стр. 428-441.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

земљама синдикати чак и у међуизборном периоду имају развијену сарадњу са својим политичким партнерима. Трећа функција синдиката тиче се учешће синдиката у управљању привредом. Улога синдиката може бити директна, када синдикат именује своје представнике у орган управљања, или индиректно када се улога синдиката своди на спровођење процедуре за избор представника запослених. Као четврта функција може се навести пракса синдикалног предузетништва, тј. синдикалног власништва или удела у власништву у банкама, производним погонима, осигурању... Пета функција је функција информисања, образовања и акционог тренинга чланства.“⁴⁹

Ту си и методе и средства синдикалног деловања – „Методе синдиката се могу поделити на интерне и екстерне. Екстерне методе су методе усмерене на послодавца и шире окружење, док су интерне методе усмерене на унутарсиндикално деловање. Главне екстерне методе су методе преговарања, заступања, посредовања и методе латентних и манифестних индустријских и ширих социјално-политичких протеста и конфликта.“⁵⁰

А четврта група елемената подразумева „принципе и облике синдикалног организовања, као неопходне инфраструктуралне основе ефикасне синдикалне акције.“⁵¹

Синдикалне стратегије на националном нивоу треба да буду изграђене на јасном разумевању *процеса, суштине и редоследа поступака*. Коначне одлуке треба да донесу савези независних синдиката, прво одвојено, а онда и заједнички.⁵² Заједничка позиција мора да буде укључена у национални пакет за излазак из кризе и за праћење периода економског развоја после кризе; такав пакет може укључити следеће елементе:

- „разумевање узрока и размера кризе у Србији;

49 Исто, стр. 428-441.

50 Исто, стр. 428-441.

51 Исто, стр. 428-441.

52 *Синдикати и социјални дијалог у време кризе: случај Србије*, Међународна организација рада, 2010, стр. 43.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- обликовање политике: паралелни процеси припреме за преговоре за потписивање антикризних споразума (пактова) и за индустријску акцију (изградња стручног знања, с једне стране, и мобилизација путем јачања директних контаката са члановима у компанијама, регионима итд.);
- обликовање јавног дискурса у вези са перспективом синдиката (рад са медијима, Интернет, итд.);
- подстицање дијалога са запосленима у оквиру „националних интереса“ и формулисање заједничких предлога;
- вођење консултација – укључујући и оне неформалне – са државним телима да би се истражио заједнички терен пре него што се уђе у формалне преговоре о неком споразуму (пакту), ако је то изводљиво;
- припремање предлога синдиката да би пакт могао да одговори на социјалне проблеме (што би било подржано предлозима економске политике, што је и главни циљ овог Водича);
- поступак и исход преговора о пакту, ако се потпише (шта у контексту Србије тачно значи успешна примена? Који су њени циљеви?);
- посматрачки механизми (укључујући периодична разматрања);
- синдикална стратегија у случају неуспеха (индустријска акција? Или нешто друго?).⁵³

У том смислу, синдикална стратегија треба да укључи додатне препоруке које су релевантне за синдикате у Србији:

- „Инсистирање на томе да се одређивање почетног дана кризе повери независној институцији у коју имате поверење.
- Представљање и јавна дискусија о следећем питању: Да ли ће ваша земља проћи кроз „изгубљену“ деценију (без раста)? Инсистирајте на томе да се влада званично обавезе да одговори на ово питање. Да би то урадила, влада мора да има програм, не само са стандардним једногодишњим буџетским

53 Исто, стр. 43.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- циклусом, већ са буџетским циклусом који покрива читав очекивани период кризе.
- Инсистирање на томе да снажне фискалне мере, а не само текуће мере за управљање годишњим буџетом, треба да буду део дугорочног програма за обнављање међународне конкурентности Србије.
 - Инсистирајте на томе да владин анти кризни програм постане национални пројекат: тј. његово усвајање треба да буде резултат постизања националног консензуса.
 - Помно пратите развој односа између владе и међународних финансијских институција.⁵⁴

Имајући у виду основне принципе синдикалне стратегије у Србији потребно је дефинисати која су то кључна питања на која је потребно одговорити у вези са синдикатима који раде у Србији и који се позивају да одиграју нову и друкчију улогу у доба глобалне кризе.

1. „Шта је главни синдикални циљ на националном нивоу? Непосредни одговори на кризу? Да. Они су предузети у периоду 2008–09. Али у ком смеру? „Ако не знамо куда идемо, никад тамо нећемо стићи“. Синдикатима се мора поставити питање која је њихова дугорочна визија. Другим речима: која ће врста националне економије и тржишта рада постојати после кризе, у очекивању чланства у ЕУ? Конкретније: да ли је економија социјалног тржишта дугорочно могућа у Србији?
2. Која је мисија синдиката? Да ли се синдикати у Србији суочавају са историјском другом шансом (после послератних побољшања)? Ако синдикати не желе да влада и послодавци наставе са ставом „посао као и обично“, да ли треба да буду само реактивни партнери и да наставе да раде исто што и 2008–09? Док је Милошевићев режим гушио независне синдикате, транзиција их је ослабила. Да ли ће садашња криза даље

54 Исто, стр. 44.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

ослабити њихову улогу, или су спремни да је користе као могућност да прошире свој утицај међу новим члановима и у друштву у целини?⁵⁵

Погледајмо најпре какве су то разлике између синдиката у Србији: „Највеће разлике међу синдикатима су у материјалној основи или имовини. То је најдубљи, непревазиђен и трајан камен спотицања и сукоба међу њима. Наиме, подела синдикалне имовине није обављена мирним путем, као у Мађарској, на пример. Највећа синдикална централа је задржала стечену имовину, а остале су морале да се сналазе како могу и умеју. Процењује се да је реч о 60.000 м, коју користи и рентира СССС. Сукоби ће се наставити, чим се поништи решење по којем је синдикална имовина изузета од приватизације. Овако нешто је пре израз потребе власти да синдикате држи под контролом и завађене на дуже стазе, док се не обави коначна транзиција друштва. Други фактор по којем се разликују синдикати у Србији су принципи организовања, од територијалног, гранског до мешоивитог. Трећи и важан елемент који их раздваја је однос према странкама (партијама) на власти и опозицији. Ово је највидљивије у предизборним временима и преломним друштвеним тренуцима (за и против рата, за и против приватизације, за и против обарања „старог режима“ и сл.). Наравно, постоје и разлике у синдикалној усмерености на поједине друштвене групе (раднике, пензионере, средње слојеве), али оне нису толико велике. Као да је реч о синдикату „општег“ типа, у који улазе радници, службеници, менаџери, стручњаци, пензионери. Ово није случајна појава, нити само остатак старог система. Реч је о недовољној и јасној социјалној профилисаности синдиката, која је још очигледнија код свих политичких странака. И најзад, политичка, кадровска, идеолошка, материјална и друга блискост синдиката и политичких странака је фатална по аутономију синдиката. Највећу штету наноси чланству, угледу синдиката и омета стварање адекватне стратегије којом би се супроставили погубним последицама приватизације и транзиције. Што је више синдиката то је мање солидарности и заштите штрајкача и уопште радника.

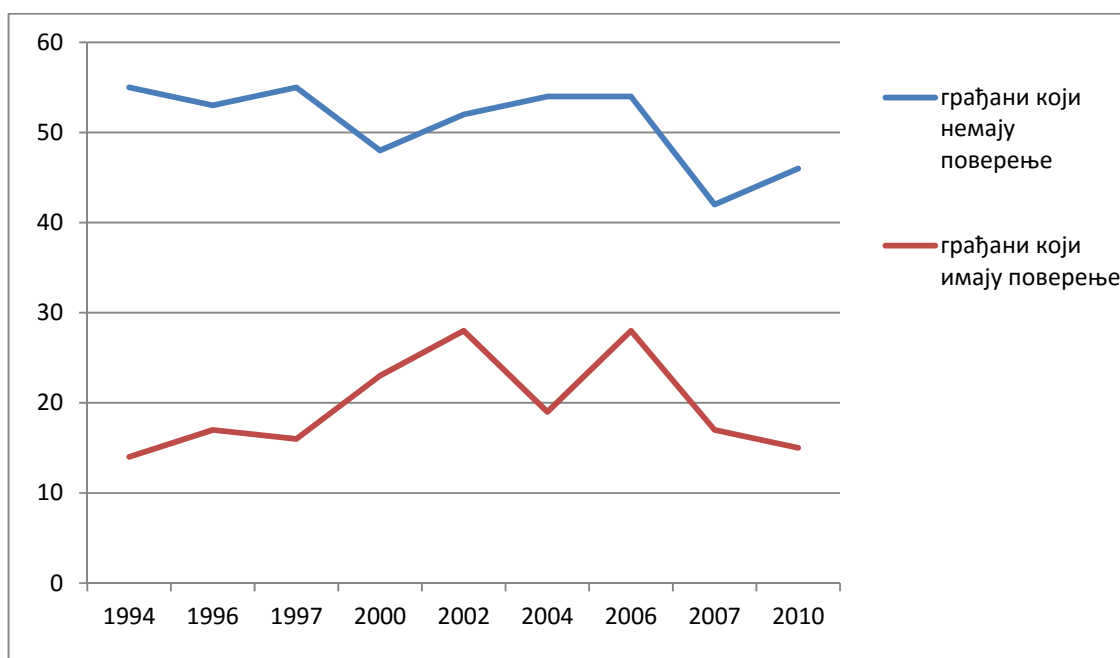
55 Исто, стр. 43.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

То највише одговара послодавцима, држави и синдикалним лидерима, одавно отуђеним од већине чланства.“⁵⁶

Имајући у виду значај који синдикати имају у друштву, као и функцију коју би они требало да имају у њему оправдано се поставља питање да ли су синдикату у Србији успели да испуне своју сврху. Имајући у виду следеће графиконе одговор се на жалост сам намеће.

Графикон бр. 14: (Не)поверење без размака грађана Србије у синдикате

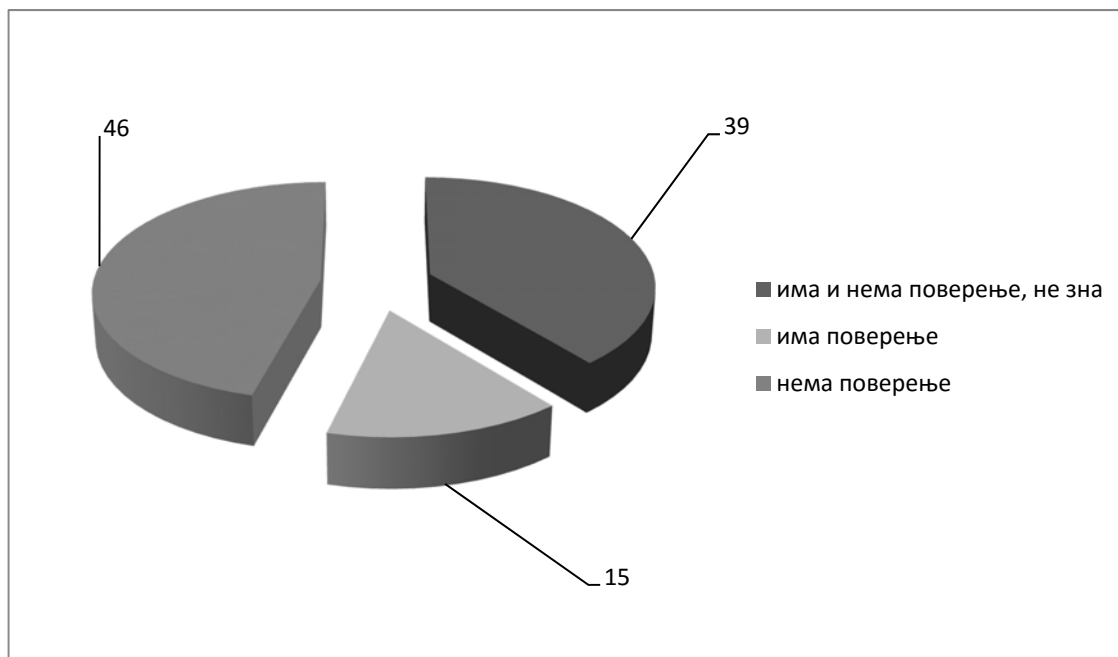

Извор: Зоран Стојиљковић, *Србија у лавиринтима транзиције – огледи из политичке социологије савременог друштва*, op.cit., 2011, стр. 442.

⁵⁶ Нада Новаковић, „Штрајкови, синдикати и приватизација у Србији“, op.cit., стр. 27.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Графикон бр. 15: Поверење у синдикате

Извор: Зоран Стојиљковић, *Србија у лавиринтима транзиције – огледи из политичке социологије савременог друштва*, op.cit., стр. 442.

Далеко највећи број грађана истовремено и има и нема поверење у синдикате, тј. не може да се определи, њих 46%. Само 25% грађана има поверења у синдикате, док 49% нема ни мало поверења у њих. Ово су свакако поражавајући подаци за синдикате у Србији. Наравно треба имати у виду да се синдикату у друштвима у транзицији налазе пред много драматичнијим процесима него што је то рецимо случај са развијеним демократским земљама.

Маргинализација синдиката у процесу транзиције друштва остварена је на више начина од којих ћемо овде поменути четири најзначајнија. „Један од њих је промена улоге синдиката у регулисању радних односа и заштити права радника (називаних запослени). Она је отпочета у радном законодавству СРЈ током прве деценије транзиције. Други је посредан, али важан за даљи губитак улоге синдиката и права људи из радног односа. Он је распршен, у смислу што је истовремено дошло до губитка дотадашњих права на заштиту здравља, накнаду за време болести, незапослености, губитка посла и сл. Трећи правац је значајно повезан са пропадањем државе благостања, која је значила материјалну и социјалну

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

помоћ и заштиту појединца и породице. Четврти је, а не и најмање важан, доношење бројних закона, подзаконских аката, уредби и прописа, који се односе на предузећа (привредна друштва), приватизацију и формирање државних и парадржавних институција у тој области. У стварности, пропадање моћи синдиката и радника зависило је од стварних односа снага најамне радне снаге и све моћније капиталистичке класе у успону.⁵⁷ Због тога је неопходно што више улагати у јачање синдиката као једних од веома важних актера у развоју Србије као социјалне државе.

⁵⁷ Нада Новаковић, „Штрајкови, синдикати и приватизација у Србији“, *op.cit.*, стр. 29.

**II СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА
СИРОМАШТВА У СРБИЈИ НА
ПОЧЕТКУ 21. ВЕКА**

1. СИРОМАШТВО КАО ГОРУЋИ ПРОБЛЕМ У СРБИЈИ

1.1. Распрострањеност сиромаштва у Србији

Постоји велики број показатеља који који указују на то да сиромаштво у Србији представља веома забрињавајућу појаву, која није краткотрајна, већ напротив на дугорочном плану погађа нашу земљу. Уколико се настави или погоршава овакав тренд, што није нимало немогуће, сиромаштво ће у Србији наставити да се репродукује, наравно уз повремене осцилације, што ће довести до даљег усложњавања проблема. „То ће се збивати, и већ се догађа, и услед снажног притиска главних светских финансијских институција, пре свега Међународног монетарног фонда, да се снизе ионако мале зараде, да се још више смањи број запослених, да се „скрешу” сва социјална давања и пензије. Све по неолибералном обрасцу! У крајњој линији, то је стратегија „оздрављења” привреде *путем изгладњивања већине становништва.*“¹

Тешка економска ситуација у земљама бивше Југославије које се нису на најбољи могући начин суочиле са транзицијом свакако отежава ствари. Подсетимо се да јавни дуг земаља бивше Југославије износи 90 милијарди евра, док је пре распада Југославије износио око 20 милијарди. Једино је Словенија та која се како тако успешно суочава са овим проблемом док остале земље полако али сигурно клизе у дужничко ропство.

¹ Зоран Видојевић, „Социјалне неједнакости, демократија и развој”, *Социјална миса*, 2/2009, стр. 90.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Табела бр. 15: Јавни дуг земаља бивше Југославије

Рекордер у јавном дугу Словенија са 28,8 милијарди евра, али је бруто домаћи производ (БДП) највећи од свих тих држава, тако да има могућност да га отплати. Јавни дуг Словеније порастао је на 71,7 одсто БДП-а, а процењује се да ће ове године достићи 81 одсто. Ове године јавни дуг Словеније ће порастати на 28,8 милијарди евра, или 80,9 одсто БДП-а, а то је скоро четири пута више у поређењу са 2008. годином, пре избијања глобалне финансијске кризе,
На другом месту је Хрватска с дугом од 28,7 милијарди евра. Следи Србија с дугом који је прешао 20 милијарди евра или 63,3 одсто БДП-а.
Министарство финансија Србије саопштило је да је јавни дуг Србије на крају марта 2014. износио је 20,507 милијарди евра, што је 62,3 одсто БДП-а. У марту је јавни дуг повећан за 109 милиона евра.
БиХ има јавни дуг од 5,5 милијарди евра
Македонија од 2,7 милијарди евра
Црна Гора од 1,7 милијарди евра

Извор: „Земље бивше Југославије пред дужничким ропством“, *Блиц*, доступно на: <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/462150/Zemlje-bivse-Jugoslavije-pred-duznickim-ropstvom>, 15.06.2014.

Министарство финансија и привреде је објавило да „дефицит буџета Србије у 2012. години износио 191,9 милијарди динара, док је ребалансом било предвиђено 203,6 милијарди, при чему највеће ставке на расходној страни представљају исплата плата запосленима и трансфери организацијама обавезног социјалног осигурања (ПИО фонд, РФЗО, Национална служба за запошљавање), чији се највећи део односи на пензије.“²

Сиромаштво, незапосленост, старење становништва, то су само неки од проблема са којима се суочава Србија на почетку 21. века (да не помињемо

² „Дефицит буџета у 2012. 191,9 милијарди динара“, *Политика*, 16.01.2013, доступно на: <http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Deficit-budzeta-u-2012-1919-milijardi-dinara.sr.html>, 13. 02. 2013.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

економске проблеме, нерешено питање граница и многи други проблеми), које је неопходно превазићи на њеном путу ка међународним интеграцијама. Непрестано форсирање европских интеграција (или било каквих других међународних интеграција), а без решавања унутрашњих проблема значило би стални подређени положај у односу на развијене демократске земље, и довело би свакако до неуспеха.

Наравно треба напоменути да сиромаштво селективно погађа различите друштвене групе. „Углавном су то лица са ниским нивоом образовања, незапослена и издржавана лица, стари (преко 65 година), деца, као и оне групе које су традиционално међу угроженима, попут Рома, избеглица и расељених лица, особа са инвалидитетом, жене. Треба напоменути да се млади такође убрајају у осетљиве категорије сиромашних, а такође и то да сиромаштво у Србији представља и рурални феномен, односно селективно погађа сеоске средине, пре свега старачка домаћинства. Када се ради о регионалном прегледу проблема сиромаштва треба истаћи да оно највише погођени југоисток Србије и рурална подручја Западне Србије.“³ У том смислу потребно је истаћи неколико најважнијих карактеристика сиромаштва у Србији.⁴

Код нас је сиромаштво претежно рурални феномен. „Другим речима, сиромаштво је знатно више распрострањено у сеоским него у градским подручјима (9,8% у првим и 4,3% у другим). Такође, Србија има изражене, дуготрајне и растуће регионалне неједнакости када је реч о економском развоју. Уз традиционално неразвијени регион јужне Србије појавиле су се и друге области са ниским нивоом економског развоја (источна и поједини делови централне Србије; регионални рударски и индустријски центри западне Србије). Поменуте разлике повезане су и

3 Марија Колин, Јасна Кроња, Јелена Миловановић, Зоран Стојиљковић, *Социјални дијалог и социјална политика у Србији у процесу европске интеграције*, Европски покрет Србија и Friedrich Ebert Stiftung, Београд, децембар 2006, стр. 27.

4 Крстић Горан. Профил сиромаштва у Србији у периоду 2002–2007. У: Д. Вукмировић, R. Smith Govoni (уредници). *Студија о животном стандарду: Србија 2002–2007*. Београд: Републички завод за статистику Србије 2008.. (Цитирано према: Душан Мојић, „Сиромаштво младих у Србији данас“, *Социјална мисао*, 4/2008, стр. 181-182).

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

са разликама у сиромаштву: индекс сиромаштва је од 3% у градском подручју Београда па све до 18,7% у сеоским областима југоисточне Србије.“⁵

Затим сиромаштво је значајно повезано са незапосленошћу. „Индекс сиромаштва ових домаћинстава износи 19,7% и неколико пута је већи него код просека становништва (6,6%). Ипак, потребно је истаћи да становништво које живи у таквим домаћинствима чини само 3,9% укупне популације, тј. 11,7% укупно сиромашних.“⁶

Високо образовано становништво је мање изложено сиромаштву. „Такође, удео сиромашних опада упоредо са растом образовања носиоца домаћинства. Индекс сиромаштва домаћинстава са носиоцем који нема или има незавршену основну школу износи 18,7%, док завршена основна школа смањује ризик сиромаштва на 10,3%.“⁷

На сиромаштво домаћинства не утиче у већој мери пол. Међутим,, „старе особе и деца до 14 година више су изложени ризику сиромаштва од других старосних група. Највише је сиромаштву изложена популација старијих лица (преко 65 година) и њихов положај се није променио у односу на просек становништва. Иако се смањио удео старих особа које су сиромашне у односу на 2002. годину (9,6% 2007. године према 19,9% 2002), њихов ризик сиромаштва је преко 40% већи од просека. Натпросечан индекс сиромаштва су имала и деца до 5 година старости (8,7% или 19,5% сиромашног становништва) и деца од 6 до 14 година (9,5% или 13,9% укупног сиромашног становништва). Иначе, сиромаштво деце до 14 година живота је најмање смањено у односу на 2002. годину.“⁸

Повећање броја мале деце повећава и ризик сиромаштва. „Домаћинства са двоје мале деце имају индекс сиромаштва готово два пута већи од просека (12,7% наспрам 6,6%), док домаћинства са троје и више мале деце имају индекс сиромаштва од чак 30,5%. Ипак, ова последња група чини мали удео сиромашних

5 Исто, стр. 181-182.

6 Исто, стр. 181-182.

7 Исто, стр. 181-182.

8 Исто, стр. 181-182.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

(6%) за разлику од домаћинстава без мале деце која чине готово две трећине сиромашних.“⁹

Имајући ово у виду Зоран Видојевић, коментаришући истраживање Оскара Ковача, указује „на један интересантан податак до кога је дошао а то је да је сваки шести становник Србије лишен адекватног образовања, а да је само 3,7% студената из сиромашних породица.“¹⁰ Овај последњи податак свакако је забрињавајући. „Он је један од најважнијих показатеља *социјалне структуре затвореног типа* у којој се класе, слојеви и њихови делови, политичке и друге елите, мање или више саморепродукују – потомци највећим делом остају у социјалном положају својих родитеља. образовање, поготово високо, један је од главних канала узлазне вертикалне покретљивости. Када се оно онемогући највећем делу омладине из сиромашних породица, онда то говори и о крупној социјалној препреци за остварење битног начела демократског друштва – начела *једнакости животних шанси*. Ово даље значи да се *политичка и културна елита не репродукују на темељу способности него социјалног порекла у којем су имовинска и политичка моћ од примарног значаја*.“¹¹

За разумевање проблема сиромаштва потребно је поменути *Анкету о животном стандарду* као и *Анкету о потрошњи домаћинства*., чији су подаци од великог значаја за праћење сиромаштва у Србији. Анкета о животном стандарду је по први пут спроведена у Србији 2002. године када су добијени подаци о сиромаштву по међународно признатој методологији. Ова анкета је извршена на захтев Владе Републике Србије и уз стручну помоћ Светске банке током 2002. и 2003. године. Значај анкете огледа се и у томе што је на основу ових података направљена *Стратегија за смањење сиромаштва*. Последњи пут је *Анкета о животном стандарду* уз подршку Светске банке изведена 2007. године.

Анкета о потрошњи домаћинства спроводи се у складу са одлуком донетом 2004. године у циљу да се обезбеди континуитет у праћењу података у вези са сиромаштвом. „Апсолутна и релативна линија сиромаштва изачунавају се

9 Исто, стр. 181-182.

10 Оскар Ковач, *Незапосленост и сиромаштво у Србији*, у: *Незапосленост и сиромаштво у Србији*, Београд, 2005, стр. 13.

11 Зоран Видојевић, „Социјалне неједнакости, демократија и развој”, *op.cit.*, стр. 91..

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

на основу агрегата потрошње из Анкете о потрошњи домаћинства, коју редовно спроводи Републички завод за статистику на основу препоруке Еуростата и Међународне организације рада.¹²

Анкета о животном стандарду се током 2004. и 2005. године полако мења Анкетом о потрошњи домаћинства. Подаци из Анкете о потрошњи домаћинства за 2004. и 2005. године нису доступни јер не задовољавају све методолошке критеријуме. Треба напоменути да не треба правити дословна поређења *Анкете о животном стандарду* и *Анкете о потрошњи домаћинства* јер постоје значајне методолошке разлике између ова два истраживања. У том смислу на основу следећих табела се може видети распрострањеност сиромаштва у Србији према ове две анкете.

Табела бр. 16: Број сиромашних у Србији према Анкети о потрошњи домаћинства

Година	
2006.	Подаци за ову годину указују да је 8.8% људи живело испод апсолутне линије сиромаштва. Према овој Анкети, сиромашна су била сва домаћинства у којима је потрошња била испод 6.221 динара по потрошачкој јединици.
2007.	Подаци показују да је испод апсолутне линије сиромаштва у 2007. години живело 8,3% становника. Према Анкети сиромашна су била сва домаћинства у којима је потрошња била испод 6.625 динара по потрошачкој јединици.
2008.	Подаци показују да је испод апсолутне линије сиромаштва у 2008. години живело 6,1% становника. Према Анкети сиромашна су била сва домаћинства у којима је потрошња била испод 7.401 динара по потрошачкој јединици.
2009.	Током 2009. године Србија бележи прво повећање броја сиромашних

12 *Колико је сиромашних у Србији*, 28.03.2014, доступно на: http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=1186

**СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И
ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)**

	од демократских промена. По Анкети у 2009. години је 6,9% становника живело испод линије сиромаштва. сиромашна су била сва домаћинства у којима је потрошња била испод 8.022 динара по потрошачкој јединици.
2010.	Подаци Анкете показују да је испод апсолутне линије сиромаштва у 2010. години живело 9,2% становника Републике Србије. По анкети, сиромашна су била сва домаћинства у којима је потрошња била испод 8.544 динара по потрошачкој јединици. Након пада броја сиромашних у периоду 2006/2008. година, у 2009. години и у 2010. години поново бележимо пораст броја сиромашних. У 2008. години 6,1% грађана Републике Србије живело је испод апсолутне линије сиромаштва. Број сиромашних је у 2009. години порастао у односу на 2008. годину за 0,8 процентних поена (6,9%), док је у 2010. у односу на 2009. годину број сиромашних порастао за 2,3 процентна поена (са 6,9% у 2009. години на 9,2% у 2010. години).

Извор: Колико је сиромашних у Србији, 28.03.2014, доступно на: http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=1186

Табела бр. 17: Број сиромашних у Србији према Анкети о животном стандарду

Година	
2002-2003.	Анкета о животном стандарду која је реализована 2002. и 2003. године, је показала да је 14% становника или око милион људи у Србији живело испод линије апсолутног сиромаштва. Линија сиромаштва била је 4.970 динара месечно по члану домаћинства.
2007.	По подацима Анкете о животном стандарду, у 2007. години 8,3% становништва Србије је било сиромашно, обзиром да је њихова потрошња по потрошачкој јединици у просеку била нижа од линије сиромаштва.

**СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И
ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)**

	Број сиромашних у Србији је у периоду од 2002. до 2007. године, готово је преполовљен. У 2002. години, 14% или око милион људи је било сиромашно, а у 2007. години, 8,3%.

Извор: Колико је сиромашних у Србији, 28.03.2014, доступно на:
http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=1186

1.2. Ко су сиромашни у Србији?

Имајући све ово горе наведено потребно је детаљније обрадити проблем сиромаштва у Србији и показати на који начин је оно заступљено међу становништвом. Овде ћемо се послужити статистиком Републичког завода за статистику за 2006, 2007, 2008 и 2010. годину како би смо илустривали овај проблем на најбољи могући начин, која се на упоредни начин за овај период анализом сиромаштва у Србији.

Као што смо већ у претходном делу напоменули, сиромаштво у Србији је пре свега рурални феномен, тј. становништво које живи на селу је изложеније ризику од сиромаштва него градско становништво. Оваква тренд је присутан у већини земаља у транзицији. Неуспешно изведена транзиција је у великој мери погодила јаче сеоско становништво, што доводи до повећања миграција на релацији село-град, чиме села почињу у све већој мери да се гасе, при чему већину становништва углавним чине старачка домаћинства. Тачно је да проценат сиромашних који се налазе испод линије апсолутног сиромаштва бележи раст и у градским и у ванградским подручјима, међутим сиромаштво је присутније у сеоским него у градским срединама. „У градским подручјима број сиромашних у 2010. години порастао је за 0,8 процентних поена у односу на 2009. годину, а у ванградским подручјима број сиромашних порастао је за 4 процентна поена.“¹³

13 *Ко су сиромашни у Србији*, 28.03.2014, доступно на:
http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=1490

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Табела бр. 18: Процент сиромашних према типу насеља – Апсолутна линија сиромаштва

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Градско подручје	5,3	6,0	5,0	4,9	5,7
Ванградско подручје	13,3	11,2	7,5	9,6	13,6
Укупно	8,8	8,3	6,1	6,9	9,2

Извор: Републички завод за статистику (Ко су сиромашни у Србији, 28.03.2014, доступно на: http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=1490)

Слични подаци се могу наћи и у *Студији о животном стандарду – Србија 2002-2007*, која се ослања на резултате *Анкете о животном стандарду* за период 2002-2007. година.¹⁴ ји. Ова анкета, такође показује да је сиромаштво било знатно више распрострањено у руралним у односу на урбана подручја у 2007. години (9,8% према 4,3%), као и пре пет година. „Међутим, рурално сиромаштво је опало више него урбано у периоду 2002-2007. (8 процентних поена према 6.8 процентних поена). Разлике у сиромаштву између урбаних и руралних подручја и даље су високе. Дубина и оштрина сиромаштва у руралним подручјима такође су биле знатно веће него у урбаним срединама. У 2007. години, скоро две трећине сиромашних живело је у руралним срединама.“¹⁵ То доводи до тога да је било каква израда стратегија за смањење сиромаштва мора имати у виду овакве податке уколико жели да у постигне било какав успех, у супротном се она може претворити у скуп и безуспешан експеримент (видети следећу табелу).

¹⁴ *Студија о животном стандарду – Србија 2002-2007* (уредници: Драган Вукмировић, Rachel Smith Govoni), Републички завод за статистику Србије.

¹⁵ Горан Крстић, „Профили сиромаштва у Србији у периоду 2002-2007.“, *Студија о животном стандарду – Србија 2002-2007* (уредници: Драган Вукмировић, Rachel Smith Govoni), Републички завод за статистику Србије, стр. 17.

**СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И
ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)**

Табела бр. 19: Основни индикатори сиромаштва према типу насеља, 2002-2007.

Основни индикатори сиромаштва према типу насеља, 2002-2007.									
	Индекс сиромаштва, %			Дубина сиромаштва, %			Оштрина сиромаштва, %		
	2002	2007	промена	2002	2007	промена	2002	2007	промена
Урбано	11,2	4,3	-6,8	2,1	0,8	-1,3	0,6	0,3	-0,4
Стандардна грешка	0,86	0,63		0,21	0,16		0,08	0,07	
Рурално	17,7	9,8	-8,0	4,2	2,0	-2,2	1,5	0,6	-0,9
Стандардна грешка	1,28	1,18		0,37	0,34		0,16	0,13	
Укупно	14,0	6,6	-7,4	3,0	1,3	-1,7	1,0	0,4	-0,6
Стандардна грешка	0,74	0,61		0,20	0,17		0,08	0,07	

Напомена: Промене у процентним поенима између 2002. и 2007.

Извор: Горан Крстић, „Профили сиромаштва у Србији у периоду 2002-2007.“, op.cit., стр. 17.

Уколико погледамо проценат сиромашних по регионима према Републичком заводу за статистику може се видети да да се далеко највећи број сиромашног становништва налази у региону Централне Србије – 12% где бележимо и највећи пораст броја сиромашних у односу на 2009. годину (9,3%), док је очекивано најмањи број сиромашних на територији града Београда – 5,3%. У Војводини је 6,8% становништво било суочено са сиромаштвом у 2010. години. Као генерални закључак који се може извући је да је у период 2006-2010. дошло до пораста броја сиромашних: на нивоу централне Србије за 2,7 процентна поена, на територији Војводине, за 1,9 процентни поен и на нивоу територије Града Београда забележен је пораст од 1,5 процентна поена.¹⁶

¹⁶ Ко су сиромашни у Србији, 28.03.2014, доступно на: http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=1490

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Табела бр. 20: Процент сиромашних по регионима

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Град Београд	4,3	2,4	2,9	3,8	5,3
Војводина	8,6	11,9	6,8	4,9	6,8
Централна Србија	10,7	9,0	7,0	9,3	12,0
Укупно	8,8	8,3	6,1	6,9	9,2

Извор: Републички завод за статистику (Ко су сиромашни у Србији, 28.03.2014, доступно на: http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=1490)

Велике регионалне разлике у сиромаштву показује и *Студија о животном стандарду – Србија 2002-2007* у складу су са постојећим разликама у њиховом економском развоју, при чему се индекс сиромаштва кретао од 3% у градском подручју Београда до 18,7% у руралном подручју југоисточне Србије у 2007. години .

Београд се као главни град Србије, налази у много бољем положају у односу на остатак земље. У Београду постоје највече могућности за економски развој у односу на остатак Србије, док је са друге стране, централна Србија (без Београда) и даље је најсиромашнији регион у Србији. Војводина се према броју сиромашних налази између ова два екстрема. У Војводини не постоји толико велики број сиромашних у Србији, као што је то случај са централном Србијом, али постоје велике разлике између урбаних и руралних подручја.

**СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И
ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)**

Табела бр. 21: Сиромаштво према регионима у Србији, 2002-2007.

Сиромаштво према регионима у Србији, 2002-2007.									
	Процент сиромашних			Структура сиромашних, %			Структура укупног становништва, %		
	2002	2007	промена	2002	2007	промена	2002	2007	промена
Урбано	11,2	4,3	-6,8	45,0	38,6	-6,4	56,4	58,5	2,1
Рурално	17,7	9,8	-8,0	55,0	61,4	6,4	43,6	41,5	-2,1
Београд	10,8	3,1	-7,7	16,3	10,4	-5,9	21,1	22,3	1,1
Урбано	9,3	3,0	-6,3	11,4	8,4	-3,0	17,2	18,3	1,2
Рурално	17,2	3,3	-13,9	4,9	1,9	-2,9	4,0	3,9	-0,0
Војводина	12,4	6,1	-6,2	23,9	26,3	2,4	27,1	28,3	1,2
Урбано	10,7	3,3	-7,4	11,7	8,1	-3,6	15,4	16,2	0,8
Рурално	14,5	9,9	-4,6	12,1	18,2	6,0	11,7	12,1	0,4
Централна Србија	16,2	8,4	-7,8	59,9	63,4	3,5	51,8	49,5	-2,3
Урбано	12,8	6,1	-6,8	48,5	57,1	8,6	42,3	41,0	-1,3
Рурално	19,1	10,7	-8,4	69,1	67,3	-1,9	64,0	61,4	-2,7
Западна Србија	16,5	8,4	-8,1	13,2	13,4	0,3	11,2	10,5	-0,7
Урбано	15,8	4,0	-11,9	4,9	2,6	-2,3	4,3	4,2	-0,1
Рурално	17,0	11,4	-5,5	8,3	10,9	2,6	6,8	6,3	-0,6
Шумадија	13,8	3,7	-10,1	17,0	9,4	-7,6	17,3	16,8	-0,5
Урбано	10,4	2,5	-7,8	6,2	3,2	-3,0	8,5	8,5	0,0
Рурално	17,1	4,9	-12,2	10,8	6,2	-4,6	8,8	8,3	-0,5
Источна Србија	12,9	10,1	-2,8	8,6	13,2	4,6	9,3	8,6	-0,7
Урбано	11,8	11,2	-0,6	3,7	6,9	3,2	4,4	4,1	-0,3
Рурално	13,9	9,1	-4,8	4,9	6,3	1,4	4,9	4,6	-0,4
Југоисточна Србија	21,2	13,3	-7,9	21,2	27,3	6,2	14,0	13,5	-0,5
Урбано	14,7	8,5	-6,1	7,0	9,3	2,3	6,7	7,2	0,5
Рурално	27,2	18,7	-8,5	14,1	18,0	3,9	7,3	6,4	-0,9
Укупно	14,0	6,6	-7,4	100,0	100,0	0,0	100,0	100,0	0,0

Напомена: Промене у процентним поенима између 2002. и 2007.

Извор: Горан Крстић, „Профили сиромаштва у Србији у периоду 2002-2007.“, op.cit., стр. 18.

Оно што се може извући као генерални закључак јесте да је сиромаштво смањено у свим регионима у Србији (имајући у виду период 2002-2010), али да су разлике између сиромаштва у урбаним и руралним подручјима остале су високе. „Процент сиромашног становништва опао је у свим регионима у Србији - највише

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

у руралним подручјима Београда и Шумадије и у урбаним подручјима западне Србије, анајмање у урбаним подручјима источне Србије.“¹⁷

Имајући ово у виду Горан Крстић истиче да велике регионалне разлике у Србији указују на ниску мобилност радне снаге и лош амбијент за инвестирање у многим деловима земље. „Слабо развијено регионално тржиште некретнина и слаби системи комуникације, који отежавају путовање између појединих региона (с великим утрешком времена), могу допринети слабој мобилности радне снаге. Незапослени и запослени су често невољни да се преселе у регионе с бољом перспективом за запошљавање, због проблема у вези са налажењем одговарајућег смештаја, али такође и због трошкова реалокације, ризика од губитка социјалних мрежа и саме неизвесности око налажења посла.“¹⁸

Уклањање неравномерног регионалног развоја мора бити приоритет економске и социјалне политике Србије. У том смислу је неопходно дати један кратак приказ регионалног развоја у Србији. „На основу индикатора (економске, демографске и инфраструктурне димензије неразвијености) издвојено је неразвијено подручје у Републици Србији које је обухватило 59 општина – 37 у Централној Србији и Војводини и 22 општине на Косову и Метохији (око 20% становништва и 25% површине Републике). Од укупног броја недовољно развијених општина, 23 општине припадале су категорији најнеразвијенијих.“¹⁹ О овоме и начину на који се кретала неразвијеност међу општинама на територији Републике Србије може се најбоље видети на основу следеће мапе.

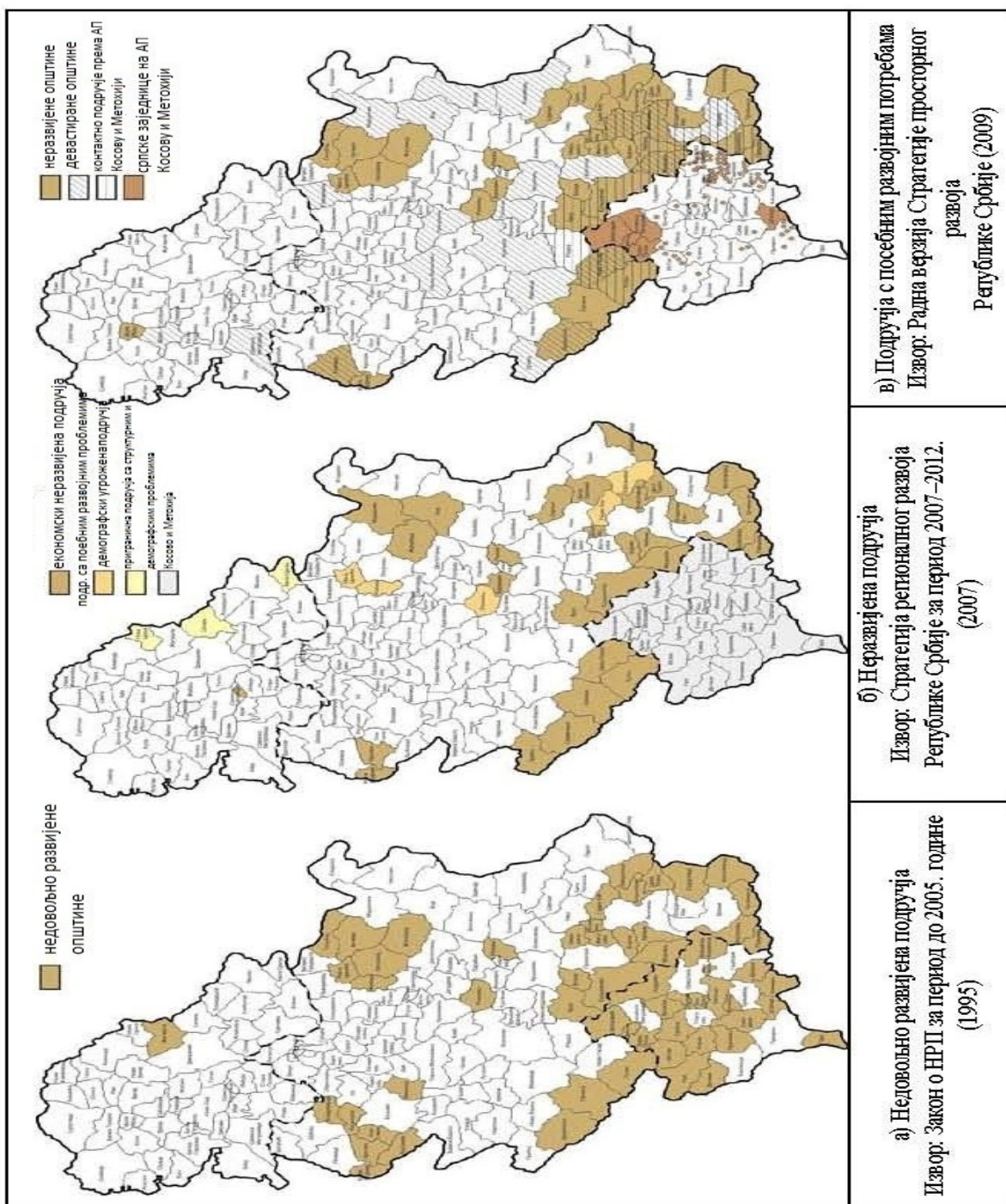
17 Горан Крстић, „Профили сиромаштва у Србији у периоду 2002-2007.“, *op.cit.*, стр. 18.

18 Исто, стр. 18.

19 Радмила Милетић, Марина Годоровић, Драгана Миљановић, „Приступ неразвијеним подручјима у регионалном развоју Србије“, *Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“*, САНУ, 2/2009, стр.155.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Графикон бр. 16: Упоредни приказ неразвијених подручја у Србији

Упоредни преглед неразвијених подручја у Србији (1995-2007.)

Извор: Радмила Милетић, Марина Тодоровић, Драгана Миљановић, „Приступ неразвијеним подручјима у регионалном развоју Србије“, op.cit., стр.155.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Уколико погледамо ситуацију у 2007. години неразвијено подручје обухвата „37 општина Републике (укупно 12,4% становништва, 20% територије Централне Србије и Војводине), а у зависности од доминантног/примарног аспекта неразвијености (угрожености) чине га две основне групе општина: 1) економски неразвијена подручја (29 општина) и 2) подручја са посебним развојним проблемима која се поред структурних (низак ниво развијености мерен економским показатељима) суочавају са проблемом интензивног демографског пражњења—осам општина (Стратегија регионалног развоја РС; 2007: 37). Ову другу групу чине три подгрупе: демографски угрожена подручја, пригранична подручја са структурним и демографским проблемима и српске општине и заједнице у АП Косову и Метохији (Скица 1б). У поређењу просторног обухвата неразвијеног подручја дефинисаног поменути законским (1995) и стратешким документом (2007) могу се уочити извесне разлике, али и то да већина општина више деценија задржава статус неразвијених.²⁰

Истраживања за потребе израде Стратегије просторног развоја Републике Србије су указала на израженију регионалну и унутаррегионалну поларизованост простора Србије која се манифестује кроз четири групе подручја с посебним развојним проблемима: „према индикатору економске димензије неразвијености издвајају се неразвијена подручја (36 општина) и девастирана подручја, а према индикатору просторне димензије неразвијености – контактено подручје према АП Косову и Метохији и српске заједнице на АП Косову и Метохији.“²¹

Радмила Милетић у том смислу истиче да значај питања регионалног развоја потврђује и чињеница да је и „у Уставу Републике Србије заступљен територијални аспект развоја исказан кроз обавезу државе да се стара о остваривању равномерног регионалног развоја, а пре свега о развоју недовољно развијених подручја.“²² Регионална димензија развоја постала је предмет научних и стручних истраживања тек у новије време, наметнута процесима и проблемима неравномерности у начину коришћења, организовања и уређења простора. „Неравномерности као развојном

20 Исто, стр.159.

21 Исто, стр.160.

22 Исто, стр. 150.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

проблему посвећује се посебна пажња будући да директно делује на интеграционе процесе, нарушавајући их, те самим тим доводи до нежељених последица (економских, друштвених, демографских, еколошких, просторних и др.). Територијална поларизација иницирала је и увођење појмова: „периферија“, недовољно развијени простори (крајеви), проблемски региони, критична подручја, економски и демографски угрожени региони, региони у заостајању. Традиционално неразвијена подручја (рурална, брдско–планинска и погранична) формирана су у дужем историјском периоду за разлику од нових типова региона–општина („девастирана подручја“) који се везују за транзициони период („транзиционо сиромаштво“). И једни и други, настали су узрочно–последичним деловањем природних, друштвено–економских, социјалних, демографских, културно–цивилизацијских и политичких фактора. Формирана регионална структура је променљива категорија, а не никако статична, која се мења следом друштвено–економских промена/процеса (почев од индустријализације, коју прати урбанизација, деаграризација и просторно–демографска поларизација, потом промене у развоју–прелазак са централно–планске на тржишну економију као део свеукупне трансформације друштва у процесу транзиције, и др.). Она је детерминисана неравномерностима развоја у простору и времену, одређујући карактер и интензитет поларизације гепростора. Иако просторно–развојна неусклађеност карактерише све државе независно од друштвеног уређења и степена развијености, треба имати у виду да процеси регионалног развоја проистичу увек из „конкретних услова и као такви су више специфични него генерални“²³ Истраживања за потребе израде Стратегије просторног развоја Републике Србије су указала на израженију регионалну и унутаррегионалну поларизованост простора Србије која се манифестује кроз четири групе подручја с посебним развојним проблемима., Тако се према индикатору економске димензије неразвијености издвајају неразвијена подручја (36 општина) и девастирана подручја, а према индикатору просторне димензије неразвијености: контактено подручје према АП Косову и Метохији и српске заједнице на АП Косову и

23 Исто, стр. 151.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Метохији.. У односу на презентовану Стратегију регионалног развоја евидентно је ширење проблемских подручја у којима се испољава једно или више развојних ограничења.“²⁴

Неравномерни регионални развој указује и на различитост социјалне политике коју је потребно применити на овим просторима, јер је становништво у различитим регионима на различите начине изложено проблему сиромаштва и незапослености. Самим тим је потребно радити више на социјалном укључивању становништва из неразвијених региона Србије.

Социјално укључивање становништва из неразвијених региона Србије је кључно за равномерни развој али и за остваривање социјалне кохезије на регионалном нивоу. Ово је, такође, неопходно и да би се становништво задржало на овим просторима и да би се спречило њихово напуштање. Довољно је поментути да се велики број села у Србији угасио или је пред гашењем и да њих чине већино старачка домаћинства па увидети неопходност оваквог приступа као битног елемента остваривања социјалне кохезије у Србији.

Имајући у виду проблем са наталитетом у Србији податак Републичког завода за статистику да су најугроженија домаћинства са пет и шест и више чланова/ица будући да је њихов индекс сиромаштва изнад просека популације је веома забрињавајући. Мали пад броја сиромашних налазимо само код једночланих домаћинстава у периоду 2008-2010. године што је свакако занемарујуће имајући у виду остале показатеље

24 Исто, стр. 162.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Табела бр. 22: Процент сиромашних према типу домаћинства

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Једночлана	8,6	8,8	6,6	5,7	5,6
Двочлана	8,7	9,2	5,5	5,6	5,9
Трочлана	5,2	4,9	5,1	5,0	7,0
Четворочлана	5,7	5,3	4,7	4,7	7,1
Петочлана	8,3	8,1	5,2	5,7	11,7
Шесточлана	17,3	14,4	10,0	14,2	16,4
и више					
Укупно	8,8	8,3	6,1	6,9	9,2

Извор: Републички завод за статистику (*Ко су сиромашни у Србији*, 28.03.2014, доступно на: http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=1490)

Овде је као логичан закључак могуће извести да се ризик сиромаштва повећава са повећањем мале деце. Ово се потврђује у истраживању *Студије о животном стандарду* која указује да су : домаћинства без мале деце или са једним малим дететом (0-6 година) имала су исподпросечан индекс сиромаштва (табела 14); домаћинства с двоје мале деце имала су индекс сиромаштва који је скоро два пута већи од просечног (12,7% према 6,6%), а домаћинства с троје и више мале деце имала су индекс сиромаштва од чак 30,5%.²⁵ Домаћинства с троје и више мале деце, међутим, у укупном броју сиромашних заузимају мали проценат, док највећи број чине домаћинства без мале деце и са једним дететом јер је једноставно овакав број домаћинства нажалост уједни и највећи у Србији.

25 Горан Крстић, „Профили сиромаштва у Србији у периоду 2002-2007.“, *op.cit.*, стр. 22.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Табела бр. 23: Сиромаштво према типу домаћинства, 2002-2007.

Сиромаштво према типу домаћинства, 2002-2007.									
	Процент сиромашних			Структура сиромашних, %			Структура укупног становништва, %		
	2002	2007	промена	2002	2007	промена	2002	2007	промена
Број деце 0-6 год.									
Без деце	14,1	5,8	-8,3	78,2	68,1	-10,1	77,8	77,6	-0,2
1	11,9	6,3	-5,6	13,2	14,7	1,4	15,6	15,3	-0,3
2	16,7	12,7	-4,0	7,0	11,2	4,2	5,9	5,8	-0,1
3 и више	28,0	30,5	2,5	1,5	6,0	4,5	0,8	1,3	0,5
Величина домаћинства									
1	17,6	7,0	-10,6	7,1	6,4	-0,7	5,7	6,0	0,4
2	14,4	6,7	-7,6	16,4	15,8	-0,7	16,1	15,4	-0,6
3	10,7	3,7	-7,0	14,7	10,5	-4,2	19,3	18,8	-0,5
4	11,3	4,9	-6,3	22,7	19,6	-3,1	28,2	26,2	-2,0
5	14,9	5,8	-9,1	14,9	13,9	-1,0	14,0	15,8	1,8
6	18,3	7,9	-10,4	13,0	13,6	0,6	9,9	11,3	1,3
7 и више	22,9	20,2	-2,7	11,2	20,2	9,0	6,8	6,6	-0,2
Укупно	14,0	6,6	-7,4	100,0	100,0	0,0	100,0	100,0	0,0

Напомена: Промене у процентним поенима између 2002. и 2007.

Извор: Горан Крстић, „Профили сиромаштва у Србији у периоду 2002-2007.“, *Студија о животном стандарду – Србија 2002-2007* op.cit., стр. 22.

Свакако да се разлог сиромаштва у вишечланим домаћинствима може наћи у односу издржаваних и запослених. Тиме се утврђује број чланова домаћинства ван радног узраста (деца и стари) који су издржавани од стране запослених чланова. Вишечлана домаћинства која имају више деце, се налазе у неповољнијем положају јер је удео чланова који зарађују мањи него код домаћинстава која имају мањи број чланова, чиме се повећава ризик од сиромаштва. Повећањем броја запослених се смањује и ризик од сиромаштва.

Међутим, оно што се у Србији јавља као проблем јесте велика незапосленост која је код великог броја становништва уједно и дуготрајан проблем. Српски социјални режим се суочава са многобројним проблемима. Стопа

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

незапослености бележи стални пораст, као и удео неформалне економије.²⁶ Према Републичком заводу за статистику „стопа незапослености у Србији је априла 2012. године износила 25,5%. Она је у односу на исти период 2011. године порасла за 3,3%. За мушкарце је стопа незапослености 25 одсто, а за жене 26,1 одсто. У Београдском региону је стопа незапослености 22,7 одсто, у Војводини 27,2 одсто, у Региону Шумадије и Западне Србије 24,9 одсто, а у Региону Јужне и Источне Србије 26,9 одсто. Стопа запослености у Србији у априлу је износила 34,3 одсто, што је 1,9 одсто мање него у априлу 2011. За мушкарце је стопа запослености 41,5 одсто, а за жене 27,7 одсто. Стопа неформалне запослености, односно *рада на црно*, у априлу је износила 17 одсто и за 2,9 одсто је мања него у истом месецу прошле године.“²⁷

Табела бр. 24: Број запослених у Србији

	Укупно	Жене
2010.	1.795.775	805.256
2011.	1.746.138	800.688
2012.	1.727.048	796.993

Извор: Републички завод за статистику, доступно на: <http://webbrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/ReportResultView.aspx?rptKey=indId%3d240201IND01%2635%3d6%262%3d%23last%233%2633%3d0%2c1%2c2%2623%3d0%2c2%26sAreaId%3d240201%26dType%3dName%26lType%3dSerbianCyrillic>, 23. 01. 2013.

²⁶ Стопа незапослености се мери учешћем незапослених у укупном броју радно способних становника, док стопа запослености представља проценат запослених у укупном становништву старости 15 и више година.

²⁷ „Стопа незапослености у Србији 25,5 одсто“, *Блиц*, 29. 06. 2012, доступно на: <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/330770/Stopa-nezaposlenosti-u-Srbiji-255-odsto>, 05. 02. 2013.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Истраживање Националне службе за запошљавање и Америчке агенције за међународни развој (USAID) показује да на крају 2012. године има око 750.000 незапослених, при чему се тај број у последњих пет година повећао за 290.000.²⁸ Колико је важна запосленост за смањење ризика од сиромаштва може се видети и на основу тога што је сиромаштво најраспрострањеније међу домаћинствима са незапосленим носиоцем домаћинства и њихов индекс сиромаштва у 2007. години био је неколико пута већи у односу на просек популације (19,7% у односу на 6,6%, респективно). „Међутим, становништво које живи у таквим домаћинствима чинило је само 3,9% укупног становништва, односно 11,7% укупно сиромашних. Супротно, домаћинства са запосленим носиоцем домаћинства имала су најмањи ризик сиромаштва, што није изненађујуће имајући у виду велики раст зарада у периоду 2002-2007. године. Становништво које живи у домаћинствима са неактивним носиоцем домаћинства имала су индекс сиромаштва знатно изнад просека (8,1% у односу на 6,6%, респективно) и чинило је скоро половину сиромашних.“²⁹

Ове такође треба напоменути да се на првом месту по индексу сиромаштва се налазе неактивна домаћинства, а затим домаћинства без запослених чланова. Највећи број становништва живи у домаћинствима где је барем један члан запослен па је логично да она чине највећи број међу сиромашних.³⁰

28 „У Србији још 290.000 незапослених“, *Новости*, 23. 10. 2012., доступно на: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.290.html:402625-U-Srbiji-jos-290000-nezaposlenih>, 04. 01. 2013.

29 Горан Крстић, „Профили сиромаштва у Србији у периоду 2002-2007.“, *op.cit.*, стр. 19.

30 Исто, стр. 19.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Табела бр. 25: Индикатори сиромаштва према статусу на тржишту рада носиоца домаћинства, 2007.

Индикатори сиромаштва према статусу на тржишту рада носиоца домаћинства, 2007.

	Процент сиромашних	Структура сиромашних, %	Структура укупног становништва, %
Активни	5,6	51,6	60,5
Запослени	4,7	39,9	56,6
Незапослени	19,7	11,7	3,9
Неактивни	8,1	48,4	39,5
Укупно	6,6	100,0	100,0

Извор: Горан Крстић, „Профили сиромаштва у Србији у периоду 2002-2007.“, op.cit., стр. 19.

Табела бр. 26: Индикатори сиромаштва према статусу на тржишту рада чланова домаћинства, 2007.

Индикатори сиромаштва према статусу на тржишту рада чланова домаћинства, 2007.

	Процент сиромашних	Структура сиромашних, %	Структура укупног становништва, %
Домаћинства са запосленим члановима	5,5	67,6	81,4
Домаћинства без запослених чланова	11,1	0,2	12,0
Неактивна домаћинства	12,2	12,2	6,6
Укупно	6,6	100,0	100,0

Извор: Горан Крстић, „Профили сиромаштва у Србији у периоду 2002-2007.“, op.cit., стр. 20.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Сиромаштво је различито структурирано код популације различите старости. Подаци Републичког завода за статистику показују да су најујугроженија деца до 13 година старости, као и одрасли од 19 до 24 године. Ово поткрепљују и подаци који говоре у прилог томе да се највећи раст сиромаштва (а имајући у виду период 2009-2010) може видети код деце до 13 година и код одраслих од 19 до 24 године, док је најмањи пораст у случају старих лица, тј. лица преко 65 година старости.

Табела бр. 27: Процент сиромашних према годинама старости

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Деца до 13	11,6	11,2	7,3	9,8	13,7
Деца од 14 до 18	11,7	8,8	6,9	8,4	9,1
Одрасли од 19 до 24	7,2	6,6	5,9	7,5	11,5
Одрасли од 25 до 45	8,4	7,4	5,0	6,4	8,9
Одрасли од 46 до 64	7,0	6,6	5,4	5,3	8,0
Стари 65 и више година	10,0	10,3	7,5	7,5	7,9
Укупно	8,8	8,3	6,1	6,9	9,2

Извор: Републички завод за статистику (Ко су сиромашни у Србији, 28.03.2014, доступно на: http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=1490)

Табела бр. 28: Процент сиромашне деце и одраслих

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Деца	11,6	10,5	7,1	9,3	12,2
Одрасли	8,2	7,8	5,8	6,4	8,5
Укупно	8,8	8,3	6,1	6,9	9,2

Извор: Републички завод за статистику (Ко су сиромашни у Србији, 28.03.2014, доступно на: http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=1490)

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

На основу ови података се може видети да повећање сиромаштва бележимо и код деце и код одраслих од 2008. године. *Студија о животном стандарду* показује да су стара лица и деца узраста до 14 година више су изложена ризику сиромаштва оа осталих старосних друга. „Највећи ризик сиромаштва и даље имају стара лица (65+) и њихов положај у односу на просек популације остао је такорећи непромењен. Иако је у 2007. Знатно мањи проценат старих лица која су била сиромашна у односу на 2002. годину (9,6% према 19,9%), ова лица су и даље имала ризик сиромаштва преко 40% већи од просека популације. Стара лица чинила су 17,4% становништва и четвртину сиромашних (25,3%).“³¹

Табела бр. 29: Сиромаштво према годинама старости 2002-2007.

Сиромаштво према годинама старости, 2002-2007.									
	Процент сиромашних			Структура сиромашних, %			Структура укупног становништва, %		
	2002	2007	промена	2002	2007	промена	2002	2007	промена
0-5 год.	12,5	8,7	-3,8	4,5	6,8	2,3	5,0	5,1	0,1
6-14	14,3	9,5	-4,8	9,6	12,7	3,0	9,5	8,8	-0,6
15-19	14,8	6,2	-8,6	6,7	6,0	-0,7	6,4	6,4	0,0
20-24	13,4	4,5	-8,9	6,4	4,8	-1,7	6,7	7,0	0,2
25-29	11,1	5,0	-6,1	5,5	5,0	-0,5	7,0	6,7	-0,3
30-34	11,7	5,1	-6,6	5,3	5,1	-0,2	6,3	6,6	0,2
35-39	12,2	6,6	-5,6	5,7	6,0	0,3	6,6	6,0	-0,5
40-44	12,3	6,6	-5,8	5,9	6,6	0,7	6,8	6,7	-0,1
45-49	13,2	5,8	-7,4	7,5	6,3	-1,2	8,0	7,2	-0,8
50-54	10,8	3,5	-7,3	6,1	4,6	-1,5	8,0	8,8	0,8
55-59	13,1	5,3	-7,7	5,4	6,6	1,2	5,8	8,2	2,4
60-64	13,8	5,3	-8,5	6,3	4,1	-2,1	6,4	5,2	-1,2
65+ год.	19,9	9,6	-10,3	25,1	25,3	0,2	17,7	17,4	-0,3
Укупно	14,0	6,6	-7,4	100,0	100,0	0,0	100,0	100,0	0,0

Напомена: Промене у процентним поенима између 2002. и 2007.

Извор: Горан Крстић, „Профили сиромаштва у Србији у периоду 2002-2007.“, op.cit., стр. 21.

³¹ Горан Крстић, „Профили сиромаштва у Србији у периоду 2002-2007.“, op.cit., стр. 21.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Истраживање Националне службе за запошљавање и Америчке агенције за међународни развој (USAID) показује да „ највише проблема са налажењем посла имају особе са средњом стручном спремом (око 50% незапослених припада тој категорији). Такође, регионално гледано, највише проблема са налажењем посла има становништво на југу Србије. Као највећи проблем истиче се што млади не стичу потребно образовање, тј. знање које се тражи на тржишту рада. Оно што је поражавајуће је што 1/3 укупног броја незапослених нема основну, средњу школу или заната.“³²

У том смислу је очекивано и то што се највећи број сиромашних у 2010. години бележи у категорији лица са незавршеном основном школом. Са повећањем образовања смањује се ризик од сиромаштва и обрнуто. То значи да је најмањи број сиромашних међу становништвом које има високо образовање. Имајући у виду да је популација која нема високо образовање бројнија самим тим је и ризик повећања сиромаштва унутар ње већи.

Табела бр. 30: Процент сиромашних према образовању носиоца домаћинства

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Незавршена основна школа	21,0	18,8	9,0	14,8	14,2
Основна школа	13,7	13,2	10,5	9,2	12,7
Средња школа	5,5	5,4	4,8	3,0	4,8
Виша школа	0,6	0,1	2,7	1,8	2,4
Висока школа	1,8	0,4	1,9	0,6	0,8
Укупно	8,8	8,3	6,1	6,9	9,2

Извор: Републички завод за статистику (Ко су сиромашни у Србији, 28.03.2014, доступно на: http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=1490)

32 „У Србији још 290.000 незапослених“, *Новости*, 23. 10. 2012., доступно на: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.290.html:402625-U-Srbiji-jos-290000-nezaposlenih>, 04. 01. 2013.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Овоме у прилог говори и истраживање *Студије о животном стандарду у Србији*. Удео сиромашних „значајно опада са растом нивоа образовања носиоца домаћинства.“³³

Табела бр. 31: Сиромаштво према нивоу образовања носиоца домаћинства, 2002-2007.

Сиромаштво према нивоу образовања носиоца домаћинства, 2002-2007.									
	Процент сиромашних			Структура сиромашних, %			Структура укупног становништва, %		
	2002	2007	промена	2002	2007	промена	2002	2007	промена
Без школе и непотпуна основна	25,8	18,7	-7,1	34,1	40,8	6,7	18,6	14,4	-4,2
Основна школа	23,1	10,3	-12,7	32,6	30,5	-2,1	19,8	19,5	-0,3
Стручна и трогодишња средња	13,6	4,4	-9,2	19,7	12,0	-7,7	20,3	18,0	-2,4
Средња школа, гимназија	5,4	3,2	-2,1	10,1	15,0	4,9	26,5	30,7	4,2
Виша школа	6,1	0,7	-5,4	2,8	0,8	-2,0	6,4	7,2	0,8
Факултет	1,3	0,6	-0,7	0,7	0,9	0,2	8,4	10,3	1,9
Укупно	14,0	6,6	-7,4	100,0	100,0	0,0	100,0	100,0	0,0

Напомена: Промене у процентним поенима између 2002. и 2007.

Извор: Горан Крстић, „Профили сиромаштва у Србији у периоду 2002-2007.“, *op.cit.*, стр. 20.

Овај податак свако се мора имати у виду приликом израде адекватне стратегије социјалне кохезије, јер улагање у образовање становништва може бити значајан инструмент њиховог социјалног укључивања унутар друштва.

³³ Горан Крстић, „Профили сиромаштва у Србији у периоду 2002-2007.“, *op.cit.*, стр. 19.

2. СОЦИЈАЛНА ИСКЉУЧЕНОСТ У РУРАЛНИМ ОБЛАСТИМА СРБИЈЕ

Србија се према европским стандардима може означити као ниско урбанизована земља и то не само „по ниском уделу градског становништва већ и по ниској квалитативној урбанизованости (инфраструктурне опремљености – територијалном капиталу) осталих типова насеља, што многа рурална подручја чини неатрактивним за економска улагања (економски капитал) и становање (супротно тенденцијама у високо развијеним земљама).“³⁴ Статистика која се тиче руралних подручја на територији Републике Србије је поражавајућа. „У Србији данас има око 4.800 села. Просек старости у већини села је око 60 година. Свако четврто село у Србији нестаје, одумире. Више од 200 села је без иједног становника млађег од 20 година. Од 1991. године до данас број пољопривредних газдинстава се смањио за преко 20%. Широм Србије данас је празно око 40.000 кућа (исто толико стаја и обора).“³⁵

Након завршетка Другог светског рата па све до данас у руралним подручјима Србије обилovali су сложени и противречни процеси који су у великој мери повећавали кризу у пољопривредном сектору која је као свој крајњу резултат имала све настанак већег броја напуштених села. „Масовни трансфер становништва из села у град, односно из пољопривредних у непољопривредне делатности имао је и низ негативних демографских, економских, социолошких,

34 Слободан Цвејић, Марија Бабовић, Мина Петровић, Наталија Богданов, Оливера Вуковић, *Социјална искљученост у руралним областима Србије*, УНДП Србија и Сектор за инклузивни развој, 2010, стр. 32.

35 Радован Пејановић, Зоран Његован, „Актуелни проблеми пољопривреде и села Републике Србије“, *Индустрија*, бр. 1/2009, стр. 93.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

културних и других последица. Смањивање пољопривредног становништва (са 66,0% у 1953. на 10,9% у 2002. години) једна је од најбитнијих промена у социоекономским структурама становништва Србије. С обзиром да је у миграцијама село-град учествовало млађе радноспособно мушко становништво, то је довело до поремећаја старосно-полне структуре пољопривредног становништва у смислу повећања удела жена („феминизација“) и старијих генерација („сенилизација“). Сенилизација и феминизација села практично су оставиле село без радне снаге, а пољопривреда је постала запостављена привредна делатност.³⁶

Радован Пејановић и Зоран Његован у свом коауторском раду истичу да се основни проблеми руралног развоја на селу могу свести на економски и демографски проблем.³⁷ Када се ради о економским проблемима на макро нивоу постоји дугорочан раскорак између доприноса аграрног сектора формирању бруто друштвеног производа и издвајања средстава у Аграрни буџет. Овоме нарочито отежава неусклађеност неконзистентност мера аграрне и руралне политике које се мењају са сваком променом структуре власти. „Основаност преиспитивања наведених негативних тенденција у аграрној политици произилази из чињенице да економија Србије ни после седам година транзиције није достигла обим производње из периода 1985-1989. године. То се најбоље одсликава на сточарству, као „кичми“ (пољо)привреде наше земље.“³⁸

Демографски проблему се најбоље осликавају у одумирању села. Села која су најудаљенија од урбаних центара су села која су најризичнија када се ради о овој појави. „ У оваквим селима, по правилу, остају само најстарији, незаинтересовани за иновације и модернизацију уопште и неспособни да обезбеде будућност (...) Мада сваки други становник Србије живи на селу и мада је од десет насеља девет сеоских, више од 80% индивидуалних газдинстава или уопште нема активних лица или нема пољопривредника. Све је чешћи случај да се цела домаћинства потпуно гасе. Све више села је без млађег света, без свадби, без школа које не раде, где је

36 Нада Радушки, „Пољопривреда без пољопривредника – проблеми у демографском развоју Србије“, *Социјална мисао*, бр. 1/2009, стр. 169.

37 Радован Пејановић, Зоран Његован, „Актуелни проблеми пољопривреде и села Републике Србије“, *op.cit.*, стр. 87-92.

38 Исто, стр. 88.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

просек старости изнад 65 година. Свему томе треба додати и драматичне промене у социјалним односима на селу и породици, у систему вредности, начину живота, у погледима на традицију, језик, религију. Процес транзиције је оставио пустош на нашем селу. Сиромаштво празни наша насеља. У Србији сваке године „нестане“ град од око 25.000 становника. У периоду 1992-2005. због негативног природног прираштаја становништво Србије је смањено за 276.800 лица.³⁹ Нада Радушки истиче да је тренд трансфера становништва из пољопривреде у непољопривредне делатности, поред несумњиво позитивних ефеката (пораст запослености, веће могућности за образовање, итд.), имао за резултат и бројне негативне појаве. „Наиме, познато је да смањивање радне снаге у пољопривреди може да угрози производњу у овој привредној области ако не дође до бржег повећавања продуктивности него што је смањење економске активности. С тим у вези, а имајући у виду да је у миграцијама село-град учествовало млађе радноспособно мушко становништво, то се битно одразило на старосно-полну структуру пољопривредног становништва. Наиме, дошло је до поремећаја те структуре у смислу повећања удела жена („феминизација“) и старијих генерација („сенилизација“), што се рефлектовало и на репродукцију пољопривредног становништва.“⁴⁰ Овај процес деаграризације је имао за последицу старење укупног и активног становништва на сели. „Демографско старење представља процес који је већ дуже време присутан у Србији, али је код пољопривредног становништва још интензивнији, чиме је значајно угрожена проста репродукција аграрне популације. Када је у питању радна снага у пољопривреди, неповољне промене у старосној структури имају негативан утицај на одвијање саме пољопривредне производње и представљају ограничавајући фактор пољопривредног развоја.“⁴¹

У том смислу Драган Марковић истиче да се српско село стално налази на маргинама политике. „Политичко решење сељачког питања није у партијској држави, ни једнопартијској ни вишепартијској, јер се партије боре за

39 Исто, стр. 91-92.

40 Нада Радушки, „Пољопривреда без пољопривредника – проблеми у демографском развоју Србије“, *op.cit.*, стр. 172.

41 Исто, стр. 173.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

монополизацију политичке власти. Тек при непосредној, истински народној власти могућа је пуна слобода политичког организовања и деловања, која омогућава да се и потиснуто сељаштво ослободи политичке подређености и испољи пуну иницијативу у борби за сопствено економско и социјално ослобођење заједно са свим осталим експлоатисаним и потчињеним слојевима друштва.“⁴²

Сретен Вукосављевић наглашава да сељак никада није имао стварног утицаја на државну политику. „Скоро у целом нашем јавном животу сељак нигде сам ничим не управља, ни у чему он сам нигде не води послове. Њега поучавају у новинама, не говори на зборовима, не руководи удружењима. Њега организују у политичке партије, али он нигде не води организације. Он бира посланике, али су његови посланици људи који нису сељаци.“⁴³ Велики део кривице иде на терет избора (нео)либералног модела друштвеног развоја који је допринео даљем разарању села. „Капитализам је омогућио политичко организовање мада не и суштинско активирање сељака, али је и то представљало значајан корак на путу њихове социјализације јер се и самим политичким окупљањем врши одређено друштвено повезивање. Све до данашњег дана сељак је остао политички статиста и објекат политичке манипулације у функцији остваривања неких туђих интереса (...) Сељаштво је за капиталистичку властелу представљало само гласачку машину, и она му се демагошки додворавала само да би обезбедила некакав демократски легитимитет своје владавине.“⁴⁴

У циљу илустровања проблема социјалне искључености у руралним областима Србије послужићемо се истраживањем Слободана Цвејића, Марије Бабовић и Мине Петровић које носи назив *Социјална искључености у руралним областима Србије*.

Пољопривреда у руралним срединама унутар Србије је углавном усмерена на раст производње па се она може одредити као монофункционална то јест усмерена је пре свега на производњу хране. Мултифункционална пољопривреда према европским стандардима би подразумевала пољопривреду која тежи

42 Драган Марковић, „Србијанско село на маргинама политике“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2005, стр. 233.

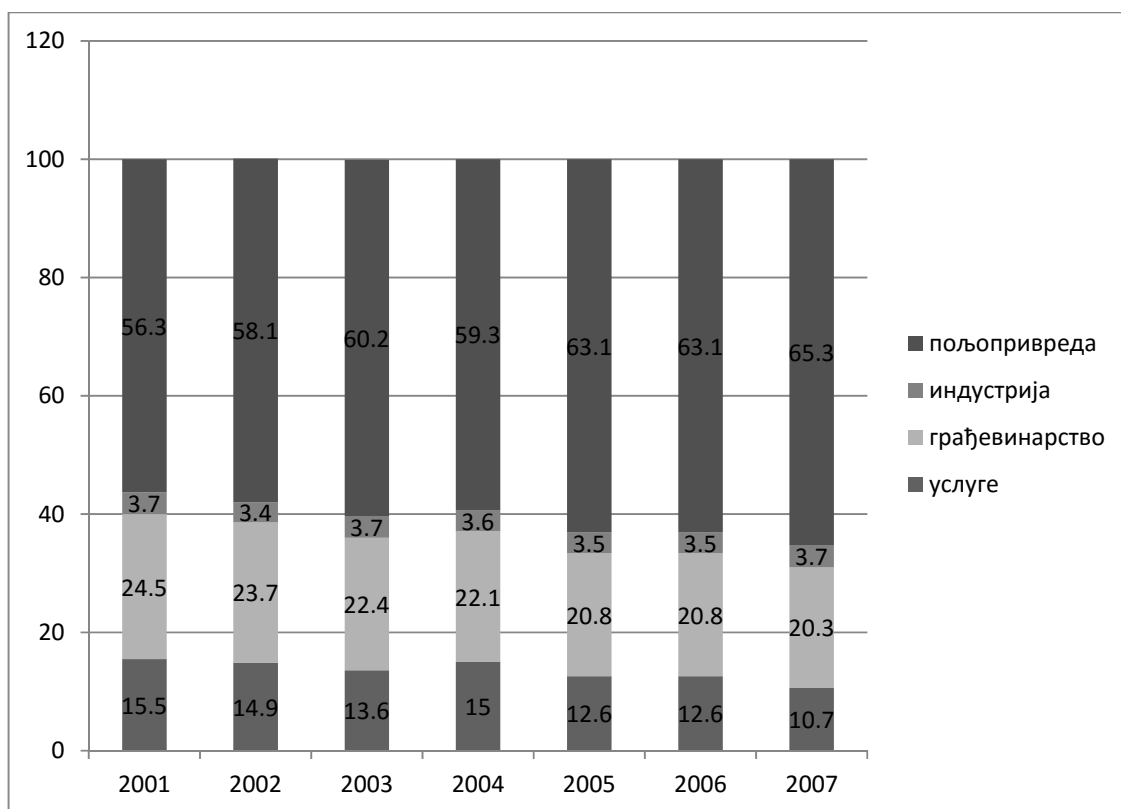
43 Сретен Вукосављевић, *Писма са села*, Савремена школа, Београд, 1962, стр. 192.

44 Драган Марковић, „Србијанско село на маргинама политике op.cit., стр. 240.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

одрживом развоју у обезбеђивању хране и других не тржишних функција. И поред тога што је велики део активног руралног становништва запослен у пољопривреди, пољопривреда има све мањи део учешћа у БДП (видети следећи графикон).

Графикон бр. 17: Структура БДП Србије према секторима делатности 2001-2007. (резултати су у %)

Извор: Слободан Цвејић, Марија Бабовић, Мина Петровић, Наталија Богданов, Оливера Вуковић, *Социјална искљученост у руралним областима Србије*, УНДП Србија и Сектор за инклузивни развој, 2010, стр. 33.

Како би разумели дубину проблема са којима се сусреће рурално становништво потребно је обратити пажњу на њихову материјалну депривацију. „Материјална депривација је релативни показатељ сиромаштва који даје синтетичку информацију о условима живота угроженог становништва. Најчешће се одређује као принудни недостатак неке комбинације добара, без које појединци/домаћинства нису у стању да организују свој свакодневни живот у

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

складу са стандардима који су уобичајени за већину или велики део становништва у одређеном друштву.⁴⁵ У том смислу следећа табела приказује индекс материјалне депривације руралног становништва на регионалном нивоу.

Табела бр. 32: Рурално становништво Србије и посматраних региона по индикацији финансијског становништва индексу материјалне депривације и депривације у насељу.

Региони	Финансијско сиромаштво у %			Индекс материјалне депривације у % *				Индекс депривације у насељу у % **		
	Нема	има	укупно	без	нижи	виши	укупно	нема	има	укупно
Војводина	61,7	38,3	100	65	26,1	8,9	100	94,2	5,8	100
Централна Србија	60,4	39,6	100	65	28,3	6,7	100	83,5	16,5	100
Западна Србија	66,6	33,4	100	68,1	22,1	9,8	100	59,8	40,2	100
Југоисточна Србија	58,8	41,2	100	62,1	22,4	15,4	100	80,1	19,9	100
Укупно Србија	61,6	38,4	100	65,0	25	10	100	79,9	20,1	100

* Индекс материјалне депривације конструисан је на основу три димензије: депривираниост у становању, проблеме у становању и тешкоће у задовољавању неких основних потреба са којима се домаћинства суочавају због недостатка новца у последње две године.

** Индекс депривације у насељу изведен је на основу четири димензије: објективног нивоа опремљености насеља, удаљености од најближег административног центра, удаљености услужног садржаја од куће испитаника и перцепције проблема везаних за комуналне услуге и безбедност у насељу.

Извор: Слободан Цвејић, Марија Бабовић, Мина Петровић, Наталија Богданов, Оливера Вуковић, *Социјална искљученост у руралним областима Србије*, УНДП Србија и Сектор за инклузивни развој, 2010, стр. 44.

45 Исто, стр. 40.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

На основу претходне табеле се може видети да Западна Србија има најмањи број финансијских сиромашних и материјално депривираних, док Југоисточна Србија има највећи, мада разлике нису велике. Са друге стране када се ради о депривираниости у насељу, разлике су много веће. Најбоље стање је у Војводини, док је најлошије у Западној Србији. Оно што је карактеристично за становништво у руралним областима Србије јесте да је становништво пољопривредних домаћинстава суочено са највећим ризиком од финансијског становништва. (видети следећу табелу).

Табела бр. 33: Рурално становништво Србије и посматраних региона према распрострањености индикација финансијског сиромаштва по типу домаћинстава (према делатности), у % :

Региони	домаћинство по типу делатности								
	непољопривредно			мешовито			Пољопривредно		
	нема	има	укупно	без	нема	укупно	нема	има	укупно
Војводина	66,7	33,3	100	62,7	37,3	100	49,4	50,6	100
Централна Србија	70,4	29,6	100	63,8	36,2	100	37,3	62,7	100
Западна Србија	73,5	26,5	100	80	20	100	42,2	57,8	100
Југоисточна Србија	60,3	39,7	100	68,8	31,2	100	46,6	53,4	100
Укупно Србија	66,9	33,1	100	69,4	30,6	100	43,3	56,7	100

Извор: Слободан Цвејић, Марија Бабовић, Мина Петровић, Наталија Богданов, Оливера Вуковић, *Социјална искљученост у руралним областима Србије*, op.cit., стр. 47.

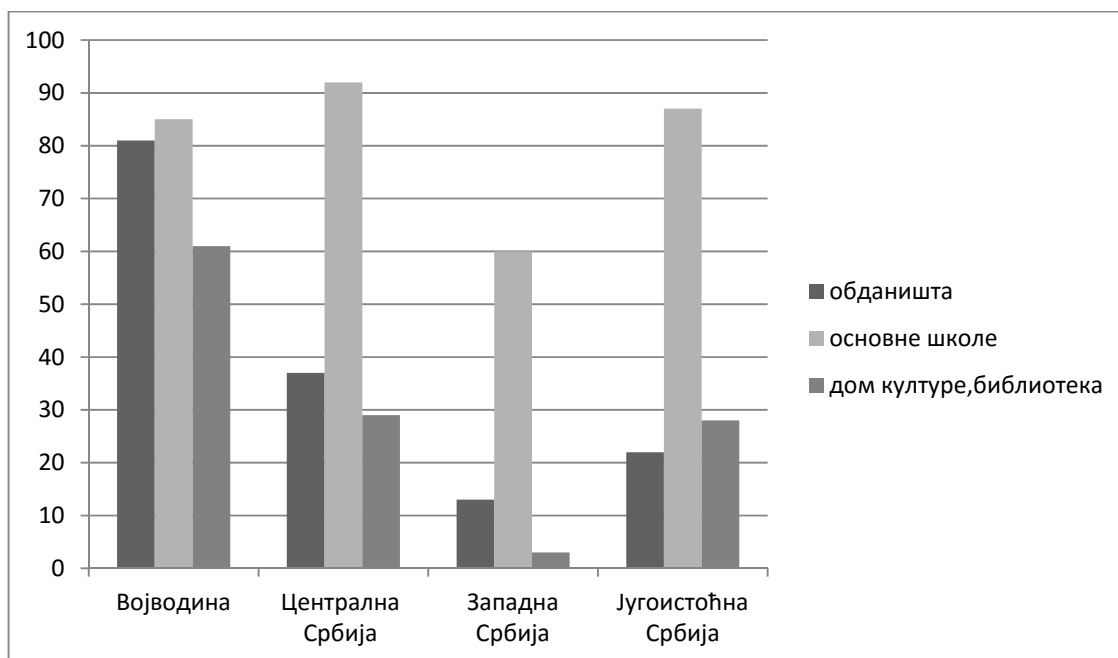
Оно, што, такође треба напоменути овде јесте да се становништво пољопривредних и непољопривредних домаћинстава чешће суочава са материјалном депривацијом у односу на мешовита домаћинства, док се

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

становништво пољопривредних домаћинстава најчешће суочава са депривацијом у насељу (о овоме детаљније видети прилоге под бројем 3 и 4).

Такође, веома разочаравајуће је и то што је у селима недовољна заступљеност установа које су од значаја за развој образовних потенцијала. Овде пре свега мислимо на обданишта основне школе, домова културе и библиотека. Регионалне разлике су при томе огромне. Западна Србија је по овом питању у најлошијем положају, док је Војводина најразвијенија.

Графикон бр. 18: Заступљеност основних школа, обданишта и домова култура/библиотека у селима из узорка према региону, у %

Извор: Слободан Цвејић, Марија Бабовић, Мина Петровић, Наталија Богданов, Оливера Вуковић, *Социјална искљученост у руралним областима Србије*, op.cit., стр. 80.

Овде треба напоменути и да су старачка домаћинства у великој мери изложена ризику сиромаштва, нарочито имајући у виду да велики број њих више година чак не прима ни пензију. „Међу лицима старим 65 и више година 18% не прима пензију, а посебан проблем представља то што 12% старачких домаћинстава

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

није остварило права на пензију.⁴⁶ Бавећи се овим проблемом Мирјана Рашевић истовремено истиче да је немалом броју сиромашних старих особа, услед немоћи или здравствених проблема, потребна помоћ за свакодневно функционисање у кући или изван ње. Погледајмо најзначајније резултате по учесталости опредељења сиромашне старе особе за помоћ других у обављању различитих свакодневних активности до којих је она дошла:

- „Готово свакој другој сиромашној старој особи (41%) потребна је помоћ друге особе за одлазак у здравствену установу, набавку и узимање лекова.
- Више него свакој трећој сиромашној старој особи (39%) потребна је помоћ других за одлазак код лекара, плаћање рачуна, набавку потрештина, коришћење превоза и друге видове кретања ван куће.
- Свакој трећој сиромашној старој особи (34%) потребна је помоћ друге особе за прање, пеглање или чишћење стана.
- Свакој трећој сиромашној старој особи (33%) потребна је помоћ за остваривање социјалних контаката, односно узимање учешћа у активностима заједнице.
- Свакој четвртој сиромашној старој особи (24%) потребна је помоћ везана за припремање хране или храњење.
- Свакој петој сиромашној старој особи (19%) потребна је помоћ других за одржавање личне хигијене.
- Свакој шестој сиромашној старој особи (16%) потребна је помоћ за кретање по сопственом домаћинству.⁴⁷

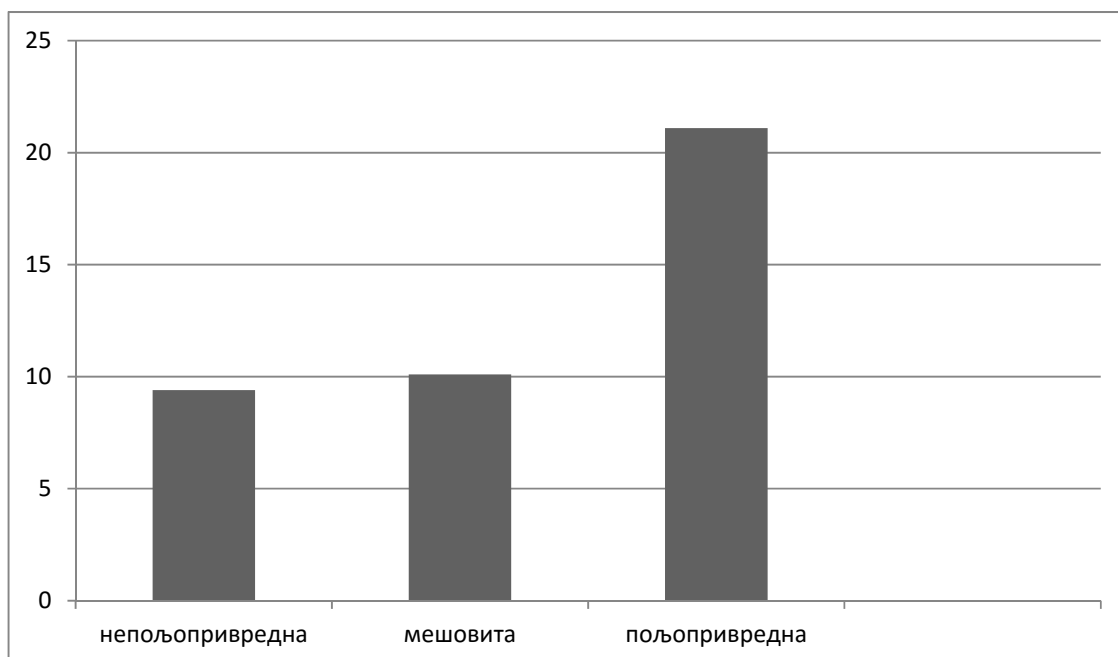
Оно што је, такође, разочаравајуће јесте да се пољопривредна домаћинства у значајној мери сусрећу са многобројним проблемима међу којима је један од најважнијих и проблем обезбеђивања здравственог осигурања.

46 Исто, 2010, стр. 82.

47 Мирјана Рашевић, „Занемареност сиромашних старих у Србији: изазов социјалној политици“, *Социјална мисао*, 4/2009, стр. 77-78.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Графикон бр. 19: Особе без здравственог осигурања према типу домаћинства.

Извор: Слободан Цвејић, Марија Бабовић, Мина Петровић, Наталија Богданов, Оливера Вуковић, *Социјална искљученост у руралним областима Србије*, op.cit., стр. 85.

На самом крају овог дела потребно је направити један сажет преглед најкритичнијих социјалних проблема са којима се домаћинства на селу сусрећу. Међутим, треба назначити да се резултати који су добијени морају узети са резервом, због тога што велики број домаћинства није желео отворено да говори о својим проблемима. То доводи до тога да су проблеми са којима су домаћинства на селу суочена много дубљи.

Табела бр. 34: Домаћинства према присуству различитих социјалних проблема.

Врсте проблема	Процент домаћинства са проблемом
У домаћинству постоји стара особа која не може да се брине о себи	12,4
У домаћинству постоји непокретна или	9,4

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

тешко покретна особа која захтева туђу негу	
У домаћинству постоји особа са тешкоћама у менталном развоју	0,9
У домаћинству постоји особа са сензорним или другим инвалидитетом	10,8
У домаћинству постоје проблеми у породичним односима	2,5
У домаћинству постоји проблем поремећаја у понашању адолесцента	0,6

Извор: Слободан Цвејић, Марија Бабовић, Мина Петровић, Наталија Богданов, Оливера Вуковић, *Социјална искљученост у руралним областима Србије*, op.cit., стр. 89.

Најчешћи проблем са којима се сусрећу и због кога би им социјална помоћ била потребна је то што у домаћинству постоји стара особа која не може да се брине сама о себи. Као други најприсутнији социјални проблем су особе са сензорним или другим инвалидитетом, док је трећи по бројности то што велики број домаћинстава има особу која је тешко покретна која захтева туђу негу.

У нашим условима уситњене поседовне структуре јављају са, дакле, три групе проблема:

- „Прво, на ситним газдинствима није могућа адекватна савремена технологија и рационална примена машина, нити технолошки прогрес, што је окосница развоја савремене аграрне економије.
- Друго, доходак, у ситној производњи не може да прати дохотке у привреди, па отуда напуштање села и пољопривреде и демографско пражњење села.
- Треће, ниска продуктивност у ситној производњи доприноси расту цена аграрних производа и тешко подноси конкуренцију развијених земаља света.“⁴⁸

48 Радован Пејановић, Недељко Тица, „Аграрни проблем у процесу транзиције Републике Србије“, *Летопис научних радова*, бр. 1/2005, стр. 219.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Ово су само неки од проблема са којима се сусреће становништво у руралним областима Србије који се морају имати у виду зарад успешног спровођења социјалне политике, као и израде ефикасне стратегије за редуковање сиромаштва. Социјална искљученост је свакако велики проблем, тако да је потребно радити достан на социјалној укључености руралних области, а све зарад остваривања социјалне кохезије. Овоме свакако не доприноси ни негативни демографски показатељи који се односе на рурално становништво Србије.

Нада Радушки истиче да је тренд трансфера становништва из пољопривреде у непољопривредне делатности, поред несумњиво позитивних ефеката (порасти запослености, веће могућности за образовање, итд.), имао за резултат и бројне негативне појаве. „Наиме, познато је да смањивање радне снаге у пољопривреди може да угрози производњу у овој привредној области ако не дође до бржег повећавања продуктивности него што је смањење економске активности. С тим у вези, а имајући у виду да је у миграцијама село-град учествовало млађе радноспособно мушко становништво, то се битно одразило на старосно-полну структуру пољопривредног становништва. Наиме, дошло је до поремећаја те структуре у смислу повећања удела жена („феминизација“) и старијих генерација („сенилизација“), што се рефлектовало и на репродукцију пољопривредног становништва.“⁴⁹ Демографски трендови у руралним областима Србије су доста негативни. „Демографска слика пољопривредног становништва Србије веома је неповољна јер интензиван процес демографског старења укупног и активног пољопривредног становништва има бројне негативне импликације, а могу се очекивати, имајући у виду ефекте демографске инерције, и у будућем периоду. Контингент фертилног становништва је редукован, што се одражава на ниске стопе наталитета ове популације, а због високог учешћа старих лица, морталитет је знатно повећан, што има за резултат негативан природни прираштај пољопривредног становништва и изражену депопулацију у многим подручјима. Садашња ситуација на селу показује да је образовни систем неприлагођен селу и пољопривреди и да проблему образовања треба посветити више пажње. Савременој

49 Нада Радушки, „Пољопривреда без пољопривредника – проблеми у демографском развоју Србије“, *op.cit.*, стр. 172.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

пољопривреди уместо необразованог сељака неопходан је сељак-стручњак који је способан да се прилагођава и усваја резултате савременог технолошког развоја. Имајући у виду потребу савремене пољопривредне производње, ниво развијености пољопривредне делатности у развијеном свету, као и актуелне процесе и тенденције, може се констатовати да пољопривредно становништво у Србији, које одликује неповољна старосна и лоша образовна структура, не може представљати потенцијал за развој пољопривреде, већ пре ограничавајући фактор развоја. Утицај неповољне демографске ситуације могао би се ублажити применом функционалне демографске политике и савременог концепта ревитализације пољопривреде и села.⁵⁰

Транзиција на нашим просторима је поред других слабости подбацила и када се ради аграрној реформи. Радован Пејановић и Недељко Тица бавећи се овим проблемом истичу основне карактеристике вредносног система у нашем аграрном систему као и његова основна обележја. Вредности систем аграрног система на нашим просторима одликују: „приватизација са обележјима тајкунизације, држава изнад тржишта, волунтаризам, централизам, корупција, запостављеност општег (националног) интереса на рачун појединачних и групних интереса, склоност ка патернализму, егалистички синдро, отпор приватном предузетништву и агробизнису, избегавање ризика и висок степен неповерења у политичко и економско окружење, као и у транзиционе реформе које су у току.“⁵¹

У вези са овим очекивана су и основна обележја која карактеришу нашу аграрну привреду: нестабилност (перманентност диспаритета цена и маказа цена на штету пољопривреде), неконзистентност (час једне, час друге мере), недовољност (симболичан аграрни буџет), немоћност (јак утицај трговачких лобија, монополиста и разних интересних група), финансијска подршка пољопривреди је недовољна и није везивана за тзв. структурна прилагођавања, те није доприносила повећању ефикасности.⁵²

50 Исто, стр. 175-176.

51 Радован Пејановић, Недељко Тица, „Аграрни проблем у процесу транзиције Републике Србије“, *op.cit.*, стр. 212.

52 Исто, стр. 212.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Оно што је разочаравајуће је да саветодавна служба, као важна институција развоја пољопривреде, још увек заживела у пракси. „Њена улога је драгоценост – пренос знања, информација и вештина на пољопривреднике. Реч је о услужном бизнису који треба организовати кроз јавне и приватне институције. При том је важно увести лицензирање саветодаваца, које би се обнављало у одређеном временском периоду.“⁵³ Такође неопходно је обезбедити зарад тржишне оријентисаности пољопривредника тржишне институције, као што су: „кластери, као место окупљања свих из одређене агробизнис бранше, коморе, посебно аграрне коморе, као економски сервиси пољо(привредника); аграрни универзитет, као место окупљања науке, струке и образовања из агропривреде; аграрне банке, које ће одобравати разне врсте кредита пољопривредницима – од хипотекарних до ломбардних, од краткорочних до дугорочнијих кредита, од робних до новчаних, од оних за обртна средства, до оних за куповину пољопривредног земљишта; развој берзе, посебно робне берзе, која ће омогућити трговање фјучерсима и опционим уговорима, по узору на развијене тржишне привреде; задруге и задружни савези, као модерне предузетничке асоцијације; владине и невладине агенције за подстицање одређене производње и извоза; аграрно законодавство, посебно антимонополско законодавство, као и законодавство које штити тржиште и конкуренцију.“⁵⁴

Процес транзиције на жалост није допринео развоју ових институција и тиме је додатно онемогућен/ отежан положај пољопривредника на селу. Наша приватна газдинства су уситњена, ослабљена и депрофесионализована чиме се отежава њихово организовање и развијеност економски рационалне производње. Имајући ово у виду Радован пејановић и Недељко Тица истичу да мере аграрне политике треба усмерити ка тржишно оријентисаним производним субјектима. „Неодрживо је да у Србији свако производи онако и онолико колико жели и како

53 Исто, стр. 212.

54 Исто, стр. 212.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

хоће, без ослоња на науку, струку и сигурног купца. У наше сточарство морају бити уведени савремени принципи производње, прераде и промета.“⁵⁵

Оно о чему такође треба водити рачуна јесте да су планинска села Србије много погођенија од осталих. Подизању квалитета живљења на сеоском планинском подручју Србије допринеле би активности усмерене у правцу: „развоја и побољшања саобраћајне инфраструктуре, специјализованог превоза у јавном и/или приватном сектору (мањим возилима, по позиву и др.) и телекомуникација, ради повећања доступности пословања, сервиса и услуга; подизања на виши ниво, близак урбаном, организације, комуналног опремања и уређења сеоских насеља с функцијом центара заједнице села и тенденцијом прерастања у општинске центре, по моделу интензивирања децентрализације управљања и формирања знатно већег броја малих општина; обезбеђења минималног/основног нивоа и доступности социјалне инфраструктуре (образовања, здравства, социјалног старања - нарочито за стара лица, културе и др.), услуга и сервиса у мањим и средњим градовима на планинском подручју, или у његовом окру`ењу, прилагођених потребама сеоског становништва (у погледу врсте услуга и сервиса - технички и пољопривредни сервиси, финансијске, административне, геодетске и друге услуге, радног времена и начина пружања услуга и сервиса); и развоја и диверзификације економских активности, промовисањем локалних производа и ресурса и развојем одговарајућих вештина и знања становништва (у заштити и презентацији природних вредности, развоју агро, еко и руралног туризма, традиционалних заната и др.).“⁵⁶

На самом крају овог дела даћемо преглед препорука усмерених на побољшање кључних аспеката сиромаштва и социјалне укључености у руралној Србији до којих је дошло истраживање социјалне искључености у руралним областима Србије:

1. „Хармонизација статистике и аналитичких база података са

55 Радован Пејановић, Зоран Његован, „Актуелни проблеми пољопривреде и села Републике Србије“, *op.cit.*, стр. 91.

56 Марија Николић, Максин, Мићић Марија, „Ограничења руралног развоја у условима транзиције“, *Економски анали*, бр. 159/2003, стр. 168.

међународни признатим стандардима

- 1.1. Потребно је дефинисати руралне области према методологији ОЕЦД и ЕУРОСТАТ, која би следила релативни концепт степена руралности подручја у оквиру ратличитих териотријалних и административних јединица.
- 1.2. Увођење СИЛЦ анкете без пратећих база (ФАДН) и разграничења рурално/урбаних области, неће решити проблеме непоузданости закључака везаних за рурална домаћинства са газдинством. Због тога је од пресудног значаја успостављање ФАДН система.
- 1.3. Статистичко праћење социјалне искључености и сиромаштва у оквиру ЕУ СИЛЦ истраживања треба да садржи индикаторе који би омогућавали да се истовремено прате сиромаштво и искључености руралних подручја и сиромаштво и искљученост у руралним подручјима.
2. Потребно је унапредити ресурсе и инфраструктуру руралних насеља
 - 2.1. Приоритетно треба радити на поцезивању свих сеоских насеља на систем организовања јавног превоза (свакодневне линије у насељу). Ову акцију треба синхронизовати са развојем социјалне инфраструктуре (школе, обдаништва, домови здравља и сл.) будући да није рационално да сва сеоска насеља имају ове садржаје, али да је нужно да имају добру саобраћајну повезаност и прихватљиву удаљеност од њих, како они не би доприносили материјалној депривацији и социјалној искључености сеоске популације. У овом смислу, неопходно је урадити детаљно мапирање сеоских подручја (према саобраћајној повезаности, просторној доступности социјалне инфраструктуре и распрострањености финансијског сиромаштва и материјалне/насељске депривације).

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- 2.2. Синхронизовано побољшати асфалтираност путева, осветљење улција и посебно организовати одношење смећа у сеоским насељима. Ове комуналне активности постају неопходне руралним областима али су и од општег друштвеног интереса, и свакако их треба препознати као део одговорности локалне самоуправе у сеоским насељима.
- 2.3. Постепено радити на побољшању комуналне инфраструктуре руралних подручја, те повећати број домаћinstава повезаних на јавне системе водоснабдевања и канализација, као и ПТТ услуга.
- 2.4. Неопходно је довршити повезивање свих домаћinstава на електричну енергију. Решавање овог проблема захтева не само инфраструктурну подршку, већ и финансијску у виду субвенција, у случајевима када је материјална деривација удружена са финансијским сиромаштвом.
- 2.5. Потребно је обезбедити свим домаћinstвима текућу воду у стану/кућу. Решавање овог проблема не захтева нужно прикључивање на јавну инфраструктуру те се може базирати на мерама подстицаја расположивих локалних ресурса.
- 2.6. Приоритетно треба санирати материјалну деривацију у погледу становања у кућама које нису од тврдог материјала. За решавање овог проблема неопходна је помоћ у набавци грађевинског материјала (директна провизија или подсубвенционисаним условима), док за реализацију објекта треба активирати потенцијале локалне заједнице.
- 2.7. Потребно је обезбедити субвенције у плаћању комуналних рачуна за домаћinstва која се суочавају са финансијским сиромаштвом.
3. Подршка реформисању аграрне структуре
 - 3.1. Потребно је створити повољнији амбијент за успостављање динамичнијег тржишта земљишта кроз две врсте буџетских

подршка: подстицајима за превремено пензионисање пољопривредника; и подстицајима младим пољопривредницима да узимају земљиште у закуп. Обе предложене мере допринеле би успостављању социјално државног газдовања имањем и имале позитивне ефекте на социјално-економски статус осењљивих категорија пољопривредника – старачких газдинстава и газдинстава чији су носиоци млади пољопривредници (младе породице са сопственим имањем).

- 3.2. Потребно је подржати диверсификацију прихода на газдинство. ИПАРД програм, у складу са ЕУ политиком руралног развоја за период 2007-2013. предвиђа подршку за диверсификацију прихода на газдинству у оквиру треће осе програма руралног развоја. Шема финансирања треће осе руралног развоја у Србији предвиђа подршку за развој руралног туризма, подстицаје произвођачима традиционалних производа, отварању мини винарија, заштити географског порекла итд. Ова врста подршке мора се повећати по обиму предвиђених буџетских средстава као и проширити и на друге производне линије и друге ресурсе руралних средина.
- 3.3. Потребно је обезбедити ефикаснији систем трансфера информација и помоћ произвођачима да се пријављују за различите врсте подршке. Локалне власти морају преузети део иницијалтиве у овоме домену и подстицати успостављање локалног партнерства.
- 3.4. Општинским аграрним буџетима потребно је подстицати пројекте диверсификација локалне/руралне економије.
- 3.5. Потребно је обезбедити стабилизације тржишта пољопривредних производа. У аграрној структури Србије доминирају газдинства са малом просечном величином поседа и скромним капиталом у целини, чији су тржишни вишкови непоуздани по обиму и

структури. Отуда, приступ финансијском тржишту и пласман тржишних вишкова су основна ограничења њиховом експанзивнијем развоју. У том смислу потребно је: креирати адекватан институционални оквир и систем подршке удруживању (хоризонтално повезивање); обезбедити ефикаснију контролу и помоћ пољопривредницима при остваривању законских права за непоштовање уговорно преузетих обавеза откупљивача и других учесника у промету; дефинисати ингеренције и начин финансирања Дирекције за робне резерве како би се омогућило ефикасније реаговање на тржишне поремећаје и динамична варирања цена. Ојачати систем подршке газдинствима и вештинама знањима и информацијама о достојним фондовима и припреми бизнис плановима – Стручна саветодавна служба својим капацитетима ову врсту услуга не може да обезбеди.

4. Потребно је унапредити запошљавање руралне популације у непољопривредном сектору.

4.1. У циљу повећања запошљивости сеоске популације у непољопривредном сектору потребно је остварити значајно већи обухват руралне незапослене популације активним мерама запошљавања локалних филијала НСЗ. Овим програмима не само да би се унапредили људски ресурси незапослених којима се повећавају њихове шансе за запошљавање, већ би се кроз програме едукације за самозапошљавање и предузетништво у непољопривредним делатностима подстакла и диверсификација економије у руралним срединама, сада превише ослоњене на пољопривреду.

4.2. Потребно је размотрити институционална решења која би омогућила да жене у статусу помажућих чланова регистрованих пољопривредних газдинстава добију приступ програмима

подршке као и носилац газдинства. Овиме би се стимулисало да у оквиру економије оне могу да развијају мале аутономне сегменте специјализоване производње и тиме ојачају свој економски положај и положај моћи у домаћинству. Могућност да приступе овим програмима подршке може значајно да оснажи њихове радне потенцијале и спремност да развијају своје идеје о делимично аутономном послу унутар газдинства. Тиме би снажиле и економију целокупног домаћинства. Подстицање на релативно самосталну производњу унутар газдинства представљало би погоднију форму него класично предузетништво и самозапошљавање за многе жене које нису показале спретност да се радно ангажују изван газдинства.

4.3. Потребно је да локалне самоуправе у оквиру развојних стратегија и активности прилагоде програме привлачења инвестиција на начин који би водио инвестирању у рурална подручја у циљу повећања запошљивости руралне популације и диверсификације руралне економије.

5. Потребно је унапредити социјалне услуге у руралним срединама као предуслов унапређења људских ресурса.

5.1. Искуства ЕУ показују да је унапређење људских ресурса од изузетног значаја за остваривање повољних стопа економског раста у руралним срединама. С тога је потребно подстаћи укључивање сеоске омладине у средње и високо образовање, путем бољег информисања, подизања мотивације за образовање, стипендирање, повољне позајмице и сл.

5.2. Веома је важно проширити образовну понуду за сеоску популацију алтернативним образовним програмима, како они који су чвршће повезани са потребама на тржишту рада, тако и оним који подижу општу писменост, образованост и капацитете за доживотно учење сеоске популације.

- 5.3. Потребно је да Министарство здравља и Републички завод за здравствено осигурање сагледају величину проблема међу руралним становништвом, пре свега у погледу њиховог незадовољавајућег обухвата здравственим осигурањем, као и да дефинишу одговарајуће мере којима би се овај обухват унапредио.
- 5.4. Потребно је да Министарство рада и социјалне политике сагледа тежину проблема у погледу регулисања пензијског-инвалидског осигурања руралне популације и да пронађе решења која ће их у датим условима подстаћи на регулисање овог облика осигурања.
- 5.5. Потребно је информисати сеоску популацију о различитим мерама социјалне заштите које су им доступне, како у облику материјалних давања тако и у форми социјалних услова у датој локалној средини.
- 5.6. Потребно је повећати понуду социјалних услуга у руралним срединама, пре свега оних намењених старој популацији, посебно оној која је изложена високим ризицима од социјалне искључености и лошим условима живота у случају старачких домаћистава. У овом циљу потребно је подржати организације цивилног друштва, као и осанживати партнерства између тих организација и локалних институција социјалне заштите да развију/прошире понуду услуга на локална рурална подручја.
6. Потребно је повећати социјалну кохезију социјалних заједница и унапредити социјалну укљученост њихових чланова.
- 1.1. Потребно је радити на поцећању социјалног капитала руралне популације подизањем културе удруживања и организовања.
- 1.2. Потребно је подржавати рад удружења и организација руралног становништва, подстицати њихово умрежавање међусобно као и са образовним установама, верским установама

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

и локалном администрацијом.

- 1.3. Потребно је помогати успостављање или опремање културни објеката и профилисање места за окупљање.
- 1.4. Потребно је промовисати и подржавати активнију партиципацију у културном животу, активнију потрошњи слободног времена.
- 1.5. Потребно је подстицати размену искустава између села унутар региона и између региона. Подржати учешће становника села у екскурзијама и путовањима које ће омогућити развијање културних садржаја и активности у селу.
- 1.6. Потребно је подстицати и помагати одржавање аутентичних културних активности које ће члановима заједнице донети забаву и задовољство учешћа у животу заједница.⁵⁷

57 Слободан Цвејић, Марија Бабовић, Мина Петровић, Наталија Богданов, Оливера Вуковић, *Социјална искљученост у руралним областима Србије*, op.cit., стр. 103-107.

3. ИЗГРАДЊА СТРАТЕГИЈЕ ЗА РЕДУКОВАЊЕ СИРОМАШТВА У СРБИЈИ

Проблем транзиције представља један од најактуелнијих проблема који се налазили у центру истраживања великог броја теоретичара различитих научних области на крају 20. почетком 21. века. Ово богатство теорија, међутим, није довело до жељеног исхода и до потпуног разумевања овог проблема. Специфичности овог процеса транзиције у различитим земљама такође не помаже. Умајући ово у виду Милош Кнежевић каже да појам транзиција нема устаљено и јасно значење при чему чак и око типова, вредности и циљева транзиције не постоји неопходни социјални консензус. „Транзиција се доживљава двојако и супротно: као социјално и политичко добро али и као погубно политичко зло по друштво, зло коме се ваља одупрети.“⁵⁸

Актуелни модел транзиције заснован на неолибералним принципима је у Републици Србији довео до настанка великог броја проблема. Имајући у виду да је Србија слаба и недовршена држава у којој је процес транзиције суштински започео тек након 2000. године пронаћи адекватан модел није нимало лако. „За разлику од већине других земаља источног блока које су по распаду биполарног света кренуле сигурном стазом корених друштвених промена, Србија се током деведесетих година обрела у стадијуму мутираног социјализма, ауторитаризма увијеног у обланду демократије, да би тек почетком новог миленијума покренула

58 Милош Кнежевић, *Неизвесни прелазак*, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 59.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

далекосежније реформе.’’⁵⁹ Блокиран и одложен процес транзиције у Србији није постао темељ промена и прогреса који је са толико жара најављиван након 2000. године. Напротив уместо тога насто је скептицизам са многобројним економским и институционалним проблемима. Највећу су свакако велики број сиромашних и незапослених који постаје све већи, смањење економског развоја, раста незапослености, ниске зараде, као и јачања социјалне несигурности и опште политичке институционалне несигурности.

Да би се радикалне политичке и економске промене друштва у транзицији ублажиле потребно је пронаћи адекватан економски и институционални модел друштвеног развоја.⁶⁰ У том смислу неопходно је израдити адекватну стратегију која би ублажила ове негативне ефекте транзиције, нарочито имајућу у виду редуковање нивоа сиромаштва. Повећање броја сиромашних је итекако повезан са растом незапослености. Незапослено становништво се налази пред највећим ризиком од сиромаштва. Велики проблем представља тзв. перманентнаа незапосленост, тј. то што незапослено становништво не може већ дужи период времена да превазиђе овај проблем.

За социјални режим Србије се може рећи да се сврстава у групу неконгруентних социјалних режима, попут Мађарске или Пољске, на пример. „У њима паралелно функционишу либерални и континентални концепти, док их важна улога породице приближава медитеранском типу.“⁶¹

Када се ради о земљама континенталног типа Србија са њима има заједничку високу зависност социјалног статуса и државне подршке од статуса на тржишту рада. Синдикати и радничке иницијативе у трипартитном систему преговарања (синдикати-послодавци-Влада) са променљивим успехом покушавају да утичу на јавну политику. Када се ради о образовању сви грађани имају права на

59 Александар Новаковић, „Транзиција, реформе и перцепције о реформама – поређење српске и транзиције земље ИЦЕ’’, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2012, стр. 29-30.

60 Стојадиновић Миша, „Савремена држава између теорије и праксе’’, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 2/2013.

61 Данило Вуковић, *Изазови нове социјалне политике*, SeConS – Група за развојну иницијативу, 2010, стр. 217-218.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

бесплатно школовање. Према члану 91 Закона о основама система и образовања обезбеђује се бесплатно:

1. „Основно образовање и васпитање ученика у складу са овим законом ;
2. Васпитање и образовање деце у години пред полазак у школу, у складу са овим и посебним законом;
3. Средње образовање редовних и ванредних ученика, под једнаким условима, у складу са овим и посебним законом;“⁶²

Када се ради о либералном концепту, његов утицај се огледа пре свега у резидуалном карактеру социјалне помоћи и скромним издвајањима за социјалне услуге. Ова издавања карактерише несклад између законских обавеза и стварних издвајања, нарочито из буџета локалне самоуправе. Систем подршке за случај незапослености је ограничен, док се јавне услуге крећу ка моделу опште доступних услуга ниског квалитета. „То посебно важи за здравствене услуге, које карактеришу дуги редови за специјалистичке услуге, плаћања из џепа и корупција.“⁶³

Проблем сиромаштва у Србији је свакако једно од горућих проблема који, такође, онемогућавају изградњу Србије као социјалне државе. „Делатност државе која претендује да буде социјална, мање-више се нужно састоји од повременог предупредивања могућег социјалног пожара, предлога, обећања и потеза који имају анестезирајуће дејство, након кога наилази још оштрије, али, у постојећим околностима, немоћно самоосвешћење и још дубље незадовољство.“⁶⁴ Милан Петричковић истиче да је неопходно сврховито мисаоно разлучивање појаве сиромаштва, које мора синтетички да сагледава конфликтни миље датог друштва – његову политичко-економску структуру, социјалну неправду, власт, моћ, утилитаризам са једне стране, и од ње, и из ње, неодвојиву генеричку особеност човека која се практикује у његовом раду и задовољавању животних потреба, као

62„Закон о основама система образовања и васпитања“ *Службени Гласник Републике Србије*, бр. 72/2009. и 52/2011.

63Данило Вуковић, *Изазови нове социјалне политике*, op.cit.,стр.218.

64 Зоран Видојевић, *Демократија на заласку – ауторитарно – тоталитарна претња*, Службени гласник и ИДН, Београд, 2010.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

есенцији егзистенцијалне задатости многоврсног стваралачког потврђивања. „Како се сиромаштво очитује управо у овој сфери човековог битка – његовој немогућности да задовољи минимум потреба на хуман начин достојан људске природе, оно се најнепосредније одражава на квалитативну суштину егзистенције. Обитавање угрожено сиромаштвом поприма специфичан праксис у филозофској антропологији познат као *отуђење – алијенација*, коју одликује удаљеност, изопштеност, не припадање – од, и, свега онога што човеку као хуманом бићу природно припада. Удаљавање од човечног модуса задовољавања разноврсних потреба (потребе за радом, храном, одећом, становањем, образовањем, културним развојем, забавом и сл.) чини оног ко се удаљава – отуђеним, како од набројаних потреба, тиме апсолутно и од његовог живота кога творе те потребе, па у крајњем случају, чине отуђеним и изопштеним човека од самога себе!“⁶⁵

Стратегија за смањење сиромаштва у Србији показује да сиромаштво није било значајније присутно у Србији до почетка 90-их година. Србија је тада остваривала БДП *per capita* већи од \$3,000 и много тога је урађено на плану трговинске и финансијске везе са Западом. „Образовање, здравство, социјална заштита и остале услуге биле су приступачне највећем броју грађана. Зато је Србија, заједно са осталим бившим југословенским републикама, имала велику шансу да, у односу на остале земље у транзицији, са много мање тензија обезбеди прелаз у модерну тржишну привреду и демократско друштво. Уместо тога, Србија је током 90-их година доживела прави економски и социјални крах и потпуни застој у развоју демократије и људских права. Дошло је до драматичног пада БДП (за око 50%), велике незапослености, огромног пада плата, пензија и других личних примања као последица политике претходног ауторитарног режима, међународне изолације земље и оштрих економских санкција, распада тржишта бивше СФРЈ, ратова у окружењу и бомбардовања Србије, 1999 године. Ситуацију је додатно погоршао долазак близу 700.000 избеглица и интерно расељених лица из Босне и Херцеговине, Хрватске и са Косова, што представља близу 10% становништва Србије. Све то довело је до наглог осиромашења већине становништва, али и до

65 Милан Петричковић, „Сиромаштво у функцији егзистенцијалне отуђености“, *Социјална мисао*, бр. 1/2011, стр. 34.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

енормног богаћења малог броја људи захваљујући корупцији, привредном криминалу и блискости са претходним режимом. Учешће сиве економије за време дотад незабележене хиперинфлације у 1993. год. прешло је 50% БДП.⁶⁶

Високу стопу незапослености прати и дуготрајно учешће незапослених. Државни програми у овој области су веома скромни и имају мали обухват, јер надокнаду за незапослености прима веома мали број незапослених. TNS Medium Gallup је 2009 године приликом анкетирања послодаваца дошао до интересантних резултата.

Графикон бр. 20: Главни проблеми у проналажењу правих радника у Србији

Извор: TNS Medium Gallup, цитирано према: Верица Бабић, Марко Славковић, „Повезаност образовног система и потреба привреде“, *Активне мере на тржишту рада и питања запослености* (уредник Јован Зубовић), Институт економских наука, Београд, , 2011, стр. 17.

⁶⁶ *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*, Влада Републике Србије, Београд, 2003, стр. 1.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Активне мере на тржишту рада и подршка младима све више постају саставни део политике запошљавања. Оно што је забрињавајуће је да су „социјални програми ограничени, са великим јазом између законских обавеза и стварних издавања, посебно у области услуга и социјалног рада, док су јавни расходи за образовање и здравство на нивоу земаља истог степена развоја, међутим, са много мањом ефикасношћу, како у погледу образовних достигнућа, здравственог стања становништва, тако и у способности ова два система да обухвате маргинализоване друштвене групе.“⁶⁷ Такође, „угрожено задовољавање и низак ниво реализације свакодневних потреба, за које се у филозофској антропологији каже да дају одговор на питање: шта је то човек, узбиљује сиромаштво као друштвени проблем, с обзиром на то да оно на тај начин практично поприма идентитет и меру човековог битка и његове смислености. Другачије исказано, сиромаштво се преко спутавања подмирења најразличитијих човекових потреба, током читаве историје цивилизације, најдиректније одражава као сметња човековог самопотврђивања у људском смислу (...) У немогућности реализације основне родне потребе за радом, долази до спутаности процеса постојања човека човеком, што значи да долази до недостатности – сиромаштва, како његових активности, тако и употребних предметних вредности, што им и даје карактер отуђености, њему недоступних. Пракса која рађа такав свет је отуђена пракса, коју срећемо у друштвима и делатностима које не потврђују природу свог носиоца, чиме негирају његов хуманитет.“⁶⁸

У првом националном извештају о социјалном укључивању становништва се може видети да је Законом о регионалном развоју Република Србија увела NUTS класификацију са пет региона на нивоу NUTS II. „Закон успоставља мрежу институција одговорних за политику регионалног развоја, као и одговарајући стратешки оквир који се односи на регионални развој. Регионални диспаритети у Републици Србији су међу највећим у Европи. Неповољно је стање у јужним у односу на северне делове земље, као и у руралним у односу на градска подручја. У

67 Данило Вуковић, *Изазови нове социјалне политике* op.cit., стр. 217.

68 Милан Петричковић, „Сиромаштво у функцији егзистенцијалне отуђености“, op.cit., стр. 37-39.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Републици Србији је однос између највише и најмање развијене јединице локалне самоуправе, гледано према нивоу економског развоја, у 2008. години износио 10:1. Од укупно 150 општина, 46 је изузетно неразвијено, од чега 40 спада у групу девастираних општина, односно оних општина које су испод 50% просека националног економског развоја.⁶⁹

Истраживање које је TNS Medium Gallup је 2009. спровео истраживање које се односило на ставове грађана Србије о томе како побољшати стање у властитој земљи, показало је да се у језгру њихових опредељења заснива тежња да се Србија заснује као социјална држава. „Она се схвата као мешавина неког облика „државе благостања“ и старатељске државе реалсоцијалистичког типа. С обзиром на дубоку друштвену кризу која јача и добија разарајуће убрзање, као и на неуспех неолибералног пројекта, такво вредносно усмерење, укључујући и његове конзервативне састојке, није никакво изненађење. У њему доминира прогресивни набој, сједињен с утопијским слојем, ако се има у виду целина стања данашње Србије.“⁷⁰

У том смислу Милан Петричковић истиче да посебно обесхрабрујуће делује чињеница да је сиромаштво, поред осталих зала, у српском друштву, праћено екстремно израженом социјалном неправдом, толерисаном, и кроз различите интересне сфере подржаваном, од стране политичких моћника, који су (бескрупулозно вођени личним богаћењем и промоцијом) лишени сваке институционалне и моралне одговорности према огромном проценту сиромашних грађана у држави, који се у буквалном смислу речи боре за голи егзистенцијални опстанак. „Упркос свести о тежини промене постојећег стања у изразито сиромашном српском друштву (економског, политичког, вредносног, моралног, културног), које се директно одражава на егзистенцијалну отуђеност његових припадника, са позиција филозофске антропологије, може се приметити да, како

69 Први национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији – Преглед и стање социјалне искључености сиромаштва за период 2008-2010. године са приоритетима за наредни период, *op.cit.*, стр. 10.

70 Зоран Видојевић, „Може ли Србија постати социјална држава“, *Данас*, 06. 03. 2009, доступно на: http://www.danas.rs/dodaci/vikend/moze_li_srbija_postati_socijalna_drzava.26.html?news_id=155334

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

само људи стварају историјско-цивилизацијске услове свог отуђења, такође, само они се могу мирити са тим истим условима, или их мењати. Методе тих промена су врло различите, и зависе од слободне воље као сазнајно-делатног суштаства људске егзистенције.⁷¹

Према првом националном извештају о социјалном укључивање и смањењу сиромаштва у Републици Србији кључни изазови у области регионалне кохезије у Републици Србији односе се на следећа системска питања: функционисање комплексног институционалног и стратешког оквира, припрема за коришћење расположивих средстава ЕУ намењених регионалном развоју, увођење планирања заснованог на праћењу и процени, прикупљање статистичких података на регионалном нивоу и финансирање регионалне кохезије. „На основу идентификованих изазова, могу се дефинисати следеће препоруке у правцу креирања оптималне регионалне политике са аспекта процеса социјалног укључивања и смањења сиромаштва: развој конкурентне тржишне привреде и уравнотежен економски раст, побољшање инфраструктуре, фокусирање мера и програма од интереса за смањење сиромаштва и социјалног укључивања на подручја изван урбаних центара и у најнеразвијеније регионе Републике Србије, усвајање одговарајућих подзаконских аката предвиђених Законом о регионалном развоју и успостављање одговарајућег институционалног оквира предвиђеног Законом, припрема Националног плана регионалног развоја и пет регионалних стратегија, припрема Оперативног програма за економски развој (ИПА компонента 3 – Регионални развој), прикупљање статистичких података на регионалном нивоу и успостављање система за праћење и процену и обезбеђивање услова за израду релевантних анализа на нивоу NUTS региона.“⁷²

Старија популација је, као што се може видети из претходног дела, такође значајно угроженија сиромаштвом него остатак становништва. Имајући ово у виду Дренка Вуковић истиче да обезбеђење сигурних прихода у старости и спречавање

71 Милан Петричковић, „Сиромаштво у функцији егзистенцијалне отуђености“, *op.cit.*, стр. 44.

72 *Први национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији – Преглед и стање социјалне искључености сиромаштва за период 2008-2010. године са приоритетима за наредни период*, *op.cit.*, стр. 11.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

сиромаштва представља основни циљ пензијских система. Степен успешности остварења овог циља се мери се сетом индикатора, али се најчешће користи „стопа замене“ која показује однос прихода пре и после пензионисања. „Посматрано на макро нивоу одржање адекватних прихода у старости изражава се у односу просечне пензије и просечне зараде. Он показује какав је животни стандард пензионера у односу на оне који раде, под условом да су им пензије, односно плате основни извор прихода.“⁷³

Табела бр. 35: Учешће пензија у просечној нето заради (запослени)

Година	Нето зарада		Просечна пензија		Учешће у заради
	У динарима	У еврима	У динарима	У еврима	
2001.	5.381	90	4.865	82	90%
2003.	11.500	177	8.109	123	70%
2005.	17.443	210	11.650	141	67%
2006.	21.707	258	13.406	159	62%
2007.	27.759	347	14.996	187	54%
2008.	32.746	401	19.386	238	59%

Извор: РФПИО (2009). (Цитирано према: Дренка Вуковић „Старост и сиромаштво“, *Зборник матице српске за друштвене науке* бр. 131, 2010, стр. 171.)

Подаци Републичког фонда пензијског и инвалидског осигурања у октобру 2008. године показују да је „најнижи износ пензија за категорије запослених и самосталних делатности био је 11.000 динара (око 110 еура). Најнижа пензија пољопривредника била је 20% просечне зараде из претходне године и износила је 8 400 (84 €). Закон одређује и највиши износ пензија који се креће и до 1000 €. Од укупног броја пензионера у категорији запослених (1.305.000) крајем 2008. године

⁷³ Дренка Вуковић „Старост и сиромаштво“, *op.cit.*, стр. 171.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

било их је 170.000 који су имали пензије мање или до гарантованог износа, од којих најмање пензије има 90 хиљада породичних пензионера (углавном жене). Од укупног броја пензионера пољопривредника (223.000) највећи број (око 200.000) прима пензију до гарантованог минимума. Корисници пољопривредних пензија су највише изложени ризику сиромаштва и код њих је стопа (12%) у 2007. години била двоструко већа од просека за све групе пензионера. Један део пензионера пољопривредника обавља и даље неку делатност (43%) која им доноси додатну зараду. Индекс сиромаштва код ове групе пензионера посебно је висок код вишечланих породица (18,7%) и мешовитих домаћинстава без запослених (19,4%). Породични пензионери у Србији, такође су погођени сиромаштвом и код њих је индекс сиромаштва у 2007. години био 8,1%. Жене су, углавном, кориснице породичних пензија (94%) и најчешће су удовице (83% примаоца породичних пензија).⁷⁴

Сиромаштво је веома комплексан проблем и на њега утичу многобројни чиниоци. Милосав Милосављевић истиче да постоје очигледни докази о постојању „јаких веза између сиромаштва и других социјалних проблема и друштвених девијација, као што су незапосленост, просјачење, криминал, коцкање, проституција, присилне миграције, старење становништва, дезаграризација итд.“⁷⁵

Приватизација по сваку цену као саставни део неуспешне транзиционе политике свакако је отежавајућа околност. Приватизација је довела смањења броја запослених за 1/5. „Аларамтна је чињеница да је, по исказу синдиката, половина оних који су остали без посла остала и без запослених.“⁷⁶

Један до најчешћих разлога неуспеха приватизације који се наводи према наводима Живојин Ђурића јесте лоше конципиран *Закон о приватизацији*.⁷⁷ Нови *Закон о приватизацији* је усвојен 2001. и према њему су основна начела приватизације: стварање услова за развој привреде и социјалну стабилност,

74 Исто, стр. 172.

75 Милосав Милосављевић, „Сиромаштво у свету и у Србији“, *Социјална мисао*, 4/2008, стр. 12.

76 Зоран Стојиљковић, *Држава и корупција*, Чигоја, Београд, 2013, стр. 254.

77 Живојин Ђурић, „Социјално-економски аспекти промашене приватизације у Србији“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 3/2013.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

обезбеђење јавности, флексибилности и формирање продајне цене према тржишним условима. У њему су дефинисани „моделі путем којих се приватизација и данас спроводи, а то су: продаја капитала и пренос капитала без накнаде.“⁷⁸ Међутим постоји и велики број критика овог закона, „Основне критике овог закона односе се, између осталог, на проблем методологије процене вредности предузећа, продају друштвеног богатства „у бесцење“, предугих трајања поступака реструктурирања и на одуговлачење са усвајањем Закона о денационализацији. Често се у јавности замера да модел продаје омогућује појединцима да легализују новчана средства, која су стечена на основу сарадње са претходним властима или на нелегалан начин. Међутим, ту се поставља питање да ли, чак и ако претпоставимо да је то тачно, за тако нешто постоји могућност и у случају ваучерске и инсајдерске приватизације, где би се бесплатно подељене акције врло брзо нашле на секундарном тржишту и вероватно биле предмет анонимне куповине од стране управо таквих појединаца, као што је то био случај у неким другим земљама у транзицији.“⁷⁹ Бавећи се овим законом Ђорђе Попов истиче да његови креатори нису узели у обзир последице које овако изабран модел приватизације са собом носи иако су им оне имајући у виду искуства других земаља, али и из у то време већ постојеће литературе, морале бити познате. „У тренутку доношења Закона о приватизацији израчунато да је потребно приватизовати око 7000 малих и око 200 великих предузећа.“⁸⁰ Велики број предузећа, са једне стране и мала потражња, са друге, доводе до ниске цене. „У периоду од 2002. до 2011. године је скоро цела друштвена привреда у Републици Србији продата за само 2.6 милијарди долара.“⁸¹ *Социјално-економски савет* је на основу истраживања приказао ефекте

78 *Закон о приватизацији*, Сл. гласник РС, бр. 38/2001, 18/2003, 45/2005, 123/2007, 123/2007 - др. закон и 30/2010 др. закон, 17.04.2014, доступно на:

http://www.crhov.rs/pravnaregulativa/drugi_pravni_akti/ZAKON_o_privatizaciji.pdf

79 Зоран Ристић, Данијела Рајковић, Светлана Манчић, Драгољуб Рајић, *Ефекти приватизације*, Социјално-економски савет Републике Србије, SOLIDAR Suisse/Swiss Labour Assistance SLA – Kancelarija u Srbiji, 2011, стр. 14.

80 Ђорђе Попов, „Утицај транзиције на стање привреде Србије”, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 1/2013, стр. 28.

81 Зоран Ристић, Данијела Рајковић, Светлана Манчић, Драгољуб Рајић, *Ефекти приватизације*, op.cit., стр. 6.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

приватизације у Србији у периоду од 2002. године до 2011 године (видети следећу табелу).

Табела бр. 36: Резултати приватизације у Србији у периоду од 2002. до 2011. године

КУМУЛА ИВНИ ИЗВЕШ АЈ						
2002-2011.	Број јавних позива	Укупно понуђено	Укупно продато/ раскинуто	Процент успешности	Број запослених	Књигов. вр. (К)
Тендери (Т)	301	218	90	41%	67,627	921,038
Тендери – раскиди уговора			37		27,014	423,036
Аукције (А)	4,061	2,461	1,555	63%	129,813	976,075
Аукције – раскиди уговора			599		55,484	357,184
Тендери + Аукције (Т + А)	4,362	2,679	1,645	61%	197,44	1,897,113
Тржиште капитала (Тк)		663	564	85%	115,653	520,003
Тржиште капитала – претходно раскинут уговор (Ткр)		264	172	65%	21,046	95,016
Тржиште капитала – претходно приватизовано (Ткр)		1,067	902	85%	85,994	75,963
У К У П Н О (Т+А+Тк+Ткр+Ткр)		3,606	2,381	66%	334,139	2,588,095

Зоран Ристић, Данијела Рајковић, Светлана Манчић, Драгољуб Рајић, *Ефекти приватизације*, op.cit., стр. 14.

Једна од специфичности приватизације на југословенским просторима је и у томе што је овде доминира друштвена својина. „Потезом пера, држава је себе прогласила "титуларом" друштвене својине и узела право да ту својину продаје, а новац користи за попуњавање буџетских дефицита.”⁸²

Неуспех приватизације се види и према томе што истраживање које је спровео CESID 2010. године показује да велики број грађана изједначава приватизацију са пљачком (видети следећи графикон)

⁸² Данијел Цвјетићанин, „Утицај модела приватизације на друштво у транзицији”, *Социолошки преглед*, бр. 1-2/ 2004, стр. 86.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Графикон бр. 21: Шта мислите о досадашњем току приватизације?

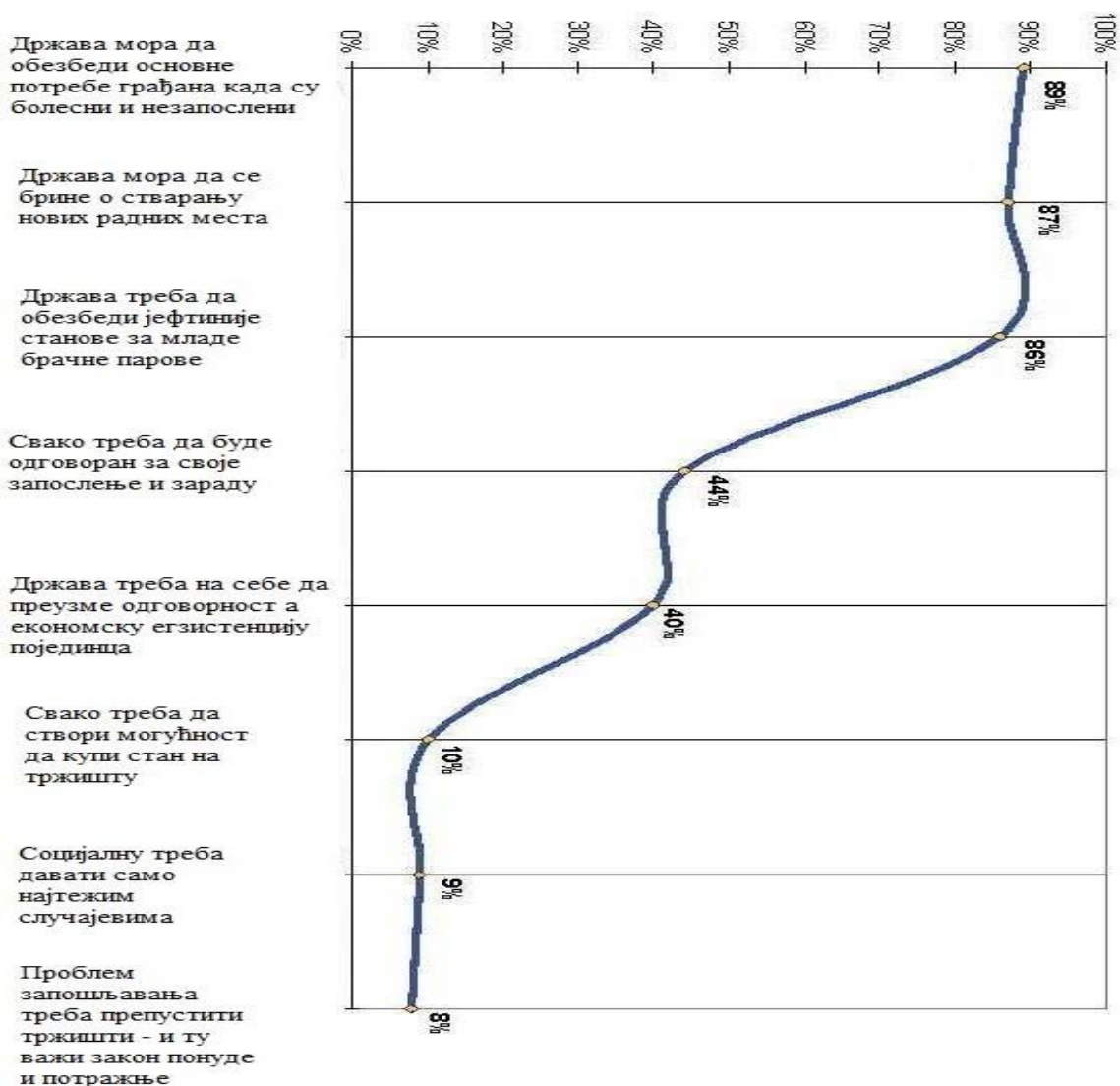
Извор: Зоран Стојиљковић, *Држава и корупција*, op.cit., стр. 252.

Имајући све ово у виду потребно је изградити једну сигурносну мрежу која би требало да помогне да се стање побољша, нарочито када се има у виду број сиромашних у Србији. Да би смо то урадили потребно је видети какву државу грађани Србије желе. Погледајмо какав је избор грађана Србије када се ради о три модела пожељног обима социјалних функција државе: „1) средишњег модела социјално одговорне државе, односно државе социјалног улагања; 2) либералне „минималне“ државе која што мање интервенише у пољу социјалних односа препуштајући ствари тржишној (само) регулацији, и 3) све присутне, патерналистичке улоге државе, која практично преузима друштвену регулацију, односно улогу скрбника и татора својих поданика.“⁸³

⁸³Зоран Стојиљковић, „За и против социјалне државе“, op.cit., стр. 48.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Графикон бр. 22: Какву државу желимо?

Извор: Зоран Стојиљковић, „За и против социјалне државе”, op.cit., стр. 48.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

На основу ових података може се видети да се грађани Србије пре свега опредељују за социјално одговорну државу, односно европски социјално-тржишни модел. Према највећем броју грађана држава треба да се брине о отварању нових радних места и да обезбеди основне потребе грађана у случају сиромаштва. Међутим остваривање ових тежњи грађана наилази на многобројне препреке. Поред оних потешкоћа када се ради о остваривању Србије као социјалне државе, а о којима је већ било речи, треба поменути и тода Србија представља „слабу државу“.

Зоран Стојиљковић сматра да су демократски политички и цивилни актери у Србији суочени са бројним искушењима и изазовима који су открили сву дубину разлика унутар „демократског блока“.⁸⁴ Он истиче да поред радикалног раскида са прошлости прву, кључну препреку и изазов чине размере у Србији присутног сиромаштва и незапослености. Сиромаштво и незапосленост су по бројним истраживањима јавног мњења, постали проблем број један. „Истовремено, њихово редуковање је, уз егзистенцијалну сигурност, владавину права, политичку стабилност и обрачун са криминалом и корупцијом, основни циљ и захтев који се поставља пред сваког политичког актера који претендује на освајање и, још важније и теже, одржање на позицији власти.“⁸⁵ Зоран Стојиљковић, такође, показује да другу групу изазова и лимита представљају додатни захтеви који пред владу изручују међународне финансијске организације. Од власти у Србији се оправдано тражи да редукује већ енормни спољни дефицит, као и да буџетски дефицит одржи у договореним границама, при чему се од ње очекује и да редукује, по процентуалном уделу у друштвеном производу високу а по реалним износима и потребама недовољну, јавну потрошњу. Такође, следе захтеви за рационализацијом и реформом јавне управе, образовања, здравства и пензионог система али и даљом приватизацијом и реструктуирањем привреде, пре свега великих инфраструктуралних система. Оно што треба истаћи је да се отвара и питање одржања равнотеже између стварања повољног амбијента и стимулација и

84 Зоран Стојиљковић, *Конфликт и/или социјални дијалог*, Факултет политичких наука и SwissLabourAssistance, Београд, 2008, стр. 110.

85 Исто, стр. 110.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

олакшица за нова улагања и одржања буџетских прихода усмерених на социјалне трансфере, односно између развојне и социјалне димензије буџета. „Једна од могућности да буџет задржи и развојну и социјалну функцију је да социјални програм и отпремнине запослених буду усмерени ка њиховом samozапошљавању и удруживању у мала предузећа, задруге и кооперативе. Имајући у виду да је предузетништво релативно редак и скуп ресурс, то неће ићи без целовите стратегије запошљавања и активне стимулативне политике државних власти и локалних самоуправа и стручне помоћи високо-професионалних служби.“⁸⁶

Прва стратегија за смањење сиромаштва у Србији представља „целовит план активности усмерен на смањење кључних облика сиромаштва стварањем материјалних и других предуслова и пружањем шанси сваком да обезбеди егзистенцију себи и својој породици. Србија има довољно ресурса – људских, материјалних и природних – да у релативно кратком року, сопственим снагама и уз подршку међународне заједнице, елиминише најизраженије облике сиромаштва, посебно присутне у неразвијеним подручјима и концентрисане међу социјално најугроженијим групама“ и поседује три основна правца:

- „Прво, стратегија динамичног привредног раста и развоја, са нагласком на отварању нових радних места. То подразумева: наставак политике макроекономске стабилности; стварање што повољнијег амбијента за привлачење иностраног капитала и мобилизацију домаће акумулације; убрзан процес реструктурирања и приватизације којим ће се ревитализовати тржишно и конкурентски способни делови некадашње државно-друштвене привреде; развој финансијског тржишта; пуну правну заштиту својине и уговора; стварање пословног амбијента за размах предузетништва и што бржи развој малих и средњих предузећа; развијање регулаторних функција државе за легализацију сиве економије; одлучну борбу против корупције и организованог криминала; ефикасан рад државних органа – законодавне, извршне и судске власти. Само повећање економске активности и већа међународна конкурентност домаће привреде, доводи до повећања

⁸⁶Исто, стр. 110.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

друштвеног производа, стварања нових радних места, бољих зарада и реалних извора финансирања социјалних и других јавних потреба. Тоје кључни развојни правац и приоритет Србије који једино може да побољша живот свим грађанима и да истовремено елиминира сиромаштво на трајним основама.

- Други стратешки правац деловања јесте спречавање новог сиромаштва као последице реструктурирања привреде. Потребно је оспособити велики број људи за рад у новој приватизованој привреди и на новим производним и услужним радним местима. Биће потребни велики економски и социјални захвати, нарочито у подручјима са застарелом и тржишно бесперспективном привредном структуром. Значајна финансијска средства су потребан али не и довољан услов. Држава са својим институцијама у тесној сарадњи са општинским властима и локалним заједницама, сопственим активностима и ангажовањем НВО, уз очекивану међународну подршку, треба да креирањем повољног амбијента за бржи привредни раст и развој понуди економски и социјално прихватљива алтернативна решења за значајан број оних који ће, у процесу транзиције, остати без посла.
- Трећи стратешки правац деловања подразумева ефикасну примену, постојећих и дефинисање нових програма, мера и активности директно усмерених на најсиромашније и социјално угрожене групе и то посебно у најмање развијеним подручјима (деца, стари, особе са инвалидитетом, избеглице и интерно расељена лица, Роми, рурално сиромашно становништво и необразовани). Тиме ће се са становишта најизраженијег сиромаштва обезбедити не само преживљавање овим групама већ и створити шанса за равноправан приступ запошљавању, здравству, образовању и комуналним услугама. Побољшање укупног економског и социјалног положаја најугроженијих група на трајним основама ће, што је

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

још важније, спречити да дође до репродукције сиромаштва код ових социјалних група.“⁸⁷

Према Зорану Стојиљковићу, пред „социјално одговорном“ Владом Републике Србије стоје могућа два сценарија. „Један је да буде амнестирана од одговорности тако што ће јој светска економска криза послужити као тешко оборив аргумент за повлачење датих предизборних обећања. Други, пут којим се ређе иде, је стрпљив и аргументован дијалог у коме ће се корисници буџета свесно одрећи појединих захтева, али ће се и Влада, обавезати да затвори бројне коруптивне канале и смањи своје трошкове, учини транспарентним управљање јавним предузећима и имовином и смањи прегломазни државни апарат.“⁸⁸ Репродукција сиромаштва је такође основна карактеристика сиромаштва у Србији. Наравно, реч је о универзалном обележју сиромаштва уопште. Она је у исто време један од индикатора његове постојаности. Најбољи докази за репродукцију сиромаштва могу се наћи у евиденцијама социјалних служби где ће се као корисници социјалних услуга и нарочито социјалне помоћи наћи чланови различитих генерација из истих породица у дужем временском периоду. „Сиромашни се рађају у лошим условима и обично рађају децу са високим изгледима да и сама такође буду сиромашна.“⁸⁹ Истовремено Зоран Стојиљковић указује да изградња сигурносне социјалне мреже мора да садржи „активности редуковања деловања четири групе фактора који, међусобно повезани, воде сиромаштву и социјалној изолацији: незапослености, болести, финансијског сиромаштва и лошег и нефункционалног образовања. Два додатна фактора селективне изложености изолацији и сиромаштву чине припадност маргинализованим етничким скупинама и индивидуални ризик припадања непотпуној и/или породици са великим бројем издржаваних лица. Поред тога, и живот у неразвијеном региону увећава додатно

87 *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*, Влада Републике Србије, Београд, 2003, стр. 5-6.

88 Зоран Стојиљковић, „За и против соцојалне државе”, *op.cit.*, стр. 53.

89 Милосав Милосављевић, „Сиромаштво у свету и у Србији“, *op.cit.*, стр. 11.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

ризик од сиромаштва и изолације.⁹⁰ Потребно је радити на томе да социјални трансфери намењени редуковању сиромаштва, заједно са активним и пасивним мерама помоћи незапосленима, као главни циљ имају заштиту и оспособљавање оних којима је социјална помоћ неопходна да сопственим напорима изађу из круга маргинализованих и сиромашних. „партнерство државе и цивилног и тржишног сектора у формулисању и реализовању стратегије запошљавања и укупне стратегије смањења сиромаштва, базира се, на крају крајева, на логици везивања обима и структуре социјалних трансфера за раст производње и јачање економских перформанси друштва.“⁹¹

Оно што је, такође, разочаравајуће је и неадекватна покривеност социјалним програмима који би требало да чине први стуб ослонца грађанима чија је егзистенција угрожена. Број домаћинстава која су добила неки вид социјалне помоћи у Србији је велики. На жалост углавном се социјална политика у Србији своди на реакцију а не на превенцију, тако да њоме покушава да се одржи социјални мир а не да се оствари социјална кохезија целог друштва.

Ако посматрамо укупан број домаћинстава која су добила неку врсту социјалне помоћи, долазимо до констатације да је овај број био значајно мањи у 2007. у поређењу са 2002. годином (18,0% у 2002. и 14,7% у 2007. години). Међутим, смањење је резултат смањења удела броја домаћинстава која су примала дечји додатак, једнократне новчане помоћи од општине и хуманитарне помоћи, док је код осталих програма забележено повећање у 2007. у односу на 2002. годину.⁹² То значи да стварног побољшања поводом овог питања у ствари и нема.

90 Зоран Стојиљковић, *Србија у лавиринтима транзиције – огледи из политичке социологије савременог друштва*, op.cit., стр. 482.

91 Исто, стр. 491.

92 Миросанка Динкић, „Социјална заштита“, *Студија о животном стандарду – Србија 2002-2007* (уредници: Драган Вукмировић, Rachel Smith Govoni), Републички завод за статистику Србије, стр. 73-74.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Табела бр. 37: Домаћинстава примаоци социјалне помоћи (%), АЖС 2002. и 2007.

Домаћинстава примаоци социјалне помоћи (%), АЖС 2002. и 2007.								
Врста програма	2002				2007			
	укупно	испод линије сиромаштва	први квантил	изнад линије сиромаштва	укупно	испод линије сиромаштва	први квантил	изнад линије сиромаштва
Број домаћинстава прималаца социјалне помоћи	2 435	251	475	2 184	738	111	248	627
Накнада за туђу негу и помоћ	1,7	3,3	2,9	1,5	3,1	7,2	5,5	2,9
Заштита ветерана и ратних инвалида	0,2	0,2	0,2	0,2	0,4	0,7	0,4	0,3
Заштита цивилних жртава рата	0,0			0,1	0,1	-	-	0,1
Материјално обезбеђење породице (МОП)	1,1	4,7	3,2	0,7	1,4	8,6	4,2	1,0
Хуманитарна помоћ	3,4	8,8	7,3	2,8	0,2	0,5	0,2	0,1
Једнократна новчана помоћ од општине	0,5	1,3	0,9	0,4	0,1	0,5	0,4	0,1
Дечји додатак	10,1	14,4	14,1	9,5	8,2	18,7	13,5	7,5
Родитељски (матерински) додатак	0,4	0,3	0,3	0,4	0,6	0,5	0,5	0,6
Алиментација	0,6	0,1	0,2	0,6	0,6	0,5	0,4	0,6

Извор: Миросанка Динкић, „Социјална заштита“, *Студија о животном стандарду – Србија 2002-2007* op.cit., стр. 73-74.

Ефикасност социјалних програма у 2007. години у великој мери је зависило од висине социјалних помоћи и њиховог учешће у потрошњи сиромашних домаћинстава, а да је обухватност сиромашних домаћинстава социјалним програмима имала значајан утицај на смањење сиромаштва само у три програма (дечји додатак, МОП и накнада за туђу негу и помоћ).⁹³ Начин организовања социјалних програма свакако мора бити боље организован и не сме се састојати само из новчане помоћи. Напротив, мора се радити на социјалном укључивању рањивих група у социјалне токове како би оне на крају могле само да се старају о себи.

⁹³ Исто, стр. 77.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Графикон бр. 23: Обухватност и ефикасност социјалних програма у зони сиромаштва

Извор: Миросанка Динкић, „Социјална заштита“, *Студија о животном стандарду – Србија 2002-2007* op.cit., стр. 77.

Такође, доста тога би се могло урадити на информисаности грађана о различитим облицима социјалне помоће. Анкете из 2007. показују да је обавештеност домаћинстава о могућности добијања појединих врста социјалних помоћи, релативно мала. Овоме у прилог говори и чињеница да се само 11,4% домаћинстава испод линије сиромаштва пријавило у претходних дванаест месеци

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

за добијање МОП, у поређењу са 2,1% који живе изнад линије сиромаштва. Разлози за то су броји, почевши од тога да домаћинства која живе испод линије сиромаштва нису знала како да се пријаве за добијање помоћи, или да не знају да постоје такве врсте помоћи (што сугерише да је потребно спровести одређене активности како би се омогућило да социјалне помоћи буду доступне јавности), па до тога да сматрају да је процедура сувише комплекса да би успела у томе.

Табела бр. 38: Разлози због којих испитаници нису обухваћени одређеним програмима социјалне помоћи према статусу сиромаштва

	Разлози због којих испитаници нису обухваћени одређеним програмима социјалне помоћи према статусу сиромаштва					
	МОП		Хуманитарна помоћ		Једнократна новчана помоћ од општине	
	испод линије сиромаштва	изнад линије сиромаштва	испод линије сиромаштва	изнад линије сиромаштва	испод линије сиромаштва	изнад линије сиромаштва
Није ми познато да постоје	22	19	23	16	28	22
Не знам како да се пријавим	27	7	29	7	29	6
Познато ми је али не задовољавам критеријуме	21	27	20	26	16	23
Није ми потребна помоћ	17	42	17	48	15	44
Административна процедура је компликована	12	5	12	4	9	4
	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Уколико колоне не даје збир 100% то се јавља због малог процента "осталих" одговора.

Извор: Миросанка Динкић, „Социјална заштита“, *Студија о животном стандарду – Србија 2002-2007* op.cit., стр. 78.

Дренка Вуковић наглашава да је овај проблем нарочито велики код старије популације. „Резултати истраживања сиромаштва старих у Србији показују да више од половине њих не прима МОП, јер не зна да постоји ова врста помоћи, један број (13%) има проблема са прикупљањем потребне документације, док неки и поред евидентног сиромаштва не задовољавају предвиђене критерије (8%), или су одбијени од стране надлежних органа. Као најчешћи разлози немогућности остваривања права на социјалну помоћ код старих у 2008. години наводе се

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

приходи по члану домаћинства (36%), власнштво над земљиштем (28%), или пензија (8%) чији износ прелази законом утврђени „ниво социјалне сигурности“. Индикативно је такође да половина сиромашних старих не зна зашто не задовољава критерије за остваривање права на МОП и не прима социјалну помоћ.⁹⁴

Изградња успешне стратегије за редуковање сиромаштва не може бити успешна без подизања животног стандарда, побољшања благостања и социјалне укључености свих грађана у друштву. Према Милосаву Милосављевићу следећи кораци зависе од одлука о генералној стратегији економских реформи. „Уколико избор буде неолибералистички приступ, који је доминирајући у политичком мњењу, онда се тешко може веровати у радикално смањивање сиромаштва. Ово тим више што у том случају никаквих стратегија за смањивање сиромаштва не би ни било, с обзиром на кључни став овог концепта да је слободно тржиште најефикасније и универзално средство за све економске и социјалне проблеме. Нека врста социјалдемократске стратегије имала би више шанси, имајући у виду очекивања и социјалне навике становништва, које је осетило неке користи од социјалне државе у неким фазама социјализма и, у целини, имало неке видове опште социјалне сигурности, иако су биле испод нивоа развијених држава Запада. Социјални развој није могућ уколико нису обезбеђени задовољавајући животни стандард и благостање за све чланове друштва. Опредељење за економски развој, у овом случају, захтева социјалну политику директно усмерену према сузбијању социјалних проблема и пре свега, према искорењивању сиромаштва, јер оно у себи сублимира многе друге социјалне проблеме, чак и многе друштвене девијације. Нажалост непостојање свеобухватних развојних стратегија и споро ослобађање од дуготрајних економских, политичких и социјалних криза, за сада, помаже опстајању и репродукцији сиромаштва.“⁹⁵

Један свакако значајан део унутар изградње стратегије за редуковање сиромаштва мора бити посвећен и едукацији грађана која ће им помоћи у свакодневном самосталном активном тражењу посла. Значај овакве едукације

94 Дренка Вуковић „Старост и сиромаштво“, *op.cit.*, стр. 173.

95 Милосав Милосављевић, „Сиромаштво у свету и у Србији“, *op.cit.*, стр. 25.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

огледа се и на глобалном нивоу, јер је број грађана који активно учествују у тражењу посла веома мали.

Табела бр. 39: Да ли сте активно учествовали у тражењу посла у последње четири недеље?

TOTAL	
Да	22,4%
Не	55,1%
Није применљиво	18%
Без одговора	4,6%
(N)	9,154%

Узорак и година истраживања: Андора [2005], Аргентина [2006], Аустралија [2005], Бразил [2006], Бугарска [2006], Буркина Фасо [2007], Канада [2006], Колумбија [2005], Кипар [2006], Чиле [2006], Кина [2007], Египат [2008], Етиопија [2007], Финска [2005], Француска [2006], Грузија [2008], Немачка [2006], Гана [2007], Велика Британија [2006], Гватемала [2004], Хонгконг, Кина [2005], Индија [2006], Индонезија [2006], Ирак [2006], Иран [2005], Италија [2005], Јапан [2005], Јордан [2007], Малезија [2006], Мали [2007], Мексико [2005], Молдавија [2006], Мароко [2007], Холандија [2006], Нови Зеланд [2004], Норвешка [2007], Перу [2006], Пољска [2005], Румунија [2005], Русија [2006], Руанда [2007], Србија [2006], Словенија [2005], Република Јужна Африка [2007], Јужна Кореја [2005], Шпанија [2007], Шведска [2006], Швајцарска [2007], Тајван [2006], Тајланд [2007], Тринидад и Тобаго [2006], Турска [2007], Украјина [2006], САД [2006], Уругвај [2006], Вијетнам [2006], Замбија [2007]

Извор: *World Values Survey*: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSanalyzeQuestion.jsp> , 24.05.2014.

Оно што се свакако мора имати у виду јесте да у Србији не може бити спроведен успешан развој друштва без решења проблема неједнакости и противуречности, као ни без уважавања социјалне политике у односу са економском политиком. Форсирање неолибералног модела транзиције у Србији стална условљавања Србије на њеном путу ка међународним интеграцијама свакако није решење. У том смислу Милош Кнежевић справом наглашава да

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

транзиција у српском друштву није остварила постављене циљеве и жељене резултате. „То се посебно односи на неуспеле приватизације мањкаве социјалне програме, и енорман раст незапослености, сиву и црну економију, мноштво афера у криминализованом политичком и економском миљеу и веома раширена, рекло би се системска корупција (...) Дивља рестаурација капитализма је наступила уместо разборитог социо-економског преображаја.“⁹⁶

⁹⁶ Милош Кнежевић, *Неизвесни прелазак – демократија и транзиција*, op.cit., стр. 11-13.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

Социјална држава се у савременом друштву суочава са бројним изазовима на које мора да одговори. У овој докторској дисертацији је акценат стављен на истраживање проблема редуковања сиромаштва и остварења социјалне кохезије. Подсетимо се да наша главна хипотеза којом смо се руководили у нашем раду гласи: *Социјална држава као комплексно институционално и политичко питање има дуготрајан социјални изазов да се избори са проблемом сиромаштва уз истовремено остваривање социјалне кохезије, а који не може бити превазиђен уколико и даље у савременом друштву доминира неолиберални концепт савремене државе.* Овде није ни мало једноставно само рећи да ли је или није наша хипотеза потврђена или одбачена, због тога ћемо направити кратак осврт најважнијих закључака до којих смо у нашем раду дошли.

Како би на најбољи могући начин одговорили проблему којим се бавимо докторску дисертацију смо поделили на две међусобно повезане смисаоне целине. Први део докторске дисертације се бави анализом концепције социјалне државе и питања сиромаштва и социјалне кохезије у савременом друштву, док се у другом делу анализира институционални модел и стратегија решавања питања сиромаштва у Србији на почетку 21. века (наравно не рачунајући уводни део, као ни закључна разматрања).

Први део докторске дисертације носи назив *КОНЦЕПЦИЈА СОЦИЈАЛНЕ ДРЖАВЕ И ПИТАЊА СИРОМАШТВА И СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈА У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ* и састоји се из два поглавља.

Прво поглавље је посвећено разматрању теорије и праксе социјалне државе. Социјална држава је, и поред бројних предвиђања да неће успети да одговори изазовима савременог друштва, ипак опстала као један од најзначајнијих облика институционалног организовања државе социјалног старања која се брине о

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

социјалним правима и социјалној сигурности својих грађана. У овом делу је урађена компаративна анализа различитих модела социјалне државе, при чему ћемо покушати да на основу многобројних дефиниција дођемо до једне њене интегративне дефиниције. Оно што се, такође, у овом делу истражује јесу садржаји и облици остваривања социјалне државе у Европи. Том приликом смо покушали да прикажемо и на који начин се остварују социјална сигурност и социјална права грађана у оквиру Европске уније. Такође, посебну пажњу се посвећује и пропитивању овог проблема на територији Републике Србије. Истовремено смо трагали за одговором на питање шта је то што Србија мора да промени како би се она могла назвати државом социјалне сигурности.

Друго поглавље под називом *Изазови редуковања сиромаштва и остваривање социјалне кохезије у савременом друштву* у фокус своје анализа ставља један од највећих проблема са којима се суочава савремено друштво на размеђу миленијума – проблем сиромаштва. Економска криза и социјалне неједнакости у 21. веку и даље настављају да представљају глобални изазов са којима се савремена држава мора суочити. Неједнакости не утичу само на питања унутар државе, већ се њихов негативан утицај осећа и у међународним односима. У овом делу се нарочито истражује економско-социјална димензија сиромаштва. Да би изашла на крај са овим проблемима држава социјалне сигурности се мора бавити социјалним укључивањем, као и остваривањем социјалне кохезије. Социјално укључивање и стратегије за редуковање сиромаштва се налазе међу приоритетним питањима за које Република Србија мора што пре да пронађе адекватан одговор. Имајући ово у виду, економска и социјална политика морају међусобно бити усклађене на највишем могућем нивоу.

Други део докторске дисертације носи назив *ИНСТИТУЦИОНАЛНИ МОДЕЛИ И СТРАТЕГИЈА РЕШАВАЊА ПИТАЊА СИРОМАШТВА У СРБИЈИ НА ПОЧЕТКУ 21. ВЕКУ* и такође се састоји из два поглавља.

У првом поглављу овог дела под називом *Институционални систем за решавање сиромаштва и социјална држава – случај Србије (2000-2013)* се анализирају институционални систем за решавање сиромаштва са нарочитим освртом на социјалну државу. Основ сваке успешне борбе против сиромаштва

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

представља изградња јаке државе са развијеним институцијама. Само она социјална држава која поседује снажан демократски и национални капацитет се може изборити са изазовима које јој намеће савремено друштво и да се успешно трансформише у складу са њима. Србија није, као ни остале државе, имуна на глобалну кризу. Нарочити утицај кризе у Србији се осећа из западних земаља, а нарочито из еврозоне. У том смислу пред изградњом Србије као социјалне државе предстоји дугачак пут који мора прећи. Србија представља државу која пре свега има проблема са територијалном дефинисаношћу, затим са веома ниском социјалном кохезијом, дуготрајном економском кризом, сталним повећавањем задужености, израженом корупцијом, slabим поверењем грађана у институције... Имајући у виду велику незапосленост и слабу оствареност права запослених грађана, као и велики број запослених „на црно” (радника који нису пријављени), синдикати могу одиграти веома важну улогу у остваривању социјалне сигурности у Србији. То је управо разлог због кога је један део наше дисертације требало посветити и овом питању.

Последње поглавље носи назив *Стратегије редуковања сиромаштва у Србији на почетку 21. века* је уједно и најважније за истраживање проблема наше докторске дисертације, јер управо у њему, а на основу истраживања у претходна три поглавља, тежимо да дођемо до најефикаснијег модела стратегија за редуковање сиромаштва у Србији. Суочена са дуготрајном економском кризом, старењем становништва, великим социјалним неједнакостима, сиромаштвом, није нимало лако одредити најоптималнију стратегију која би довела до редуковања сиромаштва, али и изградњу Србије као социјално одговорне државе. На том путу је свакако потребно имати усклађену економску и социјалну политику. Оно што је пре свега приоритет свакој земљи јесте да на прави начин усклади економску политику заједно са социјалном, без некритичког величања и једне и друге. Нажалост, на таласу неолиберализма данас се све више даје примат економској политици и стварању профита, док се социјална политика ставља у други план. Колики је значај социјалне политике за изградњу социјалне државе може се видети и у томе што, са једне стране, социјална политика може да постоји без социјалне државе, док, са друге стране, социјална државе не може да постоји без социјалне

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

политике. Наравно проблем може настати и услед превеликог глорификовања социјалне политике, што може довести до проблема у функционисању привреде. Потребно је на најефикаснији начин ускладити социјалну и економску политику не одричући се при том улоге државе као значајног актера како то неолиберални протагонисти то чине. Једино јака држава са развијеним институцијама се може на најбољи могући начин старати о социјалној сигурности и социјалним правима својих грађана, и она ни на који начин не смеју бити препуштена апсолутном старању механизма слободног тржишта. У том смислу се може закључити следеће:

- Неолиберализам који претпоставља да слободно тржиште представља универзално решење за све економске проблеме не представља принцип којим би требало да се руководе стратегије редуковања сиромаштва.
- Сиромаштво се на глобалном нивоу, било да се ради о развијеним или неразвијеним земљама, повећава услед смањења прихода, раста незапослености, неадекватног образовања, а у специфичним ситуацијама и због ратова, изолације и природних катастрофа којима су погођена одређена друштва.
- Када се ради о распрострањености сиромаштва, као и узрока због којих настаје и последица које изазива постоје велике разлике између развијених и неразвијених земаља и региона.
- Неадекватна уређеност система социјалне сигурности и његова неадекватна прилагођеност специфичностима земаља у којима се примењује представља један од главних разлога повећања сиромаштва.
- Социјална права имају значајну улогу у остваривању социјалне кохезије и солидарности грађана.
- Држава је од изузетне важности за обезбеђивање социјалне заштите, било да је она та која обезбеђује заштиту, било да ствара институционалне и правне оквире унутар којих се она остварује, као и за остваривање социјалне кохезије.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- Остваривање социјалне кохезије мора бити један од приоритета савремене демократске државе.
- Социјална политика и социјални рад могу умањити социјалне проблеме али их сами не могу отклонити.
- Сиромаштво, незапосленост и неједнакости представљају проблем свих земаља захваћених процесом транзиције.
- Србија је погођена великим економским неједнакостима које заједно са политичким доводе до неједнакости у животним шансама појединаца и друштвених група.
- Систем социјалне заштите који се спроводио у Србији није одговорио потребама остваривања социјалне кохезије.

Имајући све ово у виду може се закључити да је главна хипотеза у нашем раду потврђена, тј да *социјална држава као комплексно институционално и политичко питање има дуготрајан социјални изазов да се избори са проблемом сиромаштва уз истовремено остваривање социјалне кохезије, а који не може бити превазиђен уколико и даље у савременом друштву доминира неолиберални концепт савремене државе.*

ЛИТЕРАТУРА

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- Esping-Andersen Gøsta. *Social foundations of postindustrial economics*, Oxford University Press, 1999.
- *A new strategy for Social Cohesion*, European Committee for Social Cohesion (CDCS) Revised strategy for Social Cohesion, approved by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 31 March 2004.
- Artis Wil, Gelissen John, „Three Worlds of Welfare Capitalism or More? – A State-of-the-Art report“, *The Welfare State Reader* (edited by Christopher Pierson and Francis G. Castles), Polity Press, 2006.
- Бабић Верица, Славковић Марко, „Повезаност образовног система и потреба привреде“, *Активне мере на тржишту рада и питања запослености* (уредник Јован Зубовић), Институт економских наука, Београд, 2011.
- Бабовић Марија, „Концептуални и институционални предуслови развоја социјалне димензије ЕУ“ (приредила: Марија Бабовић), *Изазови нове социјалне политике*, SeConS – Група за развојну иницијативу, Београд 2010.
- Bhalla A. S., Lapeyre Frédéric, *Poverty and Exclusion in a Global World*, Palgrave Macmillan, 2004.
- Berger-Schmitt Regina, „Social Cohesion as an Aspect of the Quality of Societies: Concept and Measurement“, *Towards a European System of Social Reporting and Welfare Measurement*, Mannheim 2000.
- Беговић Борис, Матковић Гордана, Мијатовић Бошко, Поповић Даница, *Од сиромаштва ка просперитету: Тржишна решења за привредни раст*, Службени гласник, 2009.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- Berger-Schmitt Regina. 'Considering Social Cohesion in Quality of Life Assessments: Concepts and Measurement', *Social Indicators Research*, , 2002.
- Briggs Asa, „The Welfare State in Historical Perspective”, *Welfare State Reader* (Edited by Christopher Pierson and Francis G. Castels), Polity Press, 2006.
- Borón Alberto Atilio, *Estado, capitalismo y democracia en América Latina*, Consejo Latinoamericano de Ciencias Sociales, Ciudad Autónoma de Buenos Aires, Argentina, 2003.
- Бутиган Вјекослав, „Трансформација политичких система на Балкану”, *Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције*, филозофски факултет, Ниш, 2006.
- Видојевић Зоран, „Социјалне неједнакости, демократија и развој“, *Социјална мисао*, 2/2009.
- Видојевић Зоран, „Може ли Србија постати социјална држава“, *Данас*, 06. 03. 2009, доступно на: http://www.danas.rs/dodaci/vikend/moze_li_srbija_postati_socijalna_drzava.26.html?news_id=155334
- Видојевић Зоран, *Демократија на заласку – ауторитарно – тоталитарна претња*, Службени гласник и ИДН, Београд, 2010.
- Вуковић Данило, *Изазови нове социјалне политике*, SeConS – Група за развојну иницијативу, 2010.
- Вуковић Дренка, *Социјална сигурност у социјална права*, Чигоја, Београд, 2005.
- Вуковић Дренка, „Старост и сиромаштво“, *Зборник матице српске за друштвене науке* бр. 131, 2010.
- Вуковић Дренка, Перишић Наталија, „Концептуални оквир активне социјалне политике“, *Годишњак*, Факултет политичких наука, 2008.
- Вуковић Дренка, „Година борбе против сиромаштва и социјалне искључености – 2010“, *Годишњак 2010*, Факултет политичких наука, 2010.
- Вукосављевић Сретен, *Писма са села*, Савремена школа, Београд, 1962.
- Ginsburg Norman, *Class, Capital and Social Policy*, Macmillan, London, 1981.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- Грацијани Тиберио, „Економска криза Западног система”, *Геополитика*, бр. 32, 23. 06. 2009.
- Green Andy, Preston John and Janmaat Germen Jan, *Education, Equality and Social Cohesion - A Comparative Analysis*, Palgrave Macmillan, 2006.
- Green Andy, Janmaat Germen Jan, Han Christine, *Regimes of Social Cohesion*, LLAKES AND IOE, England, 2013.
- Greve Bent, „Introduction: The Social, Political and Economic Future of the European Welfare States“, *The Future of the Welfare State – European and Global Perspective* (edited by: Bent Greve), ASHGATE, University of Roskilde, Denmark
- Грк Снежана, „Димензије економске кризе у Србији“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 2/2009.
- Грк Снежана, „Социјалне неједнакости у фокусу економске и финансијске дисхармоније“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 4/2009.
- Грк Снежана, „Србија и Европска унија – кризе после кризе“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 2/2011.
- Грк Снежана, „Србија – у потрази за смислом будућности“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 3/2011.
- Грк Снежана, „Србија тоне у економско и друштвено безнађе“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 1/2012.
- Грк Снежана, „Друштвени ефекти изопачености модерне економије“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, 2/2012.
- Дал Роберт, *Демократија и њени критичари*, Подгорица, 1999.
- „Дефицит буџета у 2012. 191,9 милијарди динара“, *Политика*, 16.01.2013, доступно на: <http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Deficit-budzeta-u-2012-1919-milijardi-dinara.sr.html>, 13. 02. 2013.
- Динкић Миросанка, „Социјална заштита“, *Студија о животном стандарду – Србија 2002-2007* (уредници: Драган Вукмировић, Rachel Smith Govoni), Републички завод за статистику Србије-

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- Докмановић Мирјана, „Економска глобализација и парадокси“, *Жртве и глобализација*, 2003.
- Ђурић Живојин, „Социјално-економски аспекти промашене приватизације у Србији“. *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 3/2013.
- Ђурић Живојин, Суботић Драган, *Политичке институције, синдикати и реформа јавне управе Србије*, Институт за политичке студије, Београд, 2010.
- *Еропска социјална повеља – Повеља, протоколи, пречишћен текст Повеље*, Савет Европе, 24.07.2014, доступно на:
http://www.ombudsman.co.me/docs/izvjestaji/Evropska_socijalna_povelja.pdf
- Easterly William, Ritzan Jozef, Woolcock Michael, *Social Cohesion, Institutions, and Growth*, CENTER FOR GLOBAL DEVELOPMENT, August 2006.
- Einhorn S. Eric and Logue John, *Scandinavian Politics and Policy in the Global Age*, PRAEGER, 2003.
- *Esping-Andersen Gøsta, The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Polity Press, 1990.
- „Закон о основама система образовања и васпитања“ *Службени Гласник Републике Србије*, бр. 72/2009. и 52/2011.
- *Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености*, Службени гласник Републике Србије, бр. 36/2009. и 88/2010, доступно на:
http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zaposljavanju_i_osiguranju_za_slucaj_nezaposlenosti.html, 29.07.2014.
- *Закон о здравственом осигурању*, Службени гласник Републике Србије, бр. 107/2005, 109/2005 – испр., 57/2011, 110/2012 – одлука УС и 119/2012, доступно на :
http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zdravstvenom_osiguranju.html, 29.07.2014.
- *Закон о социјалној заштити*, Службени гласник РС, бр.. 24/2011.
- *Закон о пензијском и инвалидском осигурању*, Службени гласник Републике Србије бр. 34/2003, 64/2004 – одлука УСРС, 84/2004 – др. Закон, 85/2005, 101/2005 – др. Закон, 63/2006 – одлука УСРС, 5/2009, 107/2009, 93/2012, 62/2013, 108/2013 и 75/2014. доступно на: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_penzijskom_i_invalidskom_osiguranju.html, 29.07.2014.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- *Закон о приватизацији*, Службени гласник РС, бр. 38/2001, 18/2003, 45/2005, 123/2007, 123/2007 - др. закон и 30/2010 др. закон, 17.04.2014, доступно на:
- http://www.crhov.rs/pravnaregulativa/drugi_pravni_akti/ZAKON_o_privatizaciji.pdf
- „Земље бивше Југославије пред дужничким ропством“, *Блиц*, доступно на: <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/462150/Zemlje-bivse-Jugoslavije-pred-duznickim-ropstvom>, 15.06.2014.
- *Ибрахим Тотић*, „Економско-социјална димензија сиромаштва и незапослености“, *Социјална мисао*, 1/2011.
- *Improving Health and Social Cohesion through Education*, Centre for Educational Research and Innovation, (OECD), 2010.
- Jenson Jane, *Defining and Measuring Social Cohesion*, Commonwealth Secretariat and United Nations Research Institute for Social Development, 2010.
- Jewell J. Christopher, *Agents of Welfare State – How Caseworkers Respond to Need in the United States, Germany, and Sweden*, Palgrave Macmillan, 2007.
- *Jobs, World development report 2013*, The World Bank, 2013.
- Јосифидис Коста, Алпар Лошонц, Супић Новица, *Есеји о држави благостања*, Футура публикација, Нови Сад, 2009.
- Наоми Клајн, *Доктрина шока – процват капитализма катастрофе*, Самиздат Б92, Београд, 2009.
- Kaid Lee Lynda, Christina Holtz-Bacha, *Encyclopedia of political communication*, SAGE Publications, 2008.
- Кнежевић Милош, *Неизвесни прелазак – демократија и транзиција*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Keynes Maynard John, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Macmillan, London, 1942.
- Ковач Оскар, *Незапосленост и сиромаштво у Србији*, у: *Незапосленост и сиромаштво у Србији*, Београд, 2005.
- *Колико је сиромашних у Србији*, 28.03.2014, доступно на: http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=1186

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- *Ко су сиромашни у Србији*, 28.03.2014, доступно на: http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=1490
- Колин Марија, Кроња Јасна, Миловановић Јелена, Стојиљковић Зоран, *Социјални дијалог и социјална политика у Србији у процесу европске интеграције*, Европски покрет Србија и Friedrich Ebert Stiftung, Београд, децембар 2006.
- Косановић Рајко, *Социјално право*, Фондација Friedrich Ebert Stiftung, Београд 2011.
- Кохл Хериберт, *Слобода удруживања, права запослених и социјални дијалог у средњеисточној Европи и на западном Балкану*, Friedrich Ebert Stiftung, 2009.
- Кочовић Драгослав, *Социјално осигурање*, Факултет политичких наука, Београд 2005.
- Кочовић Драгослав, *Социјална политика*, Факултет политичких наука, Београд, 2007.
- Кочовић Драгослав, „Сиромаштво – светски проблем“, *Социјална мисао*, 4/2008.
- Крстић Горан, Профил сиромаштва у Србији у периоду 2002–2007. У: Д. Вукмировић, R. Smith Govoni (уредници). *Студија о животном стандарду: Србија 2002–2007*. Београд: Републички завод за статистику Србије, 2008.
- Kuhnie Stein and Alestalo Matti „Introduction: Growth and survival of European welfare state“, *Survival of the European welfare State* (Edited by Stein Kuhnie), Routledge, 2000
- Лакићевић Мира, „Социјални развој Србије и криза“, *Социјална политика и криза* (приредили: Дренка Вуковић и Михаил Арандаренко), Факултет политичких наука, Београд, 2009.
- Лакићевић Мира, „Социјални профил Европске уније“, *Годишњак 2010*, Факултет политичких наука, Београд, 2010.
- Лакићевић Душан, *Социјална политика*, Савремена Администрација Београд, 1991.
- Leibfried Stephan, „Social Policy – Left to the Judges and the Markets“, *Policy-Making in the European Union* (edited by Helen Wallace, William Wallace and Mark A. Pollack), Oxford University Press.
- Лендис Дејвид, *Богатство и сиромаштво нација*, Стубови културе, Београд 2004.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- Лубарда Бранко, *Ревидирана европска социјална повеља – Обавезе државе и улога социјалних партнера после ратификације*, Социјално-економски савет Републике Србије и Swiss Labour Assistance, Београд, стр 2009.
- Magdalena Alina, „Social cohesion – a post-crisis analysis, *Theoretical and Applied Economich*, 11/2012.
- Маринковић Дарко, „Синдикати пред изазовима глобализације“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1- 4 2000/2002.
- Марковић Драган, „Србијанско село на маргинама политике“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2005.
- Marklund Staffan, „Социјална политика и сиромаштво у постототалитарној Европи“, *Социјална мисао*, 1-2/2002.
- Marshall T. H., „Citizenship and Social Class“, *Inequality and Society* (edited by Jeff Manza and Michael Sauder), W. W. Norton and Co., New York, 2009.
- Matković Gordana, „Overview of Poverty and Social Exclusion in the Western Balkans“, *Stanovništvo*, 1/2006.
- Матић Милан, Подунавац Милан, *Политички систем*, Институт за политичке студије, Београд, 1995.
- Мацура Рајко, Ђокић Александар, Туцовић Милош, Мркаљ Ружица, „Социјална искљученост – појам и приступи“, *Социјална мисао*, 1/2011.
- Мијатовић Бошко, *Социјална политика на локалном нивоу у Европској унији – радни документи бр. 7*, октобар 2005, стр. 3 доступно на http://snp.co.me/inc/my_documents/Socijalna%20EU.pdf, 28.07.2014.
- Милетић Радмила, Тодоровић Марина, Миљановић Драгана, „Приступ неразвијеним подручјима у регионалном развоју Србије“, *Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“*, САНУ, 2/2009.
- Милосављевић Милосав, „Сиромаштво у свету и у Србији“, *Социјална мисао*, 2/2008.
- Милошевић Зоран, „Јужноамеричка алтернатива“, *Печат*, 8. децембар 2011.
- Митровић Љубиша, „Односи рада и капитала и улога синдиката у постсоцијалистичким друштвима у транзицији“, *Теме*, бр. 4/2002.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- Михајловић Сузана, „Перспективе регионалног развоја у Србији – социјална димензија новог концепта“, *Студентски годишњак*, Факултет политичких наука, бр. 2/2012.
- Мојић Душан, „Сиромаштво младих у Србији данас“, *Социјална мисао*, 4/2008.
- McLean Lisa, „Политичке партије и кампање“, *21 прича о демократији*, група аутора, стр. 107-112, Центар за грађанско образовање, Подгорица, 2005.
- Недовић Слободанка, *Држава благостања – идеје и политика*, ЦЕСИД, Београд, 2005.
- Немањић Милош, „Људске потребе у процепу друштва у транзицији“, *Социјална мисао*, 1/2010.
- Новаковић Александар, „Транзиција, реформе и перцепције о реформама – поређење српске и транзиције земље ИЦЕ“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2012.
- *New Strategy and Council of Europe Action Plan for Social Cohesion*, approved by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 7 July 2010.
- *Nowak Jürgen*, „Социјална економија – изазови и шансе у процесу глобализације“, *Социјална политика у процесу европских интеграција (приредили: Дренка Вуковић, Ана Чекеревац)*, Факултет политичких наука, Београд, 2006.
- Новаковић Нада, „Штрајкови, синдикати и приватизација у Србији“, *Социолошки преглед*, 1/2013.
- *Обавештење комисије европском парламенту, савету, европском економском и социјалном комитету и комитету региона: Европска платформа за борбу против сиромаштва и социјалне искључености: Европски оквир за социјалну и територијалну кохезију*, Брисел, 16. 12. 2010.
- Обрадовић Жарко, „Србија – Држава социјалне правде (уставна начела и пракса)“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије 1/2009.
- Ogilvie K. Kelvin, Eggleton Art, *IN FROM THE MARGINS, PART II: Reducing Barriers to Social Inclusion and Social Cohesion*, Report of the Standing Senate Committee on Social Affairs, Science and Technology, Canada, June 2013.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- Орловић Славиша, "Класична и савремена схватања демократије", *Годишњак*, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, Београд, 2/2008.
- Offe Claus, *Contradictions of the Welfare State* (edited by John Keane), Hutchinson, 2007.
- Ocampo Antonio Jose, „Market, Social Cohesion, and Democracy”, *Economic and Social Affairs*, DESA, 9/2006.
- Павловић Вукашин, *Држава и друштво*, Београд, 2011.
- Павловић Вукашин, „Држава и демократија“, *Савремена држава – структура и социјалне функције* (приредили Вукашин Павловић и Зоран Стојиљковић), Konrad Adenauer Stiftung, Факултет политичких наука, Београд, 2010.
- Павловић Вукашин, „Савремена држава“, *Савремена држава* (приредили: Вукашин Павловић и Зоран Стојиљковић), Konrad Adenauer Stiftung, Факултет политичких наука, Београд, 2008.
- Панџић Асим, Карић Нијаз, „Остваривање социјалне кохезије и солидарности у Босни и Херцеговини – Примјена социјалних права у систему социјалне заштите“, *Социјална мисао*, 3/3012.
- Pease Robin, et. al., „Immigration and Social Cohesion: Developing an Indicator Framework for Measuring the Impact of Settlement Policies in New Zealand“, Working Paper 01/05. Ministry of Social Development, Wellington, 2005.
- Пејановић Радован, Његован Зоран, „Актуелни проблеми пољопривреде и села Републике Србије“, *Индустрија*, бр. 1/2009.
- Пејановић Радован, Тица Недељко, „Аграрни проблем у процесу транзиције Републике Србије“, *Летопис научних радова*, бр. 1/2005.
- Перишић Наталија, „Вредносни аспекти класификација социјалних држава“, *Социјална мисао*, бр. 4/2009.
- Петринг Александер, *Социјалдемократска читанка 3 – Социјална држава и социјалдемократија*, Фондација Fridrih Ebert, Београд, 2012.
- Петричковић Милан, „Сиромаштво у функцији егзистенцијалне отуђености становништва Србије“, *Социјална мисао* 1/2011.
- Polanyi Karl, *The Great Transformation*, New York, Rinehart, 1994.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- Попов Ђорђе, „Утицај транзиције на стање привреде Србије”, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 1/2013.
- *Први национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији – Преглед и стање социјалне искључености сиромаштва за период 2008-2010. године са приоритетима за наредни период*, Влада Републике Србије, март 2011.
- *Праћење социјалне укључености у Србији – преглед и тренутно стање социјалне укључености у Србији на основу праћења европских и националних показатеља*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и Републички завод за статистику, Влада Републике Србије, Београд, 2010.
- *Праћење друштвене укључености у Србији* (уредница Јелена Марковић), Тим потпредседника Владе за имплементацију Стратегије за смањење сиромаштва, SECONS, CESID, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2009.
- *Promoting the policy debate on social cohesion from a comparative perspective – Trends in social cohesion*, Council of Europe, 1/2001.
- Pierre Peistieau, *The Welfare State in the European Union – Economic and Social Perspectives*, Oxford University Press, 2006.
- Phillips David, „ Social Cohesion, Social Exclusion and Social Quality”, *Social Quality in Europe Stream*, 2003 ESP Anet Conference, Copenhagen 13-15 November 2003.
- Fernando Rajulton, et al. , „ Measuring Social, Cohesion: An Experiment Using the Canadian National Survey of Giving, Volunteering, and Participating“, *Social Indicators Research*, 80(3), 2007.
- Радић Јова, *Економија рaa и социјална политика Европске уније*, Економски факултет, Суботица, 2007.
- Радуски Нада, „Пољопривреда без пољопривредника – проблеми у демографском развоју Србије“, *Социјална мисao*, бр. 1/2009.
- Рашевић Мирјана, „Занемареност сиромашних старих у Србији: изазов социјалној политици“, *Социјална мисao*, 4/2009,
- Радоњић Радован, *Демократија*, Центар за грађанско образовање, Подгорица, 2004.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- Рашевић Мирјана, „Занемареност сиромашни старих у Србији: изазов социјалној политици“, *Социјална мисао*, 4/2009.
- Реинерт С. Ерик, *Глобална економија: како су богати постали богати и зашто сиромашни постају сиромашнији*, Чигоја, 2006.
- René Lenoir, *Les exclus : un Français sur dix*, Paris: Le Seuil, 1974.
- Републички завод за статистику, доступно на: <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/ReportResultView.aspx?rptKey=indId%3d240201IND01%2635%3d6%262%3d%23last%233%2633%3d0%2c1%2c2%2623%3d0%2c2%26sAreaId%3d240201%26dType%3dName%26lType%3dSerbianCyrillic>, 23. 01. 2013.
- *Реформа система ПИО Србије*, Министарство рада, запошљавање и социјалне политике, Београд, новембар, 2012.
- *Ревидирана европска социјална повеља*, доступно на: <http://www.coe.int/t/dGHI/monitoring/Socialcharter/Presentation/ESCRBooklet/SerbCyrillic.pdf>, 13. 12. 2012.
- Ристић Зоран, Рајковић Данијела, Манчић Светлана, Рајић Драгољуб, *Ефекти приватизације*, Социјално-економски савет Републике Србије, SOLIDAR Suisse/Swiss Labour Assistance SLA – Kancelariја u Srbiji, 2011.
- *Синдикати и социјални дијалог у време кризе: случај Србије*, Међународна организација рада, 2010.
- Silver Hilary, „Social exclusion and social solidarity: Three paradigms“, *International Labour Review*, 5-6/1994.
- Slesnick T. Daniel, *Consumption and Social Welfare – Living standards and their distribution in the United States*, Cambridge University Press, 2001.
- Smith Adam, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, University of Chicago Press, 1977.
- Сокић Сретен, *Економија јавне потрошње*, Чигоја, Београд, 2011.
- *Social Europe, European Outlook, SCP and CPB*, The Hague, September 2003.
- Станковић Владан, „Друштвени сукоби у социолошкој теорији и пракси Србије“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, 4/2009.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- Степанов Радивој, *Увод у политику и политички систем*, Нови Сад, 2008.
- Стојадиновић Миша, „Демократија између мита и стварности”, *Демократија и саборност* (приредио; Зоран Милошевић), Институт за политичке студије, Београд, 2010.
- Стојадиновић Миша, „Демократија у XXI веку”, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, 1/2010.
- Стојадиновић Миша, *Потрага за идентитетом*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Стојадиновић Миша, „Савремена држава између теорије и праксе”, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 2/2013.
- Стојадиновић Миша, *Социолошка релевантност критике глобализације у делима Ноама Чомског*, Филозофски факултет у Нишу, 2012.
- Стојадинович Миша, Неолиберализм и неоимпериалистически концепт глобализације, Вестник Череповецкого государственного университета, Череповецкий государственный университет, Череповац, 2/2013.
- Стојановић Ђорђе, Ђурић Живојин, *Анатомија савремене државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Стојиљковић Зоран, *Држава и корупција*, Чигоја, Београд, 2013.
- Стојиљковић Зоран, „За и против социјалне државе”, *Савремена држава* (приредили: Вукашин Павловић и Зоран Стојиљковић), Konrad Adenauer Stiftung и Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд, 2008.
- Стојиљковић Зоран, *Конфликт и/или социјални дијалог*, Факултет политичких наука и Swiss Labour Assistance, Београд, 2008.
- Стојиљковић Зоран, *Србија у лавиринтима транзиције – огледи из политичке социологије савременог друштва*, Службени Гласник, Београд, 2011.
- Зоран Стојиљковић, *Социјална кохезија између формативног принципа и суморне стварности*, стр. 5
- „Стопа незапослености у Србији 25,5 одсто“, *Блиц*, 29. 06. 2012, доступно на: <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/330770/Stopa-nezaposlenosti-u-Srbiji-255-odsto>, 05. 02. 2013.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- *Студија о животном стандарду – Србија 2002-2007* (уредници: Драган Вукмировић, Rachel Smith Govoni), Републички завод за статистику Србије.
- *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*, Влада Републике Србије, Београд, 2003.
- Суботић Драган, *Корпоративно пословна етика и институције (нео)либералне и социјалне државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Суботић Драган, *Друштвено одговорно пословање и социјална држава*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Schoultz Lars, *National Security and United States Policy Toward Latin America*, Princeton University Press, 1987.
- Swank Duane, *Global Capital Political Institutions and Policy Change in Developed Welfare States*, Cambridge, 2004.
- Taylor-Gooby Peter, „New Risks and Socijal Change“ *New Risks, New Welfare – The Transformation of the European Welfare State* (edited by: Peter Taylor-Gooby), Oxford University Press, 2004.
- TNS Medium Gallup, *Демократија – глобална студија Voice of the People*: http://www.tns-bg.com/newsletters/Newsletter_TNSMediumGallup_Demokratija_Dec_07.pdf, датум приступа 06.07.2007.
- Устав Републике Србије, „Службени гласник РС“, број 83/06.
- „У Србији још 290.000 незапослених“, *Новости*, 23. 10. 2012., доступно на: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.290.html:402625-U-Srbiji-jos-290000-nezaposlenih>, 04. 01. 2013.
- Finn Claire and Vaughan Barry, *Perspectives on the Evolution of European Social Policy*, National and Economic Social Council
- Forrest Raj and Kearns Ade, „Social Cohesion, Social Capital and the Neighbourhood“, *Urban Studies*, SAGE Publications, 12/2001.
- Friedkin E. Noah, „Social Cohesion“, *Annual Reviews*, 2004.
- Харви Дејвид, *Кратка историја неолиберализма*, Медитеран, Београд, 2012.

СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)

- Haines Gerald, *Americanization of Brazil: A Study of U.S. Cold War Diplomacy in the Third World, 1945-1954*, Scholarly Resources Inc, 1989.
- Hannequart Achille, „Economic and social cohesion in Europe – A new objective for integration, Routledge, 1992.
- Hayek Fridrich, „The Meaning of the Welfare State“, *Welfare State Reader* (Edited by Christopher Pierson and Francis G. Castels), Polity Press, 2006.
- Hudson Maria, Phillips Joan, Ray Kathryn and Barnes Helen, *Social cohesion in diverse communities*, Joseph Rowntree Foundation, Policy Studies Institute, 2007.
- Cerami A. *Social Policy in Central and Eastern Europe: The Emergence of a New European Model of Solidarity?*, Universitat Erfurt, 2005.
- Цвејић Слободан, Бабовић Марија, Петровић Мина, Богданов Наталија, Вуковић Оливера, *Социјална искљученост у руралним областима Србије*, УНДП Србија и Сектор за инклузивни развој, 2010.
- Цвјетићанин Данијел, „Утицај модела приватизације на друштво у транзицији“, *Социолошки преглед*, бр. 1-2/ 2004.
- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, The European Platform against Poverty and Social Exclusion: A European framework for social and territorial cohesion, Brussels SEC, 2010.
- Cousins Mel, *European Welfare States – Comparative Perspectives*, SAGE Publications, 2005.
- Cracuin Claudiu, „State Capacity“, *The Encyclopedia of Political Science*, CQ Press, 2011.
- Chomsky Noam, *Profit over People – Neoliberalism and Global Order*, Seven Stories Press, New York, Toronto, London, 1999.
- Чекеравац Ана, *Међународна социјална политика*, ЛЕКОМ, Београд, 2005.
- Чомски Ноам, *Година 501 – конквиста се наставља*, Светови, Нови Сад, 1998.
- Чомски Ноам, „Србија треба да учи од Латинске Америке и да се окрене својој историји“ (разговор са Биљаном Ђорђевић), *Печат*, 28. јануар, 2011.
- Чомски Ноам, *Интервенције*, Рубикон, Нови Сад, Беокњига, Београд, 2009.

**СОЦИЈАЛНА ДРЖАВА И СТРАТЕГИЈЕ РЕДУКОВАЊА СИРОМАШТВА И
ОСТВАРЕЊЕ СОЦИЈАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ (Србија 2000-2013)**

- Чосудовски Мишел, *Глобализација сиромаштва*, Артист, Београд, 2010.
- Шнапер Доминик, *Заједница грађана – о модерној идеји нације*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 1996.
- Yujiro Hayami, *Development Economics – From the Poverty to the Wealth of Nations*, Oxford University Press, 2005.

ПРИЛОЗИ

ПРИЛОГ БР. 1:

РЕВИДИРАЊЕ ЛИСТЕ ПОКАЗАТЕЉА СОЦИЈАЛНЕ ИСКЉУЧЕНОСТИ

Листа показатеља након ревидирања у јулу 2003. Године

ПРИМАРНИ ПОКАЗАТЕЉИ:

1. Стопа ризика сиромаштва
 - 1а Стопа ризика сиромаштва према типу домаћинства
 - 1б нов Стопа ризика сиромаштва према интензивности рада чланова домаћинства
 - 1в * Стопа ризика сиромаштва према најчешћем статусу на тржишту рада
 - 1г Стопа ризика сиромаштва према типу власништва
2. Праг ризика сиромаштва
3. Неједнакост дистрибуције прихода, квинтилни однос C80/C20
4. Стопа сталног ризика сиромаштва
5. Релативни јаз ризика сиромаштва
6. Регионална кохезија
7. Стопа дугорочне незапослености
- 8 Особе које живе у домаћинствима без запослених чланова
 - 8а * Особе које живе у домаћинствима без запослених чланова: деца
 - 8б * Особе које живе у домаћинствима без запослених чланова: одрасли
9. Особе које рано напуштају образовање и нису на школовању или обуци
10. нов Ниска функционална писменост ученика (мерена PISA тестом)

11. Очекивано трајање живота (на рођењу, у првој години живота, са 60 година)

12. Субјективни здравствени статус према нивоу прихода

СЕКУНДАРНИ ПОКАЗАТЕЉИ:

13. Дисперзија стопе ризика сиромаштва

14. Стопа ризика сиромаштва фиксирана у једном моменту

15. Стопа ризика сиромаштва пре социјалних трансфера

16. Gini коефицијент

17. Стопа сталног ризика сиромаштва (50% медијане)

18. нов Стопа ризика сиромаштва запослених

19. Удео дугорочне незапослености

20. Стопа веома дуге незапослености

21. Особе са ниским степеном образовања

Напомена: Редефинисани показатељи у односу на првобитно прихваћене (2001) означени су *, а показатељи уведени након ревизије означени су речју „нов” испред назива показатеља.

Листа показатеља након ревидирања у септембру 2009. године

КРОВНИ ПОКАЗАТЕЉИ

1. 1а Стопа ризика сиромаштва + Илустративна вредност прага ризика сиромаштва

1б Релативни јаз ризика сиромаштва

2. Неједнакост дистрибуције прихода, квинтилни однос С80/С20

3. Очекивано трајање живота у здрављу

4. Особе које рано напуштају образовање и нису на школовању или обуци

5. Особе које живе у домаћинствима без запослених чланова

6. Пројектовани укупни расходи на социјалну заштиту

7. Адекватност пензија

7а Медијана релативних прихода старијих лица

7б Консолидована стопа замене

8. Незадовољене потребе за медицинском негом према изјави испитаника

9. Стопа ризика сиромаштва фиксирана у једном моменту (могућа замена или допуна: материјалном депривацијом или показатељима сталног сиромаштва у будућности)
10. Стопа запослености старијих радника
11. Стопа ризика сиромаштва запослених
12. Стопа активности (могућа замена или допуна показатељима: MWP –make work pay)
13. Регионална кохезија
14. Укупни расходи за здравствену заштиту по становнику

КОНТЕКСТ ПОКАЗАТЕЉИ:

1. Раст БДП-а
2. Стопа запослености, према полу; Стопа незапослености, према полу и главне старосне кохорте; Стопа дугорочне незапослености, према полу и кључне старосне кохорте
3. Очекиван животни век при рођењу и у 65. години живота
4. Стопа зависности старог становништва, тренутна и пројектована
5. Дистрибуција становништва по типу домаћинства, укључујући и колективна домаћинства
6. Јавни дуг, тренутни и пројектовани, % БДП-а
7. Трошкови социјалне заштите, текући, по функцији, бруто и нето
8. Незапослена домаћинства по главним типовима домаћинства
9. Показатељи исплативости рада (замка незапослености, замка неактивности (посебно случај другог члана домаћинства који остварује зараду), замка ниске зараде.
10. Нето приходи корисника социјалне помоћи као проценат границе ризика од сиромаштва
за три типа незапослених домаћинстава
11. Стопа ризика од сиромаштва пре социјалних трансфера (осим пензија), 0–17, 18–64, 65+
12. Промена пројектованог теоретског односа замене за базни случај 2004–2050 уз информације о типу пензијског програма, и промена пројектоване јавне потрошње за пензије 2004–2050.

ПОКАЗАТЕЉИ СОЦИЈАЛНЕ УКЉУЧЕНОСТИ

ПРИМАРНИ ПОКАЗАТЕЉИ:

1. Стопа ризика сиромаштва + Илустративна вредност прага ризика сиромаштва

2. Стална стопа ризика сиромаштва
3. Релативни јаз ризика сиромаштва
4. Стопа дугорочне незапослености
5. Особе које живе у домаћинствима без запослених чланова
6. Особе које рано напуштају образовање и нису на школовању или обуци
7. Јаз запослености имиграната
8. Стопа материјалне депривације⁴⁸
9. Становање
10. Незадовољене потребе за медицинском негом према изјави испитаника
11. Благостање деце – за израду

СЕКУНДАРНИ ПОКАЗАТЕЉИ:

1. Стопа ризика од сиромаштва
 - 1а. Ризик од сиромаштва према типу домаћинства
 - 1б. Ризик од сиромаштва према радном интензитету домаћинства
 - 1в. Ризик од сиромаштва према најчешћем статусу активности
 - 1г. Ризик од сиромаштва по статусу посуда стамбеног простора
 - 1д. Дисперзија око прага ризика од сиромаштва

2. Лица са ниским степеном образовања
3. Низак степен читалачке писмености ученика
4. Дубина материјалне депривације
5. Трошкови становања
6. Пренасељеност

КОНТЕКСТ ПОКАЗАТЕЉИ:

1. Однос квинтиле прихода (С80/С20)
2. Gini коефицијент
3. Регионална кохезија
4. Очекивано трајање живота у здрављу и Очекивано трајање живота при рођењу, у 65. години живота, (према социо-економском статусу када постоји)
5. Стопа ризика од сиромаштва фиксирана у времену
6. Стопа ризика од сиромаштва пре социјалних новчаних трансфера (осим пензија)
7. Незапослена домаћинства према главним типовима домаћинства (подела секундарног

показатеља 1a)

8. Ризик сиромаштва међу запосленима, подела на оне који раде са пуним радним временом/пола радног времена

9. Показатељи исплативости рада (замка незапослености, замка неактивности (посебно случај друге особе у домаћинству која зарађује), замка ниске зараде

10. Нето приходи корисника социјалне помоћи као проценат границе ризика од сиромаштва за

3 типа незапослених домаћинстава (самачка, самохрани родитељ са двоје деце и брачни пар са двоје деце)

11. Ограничења у дневним активностима према квинтилама прихода према сопственој изјави

испитаника, према полу, према старости (0–17, 18–64, 65+)

12. Депривација у становању

13. Удео трошкова становања у укупним расположивим приходима домаћинства

ПОКАЗАТЕЉИ ПЕНЗИЈА

Први усаглашени циљ – адекватне пензије

„Обезбедити одговарајуће пензије за све и приступ пензијама које омогућавају грађанима да, у разумној

мери, одрже свој животни стандард након пензионисања, у духу солидарности и правичности између и

унутар генерација.”

ПРИМАРНИ ПОКАЗАТЕЉИ:

1. Стопа ризика од сиромаштва међу старим особама

2. Медијана релативних прихода старих лица

3. Консолидована стопа замене

4. Промена пројектоване теоретски могуће стопе замене за основни случај 2006–2046 употпуњена информацијама о типу пензијског плана и промена пројектоване јавне потрошње за пензије (2006–2046)

СЕКУНДАРНИ ПОКАЗАТЕЉИ:

1. Стопа ризика од сиромаштва међу старим особама

2. Медијана релативних прихода старих лица (60+)

3. Консолидована стопа замене (укључујући и остала социјална давања)
4. Неједнакости у висини прихода – (C80/C20) међу становништвом старости 65+
5. Јаз ризика од сиромаштва старих особа
6. Ризик од сиромаштва пензионера
7. Учесталост ризика од сиромаштва старих према статусу поседа стана
8. Ризик од сиромаштва израчунат на 50% и 70% медијане националних изједначених прихода старих особа

КОНТЕКСТ ПОКАЗАТЕЉИ:

1. Састав прихода према извору (пензије, остале социјалне накнаде; зараде из рада; други извори) и по квинтили прихода за особе старости 60+, 65+, 75+

Други усаглашени циљ пензије – одрживе пензије

„Обезбедити финансијску одрживост јавних и приватних пензијских планова имајући у виду притисак на

јавне финансије и старење становништва, а у контексту тросмерне стратегије решавања буџетских

импликација старења, пре свега: подршком продуженом радном веку и активном старењу; уравнотежавањем доприноса и давања на одговарајући и социјално правичан начин; и подизањем нивоа

приступачности и безбедности финансираних и приватних планова.”

ПРИМАРНИ ПОКАЗАТЕЉИ:

1. Укупна потрошња за пензије (% БДП-а)
2. Стопа запослености – лица старости 55–64 година представља кључну димензију одрживости
3. Стварна старост изласка са тржишта рада
4. Пројекције потрошње за пензије, јавне и укупно, 2004–2050 (% БДП-а)

СЕКУНАДРНИ ПОКАЗАТЕЉИ:

5. Укупни трошкови социјалне заштите (% БДП-а)
6. Декомпозиција пројектованог повећања јавних расхода за пензије (Декомпозиција са стопом зависности старијег становништва, ефекат запослености, стопа преласка и стопа накнада)

КОНТЕКСТ ПОКАЗАТЕЉИ:

1. Стопа зависности старијег становништва (Тренутни и пројектовани за 2010, 2030, 2050. годину)

2. Еволуција очекиваног трајања живота на рођењу и у 60. и 65. години живота , према полу

(тренутна и пројектована)

3. Стопа зависности пензијског система (Број пензионера у односу на доприносе, тренутни и пројектовани до 2050. године)

4. Допринос јавним и приватним пензијским плановима (Пензијски доприноси јавним пензијским плановима као удео БДП-а, тренутно и пројектовани до 2050. године)

Трећи усаглашени циљ пензије – модернизоване пензије

„Обезбедити транспарентност пензијског система, његову добру прилагођеност потребама и аспирацијама жена и мушкараца и потребама модерних друштава, демографском старењу и структурним променама; да грађани добију информације које су им потребне за планирање пензионисања

и да реформе буду спровођене на основу најширег могућег консенсуса.”

ПРИМАРНИ ПОКАЗАТЕЉИ:

1. Разлике међу половима у ризику од сиромаштва (0–65, 65+, укупно, жене/мушкарци који

живе сами)

2. Разлике међу половима у релативним приходима старих лица

3. Разлике међу половима у консолидованој стопи замене

СЕКУНДАРНИ ПОКАЗАТЕЉИ:

1. Разлике међу половима у релативним приходима старих лица

ПОКАЗАТЕЉИ ЗДРАВСТВА – ПРЕЛИМИНАРНА ЛИСТА

Показатељи који се односе на приступ нези (укључујући неједнакост у приступу нези) и неједнакост

исхода (циљ 1)

ПРИМАРНИ ПОКАЗАТЕЉИ:

1. Укупно незадовољене потребе за медицинском негом према сопственој изјави испитаника (разлози незадовољења потребе: финансијске препреке + време чекања + исувише велика

удаљеност)

2. Незадовољене потребе за стоматолошком негом према сопственој изјави испитаника (разлози незадовољења потребе: финансијске препреке + време чекања + исувише велика удаљеност)

3. Пропорција становништва покривена здравственим осигурањем (јавним и приватним)

4. 4а Очекивано трајање живота – на рођењу и у 45. и 65. години

4б Очекивано трајање живота према социо-економском статус (социо-економском статус попут

нивоа образовања или квинтила прихода, на рођењу = социо-економски статус родитеља)

5а. Године живота у здрављу – на рођењу и у 45. и 65. години

5б. Очекивано трајање живота према социо-економском статус

СЕКУНДАРНИ ПОКАЗАТЕЉИ:

1. Ограничења у дневним активностима према сопственој изјави испитаника

2. Опште стање здравља према сопственој изјави испитаника

3. 3а Стопа смртности одојчади

3б Стопа смртности одојчади према социо-економском статусу

Показатељи који се односе на квалитет заштите: делотворност, безбедност и усредсређеност на пацијенте (циљ 2)

ПРИМАРНИ ПОКАЗАТЕЉИ:

6. Обухват деце вакцинацијом

7. Скрининг рака грлића материце

8. Стопе преживљавања након рака грлића материце

9. Стопе преживљавања након рака дебелог црева

10. Задовољство услугама здравствене заштите

СЕКУНДАРНИ ПОКАЗАТЕЉИ:

4. Вакцинација против грипа за старије од 65+

5. Скрининг рака грлића материце

6. Стопе преживљавања након рака грлића материце

7. Перинатална смртност (број смрти фетуса (преко 1.000 г) + умрле дојенчади (0–6 дана) на 1.000 живорођених беба)

Показатељи који се односе на дугорочну одрживост система: потрошња и ефикасност

(циљ 3)

ПРИМАРНИ ПОКАЗАТЕЉИ:

11. Укупна потрошња за здравство по становнику
12. Укупна потрошња за здравствену заштиту као % БДП-а
13. Укупна потрошња на дугорочну негу као % БДП-а
14. Пројекције јавне потрошње за здравствену заштиту као % БДП-а
15. Пројекције јавне потрошње на дугорочну негу као % БДП-а
16. Отпуст пацијената из болница
17. Број пацијената у болницама/дан
18. Гојазност

СЕКУНДАРНИ ПОКАЗАТЕЉИ:

8. Продаја лекова
9. Стопе заузетости болничких постеља у интензивној нези
10. Просечна дужина боравка у болници
11. Стални пушачи
12. Потрошња алкохола

КОНТЕКСТ ПОКАЗАТЕЉИ:

1. Лекари
2. Медицинске сестре и бабице
3. Јавна и приватна потрошња као проценат укупне потрошње за здравство
4. Укупна потрошња за главне врсте активности или функције здравствене заштите (услуге лечења и услуге рехабилитације, додатне услуге у здравственој заштити, медицинска роба преписана пацијентима, превенција и јавно здравље као проценат укупне потрошње за здравствену заштиту)

Извор: *Праћење социјалне укључености у Србији – преглед и тренутно стање социјалне укључености у Србији на основу праћења европских и националних показатеља*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва и Републички завод за статистику, Београд, 2010, стр. 64-68.

ПРИЛОГ БР. 2:

РАЗВОЈ ЕВРОПСКЕ СОЦИЈАЛНЕ ПОЛИТИКЕ

Период	Национални ниво	Кључна питања европске социјалне политике	Метод управљања	Националне разноликости
1958-1973	Економска модернизација; експанзија државе благостања; позитивни кејнијанизам. Хришћанско демократске и десничарске владе на власти у свим земљама чланицама	Слободно кретање радне снаге. Социјална сигурност радника миграната у ЕУ. Европски социјални фонд.	(Аутоматско) конвергенција социјалне политике. Једнакост између миграната и ЕУ и грађана у свакој земљи чланици. Додавање радног стажа у иностранству.	Шест Бизмаркових држава благостања.
1973-1981	Стагфлација; социјални конфликти. Балансиранији период левица на власти за готово половину посматраног периода и у пет од девет земаља чланица.	Брига о здрављу и сигурности на послу. Полна једнакост на послу. Једнак третман мушкараца и жена. Заштита права радника. Златно доба европске социјалне политике.	Хармонизација у прогресу.	Данска, Велика Британија и Ирска (1973); Додати скандинавски и англосаксонски модели.
1981-1989	Неолиберални моменат;	Брига о здрављу и сигурности на	Минимум стандарда	Грчка (1981), Шпанија и

	дерегулација; приватизација; економска интернацио- нализација; крај Кејнијанизма већинске деснице, либералне и демократске владе	послу. Полна једнакост на послу. Удвостручени структурни фондови.	утврђених у области здравља и сигурности квалификованом већином (QMV); почетак европског социјалног дијалога. Социјална повеља.	Португалија (1986) Присуство јужноевропског модела
1989- 1997	Буџетска и дужничка ограничења уведена у оквиру ЕМУ, социјални пакт; смањења државе благостања. Промена од већинских десничарских ка већинским левичарским владама (1995)	Фундаментална права и минимална права; Здравље и сигурност; Репрезентовање колективног интереса. Кохезиони фонд.	Британски <i>opt-out</i> минимум стандарда; Обавезујући социјални дијалог (породиљско одсуство, атипични уговори)	Шведска, Финска и Аустрија (1995) Јачање присуства модела благостања са високим стандардом.
1997- 2003	Структурална незапосленост, старења популације, мање ограничења уведених од ЕМУ (ревизија Пакта о расту и стабилност) Крај социјалног пакта Реформе пензионог система (дугорочна одрживост) Велика већина	Европска стратегија запошљавања. Аутономан социјални дијалог (телемеханизација, стрес). Секторски социјални дијалог. Анти- дискриминаторске директиве. Социјална заштита ОМС (отворени метод координације)	Социјални дијалог. Отворени метод координације; Разноликост као важан фактор учења. Социјална заштита као фактор производње. Минимум директива. Фундаментална права (политичка, економска и социјална)	Припреме за проширење и повећани диверзитет рада и институција благостања

	влада левог крила на почетку периода и релативно у 8 земаља од 15 на крају.			

Извор: Коста Јосифидис, Алпар Лошонц, Новица Супић, *Есеји о држави благостања*,
op.cit., стр. 13-14.

ПРИЛОГ БР. 3

РУРАЛНО СТАНОВНИШТВО СРБИЈЕ И ПОСАТРАНИХ РЕГИОНА ПРЕМА ИНДИКАЦИЈИ МАТЕРИЈАЛНЕ ДЕПРИВАЦИЈЕ ПО ТИПУ ДОМНАЋИНСТВА (ПРЕМА ДЕЛАТНОСТИ У %)

Региони	домаћинства према делатности											
	непољопривредно				мешовито				пољопривредно			
	нем а	ниж а	виш а	укуп но	нем а	ниж а	виш а	укуп но	нем а	ниж а	виш а	укуп но
Војводин а	60, 1	26,6	13,3	100	84, 2	14,9	0,9	100	62, 4	33,3	4,3	100
Централн а Србија	61, 9	29,6	8,5	100	71, 5	27,3	1,2	100	61, 7	27,3	11	100
Западна Србија	69, 2	25,7	5,1	100	71, 4	17,3	11,3	100	62, 4	25	12,6	100
Југоисточ на Србија	64, 6	19	16,4	100	60, 1	27,5	12,3	100	57, 8	26,6	15,6	100
Укупно Србија	63, 3	25,1	11,7	100	71, 2	22,5	6,3	100	61, 1	27,7	11,1	100

Извор: Слободан Цвејић, Марија Бабовић, Мина Петровић, Наталија Богданов, Оливера Вуковић, *Социјална искљученост у руралним областима Србије*, УНДП Србија и Сектор за инклузивни развој, 2010, стр. 48.

ПРИЛОГ БР. 4

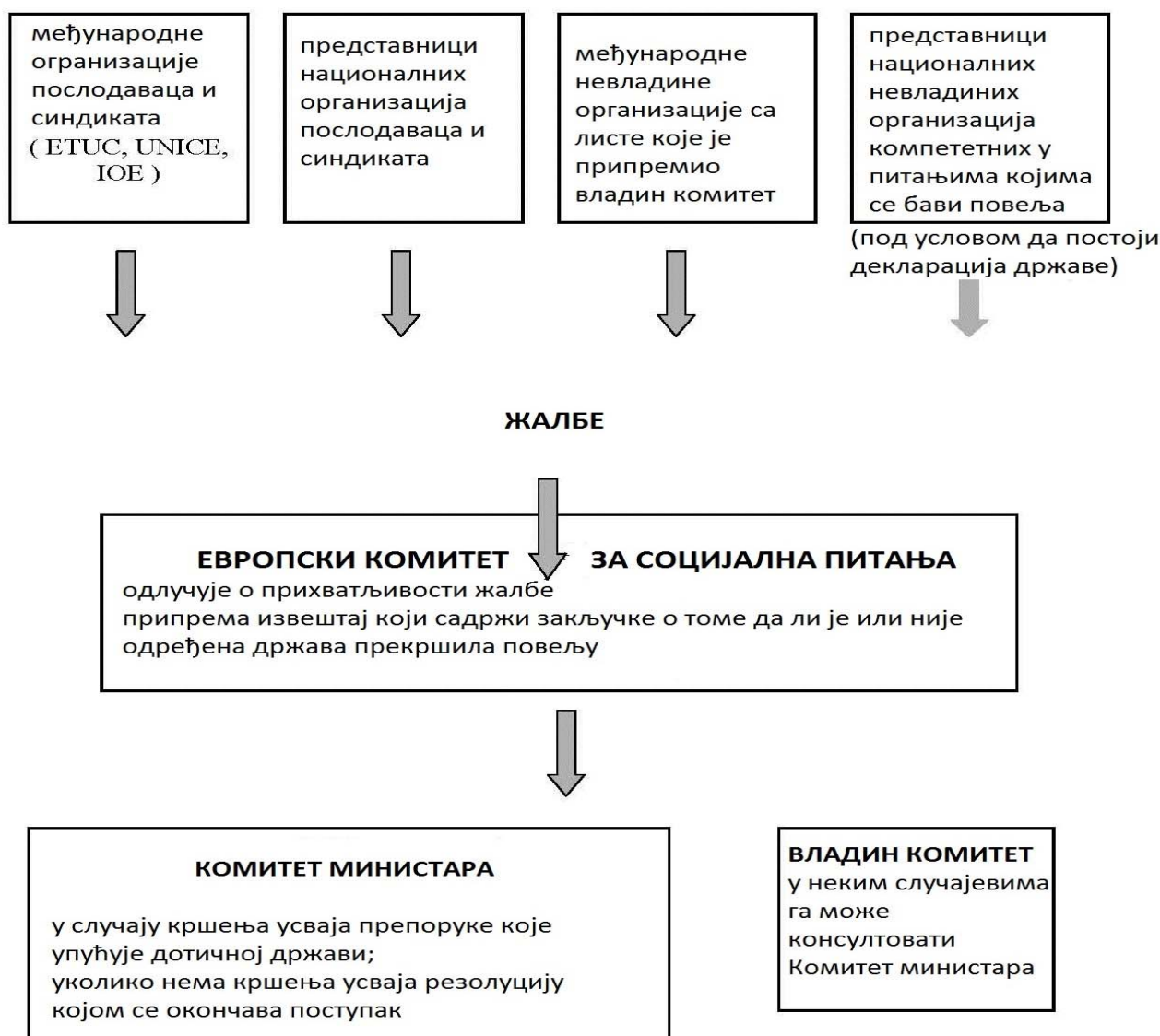
РУРАЛНО СТАНОВНИШТВО СРБИЈЕ И ПОСАТРАНИХ РЕГИОНА ПРЕМА ИНДИКАЦИЈИ ДЕПРИВАЦИЈЕ У НАСЕЉУ ПО ТИПУ ДОМАЋИНСТВА (ПРЕМА ДЕЛАТНОСТИ У %)

Региони	домаћинство по типу делатности								
	непољопривредно			мешовито			пољопривредно		
	нема	има	укупно	без	нема	укупно	нема	има	укупно
Војводина	94,8	5,2	100	97,8	2,2	100	90,8	9,2	100
Централна Србија	90,7	9,3	100	89,5	10,5	100	63,2	36,8	100
Западна Србија	66,5	33,5	100	59,6	40,4	100	53,1	46,9	100
Југоисточна Србија	75	25	100	87	13	100	86,6	13,4	100
Укупно Србија	83,7	16,3	100	81,4	18,6	100	71,6	28,4	100

Извор: Слободан Цвејић, Марија Бабовић, Мина Петровић, Наталија Богданов, Оливера Вуковић, *Социјална искљученост у руралним областима Србије*, УНДП Србија и Сектор за инклузивни развој, 2010, стр. 49.

ПРИЛОГ БР. 5

ЕВРОПСКА СОЦИЈАЛНА ПОВЕЉА поступак подношења колективних жалби

Извор: *Европска социјална повеља – Повеља, протоколи, пречишћен текст Повеље*, op.cit., стр. 10

БИОГРАФИЈА

Слободан Сокић је рођен 04. 04. 1971. године у Београду. Завршио је основну школу „25 мај“ у Београду. Завршио је средњу школу „Прва економска“ у Београду. Дипломирао је на Факултету политичких наука у Београду 25. 12. 1998. године. Магистрирао је на Факултету политичких наука у Београду 21. 09. 2013. године на тему: „Глобализација и социјална држава – изазови и могућности“. Оснивач је и генерални директор фирме „Сокиц @ цо“ у Београду од 1994 до 2009. године. Оснивач и генерални директор фирме „Елит Дизаин“ у Москви од 2009. године до данас.

Коаутор је чланка „Искуства земаља Европске уније у погледу повећања конкурентске способности и ефикасности националних иновационих система са проф. др Василије Шаровим, објављен у Српској политичкој мисли, бр. 4 од 2013. године од стр. 93-115.